

CERCETĂRI DE LINGVISTICĂ

ANUL XV

1

IANUARIE—IUNIE

1970

EDITURA ACADEMIEI
REPUBLICII SOCIALISTE ROMÂNIA

COMITETUL DE REDACȚIE

Redactor responsabil :

Acad. EMIL PETROVICI

Redactor responsabil adjunct :

IOAN PĂTRUȚ

Membri :

VASILE BREBAN
HENRI JACQUIER
BELA KELEMEN
DIMITRIE MACREA
PETRU NEIESCU
ROMULUS TODORAN

Secretar științific de redacție :

ION MĂRII

Pentru a vă asigura colecția completă și primirea la timp a revistei, reînnoiți abonamentul dv.

În țară abonamentele se primesc la oficiile poștale, agențiile poștale, factorii poștali și difuzorii de presă din întreprinderi și instituții.

Comenzile de abonamente din străinătate se primesc la Centrala cărții, Oficiul de comerț exterior, București, Căsuța poștală 134—135, sau la reprezentanții săi din străinătate.

La revue paraît 2 fois par an. Le prix d'un abonnement annuel est de \$ 2, — ; FF 10, — ; DM 8,— ; £ 0.16.0.

Toute commande de l'étranger sera adressée à Centrala cărții, Oficiul de comerț exterior. Boîte postale 134 — 135, Bucarest, Roumanie, ou à ses représentants à l'étranger.

En Roumanie, vous pourrez vous abonner par les bureaux de poste ou chez votre facteur.

Manuscrisele, cărțile și revistele pentru schimb, precum și orice corespondență se vor trimite la comitetul de redacție al revistei „CERCETĂRI DE LINGVISTICĂ”

APARE DE DOUĂ ORI PE AN

ADRESA REDACȚIEI :

CLUJ, Str. Emil Racoviță, 21
Telefon : 1.24.92, 1.20.49

SUMAR

	Pag.
D. MACREA, Mari lingviști străini cercetători ai limbii române	3

VALORIFICAREA MOȘTENIRII LINGVISTICE

IOSIF PERVAIN și MARIA PROTASE, Petru Maior și <i>Lesiconul de la Buda</i>	11
AL. TOȘA, Leibniz și problemele limbii	23

DIALECTOLOGIE

DOINA GRECU, Aspecte ale graiului în scrisori	29
I. MĂRII, Note lexicale. Cuvinte aromâne în <i>Atlasul lingvistic român</i> (I)	35
RADU SP. POPESCU, Cu privire la $\check{c} > t$ și $\check{g} > dz(z)$ în dialectele aromân și meglenoromân	47
R. TODORAN, Particularități dialectale bănățene într-un manuscris de la începutul secolului al XIX-lea (II)	51

LEXICOLOGIE

MARIA BOJAN, Numiri populare românești pentru <i>Calea Lactee</i>	63
TEODOR BOJAN, Vechiul românesc <i>fsat</i> și albanezul <i>fshat</i>	73
B. KELEMEN, Însemnări lexicale (IV)	81

ONOMASTICĂ

I. PĂTRUȚ, Din nou despre toponime populare și oficiale	85
---	----

GRAMATICĂ

D. BEJAN, Despre construcțiile temporale inverse	91
V. BIDIAN, Observații asupra frazei în graiurile din Oltenia. I. Coordonarea	97
G. GRUIȚĂ, Limite și tendințe în realizarea acordului părților multiple de propoziție	105
ALEXANDRU INDREA, Unele caracteristici ale limbii presei.	115
C. MILAȘ, Despre natura compunerii (și) cu	125
A. MIȘAN, Categoria gramaticală a aspectului verbal. II Există aspect verbal în limba română?	131

STILISTICĂ

FELICIA ȘERBAN, Structura semantică a construcțiilor figurate în poezia lui Lucian Blaga	145
---	-----

RECENZII

<i>Dicționarul limbii române</i> (DLR), serie nouă, tomul VI (Litera M, fasc. 1+1-13), București, 1965 [-1968]; tomul VII, partea a 2-a, Litera O, București, 1969 (R. Todoran)	159
GÉZA ALFÖLDY, <i>Die Personennamen in der römischen Provinz Dalmatia</i> , Heidelberg, 1969 (I. I. Russu)	163
ŽARKO MULJAČIĆ, <i>Fonologia generale e fonologia della lingua italiana</i> . Bologna, 1969 (Eugen Câmpeanu)	174
ELSA NILSSON, <i>Les termes relatifs et les propositions relatives en roumain mo- derne. Etude de syntaxe descriptive</i> , Lund, 1969 (Ion Faiciuc).	177
MIRCEA SECHE, <i>Schiță de istorie a lexicografiei române, vol. II, de la 1880 până astăzi</i> , București, 1969 (Ioana Anghel și Vasile Breban)	179
ERIK BUYSENS, <i>La communication et l'articulation linguistique</i> , vol. XXXI, Presses Universitaires de Bruxelles, Presses Universitaires de France, 1967 (Doina Negomireanu)	181
V. A. BELOŠAPKOVA, <i>Stožnoie predloženiije v sovremennom russkom jazyke (nekotoryje voprosy teorij)</i> , Moscova, 1967 (O. Vințeler)	183
G. P. TORSUEV, <i>Problemy teoretičeskoj fonetiki i fonologii</i> , Leningrad, 1969 (I. T. Stan)	185
Note despre <i>Materialele dialectale</i> publicate în „Fonetica și dialectologie”, vol. VI, [București], 1969 (Nicolae Mocanu).	188

CRONICĂ

Al X-lea Congres internațional de științe onomastice (Aurelia Stan)	193
Consfătuirea de onomastică (Gabriel Vasiliu)	194
Activitatea Institutului de lingvistică și istorie literară din Cluj în anul 1969 (V. Bidian și D. Loșonfi)	195
Activitatea lingvistică din cadrul „Societății de științe istorice și filologice” (D. Macrea)	197

IN MEMORIAM

VIKTOR VLADIMIROVICI VINOGRADOV (O. Vințeler și A. Bán)	201
---	-----

NOTE BIBLIOGRAFICE

Cărți și reviste primite prin schimb cu publicațiile Institutului de lingvistică și istorie literară din Cluj în anul 1969	203
---	-----

MARI LINGVIȘTI STRĂINI CERCETĂTORI AI LIMBII ROMÂNE

DE

D. MACREA

Pentru structura ei specific latină și pentru locul important și caracteristic pe care-l ocupă în romanistica comparată, limba română a fost și este studiată de numeroși lingviști străini de prestigiu.

În afară de marii romanști străini din secolul trecut și de la începutul secolului nostru, ca : Friederich Diez, fondatorul lingvisticii romanice, Wilhelm Meyer-Lübke, Gustav Weigand, Gaston Paris, Mario Roques, Matteo Bartoli, în zilele noastre limba română este studiată de către un număr apreciabil de savanți străini, printre care : Alain Guillemlou în Franța, Carlo Tagliavini, Roseta del Conte și Mario Ruffini în Italia, Ruben Budagov și Dimitri Mihalci în Uniunea Sovietică, Werner Bahner și Werner Draeger în Republica Democrată Germană, Ernst Gamillscheg în Republica Federală a Germaniei, Alf Lombard în Suedia, pentru a nu menționa decît pe cei mai reprezentativi.

Doi dintre aceștia, romanistul suedez Alf Lombard și romanistul italian Carlo Tagliavini, amîndoi membri corespondenți ai Academiei Republicii Socialiste România, au fost distinși recent și cu titlul de „Doctor honoris causa”, primul de către Universitatea din Cluj și al doilea de către Universitatea din București. Expunem, pe scurt, în cele ce urmează, activitatea lor științifică.

I. ALF LOMBARD

Meritele științifice pentru care i s-au atribuit lingvistului suedez Alf Lombard, profesor de limbi romanice la Universitatea din Lund, aceste două înalte distincții sînt numeroase și impunătoare. El este unul dintre cei mai activi și mai pasionați cercetători ai limbii române și susținători ai interesului pentru cunoașterea ei în cercuri străine cît mai largi.

Ca romanist, profesorul Alf Lombard s-a impus prin numeroase lucrări, dintre care menționăm : *Construcțiunile nominale în limba franceză*

modernă, studiu sintactic și stilistic, teză de doctorat în lingvistică, apărută în 1930, Vocabularul limbilor romanice, Infinitivul de narațiune în limbile romanice, Formarea diminutivelor în limbile romanice, Morfologia limbii franceze moderne.

Dar în timpul celor aproape 40 de ani, de când ocupă catedra de romanistică de la Universitatea din Lund, Alf Lombard a publicat un mare număr de studii, de proporții diferite, privind fonetica, morfologia, sintaxa și istoria limbii române, a recenzat în revistele străine de romanistică principalele lucrări de lingvistică apărute în limba română sau în limbi străine privitoare la limba română și a redactat toate articolele despre istoria, literatura, limba și lingvistica română din *Enciclopedia suedeză*.

Cele mai cuprinzătoare lucrări ale lui Alf Lombard asupra limbii române sînt: *La prononciation du roumain*, apărută în 1935, și *Le verbe roumain*, în două volume, de peste 1200 de pagini, apărută în anii 1954 – 1955.

La prononciation du roumain a fost elaborată de către Alf Lombard în urma unei anchete lingvistice efectuată în București în anul 1934. Metoda folosită de el a fost cea aplicată în general în geografia lingvistică romanică, și anume anchetarea unui singur subiect pentru o localitate. Subiectul cercetat de Alf Lombard, la indicația lui Ovid Densusianu, a fost un student de la facultatea de litere, dintr-o familie bucureșteană cultivată, care s-a născut și a trăit tot timpul în București și a cărui pronunțare era fără accent regional. Pronunțarea românească înregistrată de Alf Lombard a fost deci cea literară, caracteristică majorității bucureștenilor de baștină cultivați.

Acest studiu de fonetică descriptivă, cel mai complet apărut pînă atunci și care a învins cu succes trecerea vremii pînă astăzi, a fost apreciat ca o valoroasă operă științifică de către lingviștii români și străini. La apariția lui, Emil Petrovici scria: „*Mulțumită lui Alf Lombard avem, în sfîrșit, întîiul studiu complet asupra pronunțării românești literare, pentru care trebuie să-i fim recunoscători, nu numai fiindcă ușurează cercetătorilor străini învățarea limbii române, ci și pentru că oferă lingviștilor autohtoni o sumedenie de observații asupra fenomenelor fonetice românești*” („*Dacoromania*”, VIII, p. 270), iar lingvistul francez P. Fouché a apreciat lucrarea ca „o monografie excelentă”, adăugind: „*Observația este adîncită pînă la cele mai mici detalii. Problemele pe care le ridică articulația unor anumite foneme sînt discutate și elucidate cu multă competență. Studiul este dintre cele mai utile*” („*Revue d'études romanes*”, 1936, p. 527).

A doua lucrare fundamentală pentru studiul limbii române, *Le verbe roumain*, este cea mai întinsă cercetare asupra unui capitol de morfologie românească apărută pînă în prezent. În ea sînt analizate, explicate și clasificate 5 752 de verbe românești din punctul de vedere al gramaticii descriptive, istorice și comparative.

Ca și lucrarea precedentă, *Le verbe roumain* a fost apreciată unanim de lingviștii români și de către romaniiștii străini ca o mare realizare științifică. Romanistul finlandez Kiparski scrie, pe bună dreptate: „*Această lucrare admirabilă, în care erudiția și asiduitatea scandinavă se unesc atît de fericit cu spiritul și eleganța latină, va rămîne un punct de reper în romanistică. De acum înainte vom putea spune totdeauna dacă gramatica com-*

parată a limbilor romanice a fost scrisă înainte sau după Lombard” („Neophilologica”, Helsinki, 1956, p. 176).

Atît în această lucrare, cît și în altele, Alf Lombard a subliniat locul important și caracteristic pe care îl ocupă limba română în studiul comparat al limbilor romanice, arătînd că, fără cunoașterea limbii române, nici un studiu de romanistică comparată nu poate fi complet și revelator. Printr-o sugestivă comparație, el consideră limba română ca „*al patrulea picior al mesei*” pentru romanistica comparată.

În afară de lucrările de bază menționate privind limba română, Alf Lombard mai are pregătite pentru tipar o gramatică a limbii române pentru suedezi și un dicționar român-suedez de proporțiile *Dicționarului limbii române moderne*.

Deținînd de patru decenii catedra de limbi romanice de la Universitatea din Lund, Alf Lombard a înființat, în cadrul ei, o bogată bibliotecă românească și a format numeroși tineri suedezi și de alte naționalități ca profesori sau cunoscători ai limbii române. Vizitatorii români ai Universității din Lund rămîn plăcut impresionați de atmosfera românească pe care o găsesc acolo, creată prin pasiunea lui Alf Lombard pentru studiul și cunoașterea limbii române.

Pe lîngă lucrările științifice privind limba română, Alf Lombard s-a manifestat ca prieten al României înainte de ultimul război mondial, în timpul războiului și după război, scriînd zeci de articole despre poporul român, îndeosebi asupra unității lui etnice, lingvistice și culturale. Aceste articole, prin chiar titlul lor, arată afecțiunea lui Alf Lombard pentru România: *România merită să fie cunoscută de către turiștii suedezi, Călătorie în România, Cîteva cuvinte asupra problemei Transilvaniei, Istoria românilor în lumina limbii lor, România după război, Centenarul Unirii fărăilor române, 500 de ani de la întemeierea Bucureștiului ș.a.*

Profesorul Alf Lombard, care ne vorbește limba cu o rară distincție, a vizitat România în numeroase rînduri, în ultimii 40 de ani. În prefața lucrării despre verbul românesc, el scrie: „*Buna primire repetată, pe care nu o voi uita niciodată, a făcut din vizitele mele în România, înainte ca și după război, mai mult decît călătorii de studii; acestea m-au ajutat să cunosc și să stimez un popor generos, amabil, muncitor, curajos în suferință, căruia Franța i-a fost una din principalele inspiratoare, un popor care-și prețuiește trecutul, dornic să-l cunoască cît mai bine, mai ales epocile care au precedat și pregătît renașterea lui modernă*”.

Cu prilejul împlinirii vîrstei de 65 de ani, romanistii din lumea întreagă au oferit profesorului Lombard un volum omagial (*Mélanges de philologie offerts à Alf Lombard*, Lund, 1969), de peste 250 de pagini, la care au colaborat și lingviști români. Alf Lombard s-a bucurat și în trecut de prețuirea deosebită a lui Ovid Densusianu, Sextil Pușcariu, Emil Petrovici și alții.

La sărbătorirea lui Alf Lombard de către lumea științifică internațională, concretizată prin volumul festiv menționat și de către lingviștii români prin proclamarea sa ca „*Doctor honoris causa*” al Universității din Cluj, ia parte întreaga intelectualitate românească, care omagiază munca unui mare savant și prieten al limbii și poporului român.

II. CARLO TAGLIAVINI

Universitatea din București a conferit recent titlul de „Doctor honoris causa” romanistului italian de renume mondial Carlo Tagliavini, profesor la Universitatea din Padova, membru al mai multor Academii din lume și unul dintre cei mai reputați poligloți ai epocii noastre, vorbind, cu o ușurință și corectitudine uimitoare, zeci de limbi europene și din alte continente.

S-a născut la Bologna la 18 iunie 1903 și a studiat în acest oraș liceul, literele și dreptul. În 1926 a devenit docent de lingvistică romanică la universitatea bologneză, apoi a fost chemat, succesiv, profesor de lingvistică romanică la universitățile din Niemegen și Tilburg din Olanda (1927 — 1929), la cea din Budapesta (1929 — 1934), iar din 1935 la cea din Padova, unde funcționează în prezent.

Datorită înzestrării lui excepționale pentru învățarea și studiul limbilor, Carlo Tagliavini a adus contribuții remarcabile în domeniul lingvisticii comparate romanice și al celei generale. El și-a manifestat prezența fecundă, timp de peste patru decenii, în cele mai importante reviste de lingvistică italiene și străine, a participat activ la aproape toate congresele internaționale de lingvistică, a susținut ani în șir rubrica „Lingvistica” la săptăminalul italian „Oggi” și la Radioteleviziunea italiană, iar în *Marea enciclopedie italiană* a semnat peste 300 de articole substanțiale despre limbi și lingviști de pretutindeni.

Printre lucrările sale de interes larg în domeniul lingvisticii generale și romanice, menționăm : *Limba indienilor din Luisenos* (1926), unul dintre primele studii științifice cuprinzând texte și comentarii asupra limbii unui trib indigen american, întocmit pe baza manuscrisului unui indigen, descoperit la „Propaganda Fide” din Roma, *Limba tribului Chiquitos* din Bolivia, bazat pe două manuscrise descoperite în biblioteca „Estense” din Modena, studiu publicat, tot în 1926, în actele celui de al XXII-lea congres de studii americane; *Arhaisme alpine* (1926); *Dialectul din Camello* (regiunea ladină, 1926).

Sinteze ale cursurilor sale universitare și ale diferitelor studii publicate printre reviste în cursul timpului sînt lucrările de mari proporții care au avut numeroase ediții : *Introducere în lingvistică*, *Formarea limbilor romanice* și *Istoria lingvisticii*.

Un număr mare dintre cercetările sale lingvistice se referă la domeniul României orientale, în care se include, alături de limba română, și albaneza, pentru numeroasele elemente latine pe care ea le conține.

Asupra limbii albaneze a publicat, în 1937, un vast studiu de dialectologie : *Albaneza din Dalmația (dialectul gheg din Borgo Erizzo)*, cuprinzînd texte și comentarii, *Dialectul albanez de tipul gheg oriental* (1942) și *Stratificarea lexicului albanez* (1943).

Preocupările lui Carlo Tagliavini privind limba și cultura română sînt cele mai statornice de la începutul activității sale pînă în prezent.

Cu privire la limba română, el s-a raliat, prin cercetări proprii, tezelor de bază ale școlii lingvistice românești în ceea ce privește formarea și dezvoltarea limbii și culturii române. A subliniat în numeroase din lucrările lui, ca și lingviștii români, importanța, pentru romanistica comparată, a limbii române, care ocupă o poziție specifică între limbile roma-

nice, prin izolarea ei îndelungată de Romania apuseană, prin caracterul agricol și pastoral al vieții românești din trecut și prin absența, vreme îndelungată, a influenței latinei clasice, cărturărești și bisericești, ceea ce a făcut ca româna să aibă un pronunțat caracter conservativ latin popular.

Carlo Tagliavini a abordat probleme ale istoriei limbii române în toate lucrările lui mari menționate, dar și în numeroase studii speciale, printre care : *Postpunerea articolului* (1922), *Transformări semantice ale unor nume proprii devenite nume comune în română și în limbile balcanice* (1928 — 1932), *Paralele ipotetice între limba română și dialectele italiene* (1968) ș.a.

Activitatea sa în legătură cu limba și cultura română are trei aspecte generale mai importante :

1. adîncirea cunoștințelor asupra limbii române și răspîndirea lor în străinătate ;

2. contribuții la cunoașterea culturii vechi românești ;

3. studiul raporturilor culturale italo-române.

În 1923, la vîrsta de 20 de ani, el a publicat în colecția internațională Gaspey-Otto-Sauer pentru limbile străine *Gramatica rumena*, care s-a impus repede ca cea mai bine concepută gramatică a limbii române pentru străini. La apariția ei, Sextil Pușcariu o aprecia astfel : „Nu cunosc o gramatică a limbii române pentru străini mai bună decît aceasta. E uimitor cum autorul ei, fără să fi trăit printre noi, a pătruns atît de adînc în spiritul limbii noastre”, adăugînd că manualul este „lucrat cu deosebită pricepere și plin de observațiuni fine pe care și un român le va citi cu folos” („Dacoromania”, III, p. 801).

Ca o completare a acestei lucrări, Carlo Tagliavini a publicat, în același an și în aceeași colecție, culegerea *Antologia rumena*, cuprinzînd texte literare românești cu adnotări. Pentru ca textele să fie mai ușor înțelese de străini, ele au fost orînduite într-un mod practic, bine inspirat, de la prezent spre trecut, adică de la limba contemporană spre cea veche. Prima parte cuprinde texte din autori contemporani (M. Sadoveanu, N. Iorga, Goga, Coșbuc, Cerna, Vlahuță), a doua, din autori moderni (Eminescu, Alecsandri, N. Filimon, Bolintineanu), a treia, din literatura bisericească și cronicărească. A patra parte cuprinde texte în proză și versuri din literatura populară.

Lucrarea are ca introducere un studiu de aproape o sută de pagini în care este expusă evoluția literaturii române de la origini pînă în 1920. Valoarea și utilitatea acestei antologii au fost atît de apreciate, încît ea a fost publicată, în același an și în aceeași colecție, și în limbile franceză și germană, sub titlul *Lectures roumaines* și, respectiv, *Rumänisches Lesebuch*. Istoricul literar G. Bogdan-Duică aprecia astfel antologia lui Tagliavini : „Ideea de a trece cu știința limbii de la prezent la trecut este rodnică pentru cititorii străini, căroră li se oferă o bună alegere de peste o sută de bucăți”, iar „introducerea a ținut să orienteze amănunțit pe cititorul străin, căruia literatura românească i se înfățișează viori, judecată cu chibzuință și ca obiect care merită să fie studiat cu atenție ” („Dacoromania”, III, pag. 908).

Ca o completare a acțiunii de cunoaștere a limbii române de către străini, Carlo Tagliavini a publicat, în 1938, tot în colecția Gaspey-Otto-

Sauer, *Rumänische Konversations Grammatik*, o lucrare de 450 de pagini, de un remarcabil nivel științific și practic, în care a folosit toate cercetările făcute de el și de alții pînă atunci asupra structurii gramaticale a limbii române.

Din aceeași pasiune pentru limba și cultura română, Carlo Tagliavini a publicat, în 1923, o caldă expunere asupra vieții și operei lui Eminescu. Lucrarea a apărut în culegerea *Studi sulla Romania*, publicată de „Institutul pentru Europa Orientală” din Roma, la care au colaborat, dintre învățații români, V. Pârvan, N. Iorga, G. G. Mateescu, Sextil Pușcariu ș.a.

Între 1927 — 1930, Carlo Tagliavini a condus revista „*Studi rumeni*”, editată de același Institut, în care a publicat un bogat material privind limba și literatura română, precum și numeroase recenzii și note asupra cărților românești de lingvistică și de istorie din epocă, acestea servind și astăzi ca o sursă valoroasă de judecată critică.

Prin asidue cercetări în arhivele italiene și maghiare, Carlo Tagliavini a scos la iveală zeci de documente și manuscrise privind cultura noastră veche, mai ales izvoare occidentale: italiene, franceze și maghiare, necunoscute înainte. Astfel, el a descoperit, în arhiva generalului bolognez Luigi Ferdinando Marsigli, om de cultură italian (din a doua jumătate a secolului al XVII-lea — primele decenii ale secolului al XVIII-lea) și ambasador austriac, un prețios manuscris, conținînd un dicționar trilingv: latin-român-maghiar, de la sfîrșitul secolului al XVII-lea, pe care l-a analizat amănunțit din punct de vedere istoric și lingvistic. Acest dicționar de 2395 de cuvinte, numit de el *Lexicon Marsilianum*, a fost publicat în colecția Academiei Române „*Studii și cercetări*”, în 1930. A descoperit și descris, de asemenea, o *Psaltire românească* din 1748, o *Gramatică românească* din 1774, un *Dicționar latin-român* din același an, lucrat după cel latin-maghiar al lui Paris-Pápai, traducerea în limba română a imnului religios *Stabat Mater* al lui Jacopone da Todi, făcută în Moldova la începutul secolului al XVII-lea de Giuseppe Bonaventura Bernardi di Ravenna, ultimul episcop catolic al Bacăului.

A fost cel dintîi care a studiat influența, la noi, a Psaltirii franceze hughenote a lui Clément Marot și Théodore de Bèze, tradusă în versuri populare românești, în secolul al XVII-lea, după versiunea maghiară a lui Szcenci Molnár.

Descoperirea și descrierea manuscriselor menționate, ca și cele descrise în studiul „*Contribuții la bibliografia românească veche*” (1943), relevă, în profesorul Carlo Tagliavini, pe cercetătorul original, pasionat și deschizător de drumuri pentru cunoașterea unor izvoare noi din trecutul culturii noastre.

Un alt aspect caracteristic al activității profesorului Carlo Tagliavini este studiul legăturilor culturale italo-române din trecut și din prezent. A studiat terminologia italo-română din *Dicționarul geografic* al Stolnicului Constantin Cantacuzino, descoperit de el în colecția lui Marsigli, a analizat discursul de recepție la Academia din Bologna din 13 iulie 1815 al Cardinalului Mezzofanti despre limba română, pe care o cunoștea și o prețuia pentru latinitatea ei, iar după remarcabilul studiu *Italianismul lui Eliade* din 1929, în care a analizat un moment important al legăturilor culturale italo-române, el a prezentat aceste legături în toată amploarea

lor, în 1942, în colecția „Civilizația italiană în lume”, completînd substanțial cunoscuta lucrare a lui Ramiro Ortiz *Per la storia della cultura italiana in Romania*.

Activitatea științifică a lui Carlo Tagliavini privind limba și cultura română, precum și răspîndirea cunoașterii lor peste hotare, este o continuare și o întregire, la nivelul științei contemporane, a operei marilor înaintași italieni, prieteni ai limbii române: Vegezzo Ruscalla, Graziadio Ascoli, Ramiro Ortiz, Matteo Bartoli, Giandomenico Serra ș.a.

La Universitatea din Padova, limba română este studiată astăzi cu interes într-un seminar special, întemeiat de Ramiro Ortiz și reorganizat, după război, de Carlo Tagliavini. El este condus, în prezent, de lingvistul român Alexandru Niculescu. În cadrul acestui seminar a avut loc, în cursul anului trecut, sub conducerea lui Carlo Tagliavini, o manifestare internațională dedicată Stolnicului Constantin Cantacuzino și relațiilor româno-italiene din secolele XVII și XVIII, la care au luat parte numeroși istorici ai culturii din Italia, România și Grecia.

Carlo Tagliavini a păstrat un contact permanent, nu numai cu problemele limbii și culturii române, ci și cu lingviștii români și cu țara noastră, pe care a vizitat-o în repetate rînduri. El s-a bucurat, de la începutul activității sale științifice, de prețuirea lingviștilor și oamenilor de cultură români pentru erudiția impresionantă a lucrărilor sale și pentru obiectivitatea cu care a abordat problemele limbii și culturii noastre. O expresie a acestei prețuiri este alegerea ca membru corespondent al Academiei Române în 1928, cînd el avea numai 25 de ani, fiind atunci cel mai tînăr membru al acestei instituții de consacrare. Referatul pentru alegere a fost redactat de Ioan Bianu, care, cunoscut prin severitatea sa, îl caracteriza astfel: „Între învățații care se îndeletnicesc în afară de România cu studiul limbii române, s-a arătat, în anii din urmă, unul excepțional de talentat, profesorul Carlo Tagliavini din Bologna. În scurt timp a învățat cu atîta pătrundere limba română în toate fazele ei și literatura română în dezvoltarea ei, încît a publicat cea mai completă gramatică a limbii române, însoțită de un volum de probe literare din toate epocile și genurile, alese cu o competență admirată de toți cunoscătorii români și străini”. Ioan Bianu sublinia, în continuare, că profesorul Tagliavini este un mare prieten al poporului român și că activitatea lui privind limba, literatura și folclorul românesc este „frumoasă și mult promițătoare pentru viitor” (Analele Acad. Rom. Partea a III-a 1928, p. 217).

În cele peste patru decenii de la alegerea sa ca membru corespondent al Academiei, activitatea profesorului Carlo Tagliavini în folosul limbii și culturii române s-a transformat dintr-o promisiune în amplele realizări prezentate mai sus.

Acordîndu-i titlul de „Doctor honoris causa”, Universitatea din București aduce încă un omagiu meritat acestui mare savant de reputație mondială și prieten al limbii și poporului român.

PETRU MAIOR ȘI *LESICONUL DE LA BUDA*

DE

IOSIF PERVAIN și MARIA PROTASE

Fără să constituie singurul aport al Școlii ardelenе la patrimoniul lexicografiei românești, *Lesiconul de la Buda* reprezintă, fără îndoială, una din cele mai importante realizări ale generației lui Petru Maior în domeniul studiilor de limbă.

Concentrind în paginile sale munca îndelungată a numeroși cărturari transilvăneni, redactarea *Lesiconului* s-a efectuat în mai multe etape, datorate — în primul rînd — stingerii succesive din viață a colaboratorilor. S-a creat astfel un adevărat istoric al lucrării, cu atît mai antrenant, cu cît el se țesea în jurul unei opere monumentale și al unor nume prestigioase: Samuil Micu, Ioan Molnar-Piuariu, Gheorghe Șincai, Vasile Coloși, Ioan Corneli, Petru Maior, Ioan Teodorovici și Alexandru Teodori.

Pe temeiul unui material documentar relativ restrîns (corespondență, rapoarte, înștiințări etc.)¹, cîtiva filologi și istorici literari au încercat să schițeze strădaniile obstinate care aveau să ducă, în 1825, la tipărirea *Lesiconului*. Sînt de amintit contribuțiile modeste ale lui Athanasie Marienescu, dar mai ales paginile închinatе de Iorga, Gîorge Pascu și Zenovie Piclișanu reconstituirii procesului de elaborare a dicționarului. Lor le datorăm o seamă de date esențiale, valorificate parțial de Mircea Seche în *Schiță de istorie a lexicografiei române*².

Punctul de plecare al lucrării îl constituie ultima versiune a *Dicționarului* lui Samuil Micu, alcătuită în colaborare cu profesorii Halitzki, pentru partea germană, și Virág Benedek, pentru cea maghiară³. Această

¹ Vezi-le apud T. Cipariu, „Archiv pentru filologie și istorie”, III, 1869, p. 478; N. Denșușianu, *Cercetări istorice în Arhivele Ungariei și ale Transilvaniei*, București, 1880, p. 112; Ath. M. Marienescu, *Viața și operele lui Petru Maior*, București, 1883, p. 90—100; I. Ardelean, *Documente prețioase*, în „Unirea”, 1900, nr. 38, p. 313—314, și apud Iacob Radu, *Doi lăceferi rădăcitori. — Contribuții la viața și operele lui Gheorghe Șincai și Samuil Micu Clain*, București, 1924 (*Anexele*).

² București, 1966, p. 21—23 și 30; vezi și „Limba română”, VIII, 1959, nr. 6, p. 3—19.

³ Vezi studiul introductiv scris de Gáldi László la *Samuelis Klein Dictionarium valachico-latinum*, Budapesta, 1944, passim.

versiune trebuia să se publice în 1806; moartea neașteptată a autorului principal a împiedicat însă tipărirea. Descumpănită, imprimeria de la Buda caută un cărturar demn de Micu; îl și găsește în persoana parohului Vasile Coloși, care avea în pregătire un dicționar propriu. Tipografia îi trimite materialul rămas de la Micu, spre a-l confrunța cu al său. Dar colaționarea se prelungește ani în șir, din cauza condițiilor grele de lucru. Moartea curmă eforturile lui Coloși în 1814, când Tipografia din capitala Ungariei difuzează o nouă *Înștiințare* de iminentă apariție a *Dicționarului*.

Varianta rezultată din contopirea redacțiilor Micu și Coloși este incredințată în 1815, spre definitivare, canonicului Ioan Corneli. După o prealabilă dispută cu Maior, cenzor și corector, referitoare la ortografierea tezaurului lexical inclus în dicționar, Corneli se angajează să termine opera, al cărei manuscris îl duce cu sine la Oradea. Prins de alte treburi, canonicul nu-și onorează angajamentul; astfel, în 1820 Petru Maior ia asupra-și sarcina terminării dicționarului. Fixează jaloane în vederea definitivării, stabilește etimologii, revizuieste *Lexiconul* până la litera *h*. Pe baza indicațiilor lui Maior, încheie opera I. Teodorovici și Alexandru Teodori și o scot la lumină în 1825.

Am rezumat miezul investigațiilor de pînă acum referitoare la *Lesicon*. Îndeobște valabile, ele pot să fie adîncite, corectate și nuanțate cu ajutorul unor documente inedite (scrisori, adrese, decizii ale Consiliului locumtenențial, direcției Tipografiei de la Buda și ale colaboratorilor la *Lesicon*), din perioada 1809—1821⁴. Aceste documente contrazic afirmația că „despre *Lexicon*... nu se află acte în arhivul de țară (= arhiva budapestană) pînă la 5 noiembrie 1819”⁵ și prin adăugarea lor la informațiile în circulație ușurează îndeosebi cercetarea contribuției lui Petru Maior la *Lesicon*.

Este aproape curentă opinia că Maior s-a preocupat într-adins de *Dicționar* abia în urma angajării sale oficiale, în 1820, la redactare. De fapt, interesul său pentru soarta lucrării e mai vechi, mai viu și mai constant. Dovezile abundă; cea dintîi poartă data de 8 martie 1809, când Maior, recent sosit la Buda, se oferă să colaboreze la *Lexicon*, pe care Tipografia „se pregătește a-l pune curînd” sub presă⁶. Obligat moral de această promisiune, cenzorul și corectorul cărților românești ieșite la Buda își va uni pentru totdeauna truda cu a celorlalți „confătuitori”, ca opera să devină mai bună, iar termenul de finisare să fie scurtat.

Primul cu care Maior intră în relații este Vasile Coloși. Zelosul preot predase Tipografiei, la începutul anului 1809, partea I și litera *A* din partea a II-a a *Lexiconului*⁷. Cenzorul citește cu sîrg materialul și își ordonează observațiile într-un raport; obiecțiile priveau ortografia adoptată de Coloși. Transmițîndu-i-le în 20 aprilie 1809, Tipografia îl sfătuiește să-i scrie lui Maior, în scopul stabilirii unor norme ortografice raționale (vezi anexa I). Coloși acceptă sfatul, dar nu-și însușește integral remarcile

⁴ Le-a strîns și dactilografiat Andrei Veress, în *A budai nyomda román kiadványai*; ele formează două tomuri voluminoase, în posesia Bibliotecii Academiei maghiare de științe (ms. 446). În microfilm, la B. A. R. — Filiala Cluj.

⁵ Ath. M. Marienescu, *op. cit.*, p. 69.

⁶ *Ibid.*, p. 87.

⁷ Andr. Veress, *op. cit.*, p. 268. *Dicționarul* Coloși fusese și conceput în patru părți: română-latină, latină-română, maghiară-română și germană-română (*ibid.*, p. 230—231).

cenzorului, care, intransigent, dispune suspendarea temporară a culegerii *Dicționarului* și îl revizuieste din punct de vedere ortografic. Discuțiile pe tema ortografiei se încheie în martie 1810⁸.

Correspondența accesibilă nouă nu ne-a păstrat obiecțiile lui Maior, însă canoanele sale pentru scrierea limbii române cu litere latine se pot deduce din scrisorile trimise de Coloși⁹. În mare, ele sînt asemănătoare cu principiile formulate mai tîrziu în disputa cu I. Corneli, într-un referat din 1819 asupra *Dicționarului* și în *Orthographia romana sive latino-valachica*... (1819).

Dăscălirea lui Coloși de către Maior nu s-a mărginit la problema controversată a ortografiei, ci a îmbrățișat și alte chestiuni: „... Eu am fost acela, mărturisește Maior, care am sfătuit pe Vasile Coloși ca în dicționarul său în patru limbi să deie pluralul la orice substantiv românesc, precum și etimologia cuvintelor românești”¹⁰. Și încă ceva: tot Maior îl ținea la curent pe compatriotul său cu demersurile Tipografiei pentru apariția *Dicționarului* și a compus și vestit, în 1814, anunțul de publicare a lucrării¹¹.

Moartea lui Vasile Coloși, întîmplată — după cum am mai spus — în 1814, alarmează Tipografia. Era în joc prestigiul ei. Publicul românesc, mereu amăgit, se agita. În căutare de sfetnici, Buda se adresează lui Ioan Molnar-Piuaru și Demetriu Pop, notar consistorial la Blaj: „După pristăvirea eruditului arhidiacon Vasile Coloși, cine ar putea să continue dicționarul anunțat? Binevoii să chibzuți asupra acestui lucru și să ne consiliați, deoarece respectabilul domn Maior, bătrîn și slab la limbile germană și maghiară, abia vrea să primească remanierea și corectarea părții românești”¹²; „Partea românească [a *Dicționarului*] este terminată, dar ultima cizelare, — pe care voia să o facă însuși autorul, cu prilejul călătoriei sale aici [= la Buda]—, trebuie încredințată cenzorului Petru Maior... Ar fi regretabil ca pentru o operă atît de grea și de necesară... să nu se găsească cineva care să vrea să meargă pe urmele nemuritorului Coloși și, preluînd de la moștenitori manuscrisele și restul materialelor, să elaboreze părțile neterminate ale acestui *Dicționar*... De aceea, Tipografia a ținut să facă apel... la domnia voastră”, cu rugămintea de a-i recomanda „cît mai degrabă” o persoană vrednică de această muncă (vezi anexa IV).

În privința continuării *Dicționarului* Coloși, se afirmă două puncte de vedere: al lui Molnar-Piuaru și al Tipografiei.

Conștient de însemnătatea operei, Molnar-Piuaru s-a interesat de ea încă în 1807, vrînd să o tipărească „pe spesele sale”¹³; din cauze

⁸⁻⁹ Vezi anexa II și Andr. Veress, *op. cit.*, p. 323, 351—353 (*Brevia ad reverendissimi domini Maior replica responsam*), 357 și 363.

¹⁰ Notă marginală la *De articulo*, în „Archiv pentru filologie”... p. 356.

¹¹ Înștiințarea apud Andr. Veress, *op. cit.*, p. 395—400, și în *Bibliografia românească veche*, IV, p. 139—141; Tipografia și Maior o trimit episcopilor, lui Molnar-Piuaru și altora, rugîndu-i să cîștige prenumerații.

¹² Vezi anexa III.

¹³ Dintr-o epistolă a lui Șincai către Corneli (12 februarie 1807):

„... Inclitum officium R. Typographiae medi mei rogat Suam Illustritatem Ep(isco) palem... ut *Dictionarium kolosianum* quantocyus hic (= la Buda) transmittendum curare dignetur, quia praescribentes et praenumerantes illud edi desiderant postulanteque quotidie. Praeterea hic rumor percipit, quod d-nus oculista Molnar illud a Kolosi evimere suisque sumptibus edi curare intendat”, I. Radu, *op. cit.*, p. 71.

necunoscută nouă, intenția patriotică a celebrului oculist nu s-a înfăptuit. Solicitarea Tipografiei, din 1815, resurectează în sufletul lui Molnar-Piuariu dorința de a contribui într-un fel la realizarea *Lexiconului*. Mărturie sînt răspunsurile sale către Tipografie, cu rînduri malițioase la adresa lui Maior ¹⁴, dar și cu soluții utile. Un bărbat competent, nenumit, și „Societatea învățaților” de la Sibiu nu s-ar da îndărăt să ia asupra lor terminarea dicționarului, cu o condiție: ca să se mărească plata colii de tipar. Suma de 6 florini și 40 de crețari, la care se învoise Coloși, era prea mică ¹⁵.

Molnar-Piuariu își dă obștescul sfîrșit în 16 martie 1815. Corespondența cu Tipografia este reluată de „Societatea învățaților”; misiunile ei trezesc neîncredere la Buda. Nesciind cine sînt membrii „Societății”, nici cît credit li se cuvine, Matei Marcovici, directorul Tipografiei, renunță la oferta sibienilor ¹⁶. Cu Molnar-Piuariu directorul fusese mai rezervat și mai îngăduitor, pentru că timp de peste un sfert de veac acesta a avut legături strînse cu Tipografia și i-a asigurat beneficii serioase.

Al doilea punct de vedere, reprezentat de conducerea Tipografiei, diferă de al lui Molnar-Piuariu; potrivit ei, dicționarul urma să fie definitivat de cărturari aflați la Curtea episcopală unită din Oradea, sub îndrumarea lui Samuil Vulcan (vezi anexa VI) și a lui Maior. Consiliul locumtenențial aprobă propunerea (vezi anexa VII). Citind rezoluția Consiliului, Vulcan decide: canonicul Ioan Corneli, versat în probleme de lexicografie românească, să plece neîntîrziat la Buda, pentru discuții cu Tipografia și cu Maior.

Corneli descinde la Buda în mai 1815, îl întâlnește pe Maior, cu care dezbate aprins probleme de ortografie. Părerile lor le găsim în trei memorii, expediate — în iunie 1815 — lui Vulcan („quae ideo altiori illustrissimi Domini praesulis et venerabilis Consistorii iudicio determinanda substernuntur”): *Conspectus orthographiae in describendo Dictionario daco-romano adhibendae, quoad illa, in quibus facta concertatione convenimus. Reflexiones circa illa orthographiae in conscribenda Dictionario daco-romano adhibendae puncta in quibus non convenimus* și *Animadversiones in orthographiam latino-valachicam reverendissimi domini Cornelli* ¹⁷. Dincolo de statuarea unui sistem ortografic mai bun decît al lui Coloși, preopinentei au explicat latinitatea limbii române, problema neologismelor, a selectării cuvintelor de introdus în *Lexicon*, a semanticii etc. Mulțumit de Maior, deși acesta nu-i cîntase întru toate în strună, Corneli îi scrie episcopului (4 iunie 1815): „Domnul revizor Maior, cu adîncă pricepere și iscusită învățătură înfrumusețat și spre apărarea și poliirea nației și a limbei noastre de tot fiind învăpăiat”, dorește să completeze *Dicționarul* cu termeni „numai la

¹⁴⁻¹⁵ Cu ani în urmă, Molnar-Piuariu îl recomandase pe Maior, înaintea altora, pentru postul de cenzor și corector (vezi Andr. Veress, *op. cit.*, p. 196, apoi — pe semne — relațiile se răciseră (vezi I. Pervain, „*Biblioteca românească*” — 1821, în „*Revista de istorie și teorie literară*”, 1968, nr. 4, p. 666). — Atitudinea rezervată a Tipografiei față de malițiile lui Molnar-Piuariu în anexa V, iar scrisorile sale și ale „Societății” apud Andr. Veress. *op. cit.*, p. 485, 489 — 490, 496 — 497 și 501 — 502.

¹⁶ *Ibid.*, p. 504.

¹⁷ Memoriile, în manuscris, la B.A.R. — Filiala Cluj, sub nr. 474.

cei literați și învățați români cunoscute”, pentru ca — prin școale — să pătrundă pe încetul în rîndurile celor mulți¹⁸.

Chemat de Vulcan, Ioan Corneli părăsește Buda de la începutul anului 1816, luînd cu sine părțile I-II din *Dicționar*, pentru a le pieptăna. Călăuză îi erau criteriile ortografice stipulate în înțelegere cu Maior (vezi anexa VIII). Sarcina îl apasă: „În ceea ce privește *Lexiconul*, — îi scrie Corneli lui V. Pop, în 7 august 1816 —, acela se va lucra, cu ajutorul lui Dumnezeu, și va apărea mai bogat decît dacă aș fi rămas la Buda, dar tîrziu, căci, chemat acasă, lucrez singur la dînsul și nu pot să mă ocup de el neînterupt”¹⁹. Și într-adevăr, lucrarea tînjește.

Iarăși îngrijorată, Tipografia îi solicită lui Maior un raport amănunțit despre *Dicționar*, „a litera *h* inclusive usque ad finem”; coalele cuprinzînd literele *a, b, c, d, e, f* și *g* erau încă la Coloși. Raportul, amplu și critic, este remis în ziua de 5 noiembrie 1819²⁰. Criticile îl vizau pe Coloși, care, nemulțumindu-se cu termenii de largă circulație în limba română, „a adunat foarte multe cuvinte” din graiul „mărginaș cu Ungaria”, necunoscute celorlalți vorbitori, și cuvinte „cu totul străine”; acestea schimonosesc limba și „îți provoacă greață”. Prin urmare, trebuie scoase din *Lexicon*. Răul este agravat de ortografia deseori greșită și inconsecventă, de lipsa literei *q*, a unor corespondente latine, maghiare și germane, precum și de absența etimologiilor; fără ele publicarea operei este de neconceput, deoarece — crede Maior — românii o vor aprecia mai ales pentru „cercarea rădăcinii cuvintelor”. În concluzie: în forma sa din 1819, *Dicționarul* nu „satisfacă așteptările publicului”; Tipografia să-i sisteze culegerea, altminteri va păgubi.

Textul raportat lasă să se întrevadă două idei-cheie ale lui Maior: se impune ca *Lexiconul* să fie oglinda fidelă a unei limbi unitare, curat românească, și să indice etimologia cuvintelor, științific stabilită. Ambele păreri se subordonau nevoii de a demonstra, și pentru rațiuni politice, latinitatea limbii noastre: „...ca să se vadă” că vorbele românești sînt „asemene” altor cuvinte din „limba italienească, spaniolească și frînceană, sau din aceste luate”.

După ce studiază raportul, Tipografia se obligă, în 13 noiembrie 1819, să urnească *Dicționarul* — „ajuns pe miini demne” — peste două luni (vezi anexa IX), și, în același timp, cere Consiliului locumtenențial ca *însuși* Maior să-l ducă la bun sfîrșit, în schimbul unei remunerații convenabile, cu care să-și refacă „sănătatea, destul de zdruncinată”. Consiliul își comunică hotărîrea doar în 12 septembrie 1820: *Lexiconul* să i se încredințeze lui Maior, iar banii să fie plătiți treptat, pe măsura terminării efective a reviziei²¹. În intervalul 12 septembrie 1819 — 15 februarie 1821, cînd Maior nu mai era în viață, are loc un intens schimb de adrese și scrisori între cenzor și Matei Marcovici. Maior ajunge redactor-șef al *Lexiconului*, încasează un avans de 100 florini, în monedă convențională, revede febril literele de început (*a, b, c, d, e, f, g* și *h*), transferate

¹⁸ I. Ardelean, *Documente prețioase*, loc. cit., p. 313; vezi și G. Pascu, *Istoria literaturii române din secolul XVIII*, III (epoca lui Clain, Șincai și Maior). Iași, 1927, p. 37–38.

¹⁹ „Archiv pentru filologie”, ..., 1869, p. 478.

²⁰ La Ath. M. Marienescu op. cit., p. 93–97, *Censura Lexici colosiani valachico-latino-hungarico-germanici, a litera h inclusive usque ad finem*.

²¹ *Ibid.*, p. 92–93.

lui de Ioan Corneli, și încearcă disperat să lupte împotriva tuberculozei. Dar boala, nemiloasă, îl seceră. După deces, oficialitățile dispun clarificarea datoriilor bănești față de statul austriac și recrutează, greu, doi proaspeți colaboratori la *Dicționar*: pe I. Teodorovici și Alexandru Teodori. Odiseea lucrării se încheie în 1825, an în care cultura românească își îmbogățește zestrea cu un dar de preț epocal: *Lesicon-ul românesc-latinesc-unguresc-nemțesc, care de mai mulți autori, în cursul a trizeci și mai multor ani s-au lucrat sau Lexicon valachico-latino-hungarico-germanicum, quod a pluribus auctoribus decursu triginta et amplius annorum elaboratum est*²². Lucrarea propriu-zisă este precedată de o prefață și *Dialogu pentru începutul limbei română* (sic), un *Extractus observationum ad pronunciationem quarundam literarum pertinentium* și de *Orthographia romana sive latino-valachica*..., semn că aceasta a slujit drept îndreptar și lui Maior, și continuatorilor săi.

Incontestabil, *Lesiconul* este un „opus” colectiv, dar munca diverșilor colaboratori a fost coordonată și modelată de spiritul lui Maior, ceea ce i-a imprimat o anumită unitate de concepție. Deci nu zadarnic a spus George Pascu, în *Istoria literaturii române din secolul XVIII*²³, că *Lexiconul de la Buda* „poate fi considerat din două puncte de vedere: 1. ca operă lexicografică în genere și 2. ca operă a lui Petru Maior”.

ANEXE

I

[*Tipografia Universității din Buda către Vasile Coloși*]

Intrucât tipărirea Dicționarului său se va face sub privegherea cenzorului Petru Maior, Coloși să țină seama de sugestiile acestuia cu privire la ortografie și să intre în legătură cu el, scriindu-i.

Admodum Reverende Domine, Domine mihi colendissime!

[.]

Interim hic advolutas transponimus Admodum Reverendi Domini Petri Major, moderni censoris Regii observationes circa orthographiam, cum quo cointelligentiam favore et momentis illius, quantum convincentia fuerint, deferre non gravetur, cum sub eius inspectione et correctura *Lexicon* hoc imprimendum sit et ceteroquin nulla sit orthographia, quae mutationem non patiat. Nobis videtur multa fundate protulisse. Sed haec inter se efficere dignabuntur.

[.]

Budae, die 20 aprilis 1809

(După Andr. Veress, *op. cit.*, p. 321)

²² Vezi anexa X; Andr. Veress, *op. cit.*, p. 648, 652 și 668; Ath. M. Marienescu, *op. cit.*, p. 68.

²³ P. 265.

II

[*Tipografia Universității din Buda către Vasile Coloși*]

Maior este dispus să discute problemele de ortografie pe care le ridică Dictionarul pe calea corespondenței, o călătorie a lui Coloși la Buda fiind anevoioasă. Cenzorul român va face și corecturile de ordin ortografic.

Admodum Reverende Domine, Domine colendissime!

Communicatis Admodum Reverendae D. V-rae literis cum Reverendissimo Domino Censore Major declaravit semet libenter in discussionem illarum differentiarum circa orthographiam valachicam condescensurum esse, quae sibi invicem mutuo proponere dignabuntur, ast cum circumstantiae temporum tales sint, in quibus huc adpellere nec expedit, nec facile venia eatenus altiori Loco impetrari possit, nihil aliud super est, quam ut differentiae illae per literas concertentur. Res inter doctos viros diu durare non potest, qui firmis argumentis convicti cedere noverunt. Neque obstat ut interea etiam secundum coeptam orthographiam opus continuetur quia in manuscripto vel in ipsa correctura imprimendarum philegrarum facile poterit orthographia reduci ad illum pedem, in quo coventum fuerit, quod Reverendissimus D[ominus] Major in se asumtuum pollicitus est. In reliquo distinctu cum honoris cultu perseveramus.

Admodum Reverendae D. V-rae divinctissimi servi.

Budae, die 30 Maii 1809

Adresa: Admodum Reverendo Domino Basilio Kolosy, vicearchidiacono Babolnensi et parocho Nagyágensi etc. Domino colendissimo, Nagyag in Transilvania, per Temesvarinum Dévam

(*Ibid.*, p. 326)

III

[*Tipografia Universității din Buda către Ioan Molnar-Piuaru*]

Coloși a murit; dezorientată, Tipografia cere sfaturi privind posibilitățile de continuare a Dictionarului. Molnar-Piuaru să nu pregete a înmulți numărul prenumeranților.

[.]

6. Mortuo eruditissimo vicearchidiacono, Domino Basilio Kolosy, quis quatuor lingvarum aequae potens annunciatum *Lexicon* continuare poterit? Dignetur nobis suadere et consulere, nam Admodum R-dus D. Major in linguis germanicae et hungaricae debilis, sed et senex iam est, vixque editionis partis valachicae adoptionem et correctionem in se suscipere vult. Hanc tamen proximus volumus incipere, ideo dignetur saltem

plures praenumerantes quo ocius conquirendos curare, praeter duos illos, pre quibus 12 florenos perceptos esse, hic adnexa quitantia testatum redditur.

Queis omni cum cultu perseverat,

Typographia Regia

Budae, 5 Ianuarii 1815

(*Ibid.*, p. 442 — 443)

IV

[*Tipografia Universității din Buda către Demetriu Pop*]

Coloși a murit fără să-și termine Dicționarul; este gata — ex integro — — numai partea românească. Pentru că Tipografia ține să mulțumească publicul cititor, îl roagă pe Demetriu Pop să mediteze asupra modalităților de continuare a lucrării și să-i comunice soluția la care s-a oprit.

Se dau și informații despre condițiile de prenumerare.

Admodum Reverende Domine!

Omnem curam Typographia haec Regia eo convertit, ut publico annunciatam *Lexici Kolosyani* editionem, tametsi auctor immortalis fuerit, quaquam ratione promoveat. Pars valachica ex integro parata est, sed adhuc extrema lima, quam denatus iter horsum meditans addere volebat, perhibente huiusmodi censore Petro Major, indiget. Nunc cogitatur de modo hanc super inducendi et dein partem hanc statim edendi, quo publico satisfieri possit. Ex his sequitur omnem adhuc praenumerationem acceptari posse, cum impressio tantisper differri debeat, de qua paulo post publicum edocebitur.

Praenumeratio, stantibus modernis adiunctis, saltem pro parte valachica cum 6 fl. potest acceptari, pecuniaque medio cambialium literarum, vel per curram diligentiae horsum promoveri et ita etiam retrohaberi.

Ast eternum dolendum est de opere tanti moliminis et utilitatis, hactenus ad intercidendum propendente, neminem inveniri, qui semet insinuasset immortalis Kolosy vestigia premere et non elaboratos huius *Lexici* partes in se assumere velle, manuscriptis et subsidiis denati ab heredibus erga conditiones, quae illi addictae sunt, ad se pertrahendo. Ideo, Typographia haec Regia sustinet Admodum Reverendam D. V^{ram} officiose provocare, ut si quid consilii pro continuatione *Lexici* huius succurreret, illud quo ocius pandere dignaretur.

In reliquo, debito cum cultu perseverat.

D. V-rae,

Admodum Reverendae
Typographia Regia

Budae, die 21 Februarii 1815

Adresa: Admodum Reverendo Domino Demetrio Papp, graeci ritus catholicorum archidiacono Nagy Enyediensi et venerabilis Consistorii episcopalis ordinario notario eto. Domino singulariter collendissimo.

Balasfalve in Transsilvania,
per Temesvarinum.

(*Ibid.*, p. 483 — 484)

V

[*Mátyás Markovics, directorul Tipografiei Universității din Buda, către Ioan Molnar-Piuariu*]

Directorul nu împărtășește aprecierile negative ale lui Molnar-Piuariu despre Maior, cărturar plin de merite, de serviciile căruia Tipografia nu se poate dispensa.

[.]

De removendo ex officio valachici Petro Major, qui in reliquo satisfacit, et quoad edendam primam parte *Lexici valachici* omnem operam suam pollicitus est, aut altero eidem adiungendo nec cogitari potest; non de primo, quia est in officio Regio cum satisfactione; non de secundum, quia Typographiae oneri esset, ut adeo nullum aliud restet medium, puam reliquas dictionarii valachici partes per virum omnigena eruditione pollentem elaborandas curare, in quem scopum manuscripta denati Basilli Kolosy ab eius heredibus expedenda forent, ut illa si non continuari, ad minimum pro auxilio servire possent, cuius dexteritate semel agnita, conditiones remunerationis pro fatigiis in exemplaribus exprimendi lexici et parato aere defigendi, facile determinari poterunt.

In reliquo, singularem cum honoris cultu persevero,

humillimus servus.

Budae, die 16 Februarii 1815

(*Ibid.*, p. 479)

VI

[*Tipografia Universității din Buda către Palatin*]

Tipografia a anunțat pînă acum de două ori, în 1806 și 1814, apariția unui Dictionar român-latin-maghiar-german. Decesul lui Micu și Coloși au împiedicat realizarea planului. Este gata de tipar, „praeter duo prima alphabeta”, partea românească. Să se aprobe trimiterea lui Maior la Oradea, unde se găsesc „români erudiți” și cunoscători ai celor patru limbi. Ei, împreună cu Maior și S. Vulcan, ar putea să termine opera. În intere-

sul binelui obștesc și al prestigiului Tipografiei, să se acorde și 500 de florini, sumă necesară acoperirii speșelor de drum.

Serenissime Princeps etc.

Typographia Regia Universitatis iam binis vicibus publico, anno nimirum 1806 et recenter evoluto 1814, annuntiavit tipis et sumtibus suis erga tamen prenumerationem lexicon unum quadripartitum: Valachico-latino-hungarico-hermanicum et sic versa vice imprimendum esse; verum sicut primae annunciationis effectum mors ductoris Samuelis Klein impedivit, ita secundae fati praendere voluisse mortem alterius auctore Basilio Kolosy, mense Decembri horum iter pro occipienda impressione et sub cura sua facienda correctione parantis, brevi infirmitate et sanguinis sputo denati, iam apertum est. Ast, cum non tam propter collectas praenumerationum summas, quam causa honoris sui Typographiae huius Regiae intersit, publici expectationi satisfacere deliberatione in omnem partem agitata, visum est medium per censorem valachicum Petrum Major supeditatum fini convenientissimum fore, in eo consistens, ut cum manucripto defuncti Basilio Kolosy partem valachicam continente integro quisdem parato, sed praeter duo prima alphabeta iam proelo apta, extrema lima indigente ad Illustrissimum Dominum Episcopum Magna — Variensiensem Samuelem Vulkan, in cuius aula et dioecesi eruditi valachi, omnium quatuor linguarum gnari inveniuntur, aliquis limae inducendae gnarus exmittatur, qui sub eiusdem Illustrissimi Domini Episcopi directione suffultus auxilio adiungendorum sibi virorum totum opus intra breve tempus percurrat, proloque aptum reddat. Cum autem pro hoc opere nemo hic aptior per Typographiam Regiam dignosceretur, quam ipse Petrus Major per Typographiam officiose requisitus, difficulter quidem, ad extremum tamen accessit ad duram hanc et molestem provinciam in se assumendam, verum ea sub sola conditione, Typographiae minime onerosa, ut alterius vacantis censoris illirico-catholici salarium integrum 500 florenorum pro expensis itineris, aliorumque sumtuum et fatigiorum sibi Benigne gratiose resolvatur. Postulatum hoc, siquidem exaggeratum haud quaquam mihi videatur et Typographia salarium vacantis censoris per duos annos reipso in 500 florenis lucri facerit, Celsitudinem Vestram Caesareo Regiam Excelsumque Consilium causa boni publici honorisque Typographiae humillime exorandum esse, ad partes officii mei pertinere existimabam, ut dictus censor voti compos Benignegratiose reddatur. In reliquo, Benignitati altisque gratiis devotus, profundo cum submissionis et venerationis cultu persevero,

Celsitudinis V-rae Caesareae Regiae etc.

humillimus servus,
Máthiás Markovics mpr.,
Tipogr. Director.

Budae, die 21-a Februarii 1815

(*Ibid.*, p. 481—482)

VII

[*Consiliul locumtenențial către Tipografia Universității din Buda*]

Se aprobă propunerile cuprinse în adresa din 21 februarie 1815.

Sacratissime Caesareo Regiae et Apostolicae Maiestatis Consilii Regii Locumtenentialis Hungarici nomine, Perillustri ac Generoso Domino Matthiae Antonio Markovics, Regiae Universitatis Pestiensis Typographiae Directori intimandum. Submissae abhinc altissimo Loco Praeattactae D. V-rae propositioni circa censorem valachicum ad Typographiam Regiae Universitatis Pestiensis, Petrum Major, fine limandi lexici valachici ad Episcopum g. catholicum exmittendum, quod exmissionis huius necessitas haud subversari Altissimo visa sit, nequaquam delatum esse, Praeattactae D. V-rae pro requisito notitiae statu prescribitur.

Ex Consilio Regio Locumtenentiali Hungarico

Budae, die 9^a Maii 1815 celebrato.

Adresa : Directori Typographiae Universitatis.

Praesentatae die 3^a Iunii 1815

Canonico M. Varadinensi Kornely per Illustrissimum Dominum Episcopum Vulkan horsum exmiso. Superatum.

(*Ibid.*, p. 500)

VIII

[*O declarație a lui Ioan Corneli, dată Tipografiei Universității din Buda*]

Corneli duce la Oradea Dicționarul coloșian, pentru a face îndreptările impuse de regulile ortografice stabilite cu Maior.

Recognitio

Quod infrascriptus manuscriptum *Lexicon kolosyanum Valachico-latino-hungarico-germanicum* et *Latino-valachico-hungarico-germanicum*, ad literam C inclusive, solummodo deductum ab Inclita Regia Typographia Regiae Scientiarum Universitatis Pestanae per Illustrissimum Dominum Presulcm meum, Dominum Samuelem Vulkan, g. rithus catholicorum Episcopum M. Varadinensem, vigore literarum eiusdem Domini Episcopi de 11° Decembris anni propius elapsi ad me dimissarum, quo sumtibus parceretur (ad praedicti Lexici, concertatae isthic cum Rev^{mo} Domino Petro Major Regio librorum revisore atque stabilita orthographia inchoatam emendationem et descriptionem Varadini prosequendam) domum revocatus, Varadinum praememorato fine deferendum effective acceperim, hisce recognosco et pro futura Inclitae Regiae Typographiae notitia una testatum facio.

Signatae Budae, die 10^a Ianuarii anni 1816

Ioannes Cornelli mpr.

(*Ibid.*, p. 519)

IX

Nuntium

Se anunță apariția Dicționarului coloșian. Înștiințarea s-a publicat în „Vereinigte Öfner Pester Zeitung”, în 1819.

Ad satisfaciendum multorum interrogationibus qui *Lexico valachico-latino-hungarico-germanico et vicissim*, anno adhuc 1814 per Typographiam Regiae Universitatis Hungaricae Budensem, publico erga praenumerationem annunciato praenumerantes anxii esse videntur, quid cum eodem *Lexico* fiat hisce officiose notum redditur: *Lexicon* hoc propter inopinatam et subitanam auctoris Basilii Kolosy mortem, ob quam eidem supremam manum imo imponere non potuit, ita revisione, emendatione et descriptione virorum illustrium et eruditorum ita adhaesisse, ut nonissi ante duos menses manuscriptum Typographiae huic Regiae plene consignari potuerit, a quo tempore impressio eiusdem accepta prela Typographiae eiusdem Regiae fatigat, et sperari potest, ut tam celeriter, ac fieri potuerit, eadem deserat, et praenumerantibus sua exemplaria facienda tamen eatenus praevia annunciatione, suppeditari queant.

Budae, 13 Novembris 1819. Per eandem Typographiam Regiam.
(*Ibid.*, p. 618)

X

[*Tipografia Universității din Buda către Petru Maior*]

Cenzorul să răspundă în scris dacă vrea și poate săvârși corectarea Lexiconului român lucrat de Coloși, în condițiile convenite cu Tipografia. De nu vrea ori nu poate, să restituie manuscrisul.

Penes communicationem in copia adnexi Benignigratiosi Intimati ex mandato speciali Inclitae Directionis Typographicae Reverendissimam Dominationem vestram officiose requisendam habeo, ut se scripta declarare non gravetur si correctionem *Lexici valachici* Kolosyani erga expressas in antelato Benignogratiioso Intimato conditiones et remunerationes in se assumere, aut nolit, aut non possit ac ad hunc casum, ut D. V^{ra} Rev^{ma} eiusdem Lexici manuscriptum officis Typographiae restituere velit.

Per Regiae Universitatis Typographiam.

Budae die 25 Novembris 1820

Adresa: Reverendisimo Domino Petro Major, Dioecesis Fogarasien-sis Archidiacono et Regio librorum Valachicorum censori et correctori, Domino singulariter Colendissimo.

Budae. Ex Officio
(*Ibid.*, p. 645)

Decembrie 1969

Universitatea „Babeș-Bolyai” Facultatea de filologie Cluj, Str. Horea, 31

LEIBNIZ ȘI PROBLEMELE LIMBII

DE

AL. TOȘA

Înainte de constituirea lingvisticii ca știință istorică și tipologică, limba a fost cercetată de filozofi, gramaticieni și filologi. În *John Locke și problemele limbajului*, CL, XII, 1967, nr. 2, p. 199–205, am analizat câteva din ideile unuia dintre acești filozofi, a căror doctrină a fost elaborată înaintea secolului al XIX-lea și a contribuit la punerea bazelor noii discipline în sistemul științelor. Cartea lui John Locke, *An essay concerning human understanding*, publicată în 1690, tradusă în franceză sub titlul *Essai sur l'entendement humain* în 1700, a cunoscut o replică viguroasă tocmai în timpul în care se bucura de un mare succes, mai întâi în *Réflexions sur l'Essai de l'entendement humain de Locke* (1693) de Leibniz, apoi în varianta de mai mari proporții, *Nouveaux essais sur l'entendement humain*, terminată în 1704, dar publicată abia după 61 ani, în ediția lui Raspe (1765)¹. Partea a III-a, atât din *Eseul* lui Locke, cât și din *Noile eseuri* ale lui Leibniz, este consacrată limbii. Fără să respingă în întregime ideile lui Locke, reflecțiile lui Leibniz se constituie într-o doctrină originală, cu evoluție distinctă prin școlile și curentele lingvistice din secolul al XIX-lea și al XX-lea: cercetări ulterioare ar putea delimita „linia lui Locke” de „linia lui Leibniz” în istoria științei limbii, fundamental deosebite, dar cu laturi pozitive, ambele, în multe privințe. Concepția lui Leibniz, deschisă inovațiilor, conformă cu evoluția științei, îmbrățișează atât metoda teoretică, cât și pe cea istorică, orientându-se atât spre esența limbii, cât și spre existența limbilor². În per-

¹ Leibniz, *Œuvres philosophiques latines et françaises*, tirées de ses manuscrits qui se conservent dans la bibliothèque royale à Hanovre et publiées par Mr. Rud. Eric Raspe, avec une préface de Mr. Kaestner, Amsterdam et Leipzig, Chez Jean Schreuder, MDCCLXV. Trimiterile următoare se vor face în text, la ediția Leibniz, *Nouveaux essais sur l'entendement humain*, Paris, Ernest Flammarion, 1913.

² *Lettres et opuscules inédits de Leibniz*, précédé d'une introduction par A. Foucher de Careil, Paris, Librairie philosophique de Ladrangé, 1854, p. 293.

sonalitatea lui Leibniz există mai multe personaje : un filozof, un savant, un teolog, un polemist, un jurist, un diplomat, și în toate ipostazele este un maestru fără egal, un novator ³. Se cuvine să se adauge acestora unul nou : acela de lingvist, de precursor al lingvisticii, profil relativ puțin cercetat ⁴.

Leibniz își exprimă, în *Nouveaux essais*, dorința ca savanții care vor veni după el să întreprindă cercetări pentru a stabili forma limbilor „primitive” și, pe această cale, să ajungă la rezolvarea problemei originii popoarelor, cercetări efectuate de unii contemporani, cu privire la limba germană veche, dar neduse pînă la capăt, fie din cauza incompetenței, cum a fost cazul lui Goropius Becanus, ale cărei etimologii deveniseră proverbiale — intrase în circulație verbul *goropiser* —, fie din cauza întreruperii firului vieții celor care au încercat subiectul, cum s-a întîmplat cu filozoful M. Claubergius, cu teologul Gerardus Meierus și cu jurisconsultul Schilter. Pasajul în care Leibniz indică acest sector de cercetare, ca și acela în care vorbește despre necesitatea trecerii de la gramatica rațională la o gramatică istorică și comparată, citite de generația primilor comparatiști (Bopp, Vostokov, Rask, Grimm, Diez etc.), au putut constitui, în perioada lor de formare, un îndemn spre a se lansa într-o muncă de durată și de amploare. Leibniz scrie : „Il est sûr au moins que la langue et les antiquités Teutoniques entrent dans la plupart des recherches des origines, coutumes et antiquités européennes; et je souhaiterais que des savants hommes en fissent autant dans les langues wallienne, biscayenne, slavonique, finnoise, turque, persanne, arménienne, géorgienne et autres, pour en mieux découvrir l'harmonie, qui servirait particulièrement, comme je viens de dire, à éclaircir l'origine des Nations” (p. 233), după ce amintise proiecte eșuate : „C'est que les étimologies étranges et souvent ridicules de Goropius Becanus, savant médecin du XVIe siècle, ont passé en proverbe, bien qu'autrement il n'ait pas eu trop de tort de prétendre que la langue germanique, qu'il appelle cimbrique, a autant et plus de marques de quelque chose de primitif que l'hébraïque même. Je me souviens que feu M. Claubergius, philosophe excellent, a donné un petit *Essai sur les origines de la langue Germanique*, qui fait regretter la perte de ce qu'il avait promis sur ce sujet. J'y ai donné moi-même quelques pensées, outre que j'avais porté feu M. Gerardus Meierus, théologien de Brême, à y travailler, comme il a fait; mais la mort l'a interrompu. J'espère pourtant que le public en profitera encore un jour, aussi bien que des travaux semblables de M. Schilter, jurisconsulte célèbre à Strasbourg, mais qui vient de mourir aussi” (p. 233). Prestigiul lui Leibniz a trebuit să impună atenției posterității această temă, încercată de un învățat „excellent” și de unul „celebru”, iar Franz Bopp, cu pregătire filozofică în tinerețe ⁵, va fi avut convingerea că a întreprins o muncă demnă de „les savants hommes”. Filiația de proiect științific de la Leibniz la Bopp este întărită de afirmația surprinzătoare a lui Max Müller: dacă Leibniz ar fi avut timp să elaboreze toate lucrările pe care

³ Clodius Piat, *Leibniz*, Paris, Librairie Felix Alcan (1915), p. V.

⁴ E. Ravier, *Bibliographie de la philosophie de Leibniz*, „Thèse pour le Doctorat”, Caen, 1927, 102 p.

⁵ Fr. Bopp, *Grammaire comparée des langues indo-européennes*, tome premier, Paris, Imprimerie Nationale, MDCCCLXXXV (1885), p. IX.

geniul său comprehensiv și fertil le-a conceput, și dacă ar fi fost înțeles și sprijinit de contemporani, știința limbii ca știință inductivă s-ar fi născut cu un secol mai devreme⁶.

Cerînd compararea detaliilor din limbile naturale, Leibniz păstra ideea de ansamblu a esenței limbii și a legăturii ei cu gîndirea, idee puțin exploatată de comparațiști, dar menținută la marii teoreticieni⁷. Astăzi crește numărul acelor care consideră că lingvistica și-a primit „impulsul originar” din partea filozofilor⁸, și, în rîndul acestora, Leibniz trebuie gîndit în două sensuri: pe de o parte, pentru că a impulsionat crearea gramaticii comparate, orientată spre reconstrucția limbilor vechi și spre identificarea elementelor etnogenetice, pe de altă parte, pentru că a văzut în comparație și un mijloc logic inductiv de inferențe către o gramatică generală, rațională. Căci „există două maniere diferite de a practica comparația: se poate compara pentru a scoate din comparație fie legi generale, fie indicații istorice”⁹. În *Noile eseuri*, Leibniz notează: „il est vrai que celui qui écrivait une grammaire universelle ferait bien de passer de l'essence des langues à leur existence et de comparer les grammaires de plusieurs langues; de même qu'un auteur qui voudrait écrire une jurisprudence universelle tirée de la raison, feroit bien d'y joindre de parallèles des lois et coutumes de peuples” (p. 249). Leibniz nu excludea posibilitatea și necesitatea scrierii unei gramatici raționale; el o concepea însă ca un dat general în particularuri și, spre deosebire de solitarii din Port-Royal, dorea să fie construită nu deductiv, ci inductiv, pornindu-se de la gramaticile limbilor. Obiecția lui vizează, deci, doar metoda de construire a gramaticii raționale, nu și gramatica în sine.

Filozoful german imagina limba ca o oglindă a spiritului uman, iar analiza sensurilor cuvintelor, ca pe un bun mijloc de cunoaștere a operațiilor gîndirii: „je croie véritablement que les langues sont le meilleur miroir de l'esprit humain et qu'une analyse exacte de la signification des mots ferait mieux connaître que toute autre chose les opérations de l'entendement” (p. 282). Imaginea globală asupra limbii nu este desprinsă de concretul istoric al limbilor naturale¹⁰. „Et les langues en général, étant les plus anciens monumento des peuples avant l'écriture et les arts, en marquent le mieux l'origine, les cognations et migrations” (p. 232), ci, tocmai reflexul general al acestuia, și de aceea Leibniz a accentuat — în studiul raporturilor general-particular, logic-istoric, esență-fenomen,

⁶ “If Leibniz had found time to work out all the plans which his fertile and comprehensive genius conceived, or if he had been understood and supported by contemporary scholars, the science of language, as one of the inductive sciences, might have been established a century earlier” (Max Müller, *Lectures on the sciences of language*, fifth edition, London, 1866, p. 145).

⁷ “*Philosophes et linguistes se sont toujours accordés à reconnaître que, sans le secours des signes, nous serions incapables de distinguer deux idées d'une façon claire et constante. Prise en elle-même, la pensée est comme une nébuleuse où rien n'est nécessairement délimité. Il n'y a pas d'idées préétablies, et rien n'est distinct avant l'apparition de la langue*” (Ferdinand de Saussure, *Cours de linguistique générale*, Paris, 1965, p. 155).

⁸ “Much of the work involved has been undertaken by philosophers, especially logicians (to whom linguistics in the West owed much of its original impulse)” (R. H. Robins, *General linguistics*, Indiana University, Bloomington, 1965, p. 20).

⁹ A. Meillet, *La méthode comparative en linguistique historique*, Paris, London, Cambridge, Oslo, Leipzig, 1925, p. 1.

¹⁰ B. Kelemen, *Școala lingvistică descriptivă americană*, CL, VII, 1962, nr. 1, p. 59, 61, 66.

limbă ca oglindire a spiritului uman în genere-limbă ca oglindire a istoriei unui popor — pe al doilea element al perechii, fapt care îl deosebește sensibil de integraliștii care și-l revendică drept precursor¹¹. În câmpurile semantice ale limbilor există sectoare intraductibile : „on trouve des mots dans une langue auxquels il n'y a aucun dans une autre langue qui lui réponde. Il n'y a point de mot dans d'autres langues qui réponde au mot versura usité parmi les Romains, ni à celui de corban dont se servaient les Juifs. On rend hardiment dans les mots latins hora, pes et libra par ceux d'heure, de pied, et de livre ; mais les idées du Romain étaient fort différentes des nôtres” (p. 249) — observă Phillalèthe, purtătorul de opinie al lui Locke (*Noile eseuri* sînt scrise în formă de dialog), iar Théophile, comentatorul Leibniz, aprobă : „La remarque est bonne” (p. 249) ; se pare că Leibniz a apăsă ceva mai mult asupra ideii caracterului național al sensurilor unor cuvinte, atunci cînd spune că numele are o funcție de orientare a atenției asupra lucrului, asociată cu funcția de conservare a noțiunilor formate : „Théophile... le nom sert à donner de l'attention aux choses et à en conserver la mémoire et la connaissance actuelle” (p. 250), apropiindu-se mult de teoria lui Humboldt „conform căreia limba noastră orientează... felul în care privim lumea...”¹². Pe această latură, doctrina lui Leibniz, nuanțînd gîndul, ajunge la intuirea valorilor¹³ semantice, dincolo de sensul general-abstract al cuvintelor : „Aussi ne peut-on pas toujours en trouver une signification générale ou formelle, comme feu M. Bohlius l'appelait, qui puisse satisfaire à tous les exemples ; mais cela non obstant, on pourrait toujours réduire tous les usages d'un mot à un nombre déterminé de significations. Et c'est ce qu'on devrait faire” (p. 280).

Prin conceptul de „uzaj” Leibniz a întrevăzut variația mozaicului lexical în texte pînă la nivelul individualului : „Mais comme l'usage des langues varie d'une étrange manière, il faudrait entrer bien avant dans le détail des exemples” (p. 281) și s-a referit la particularitățile de vocabular ale domeniilor tematice, semnalînd o lucrare contemporană cu acest obiect : „Strauchius, jurisconsulte célèbre, a fait un livre sur l'usage de particules dans la jurisprudence...” (p. 280), idee care s-a constituit într-un fertil cîmp de cercetare în lingvistica actuală¹⁴.

Leibniz a înțeles că, dintre părțile de vorbire, doar substantivul concret, în funcție de subiect, exprimă noțiunea cu ambele laturi (sfera și conținutul) ; substantivul concret în funcție predicativă, substantivul abstract, adjectivul, numeralul, verbul exprimă doar o latură a noțiunii, conținutul, notele. De exemplu, un substantiv abstract ca *umanitatea* este același lucru (est la même chose) cu expresia *națura umană*,

¹¹ Charles W. Morris, *Foundations of the Theory of Signs*, și Leonard Bloomfield, *Linguistic Aspects of Science*, în “International Encyclopedia of Unified Science”, vol. 1, part 1, Chicago, Illinois, 1955, p. 79, 233.

¹² Al. Graur, *Traducerea este posibilă?*, RF, 1964, nr. 6, p. 857.

¹³ „Valorile sînt toate nuanțele de înțeles care se suprapun, în mod trecător și în cutare situație concretă sau contextuală, sensurilor normale... Folosind distincția saussuriană dintre *langue* și *parole*, putem spune că sensurile sînt fapte de limbă, iar valorile fapte de vorbire” (Henri Jaquier, *Babel, mit viu*, „Secolul 20”, 1965, nr. 1, p. 153).

¹⁴ Aurelia Stan, Ioan Stan, recenzie la G. Herdan, *The Advanced Theory of Language as Choice and Change*, Springer-Verlag, Berlin — Heidelberg — New York, 1966, 459 p., în CL, XII, 1967, nr. 1, p. 136 — 139.

deci cu o trăsătură, cu notele conținutului noțional. Théophile spune: „Si les anciens ne se servaient pas du mot d'humanité dans le sens des écoles, ils disaient la nature humaine, ce qui est la même chose” (s.n.) (p. 283). Pentru substantivul concret cu funcție de predicat, Leibniz folosește expresia „termen abstract logic”, fiindcă numai folosit într-o construcție logică devine abstract (gândit aparte rămâne concret), iar pentru substantivul abstract propriu-zis folosește expresia „termen abstract real”: „J'ai encore coutume de distinguer deux sortes d'abstrais. Il y a des termes abstraits logiques, il y a aussi des termes abstraits réels. Les abstraits réels, ou conçus du moins comme réels, sont ou essence et parties de l'essence, ou accidents, c'est-à-dire êtres ajoutés à la substance. Les termes abstraits logiques sont les prédications réduites en termes, comme si je disais: être homme, être animal” (s.n.) (p. 283). Rezultă că „termenii abstracți logici” sînt substantive concrete cu funcție predicativă și că, fiind predicatii (les prédications), sînt comparabili cu substantivele abstracte, cu „termenii abstracți reali”, denumind doar „părți ale esenței” (parties de l'essence), entități (êtres) din substanțe, trăsături, deci, ceea ce corespunde conținutului, nu și sferei noțiunii. Intuiția lui Leibniz tinde spre un adevăr formulat astfel în lingvistica generală actuală: „substantivul predicat exprimă nu substanțele, ci totalul de calități care fac ca o anumită substanță să se deosebească de alte substanțe”¹⁵; „substantivul predicat exprimă noțiunea — bineînțeles, altă noțiune decît cea care e subiect — numai în conținutul ei”¹⁶.

Ideile din *Nouveaux essais sur l'entendement humain*, prin proiecție în planul lingvisticii actuale, se leagă de o problematică variată: argouri — rothwelsch, lingua gergo, le narquois, lingua franca (p. 226—227), etimologie (286, 232—238), derivare și compunere (p. 226), natura semnului lingvistic (p. 229), funcțiunile semnului (p. 222, 223), onomastică (p. 224, 232), limbi artificiale¹⁷, structura limbii și structura gândirii, originea limbii etc.

Cugetările lui Leibniz s-au dovedit a fi fecunde. Ceea ce la el apare doar ca un îndemn la cercetare: „Et je dis en passant que les noms des rivières, étant ordinairement venus de la plus grande antiquité connue, marquent le mieux le vieux langage et les anciens habitants; c'est pourquoi ils mériteraient une recherche particulière” (s.n.) (p. 232), astăzi este o întreagă subramură lingvistică, hidronimia, în cadrul toponimiei. Reflecțiile ilustrului filozof au adus lumini noi în „inepuizabila problemă a limbajului, care ne frămîntă și astăzi mai stăruior ca oricînd”¹⁸.

Mai 1969

Institutul pedagogic de 3 ani Tîrgu-Mureș,
Str. N. Iorga, 1

¹⁵ G. Ivănescu, *Gramatica și logica (I)*, AUT, I, 1963, p. 263.

¹⁶ G. Ivănescu, *Gramatica...*, p. 263.

¹⁷ Pentru această problemă, analizată pe textul altei scrieri a lui Leibniz, cf. Cornel Popa, *Analiza limbajului la Leibniz, Boole și Frege*, în *Limbaj, logică, filozofie*, București, 1968, p. 86—100.

¹⁸ Henri Jaquier, *Babel...*, p. 151.

ASPECTE ALE GRAIULUI ÎN SCRISORI

DE

DOINA GRECU

Pentru a completa imaginea asupra graiului comunei de care ne-am ocupat și pînă acum ¹, am considerat utilă studierea lui și pe baza scrisorilor. Materialul de care am dispus este alcătuit din scrisori din anii 1959—1969, scrise de către persoane de vîrste și sexe diferite ², care au 6—7 clase primare (elementare) și, cu excepția anilor de armată, nu au fost plecate mai mult timp din localitate. Marea majoritate sînt scrisori de familie.

Chiar și la o simplă lectură se observă ușor că între aceste scrisori există deosebiri.

Ni s-a părut clar că, ținînd seamă de ponderea elementului regional și popular față de cel literar în scrisorile pe care le-am analizat, se pot contura patru grupe de scrisori, care ar corespunde la patru categorii de vîrste ale celor care le-au scris: elevi, tineri, persoane de vîrstă medie și vîrstnici.

Vom încerca să arătăm în ce măsură se pot delimita cele patru categorii și care sînt cauzele care generează această stare de lucruri.

Între scrisorile analizate există două adresate de elevi, plecați de curînd la școli medii, fostului lor diriginte. Ele sînt scrise în limba literară — fapt datorat atît persoanei căreia i se adresează, cît și ocupației celor care scriu. Din punctul de vedere al graiului ele nici nu pot fi luate în considerare. Merită doar să fie menționat faptul că în scrisul elevului mai slab la învățătură apar, din neatenție, forme, ca : *trimes*, *fincă*, precum și conjuncția *că* pentru *căci* („*mă grăbesc că am de învățat*”). Desigur, apar numeroase neologisme, în special cu referire la viața de elev, dar ele nu reflectă o situație existentă în grai, ci în limba literară.

Toate scrisorile pe care le-am considerat ca făcînd parte din a doua categorie — tineri pînă la 30 de ani — sînt trimise de tineri din armată

¹ Comuna Berzovia, jud. Caraș-Severin.

² Este vorba de 11 persoane, dintre care 5 au fost și informatori în anchetele întreprinse.

sau — cîteva — răspunsuri primite de la soțiile lor. Numărul neologismelor pe care le conțin scrisorile acestor tineri este mare și, ceea ce este mai important, nu e vorba de cuvinte legate de viața de soldat, ci, cel mai adesea, de unele cu o sferă de circulație mult mai largă, cunoscute înainte de începerea stagiului militar și care au șanse să fie folosite și după terminarea anilor de armată : concediu, cielul doi, precis, în barem, pregătire fizică, în prezent, în acest plic, ați vizionat meciul de fotbal, am intrat în echipa artistică, am decăzut, e bolnavă, în restul timpului sînt ocupat, programul la televizor, de serviciu *pe campanie*, munci agricole, o pătură, mantaua, în dormitor, *s-a pus zăpada*, în prezent, *m-am îmbolnăvit din cauza perelor*, *mă miră* faptul, un conținut *mai mare*, *țuică*, dezinterie, înseamnăte, dorești, o problemă, depinde, deoarece, să te anunț, mi-o imaginez, *al tău* devotat soț, sînt respectat, în mediul *de acasă*, în situația *în care mă găsesc*, pe strada *noastră*, transmite-i *multă sănătate*, sînt curios, un șantier, comandantul meu direct, prosop, voi fi recompensat, *ceva ciubuc*, nu te mai cerți, *un mic cadou*, *ceva mai de preț*, să-ți iei recuperare, *mă compătimește*, îl respectau, *tirana moarte*, cu receptorul *la ureche*, *atîta muncă depusă în ani de-a rîndul*, să-i dovedesc, tot posibilul, la repezeală, o conferință, străduința pe care o depui, mi-a promis, la instructaj, comitetul de conducere, *un om matur*, să ocupe un post, *frunzele copacilor*, tot porumbul, bicicleta, se distruge, *ciorapii s-au rupt*, am terminat, *apa vine cu viteză*, la restaurant, *alungă-ți tristețea*, la cîmitir, *acela care a distrus*, preotul, să fie demnă de..., în bune condițiuni, *nu știu precis*, pot să rezolv, am ocazia, *rău educați*, cum este situația, la toate fabricile și întreprinderile, *mîhnită*, pentru a se justifica' să mă seuz, să te căsătorești, *mi-e dor de tine nesp*, palton, pantofi, *ți-am uitat chipul*, nu s-a ocupat cu plugăritul.

Unele dintre neologisme, de obicei cele cu sens abstract, apar stilcît, sînt folosite cu un sens greșit sau în construcții incorecte, situație mai rar înregistrată în limba vorbită, unde, de altfel, marea majoritate a cuvintelor noi au un sens mult mai concret, mai ușor de reținut. Cazurile înregistrate sînt puține : *de revilion*, *dorul ăsta nu se manifestă numai prin scris*, *îți este un dor nesp* de mult, la liberare, *cunoștința 'conștiința' mea este mereu apăsată*, nu voi uita niciodată *acea scenă*, *contra distinelui*, să mai dezbat și eu lucrurile, e aglomerație pe tren, *are capacitate destulă 'e capabil'*.

Numărul regionalismelor și al cuvintelor populare este mult mai mic decît al neologismelor : *zăpost* 'lăsatul secului', *ceacra* 'unchiul', un *deț* '100 gr', *de monopol*, *ți-ai oglinit* 'scrîntit' piciorul, *mă căese* 'îmi pare rău', *o viață întreagă*, să ne vorbim 'să ne sfătui', *să nu vinzi din plaț* 'loc de casă', *vinde cocia* 'căruta', *du-te pe drum* 'ieși la plimbare', *a murit în drumul mare* 'strada principală', *dacă mă mină* 'mă trimite' pe mine, *mă voi serie* 'mă voi înserie', *nu o ia* 'nu se căsătorește cu ea', *nu îmi dă drumul* 'nu mă lasă', *banii sunt buni la lipsă*, 'nevoie', *nu ai asnă* 'folos' de el, *mai scoate-o de la piroță* 'veghe' *noaptea*.

Apar și cîteva perechi sinonimice, predominantă fiind frecvența termenului literar : *scrisoare*/*carte*, *băiat*/*copil*, *certa*/*sfădi*, *armată*/*cătănie*.

Tabloul acesta trebuie completat măcar amintind că în conjugare coexistă formele literare și populare de viitor (*s-o face/se va duce*), de perfect compus (*ți-o trecut /a venit*); că verbul *a fi* la indicativ prezent

pers. 3 cunoaște atât forma *e*, *este*, cât și *ii*; că există verbe de conj. I care la indicativ și conjunctiv prezent nu au sufix (ex. *lueru*); articolul adjectival apare cu formele *al*, *a*, *ai*, *ale* (*cociia a ușoară*); pronumele demonstrativ are și formele *ăsta*, *aia* și câte o dată articolul hotărît lipsește.

Uneori scrierea oscilează între pronunțarea literară și populară, ducînd la înregistrarea unor dublete de felul *singur/singur*.

Tendința de a vorbi cât mai literar o atestă și hiperurbanismul *nebun* pentru *năbun* 'bolnav', unde, desigur, poate fi și o confuzie.

Apar unele clișee și expresii de factură livrescă: *în momentul de față*, *vă fac cunoscut*, *în cazul acesta*, *în curînd*, *din toate punctele de vedere*, *pentru a face față greutăților*, *cu nici un motiv*, *la justa valoare*, *să le pun în practică*, *din această cauză*, *într-un cuvînt*, *pînă în prezent*, *cu prima ocazie*, *în altă ordine de idei*, *nu stau pe roze*, *cele de cuviință*, precum și altele populare: *să ne dăm cu capul de păreți*, *nu știu, zău*, *cum am scoate-o la socoteală*, *să mă fac și eu om de casă*, *cum scrie la carte*, *pe altu nu l-a durut capul* 'nu i-a păsat', *sînt sănătos tun*, *am tras curent la măsele*, sau chiar „*inovații*” de felul: *cum trageți voi speranță*.

Sintaxa este corectă, cu foarte puține excepții de felul: *să mă scuze căci nu le scriu*, *curajul care l-am avut*, *am început a plînge...* mai ales unde îmi scrii că caii și vaca sînt slabi, mi-a dat de am băut.

Și în scrisorile trimise de către soțiile tinerilor aflați la armată situația limbii este aceeași. Apar neologisme, ca: *ne interesăm*, *ca să mă conving*, *televizoare*, *sunt adresate*, *cu zăpadă*, *era obligatoriu*, *la o ședință*, *obosită*, *certuri*, *felicitarea*; nu lipsesc nici perechile sinonimice (*băiat/copil*, *carte/scrioare*, *popa/preotul*) și nici regionalismele și cuvintele populare: *nu-i musai* 'nu trebuie, nu e obligatoriu', *și-a oglinit* 'scrîntit' *piciorul*, *drot* 'sîrmă', *uica* 'unchiul', *el astia nu ține* 'nu respectă'.

Din toate categoriile avem puține exemple deoarece și numărul scrisorilor acestora este foarte mic. Cele cîteva probleme de morfologie și sintaxă amintite mai sus sînt valabile și aici.

În scrisorile generației de peste 30 de ani apar mici deosebiri față de cele ale tinerilor. Numărul neologismelor se menține mare, dispar însă unele expresii livrești, apar ceva mai multe regionalisme și forme populare. Este neîndoielnic faptul că limba din scrisorile lor este cu mult mai apropiată de cea din scrisorile tinerilor, decît de cea din scrisorile vîrstnicilor. Numărul mare de neologisme care apar în ele este elocvent: *la repezeală*, *a fost deranjat circuitul*, *vă anunț*, *i-a declarat*, *la tratament*, *notarul public*, *i-a predat*, *are cancer*, *desamăgiți*, *expiră buletinul*, *să depunem actele*, *să aranjeze*, *să rezolve*, *vă comunic*, *scuzați*, *la destinație*, *am executat ordinul dat*, *să nu vă îmbolnăviți*, *să nu te superi*, *foarte foarte ocupată*, *am discutat problema*, *umbrela*, *în continuu*, *o distruge*, *l-a răpit*, *foarte impresionat*, *succes la examen*, *cirea de 20 cm.*, *usturoiul*, *în pivniță*, *a aranjat*, *probabil*, *s-au certat*, *o să ne interesăm*, *are tensiune*, *au amintit*, *să se trateze*, *transmiteți tuturor*, *mai precis*, *atenția acordată*, *ni-l reține*, *reparatul utilajelor*, *în ordine*, *s-a defectat*, *diagnostic*, *insuficiență cardiacă*, *medicamente*, *pe parcurs*, *vreo ocazie*, *neapărat*, *injecții*, *tablete*, *urgent*, *adeverință*, *se poate rezolva*, *s-a mototolit*,

ce va urma, refăcuserăm, în ce situație, le-a repetat, să se certe, telefon, s-a exprimat, donațiune, nu e valabil, mult noroi, o să ne revansăm, să sperăm, la televizor, șervețele ereponate, sînt disperată, streptomycină, codenal, are chist, nu i-a dat importanță, după cît reiese, o aprovizionăm, îi este rezervat, temperatură, starea sănătății, transfer ș.a. Apar dublete sinonimice: *hîrți/șoareci*, *cămară/șpais*, *zăpadă/nea*, *uică/unchi*, deși dintre cei doi termeni are prioritate termenul neologistic.

Am extras și din aceste scrisori cuvinte populare și regionalisme, ca: *papricăș* 'tocăniță', *puii îs ca golumbii* 'porumbeii' de mari, *să-și ducă țoalele* 'hainele', *păturată cu ludaie* 'ștrudel cu dovleac', *mai aminat* 'tîrziu', *să mi-l chicească* 'repare', *am fi prohibit* 'încercat', *să-l petrec* 'conduc', se cînta 'bocea', *ar fi zogonit-o* 'ar fi alungat-o', *baș* 'chiar', *o țiră* 'puțin', *îi tare picat* 'slăbit', *cu bicegii* 'bolnavii' ș.a.

Așa cum am spus, numărul expresiilor și clișeele livrești scade: *pînă în prezent*, *din cauza aceasta*, *de data aceasta*, *referitor la ...*, *deci în concluzie*, *se schimbă placa*. Nu lipsesc nici de aici expresii și locuțiuni populare, ca: *era tot apă* 'era foarte transpirat', *i-au mîncat banii*, *caută bine afară* 'arată bine', *după ea nu te poți lua* 'nu poți crede ce spune', *gîndul acesta să nu-l purtați*, *greu cît nu se poate*, *singur în patru pereți*, *i-a făcut frică* ș.a. Apar și aici ezitări între forme literare și populare ale unor cuvinte: (*noroc/năroc*, *sănătos/sînătos*, *sub/supt*), redări ale unor rostiri populare, în special preiotarea lui e- : iel, ieu, iera. Cele spuse mai sus referitor la verb și la pronume sînt valabile și aici. Apar relativ frecvent forme ca: *să-i spui lu dăscălița*, *să-i dea lu copil*, *i-o dat la noră*. Verbul *a scrie* apare ca fiind de conj. I : *să ne fiți seriat* ; *a ploaia* la ind. prez. are forma *ploaie*, iar *a mînca* se conjugă *eu mînc* etc.

Deși asemenea oscilări fonetice și morfologice apar destul de des, intenția celor care au scris a fost de a le evita pe cele populare, acestea putînd fi considerate scăpări ; prin urmare, ei au intenționat să folosească o limbă cît mai aleasă. Dovadă că azi ei nu mai scriu cum vorbesc³, afirmație valabilă însă, cum vom vedea, pentru vîrstnici, pot fi și unele pasaje din scrisori în care se încearcă redarea cît mai exactă a vorbirii altor persoane din anturajul celor care au scris. Cităm doar două exemple : *au văruiică văruiică că dă după tine îs toace astea că nu-mi scăpi tu năbătută dă mine* și : *au omu meu, oi avea păcat că dă cine n-am ascultat*.

Lexicul din scrisorile vîrstnicilor are cu totul altă structură. Aici numărul neologismelor scade, ponderea regionalismelor crește simțitor. Coloritul regional este serios accentuat de faptul că de foarte multe ori cuvintele sînt scrise așa cum se pronunță sau, în orice caz, scrierea tinde să redea pronunțarea. Formele populare ale verbelor și pronumelor, expresiile de factură populară, unele particularități sintactice completează acest tablou. În acest context neologismul apare adesea strident. Și totuși numărul cuvintelor noi nu este mic. Găsim numeroase exemple, ca : *plicul este adresat*, *să mă conducă*, *în zadar*, *am ținut regim*, *zac în sinu pămîntului*, *am primit o vedere*, *o ciărcietat*, *sirop*, *aș fost ocupate*, *nenorocirea*. Unele dintre ele apar, ce-i drept rar, stilcite : *andresia*, *televizor* — acesta

³ V. G. Istrate, *Graiul popular scris*, în *Bul. Fil.*, VI, 1939, p. 132.

din urmă putînd fi și greșeli, ortografia și scrisul fiind, în general, foarte aproximative. Numărul perechilor sinonime este mai mare. Apar, chiar în cuprinsul aceleiași scrisori, *bolnav/biciag*, *gură/stație*, *mormînt/cimitir*, *copil/băiat*, *carte/serisoare*, *nea/zăpadă*, *tablete/bumbi*, *căpăta/primi* ș.a. Ele sînt mai multe decît în scrisorile despre care am vorbit pînă acum și se datoresc, așa cum am arătat și în prezentările anterioare ale lexicului din această localitate, oscilărilor din perioada de tranziție. Numărul lor scade la tineri, la care, foarte des, a învins deja neologismul. Multe dintre regionalismele și cuvintele populare care apar în scrisorile din această grupă nu apar și în cele precedente: *voreț* 'curte', *trei copii* *or rămîneat siraci* 'orfani', *s-or căit* 'au regretat', *o cocie* 'căruță' *dă buclie* 'gunoi', *la crumpei* 'cartofi', *n-am gătat* 'terminat', *nu-i hai* 'necaz', *ați întimplat ceva* 'ați pățit' *ca peștile cînd îi prins în crisnie* 'năvod', *vată dă oiagă* 'sticlă', *butorile dă îrț* 'găurile de șoareci', *n-am știut ce petrecem* 'pățim'. Variantele regionale și populare, destul de numeroase, sînt scrise fonetic⁴: *din capătul grăgini*, *cie rog să-m trimet*, *învățtori*, *pr-acasă-i tarie frig*, *m-o scris*, *m-i gîndu*, *să înmulțască niamu*, *doi ghinț*, *năcăjit*, *până n-o plecat*, *o loat după cap*, *numa eu*, *la bisărică*, *și fie*, *nu aviem ce faciă*, *am tușit*, *la francieză*, *sărbătoaria*, *înlontru*, *și ieu*, *dă* ș.a. Pentru coexistența elementelor de conjugare literară și populară dăm cîteva exemple, precizînd că predomină formele populare: *e strîcată*, *ii dus*, *a vinît*, *ii dăstul*, *a zis*, *o vînit*, *oi merge*, *o fost ricită*, *a nîns*, *s-o dus*, *e dus* ș.a. Verbele *a veni* și *rămîne* apar și cu formele de participiu *vînt*, *rămîniat*, iar *a întîlni* sub varianta *întîni*. Articolul genitiv *al*, *ai*, *a*, *ale* apare sub forma invariabilă *a*, articolul adjectival *cel*, *cea* sub forma *al*, *a* (ex.: *sărbătorile ale mari or trecut*, *a mică o fost bolnavă*, *Dănuț al mic*), pronumele demonstrativ *acela* are forma populară *ăla*, *aia* (ex.: *din aia parte*). Apar forme de dativ cu *lu* și *la*: *trimet sănătate și la fete*, *lu dăscălița*. Apar expresii populare, ca: *să nu laș doară*, *tot natu*, *anul al dă vine*, *s-o tot dus*, și chiar maxime: *nărocu nu să cumpără pe bani*, *numa cum are omu să pățască*.

Scrisul în general este defectuos, punctuația uneori inexistentă și asupra unor probleme cum sînt redarea greșită a neologismelor, articularea ș.a. nu ne putem pronunța, ele putînd să fie adesea simple greșeli. Scrisorile acestea se mai caracterizează prin formule de introducere și încheiere vechi, pe care nu le mai întîlnim decît incidental în scrisorile prezentate mai sus.

Faptele prezentate de noi oglindesc o situație existentă azi în grai, dar între limba scrisorilor și felul în care vorbesc cei care le-au scris există diferențe. Ele se referă în general la latura cantitativă — concentrația elementului literar în scrisori fiind cu mult mai mare. Este vorba aci de o trăsătură comună oricărui act scris — tendința spre corectitudine, rezultat firesc al posibilității de gîndire, de concentrare, de folosire a fondului pasiv de cunoștințe.

Deosebirile acestea care apar între generații se datoresc unor multiple cauze. Școala mai recent terminată — și cu un conținut atît de bogat față de cea de altădată —, lectura, activitatea în cadrul căminului

⁴ V. P. Neiescu, *O problemă de fonetică istorică. Originea lui "u final" în limba română* în CL, II, 1957, p. 172.

cultural creează tinerilor un orizont mai larg, un climat în care și influența radioului, a televiziunii și a altor mijloace de răspîndire a culturii găsește un ecou mai amplu, reflectat pe planul vorbirii prin numeroasele elemente de limbă literară ce pătrund în grai.

Vîrstnicii, avînd un fond de cunoștințe mai redus, asimilează mai greu cuvinte noi și forme literare deși unele, desigur, le erau cunoscute din școală, dar le-au uitat sau nu le mai au decît în fondul pasiv.

Dovadă a rolului de primă importanță pe care îl are școala în schimbările ce survin în grai este și faptul că elevii, vorbitori ai unui grai, scriu literar, dar, o dată contactul cu școala pierdut, elementul regional începe din nou să își facă loc, în special în pronunțare, morfologie și sintaxă, deși vocabularul lor continuă să se îmbogățească cu elemente noi. Ca urmare a pierderii contactului cu școala, deprinderea de a scrie corect este uitată și astfel pot să apară în scrisorile vîrstnicilor nu numai greșeli de ortografie, ci și scrierea împreună a unor cuvinte, despărțiri arbitrare ale lor ⁵ și, așa cum am mai spus, scrierea fonetică.

Decembrie 1969

*Institutul de lingvistică și istorie literară,
Cluj, Str. E. Racoviță, 21*

⁵ V. Ingeborg Seidel-Sloty, *Rumänische Briefe*, în BL, XIII, 1945, p. 124, 134.

NOTE LEXICALE. CUVINTE AROMÂNE ÎN *ATLASUL LINGVISTIC ROMÂN* (I)

DE

I. MĂRII

Pentru *Atlasul lingvistic român* (ALR) au fost, cum bine se știe studiate și 6 graiuri aromâne vorbite în: Giumaia — de — Sus (punctul cartografic 05), Selia — de — Jos (06), Perivoli (07) Avdela (08; în note: 08, 08²), Pleasa (09) — anchetate de Sever Pop (ALR I) —, și Peștera (010), anchetat de Th. Capidan. În Avdela, pentru prima parte a chestionarului, au fost chestionați simultan și cite un informator din Samarina (în note: 08¹) și Băiasa (08³).

În notele lexicale care urmează, am folosit atit materialul publicat în volumele apărute pînă în prezent din ALR I și ALR II, cît și materialul încă nepublicat. Din bogatul și prețiosul material adunat, cu cele două chestionare ale ALR, de Sever Pop și Theodor Capidan, am reținut numai acele cuvinte și variante formale care nu sînt înregistrate în fundamentală operă lexicografică închinată dialectului aromân de Tache Papahagi — *Dicționarul dialectului aromân general și etimologic*, București, 1963 (abreviat*, în cuprinsul notelor, Papahagi) — sau care precizează

* Dăm, aici, și celelalte abrevieri folosite:

- ALR I = *Atlasul lingvistic român*. Partea I. Material netipărit. (Cifrele arabe ce însoțesc sigla reprezintă numărul întrebării din chestionarul „normal” al ALR).
- ALR I, I = *Atlasul lingvistic român*. Partea I (ALR I), vol. I... de Sever Pop, Cluj, 1938.
- ALR I, II = *Atlasul lingvistic român*. Partea I (ALR I), vol. II... de Sever Pop, Sibiu — Leipzig, 1942.
- ALR II = *Atlasul lingvistic român*. Partea II. Material netipărit. (Cifrele arabe ce însoțesc sigla reprezintă numărul întrebării din chestionarul „dezvoltat” al ALR.)
- ALR II, I și ALR II, I, MN = *Atlasul lingvistic român*. Partea II (ALR II), vol. I... de Emil Petrovici, Sibiu — Leipzig, 1940. Prin MN am indicat materialul necartografiat dat în acest volum. Indicația este urmată de numărul paginii, iar apoi, între paranteze, se dă numărul întrebării.

semnuri noi (chiar și figurate) ale unor cuvinte consemnate în acest dicționar.

Față de notarea materialului făcută de Sever Pop și Th. Capidan, cea din notele noastre apare, din motive lesne de înțeles, ușor simplificată. Simplificarea efectuată de noi nu vizează, însă, în nici un caz unificarea evidentelor diferențieri dialectale ce există între cele șase graiuri cercetate, ci numai înlesnirea tiparului. Astfel: semnele ~ și' pentru a căror valoare a se vedea *Transcrierea fonetică* a ALR, publicată în toate volumele apărute pînă acum, au fost înlocuite cu semnul ~, plasat deasupra; semnele notate suprapus în ALR figurează, la noi, între paranteze [], după semnul de bază, după cum semnele notate la umărul unui alt semn au fost și ele coborîte în rînd cu celelalte semne, dar plasate între ().

acîratû : *anû acîratû* „an sărac, slab”/ALR II 5 054 — 010. — Cf. *clîră* ‘specimen rău’ (Papahagi 295), gr. *ἀκλῆρια* ‘malheur, pauvreté’, *ἀκλῆρος* ‘le malheureux’.

agriști — 05, **agpîști** — 09 ‘miriște’/ALR I 914; **agriște** ‘pîrloagă’/ALR II, s.n., I, h. 7—010.

ahiróni ‘șură’/ALR I 926 — 08³; v. și Geagea 302. — V. *ahiroánă* (Papahagi 73).

ahrîpû (pl. : *ahrîpi*) ‘plasă, din sfoară, pentru pescuit; crîsnic’/ALR I 1 734, 1 737 — 05; **hrîpû** (pl. : *hrîpuri*) ‘leasă de nuiele’/ib. 1 735 — 07. — V. *grip*, *γrip* ‘cursă’ (Papahagi 501, 530).

ahunducuseseu ‘a se scufunda’: *pamporêa s-ahunducusêaste*/ALR II, s. n., III, h. 859—010. — V. *ahîndusêscu*, *ahundusêscu* (Papahagi 73, 75).

alcă (pl. : *alcăt*) ‘za’/ALR II, I, MN, p. 152 (3 948) — 010. — V. *hălcă* ‘anneau, cerce’ <tc. *halka* (Pascu II 141), mr. *ălcă* ‘belciug’ (Capidan, M. 10), ‘za’ (ALR I 1 998—012).

almăcûși (pl. : *almăcûși*) ‘mlădiță’/ALR I 971 — 08³. — <*alămăke* ‘ramură’ (Papahagi 79, ALR I 964 — 08²) + -ușă.

ALR II, s. n., I—VI

= *Atlasul lingvistic român*, serie nouă, vol. I, 1956; vol. II, 1956; vol. III, 1961; vol. IV, 1965; vol. V, 1966; vol. VI, 1969.

Capidan, A.

= Th. Capidan, *Aromânii — Dialectul aromân — studiu lingvistic*, București, 1932.

Capidan, M.

= Th. Capidan, *Meglenoromânii*, vol. III, *Dicționar meglenoromân*, București, [f. a.].

Dalamestra

= I. Dalamestra, *Dicționar macedo-român*, București, 1906.

Geagea

= Chr. Geagea, *Elementul grec în dialectul aromân*, în „*Co-drul Cosminului*”, VII, 1931—1932, p. 207—432.

Pascu

= Gîorge Pascu, *Dictionnaire étymologique macédo-roumain*, I, *Les éléments latins et romans*, II, *Les éléments grecs, turcs, slaves, albanais, germaniques, hongrois, néologismes, créations immédiates, obscurs*, Iași, 1925.

Tot aici, dăm și dicționarele de care ne-am folosit în indicarea unor corespondente din alte limbi : Antoine Th. Hépitès, *Dictionnaire grec-français*, I, II, III, 1907, 1909, 1910; Iv. An. Miladinov, *Bălgaro-nemski pālen rečnik*, Sofia, 1929; *Rumânsko-bălgarski rečnik*, întocmit de către Ivan Penakov, Željazko Rajnov, Georgi Paunčev, sub redacția acad. St. Romanski și St. Ilčev, Sofija, 1962; Gustav Meyer, *Etymologisches Wörterbuch der albanesischen Sprache*, Strassburg, 1891; Angelo Leotti, *L'albanese parlato. Vocabolario albanese-italiano — italiano-albanese (dialetto ghego)*, Milano, 1916; Diran Kélékian, *Dictionnaire turc-français*, Constant nople, 1911 (citată în note cu pagina); Reșad Nuri Darago, *Nouveau dictionnaire turc-français*, 1961.

- al05idă** — 06, **al0i5i** — 07 ‘potîng’ / ALR I 894. — V. *alsidă* ‘lanț’ (Papahagi 85).
- ancănire** ‘gemăt’ / ALR II, I, MN, p. 11 (6 891) — 010. — V. *angănire* (Papahagi 107).
- ancăre** : *s-ancărcă cămășa* „se murdări cămașa” / ALR II, s. n., IV, h. 1 219 — 010 ; *me-ancărcăi di sîndze* „mă umplui de sînge” / *ib.*, V, h. 1 369 — 010. — V. *ncărcu* (Papahagi 735).
- andăplăsescu** ‘a împătura (cearsaful, fața de masă)’ / ALR II, s.n., V, h. 1 447 — 010. — V. *điplusescu* (Papahagi 428, Geagea 342), *điplusescu*, *nduplisescu* (Geagea 283), mr. *ndiplés* (Capidan, M. 205).
- anturyisescu** ‘a ascuți (coasa)’ / ALR II — 5 031 — 010. — V. *nturysescu* (Papahagi 785).
- aprintuseară** ‘alaltăseară’ / ALR II, s.n., III, h. 771 — 010. — <*aprinđu*² ‘în ajun’ (Papahagi 122) + *seară*.
- araftilike** ‘croitorie’ / ALR II 5 764 — 010. — <*araftu*¹ (pl. : *aráfți*) ‘croitor’ (Papahagi 126, ALR I 1 747 — 05, 06, 07, 08) + *-like*. V. și *raffîle*, *raffîliche* ‘métier ou art du tailleur’ (Pascu II 15, s. v. *araftu*).
- arăbă** (pl. : *≈*) ‘car (pentru boi)’ / ALR I 815 — 06. — V. *aribă*, pl. : *aribădz* (Papahagi 143), mr. *arabă* (Capidan, M. 25, unde se indică și o formă ar. *arăbae*), dr. *arabá* (DA, s. v.).
- arăbăgi** (pl. : *arăbăgădz* — 06, *arăbîgădz* — 08) ‘rotar’ / ALR I 1 833. — Cuvîntul (<tc. *arabadjy*) se găsește și la Papahagi 128 cu sensul : ‘arabagiu’. Etimonul, pe lîngă sensul indicat de Papahagi, ‘charretier’, mai semnifică și ‘charron’ (Kélékian 842).
- arăco0ar** — 010, — **arăc00or** — 05 (pl. : *arăc00iri* — 05) ‘roată’ / ALR I 824 — 05, *băgă hărlu tû-arăc00or* / *ib.* 823 — 05, *arăc00ărlu* / *ib.* 893 („roțile plugului”) — 05, ALR II 2 574 — 010, *ib.*, s. n., III, h. 865 — 010 ; ‘baierul găleții’ / ALR II 5 404 — 010. — V. *arhotar*, *c00or0*, *c00ar*.
- arăslan** ‘leu’ / ALR II 4 983 — 010. — V. *arslán* (Papahagi 151), *arîslan* (Pascu II 109).
- arăslană** ‘leoaică’ / ALR II 4 984 — 010. — <*arăslan*.
- arăspi** (pl. : *arăspi*) ‘cuțitoaie’ / ALR I 1 829 — 07.
- arhotar** ‘roata mașinii de tors’ / ALR II 5 849 — 010.
- arivorvêr** (pl. : *arivolvêre*) ‘revolver’ / ALR I 1 413 — 06.
- ar0dă** (pl. : *ar0de*) ‘roată’ / ALR I 824 — 07, *cosurlu dî-a ar0dă di car0fă* / *ib.* 823 — 07. — V. *aroătă*¹ (Papahagi 149, *aroătî* / ALR I 824 — 07).
- aspeșu** ‘des’ : *kaptine aspeșu* / ALR II 3 394 — 010. — V. *spes* (Papahagi 966).
- asprucekaște** ‘cerne, plouă mărunț’ / ALR II, s. n., III, h. 790 — 010.
- aștrîțu** (pl. : *aștrîț*) ‘viperă’ / ALR I 1 184 — 07. — <*gr. ἀσπίτης* ‘idem’.
- avi** ‘vînătoare’ : *z-duse la avi* / ALR II, s. n., III, h. 720 — 010. — V. *avin* ‘a vîna’, *avinare* ‘vînaire’ etc. (Papahagi 181).

- avlăkurî** 'cute pe frunte' / ALR II, I, MN, p. 3 (6 816) — 010. — V. *avlăkiu* 'brazdă' (Papahagi 182, ALR I 897 — 08). În 012 (grai mr.), la aceeași întrebare, s-a notat: *brazdi di frunti*.
- avrae** 'pământ bun de arat; ogor' / ALR II 5 075 — 010. — Cf. *avrág* 'brazdă' (Papahagi 182).
- azvestre** 'var': *azvestrëa li psëaște astindzëare* / ALR II 3 794 — 010, cf. ALR II, I, MN, p. 117 (3 793) — 010, *daŭ cu azvestrëa di nuntru / ib.*, h. 246—010; 'pământ': *undze casa cu azvestre / ib.*, MN, p. 116 (3 786) — 010. — V. *azvéste* 'var' (Papahagi 186, unde se dă și o trimitere la *zvéstre*. La litera z, însă, apare *zvéste*... v. *azvéste*. Undeva este, evident, o greșeală de tipar).
- bagabóni** 'vagaboandă?, : *nîsî iësti bagabónî ș lû-arîdi bărbátlu* „dinsa este vagaboandă (?) și-și înșeală bărbatul” / ALR I, II, h. 278 — 08.
- bakét** 'pachet de tutun' / ALR I 1 538 — 09.
- bambacôla** 'rapiță' (se semăna „acum 40 de ani”) / ALR I 944 — 07.
- bâmbăr** (pl. : *bâmbări*) 'trîntor' / ALR I 1 681 — 05. — V. mr. *búmbăr* 'idem' (ALR I 1 681 — 013), ar. *bumbâr*² 'tăun' (Papahagi 228), mr. *bumbăr* 'bondar' (ALR II, s. n., III, h. 745—012), 'trîntor' (ALR I 1 681 — 012), dr. *bumbáriu*, *bombár* 'bondar' (ALR II, s. n., III, h. 745, pct. : 95, 172, 928 etc.), bg. *brămbar* 'gîndac'.
- bângu** (pl. : *bânguri*) 'masă' / ALR I 701 — 07. — V. *bângu* (pl. : *bândzi*) 'bancă' (Papahagi 192).
- bără** 'vad' / ALR I 810 — 06. — V. *bără* 'băltoacă' (Papahagi 192).
- bărbă** 'mătasea porumbului' / ALR II, s.n., I, h. 106—010; *va ș-âflî bārba* „și-a găsit omul (nașul)” / ALR I 1 388—07.
- băcălie** 'cîrciumă' / ALR I 386 — 06. — < *băcál* (Papahagi 195) + -ie; cf. și bg. *bakalija* 'băcănie'.
- băcărgî** 'căldărar' / ALR II 4 257 — 010. — < tc. *bāqyardjy* 'idem' (Kélékian 244); cf. bg. *bakărdžija* 'idem'.
- băcăișe** 'mită' / ALR I 1 453, 1 454 — 05, 07. — V. *băhčîșe* (Papahagi 196), mr. *băcșiș* (Capidan, M. 31, unde, la sfîrșitul articolului, se dă și ar. *băcșișe*).
- băkétă** — 06, **bakétî** — 07, **bîkétî** — 08 (pl. : *băkét* — 06, *bagéti* — 07, *bîkét* — 08) 'pachet de tutun' / ALR I 1 538.
- bălătin** 'alice' / ALR II 4 994 — 010. — V. *bălătîni* (Papahagi 197).
- bănă** 'mamă' / ALR I, II, h. 155—06.
- băstărecu** (pl. : *băstărec*) 'bastard' / ALR I, II, h. 211 — 08.
- bătînărû** (pl. : *bătînări*) 'piuar' / ALR I 1 729 — 05. — < *bătâne* (ALR I 1 727 — 05, Papahagi 201) + -arû.
- bébă** 'pupîlă': *bébă uoc'(u)î* / ALR I, I, h. 19 — 09. — V. *beb*, *bébă* 'prunc' (Papahagi 203), alb. *hëbe* 'bambino în fasce, pupilla'.
- beléseu** : *belésu mîsurlu* „desfac porumbul” / ALR I 906 — 05. — V. *bilésu* (Papahagi 206).
- berikitlîteu** 'mănos': *an berikitlîteu* / ALR I 946 — 08². — < *birikéte* (Papahagi 209).

- bibóplu** (pl. : *bibópli*) 'boboc de rață' / ALR I 991 — 06 — < *bibă* 'rață' (Papahagi 205) + *-oplu*.
- bikrí** (pl. : *bicrádz* — 07, *bicráț* — 08) 'băutor; bețivan' / ALR I 1 722, 1 725. — < tc. *bekri* 'ivrogne' (Papahagi 205, s. v. *bicrii*).
- bicroańe** (pl. : *bicroań*) 'băutoare' / ALR I 1 723 — 07. — < *bicri* + *-oańe*.
- bilbíci** — 06, 07, **bilbíe** — 08 'bomboane' : *dă la mai multă fićori bilbíci* / ALR I 316 — 06, *la mai mulfă fićori dă-lă bilbíci* / *ib.* — 07; cf. *ib.* 1 608 — 06, 08. — V. *bilbíe* 'năut prăjit' (Papahagi 206, ALR I 1 608 — 07).
- bilígićă** 'antebraț' / ALR II, I, MN, p. 25 (6 960) — 010; 'încheietura mîinii' / *ib.*, p. 27 (2 168) — 010. — V. *bilígićă* 'brățară' (Papahagi 207). Cf. și bg. dial. *bilízić* 'încheietura mîinii' / ALR II, I, MN, p. 27 (2 168) — 991.
- biluș** 'pluș' / ALR II, s.n., IV, h. 1 207 — 010. — V. *pilúșu* (Papahagi 844), *pilúș* (Capidan, A. 186).
- bírniciu** 'bir, impozit' / ALR I 384 — 05. — Cf. bg. *birnik* 'perceptor'.
- bipikitós** 'mănos' : *an bipikitós* / ALR I 946 — 09. — < *birikéte* + *-os*.
- blăgúre** 'păsat cu lapte dulce' : *blăgúre di grănu* / ALR I 735 — 07. — V. *blăgur*, *búlgur*, *búlgure* 'griu fiert' (Papahagi 214, 227).
- bóldu** 'cu vîrf, plin pînă la buze' : *umplúř* [cupa] *bóldu di api* / ALR I 1 376 — 07.
- brat** (pl. : *braț*) 'brad' / ALR I 974 — 07, *ib.* 975 — 05, 06, *ib.* 1 950 — 05, 06, 08, *ib.* 1 923 — 05, 06. — La Papahagi 217 numai forma *brad*.
- brin** : *brinu uranólu* ('brîul ceriului') = 'calea laptelui' / ALR I 1 226 — 06.
- brisúe** (pl. : *brisúř*) 'viezure' / ALR I 1 166 — 05. — Cf. dr. *bursúc*, mr. *bursúc* (Capidan, M. 50, unde, între paranteze, se dă și ar. *bursuc*).
- broască** 'broască' / ALR I 1 176 — 05, 06, 07, 08; **broască cu casă** — 05, ~ **cu sămaru** — 06, ~ **cu osu** — 07, 08 = 'broască țestoasă' / ALR I 1 178. — V. *broască* 'broască țestoasă' (Papahagi 218, ALR I 1 178 — 09). Pentru sensul lui *broască* în graiurile aromâne, a se vedea și Capidan, A. 271.
- bróseu** 'broșcoi' / ALR I 1 177 — 08.
- bpánă** (pl. : *bpáni*) 'grapă de lemn' / ALR I 898, 899 — 09. — V. *zvárnă* (Papahagi 1 149, ALR I 898 — 07), unde se cf. alb. *bránë* 'erpică'; bg., srb. *brána* 'herse'.
- bubói** 'boabă' : *bubói di fásul[t]i* / ALR I 849 — 07.
- bubúșeă** (pl. : *bubúșke*) 'căpușă' / ALR I 1 206 — 06.
- búfei** (Învechit) 'broboadă' : *kirólu véclu purtá búfei* / ALR I 1 876 — 07. — V. ar., mr. *búfcă* 'moț' (Papahagi 224, Capidan, M. 47).
- buğeáki** 'poiană' : *tu mes di păduri řesti buğeáki* / ALR I 1 980 — 05.
- buháne** 'foale, foi' / ALR I 1 838 — 07. — Cf. *miháne* (Papahagi 681, *miháni* / ALR I 1 838 — 06, 08).
- búldzu** (pl. : *búldzuri*) 'glie' : *scúásim um búldzu di țări cu túťă iárbă* / ALR I 950 — 07. — Cf. dr. *bulz* (DA, s. v).
- bun** 'cancer' : *ári búnlu* / ALR I 1 645 — 05, 06, 07, 08; v. și S. Pușcariu, DR, IX, 1936—1938, p. 427.

- bunelă** 'greblă': *trădzi cu bunela* / ALR I 936 — 06. — La Papahagi 229, Capidan, M. 49, ALR I 1 999 — 05, 06, cu sensul: 'furculiță'.
- burdufoartieă** (pl.: *burdufoarteți*) 'urechelniță' / ALR I 1 891 — 07. — Pentru formație, cf. *gușiufioartieă* 'idem' (Papahagi 506; sg. la Papahagi apare notat *gușiufioartieă*, fiind, evident, o greșeală de tipar).
- burécú** (pl.: *burét*) 'rinichi' / ALR I, I, h. 48—05. — Cf. *buburéc*¹ 'idem' (Papahagi 222).
- burgeáli** 'pielea care atirná sub barba boului' / ALR I 1 079 — 05. — V. *bărgélă* 'gușă' (Papahagi 200).
- butcaí** 'buged' / ALR II, I, h. 106 — 010, cf. *ib.*, MN, p. 49 (2 266: „poreclă pentru un om umflat de gras”). — V. *bútcaí* 'palid și umflat' (Papahagi 232).
- cacarásceă** (pl.: *căcărăști*) 'coțofană' / ALR I 1 034 — 05. — <bg. *kakaracka*, *kakaraška* 'idem'; cf. și ar. *caracáxa* 'idem' (Papahagi 246, ALR I 1 041 — 07, 08²), mr. *căcărásceă* 'idem' (Capidan, M. 53).
- cačulérú** (pl.: *cačuléri*) 'ciocirlie' / ALR I 1 032 — 07. — Cf. gr. *κατσυλίερης* 'idem'.
- cafcălea** 'cerul gurii' / ALR II, I, MN, p. 17 (6 928) — 010.
- caléeră** (pl.: *calécre*) 'scaun' / ALR I 295, 705 — 06. — V. *caréclă* (Papahagi 248, ALR I 705 — 07).
- canăoară** 'niciodată': *ma io nu va s-u beaă canăuară* / ALR II 3 157 — 010. — <*can*¹ (Papahagi 242) + *vără* (Papahagi 802), la fel ca *vîrănoară* (Papahagi 1 117) etc.
- căndilinăí** 'paracliser' / ALR I 580 — 09. — V. *căndilanăftu* (Papahagi 243, ALR I 580 — 07, *căndilonăftu* (ALR I 580 — 08²).
- cap**: **cap di pampore** = 'locomotivă' / ALR II, s.n., III, h. 871 — 010. — V., în aceeași sursă, și mr. (012) *cap di pămporă*.
- capíșceă** (pl.: *capíști*) 'păstaie': *lo scutém dit capíșceă* / ALR I 850, 853 — 05.
- caropíó** (pl.: *caropíadz*) 'rotar' / ALR I — 1 833 — 07.
- carotí** 'morcov' / ALR I 842 — 07. — < gr. *καρόττο* 'idem'.
- caθréfti** (pl.: ∅) 'oglinďă' / ALR I 710 — 07. — < gr. *κατρεφτης* 'idem'.
- căcúb** (pl. *căcúbe*) 'scorbură': *armási căcúbłu* / ALR I 961 — 05. — V. *cúciub*¹ 'buștean' (Papahagi 318), *cucúb* 'idem' (Capidan, A. 282: „alături de *cucúb* «buștean», am întilnit o singură dată în Flambura I nr. 1, p. 3, *cícub*; dacă nu este o greșeală de tipar avem î pentru u”).
- căcúni** (pl.: *căcúli*) 'măciulie de mac; capsulă' / ALR I 860 — 08².
- căcót** — 05, **cicót** — 09 (pl.: *căcót*, *cícót*) 'cocoș' / ALR I 1 002. — V. *cócut* (Papahagi 302), *cucót* (Papahagi 316, ALR I 1 002 — 06, 07, 08²), mr. *căcót* (Capidan, M. 53, *căcót* / ALR I 1 002 — 012).
- căcúș** (pl.: *căcúc*) 'știulete' / ALR I 903 — 05, *gărnúșile di pi căcúc* / *ib.* 905—05; 'cucuruz de brad' / *ib.* 974 — 05. — V. *cucúcúș* (Papahagi 316), *cucucé* (Capidan, A. 105).
- călăíe** 'plumb' / ALR I 1 532 — 05. — V. *călăí*, *călăíe* 'cositor' (Papahagi 258), pentru care cf. și bg. *kalaj* 'idem'.
- călămeăúă** 'miriște' / ALR I 914 — 06. — V. *călămneăúă* (Papahagi 258, *călămneăúí* / ALR I 914 — 07).
- călcăni** 'calaican' / ALR I 1 535 — 05.

- călcănêi** (pl. : *călcănê*) 'cartof' / ALR I 852 — 08³. — Cf. *cîrcănge*, *curcâce* (Papahagi 289, 336).
- călimáte** 'viță' : *călimáte di-ayîni* / ALR I 1 710 — 07. — < gr. κληματῖς 'sarment (de vigne)'. V. și *clîmată* 'buture de vie, curpen' (Papahagi 295).
- căliuz** 'arătător (la ceas)' / ALR II, I, MN, p. 140 (3 906) — 010.
- cămișîcû** (pl. *cămășiți* — 05) 'bici' : *callu ațet bunlu nu-l lipsêaste cămîșîcû* / ALR II, s. n., VI, h. 1 606—1 607 — 010, ALR I 1 093, — 05. — < bg. *kamsik* 'idem'. V. *cămcîke* (Papahagi 264, ALR I 1 093 — 06, 07), bg. dial. *cămcîc* / ALR II, s. n., VI, h. 1 606—1 607 — 991) și mr. *cămșic*, *cămășic* (Capidan, M. 57, unde se dă și un ar. *cămșike*).
- cănăvûp** (Învechit) 'rac' / ALR I 1 744 — 09. — Cf. *căvru* 'idem' (Papahagi 252, ALR I 1 744 — 06, 07, 08).
- căpăke** (pl. : *căpăki*). Pe lingă sensurile date de Papahagi 267, mai semnălam : 'pleoapă' / ALR I, I, h. 17—05, 06, 07, 09, ALR II, I, MN, p. 4 (6 821) — 010, *ib.*, h. 11 — 010 ; 'ochelari la căpețea' / ALR II, s. n., II, h. 292 — 010 ; 'oblon' / ALR II, I, MN, p. 122 (3 816) — 010 ; 'șireglă' / ALR I 822 — 06 ; 'loitră' : *căpăk di căruți* / *ib.* 819 — 05. — A se vedea și sensurile lui *capac* în graiurile dacoromâne.
- căruțică** (pl. : *căruțîc*) 'roabă' : *căruțică di copri(ți)ă* / ALR I 724 — 06. — < *căruță* (Papahagi 277) + *-ică*. Și în graiul satului nostru (Toager, Timiș) roabei i se zice *căruță de gunoi*.
- cărvăkire** 'corăbier' / ALR II, s. n., III, h. 857 — 010. — V. *cărvăjeăr* (Papahagi 273), gr. καραβούρης 'patron (de navire), capitaine'.
- căsescû** 'a însăila' / ALR I 1 754 — 06.
- căstănac** 'om roșcat, cu părul roșu' / ALR II, I, MN, p. 2 (6 809) — 010. — < *căstîne* (Papahagi 279) + *-ac*. Cf. *căstănat* 'castaniu' (Papahagi 279).
- cătrăne** — 06, 07, *citrăne* — 05 'iad' / ALR I 615.
- cătușîță** (pl. : *cătușîți*) 'pui de pisică' / ALR I 1 134 — 05. — < *cătûșî* 'cotoi' (Papahagi 283) + *-iță*.
- cătușóplu** (pl. : *cătușópli*) 'pui de pisică' / ALR I 1 134 — 06, 07, 08. — < *cătûșû* + *-oplu*.
- căvrărmă** 'rasol' / ALR II 4 080 — 010. — V. *căvrărmă* 'conservă de carne' (Papahagi 285).
- căcîmotû** (pl. : *căcîmoți*) 'cîrcel' / ALR I 1 206 — 07. — Cf. *căcîmór* 'căpușe mare' (Papahagi 255), *căcîmúpû* (pl. : *căcîmúpi*) 'cîrcel' (ALR I 1 206 — 09).
- cîmbănărġi** 'clopotar' / ALR II, I, MN, p. 93 (2 735) — 010. — < *cîmbănă* (ALR I 586 — 05, 06, *cîmbăni* — 07, 08²), *cămbănă* (Papahagi 263) 'clopot' + *-ar-ġi*. Cf. și bg. *kambanar* 'idem'.
- cîne** : *cînele* (*cîle*) *dumnedzálu* = 'conopișterniță' / ALR I 1 892 — 05.
- cîrġimă** (pl. : *cîrġimáz*) 'aldămaș' : *ben cîrġimălû* / ALR I 1576 — 08. — V. *crăġimă* (Papahagi 308).
- cîrmă** 'păsat ce se dă la cai, boi' / ALR I 734 — 05. — < bg. *kărma* 'nu-treț, furaj pentru cai'.
- cîrmike** 'oamenii care se adună să tundă oile' / ALR II 5 807 — 010.

- eistínós** (pl. : *cístînoşi*) 'ochi) căprui' / ALR I 31 — 08^{1.2.3.} — < *căstíne* + -os.
- eiθístřă** 'coteţ' / ALR I 1 001 — 08^{2.} — V. *căsisřă* (Papahagi 279, ALR I 1 001 — 06).
- clineă** 'galop' : *calu fudze clineă* / ALR II 5 497 — 010. — Cf. mr. *clin-căiēs* 'galopez' < bg. *klinkam* (Capidan, M. 72).
- cliseáturū** (pl. : *cliseáturi*) 'paracliser' / ALR I 580 — 06. — Cf. gr. *κλησάρ(χ)ῆς* 'idem'.
- eliši** 'proces' / ALR I 1 445 — 07. — V. *clise* 'citație' (Papahagi 296).
- clunăre** (pl. : *clunări*) 'ramură' / ALR I 964 — 06. — < gr. *κλωνάρι* 'petit rameau'.
- coádă** 'rudă la căruță; proţap' : *cūádă ũi trag bóili* / ALR I 829 — 05, *ib.* 818 — 05; 'toporişte' / *ib.* 940 — 05, 08^{3.}, 09; 'coarnele plugului' / *ib.* 892 — 05, 09 (la raliță).
- combare** (pl. : *combari*) 'cartof' / ALR II, s. n., IV, h. 1 102 — 010, *combari fărinoşi* / *ib.*, h. 1 103 — 010. — Cf. *cumpire* (Papahagi 328).
- cópă** : 'şură' : *cárlu bagă-l la cópă* / ALR I 1 352 — 06, *cópa sî—áflă dúpă căsă* / *ib.* 336 — 06. — < bg. *kopa* 'idem'.
- cópēi** (pl. : *≈*) 'nasture' / ALR I 1 861 — 05. — < bg. *kopče* 'idem'. V. şi mr. *cópēā* (pl. : *≈*) 'idem' (ALR I 1 861 — 012).
- cóşniță** 'leasă de nulele' / ALR I 1 735 — 05. — V. dr. *cóşniță* (DA, s.v.), mr. *cóşniță* (Capidan, M. 78, s. v. *coş*).
- cóşurvă** (pl. : *cóşurve*) 'mierlă' / ALR I 1 029 — 07; v. şi Geagea 239, 332.
- cóθorū, cóθar** (pl. : *cóθăre, cóθare*) 'cerc; obadă la roata căruţei' / ALR I 1 837, 826 — 06. — V. *cóθur* 'cerc de git, văcălie' (Papahagi 308).
- crăpăcînă** — 06, *cripŭtîni* — 08 'ţeastă' / ALR I, I, h. 7. — V. *căpăţină* (Papahagi 268), precum şi S. Puşcariu, DR, IX, 1936 — 1938, p. 425.
- cruńahtó** 'pulbere' : *pri căle věára ári cruńahtó* / ALR I 1 365 — 06. — V. *curněahtó* (Papahagi 340, ALR I 1 365 — 07, 08).
- csaraķerate** 'roşcove' / ALR II, s. n., IV, h. 1 143 — 010. — V. *xilu-kératā* (Papahagi 1 129).
- esistiriķáűă** — 06, *esistiriķáűi* — 08, *esistiriķáűi* — 07 'senin' : *uranólu íásti csistiriķá(ű)ă* / ALR I 1 232 — 06. — < gr. *ξαστεριά*
- eubăier** (pl. : *cubăiere*) 'cuib de pasăre' / ALR I 1 013 — 05. — V. *cuibăir* (Papahagi 321, *cuibăirū* / ALR II, s. n., II, h. 372 — 010).
- cueuliēū** 'şiră de paie în formă conică' / ALR I 926 — 05. — Cf. *cuculiēiū* 'con de pin' (Papahagi 316, ALR I 974 — 06, 07, 08^{2.}). V. şi :
- cueuliş** 'căpiță de fin' : *cuculiş nícū* / ALR I 934 — 05.
- cueuşcărnecū** (pl. : *cucuşcărnețe*) 'coteţ' / ALR I 1 001 — 05. — Cf. bg. *kurnik* 'idem'.
- cueuşūri** (pl. : *cucuşūre*) 'cucui' / ALR I, I, h. 6 — 07. — Luat prin altă sursă, cuvîntul apare la Papahagi 302 sub forma : „*cocoşūrdă*, umflătură, «enflure», DR, IX, 441 (apud ALR, I, 6/07)».
- cueutescu** 'a bate coasa' / ALR II 5 030 — 010.
- cukinoyūli** 'sfeclă roşie' / ALR I 858 — 07; 'morcov' / *ib.* 842 — 07. — < gr. *κοκκινoyoῦλι* 'betterave'.

culimviθri 'colimvitră' / ALR II, I, MN, p. 93 (2 732) — 010.

— V. *culimbíθră* (Papahagi 324).

culuféesi (pl. : ∞) 'licurici' / ALR I 1 895 — 06. — V. și :

culufuθhēi 'licurici' / ALR I 1 895 — 07. — < gr. *κωλοφωτιά* 'idem'.
cumăŋi : *cumăŋi di nēaūd* „fulgi de zăpadă” / ALR II, s. n., III, h. 798 — 010. — V. *cumătă* 'bucată' (Papahagi 326).

cumbăriică (pl. : ∞) 'fină' / ALR I, II, h. 219 — 06. — < *cumbăr* 'fin' (Papahagi 327) + *-iice*.

eúmbărũ (pl. : *cúmbări*) 'cartof' / ALR I 852 — 05. — V. *combare*.

eumbí (pl. : *cumbádz*) 'nasture' / ALR I 1 861 — 07. — < gr. *κουμπί* 'bouton'. V. și :

cumbie (pl. : *cumbiți*) 'nasture' / ALR I 1 861 — 09. — < alb. *komp-bi* 'idem'.

cumbură 'cocoașă' : *ari cumbură tu trup* / ALR I, I, h. 41 — 06. — V. *cambură* (Papahagi 242).

cúpl (pl. : *cúpi*) 'căpiță de fin' / ALR I 934 — 07 ; 'șiră de paie' / *ib.* 926 — 07. — V. *cópă*¹ 'claie' (Papahagi 305).

cupán (pl. : *cupáni*) 'păstrăv' / ALR I 1 741 — 09. — V. *córan* (Papahagi 306).

eusérũ (pl. : *cusére*) 'seceră' / ALR I 916 — 05. — Cf. *cursor*¹ (Papahagi 342), bg. *koser* 'idem'.

ěárcũ 'ferăstrău, joagăr' : *tirje di ěárcũ* / ALR I 1 852 — 05, *ib.* 1 850 — 05. — Cf. bg. *čark* 'roată dintată',

ěăcîreu (pl. : *ěăcîrŋi*) 'sașiu' / ALR I, I, h. 68 — 08. — V. *čeacîr* (Papahagi 349).

ěársii, ěársie 'piață, târg' / ALR II, s. n., III, h. 904, *ib.*, VI, h. 1 747 — 010. — < bg. *čaršija* 'idem'. V. *čiršie* < tc. *tcharchy* (Papahagi 362).

ěeambarlac : *z-děade-ěeambarlac* „și-a dat de-a rostogolul, de-a berbealea-cul” / ALR II, s. n., V, h. 1 434 — 010 V. și :

ěeaměeac : *z-děade ěeaměeacu* / ALR II, s. n., V, h. 1 434 — 010.

ěeir 'ceair' / ALR I 410 — 08³. — V. *ěiire* (Papahagi 355, ALR I 410 — 06).

ěielitoári (pl. : *ěielitóri*) 'ciocănitoare' / ALR I 1 028 — 08¹. — V. *ěipli-toare* (Papahagi 360, ALR I 1 028 — 08^{2,3}).

ěigúnũ (pl. : *ěigúni*) 'zgîrcit' / ALR I 1 570 — 08. — < gr. *τσιγγούνης* 'idem'.

ěingilatũ 'igliță : *lucredzũ cu ěingilatũ* / ALR II, s. n., IV, h. 1 209 — 010, *ib.* 5 782 — 010. — V. *ěinčilac* 'idem' (Papahagi 357),

ěingilacũ (pl. : *ěingilaf* — 06) 'undrea' (ALR I 1 761 — 06, 08).

ěipũ (pl. : *ěipi* — 09) 'vîrf' : *il tîl'ei ěiplu di sũpră* / ALR I 976 — 05 ; 'pleasnă' / *ib.* 1 094 — 09. — Cf. *ěip* 'cu urechi mici' (Papahagi 360).

ěiruc : *ěaste kiroulu ěiruc* „este timp (vreme) rău (rea)” / ALR II, s. n., III, h. 786 — 010. — Cf. *ěiuruc* 'gâte' (Papahagi 371), bg. *čuruk* 'putred, stricat'.

ěofcă 'cioc, plisc' / ALR II, s. n., II, h. 375 — 010 ; 'ac cu gămălie' / *ib.*, h. 523 — 010. — < bg. *čovka* 'cioc' ; cf. și mr. *tšópčă* 'cioc, plisc' (Capidan, M. 99).

ěorũ (pl. : *ěóari*) : *ě(u)ari dĩ-ălũ* „căței de usturoi” / ALR I 841 — 08³.

- êucû** (pl. : *êucuri*) 'nicovală' / ALR I 942 — 05. — < bg. *čuk* 'idem'.
- êupătoăre** (pl. : *êupătóri*) 'ciocănitoare' / ALR I 1 028 — 07.
- darmoaçi** 'surcele' / ALR II, I, h. 275 — 010. — < *dărmă*¹ 'ramură' (Papahagi 379) + *-oaçe*.
- dăvâne** 'podul casei' / ALR II, I, MN, p. 115 (3 770) — 010, *mini dipún di dăvănē* / ALR I 1 347 — 09. — La Papahagi 379 cu sensul : 'tavan'; cf. și bg. *tavan* 'pod'.
- dăvănġepū** (pl. : *dăvănġat*) 'timplar' / ALR I 1 825 — 09.
- dihtiriđă** (pl. : *dihtiriđi*) 'degetar' / ALR I 1 751 — 05. — V. *đăhtilíθră*, *đihtilíθră* (Papahagi 424, 426).
- dingili** (pl. : *dingili*) 'leucă' / ALR I 820 — 07. — Cf. mr. *dingit* 'osie' < tc. *dingit* (Capidan, M. 109).
- diótŭ** (pl. : *diótŭ*) 'armăsar' / ALR I 1 102 — 05. — V. *diót* 'mînz de doi ani' (Papahagi 427, ALR I 1 108 — 06, 07, *ib.* 1 106 — 08).
- distimel'** — 010, **distiméli** — 05 'șervet' / ALR II 4 123 — 010; 'prosop' / ALR I 1 956 — 05; v. și Capidan, A. 181. — < bg. *destemel* 'prosop', cf. (apud Capidan, A. 181) și alb. *destemel*. La Papahagi 400; *distiméle* 'batistă' (v. și ALR II, s. n., IV, h. 1 202 — 010) < tc. *dest* 'main' + *mal* 'qui frotte'.
- distorsu** : *on distorsu* „om grosolan, necioplit” / ALR II 3 668 — 010. — La Papahagi 400 cu sensul : 'destors'.
- diētīlīθră** — 06, **điētīlīθră** — 07 'degetar' / ALR I 1 751. — V. *dihtiriđă*.
- driștil'ărŭ** (pl. : *driștil'ări* — 06, 08, *dîrștil'ări* — 07) 'piuar' / ALR I 1 729. — < *drișteală* (Papahagi 415, ALR I 1 730 — 05, 06, 07, 08) + *-ărŭ*.
- dumnedzăŭ** — 07, **dumidza** — 010 'cer' : *dumnedzăŭ iăste neŭurăt* / ALR I 1 234 — 07, *nalbastru ca dumidza* / ALR II, s. n., IV, h. 1 217 — 010.
- dumuzlŭki** (pl. : *ŭ*) 'berbec de prăsilă' / ALR I 1 769 — 06. — V. *dumuzlike* etc. (Papahagi 420).
- dvělă** (pl. : *dvéle*) 'lipitoare' / ALR I 1 188 — 05. — V. *avdělă* (Papahagi, 180, ALR I 1 188 — 06, *avdéli* — 07, 08).
- đămulóplu** (pl. : *đămulópli*) 'junc de un an sau doi ani' / ALR I 1 080 — 08. — < *đămál* 'taur' (Papahagi 424), 'junc de trei ani' (ALR I 1 080 — 08) + *-oplu*.
- ďărcáđi** 'cerb mai mic' / ALR I 1 163 — 08. — V. *zărcáđă*.
- ďerpáni** (pl. : *ďerpáni*) 'seceră' / ALR I 916 — 06, *mînúsă di ďerpáne* / *ib.* 917 — 06. — V. *ďirpáne* (Papahagi 428).
- điciċi** 'a pedepsi' / ALR I 1 448 — 08. — Cf. *đike* 'dreptate' (Papahagi 426), gr. *δικάζω* 'condamner'.
- đicŭli** (pl. : *đicŭle*) 'pală de fin' / ALR I 933 — 07. — Cf. gr. *δικούλι* 'fourche'. V. și *dihálă* 'furcă' (Papahagi 385) și :
- điyáli** 'capră de tăiat lemne' / ALR I 952 — 07.
- đimárcu** (pl. : *đimárci*) 'gemen' / ALR I, II, h. 210 — 08. — V. *đidi-márcu* (Papahagi 384).
- điplár** (pl. : *đipláre*) 'chinga căpriorilor' / ALR I 666 — 06. — < *đípla* 'curmeziș' (Papahagi 427) + *-ar*.
- đocsárŭ** (pl. : *đocsáre* — 06, *đucsári* — 07) 'arc' / ALR I 1 420, *ĉ(ŭ)ără di la đocsárŭ* / *ib.* 1 419 — 06. — V. *đuxár* (Papahagi 429, *đucsárŭ* / ALR I 1 420 — 08).

făgusă ‘pușchea’ / ALR II, I, h. 39 — 010.

fatazmítei ‘drojdie’ / ALR I 769 — 07. — V. *ftazmíteu* (Papahagi 474).

fărée (pl. : $\simeq$) ‘perie de haine’ / ALR II, I, MN, p. 149 (3 929) — 010.
— V. *firée* (Papahagi 462), mr. *fúrsă* (ALR II, I, MN, p. 149 — 012).

femeridă (pl. : *femeridz*) ‘ziar, gazetă’ / ALR II, s. n., IV, h. 926, *ib.*, VI, h. 1 737 — 010. — V. *fimiriđă* (Papahagi 458).

fii ‘măzărliche’ / ALR I 1 953 — 05. — < bg. *fij* ‘idem’.

filike ‘copcă (la cămașă)’ / ALR II, s. n., IV, h. 1 166 — 010. — Cf. tc. *ilik* ‘boutonnière’.

fișil’ópi (pl. : *fișil’ópi*) ‘broască’ / ALR I 1 176 — 09.

fítru (pl. : *fítri*) ‘ploșniță de cîmp; stelniță de smeură, mure’ / ALR I 1 899 — 07.

fítur (pl. : *fiture*) ‘mămăruță’ / ALR I 1 889 — 05.

fortatû (pl. : *fortat*) ‘frate de cruce’ / ALR II, I, MN, p. 66 (2 627), p. 67 (2 629), p. 68 (2 630) — 010; ‘insoțitorul miresei la nuntă’ / ALR II, I, h. 162 — 010. — V. *fărtăt, furtăt* (Papahagi 453, 481).

fortătōaŋe ‘soră de cruce’ / ALR II, I, MN, p. 67 (2 628) — 010. — < *fortat* + *-oaŋe*.

fóștină ‘voștină’ / ALR I 1 691 — 05.

frangócuti ‘păun’ / ALR I 1 019 — 07, *piēni di frangócută* / *ib.* 1 021 — 07. — Cf. gr. *φραγκόκυττα* ‘pintade’.

frișángû ‘vătrar’ / ALR I 685 — 08³.

frumescéseu ‘a strănuta’ / ALR II, I, MN, p. 7 (6 851) — 010.

ful’ină ‘foi, foale’ / ALR I 1 838 — 05. — La Papahagi 477 cu sensul: ‘burduf’.

furnigárniciû (pl. : *furnigárnite*) ‘mușuroi pentru furnici; furnicar’ / ALR I 1 195 — 05. — < *furnigă* (Papahagi 481) + *-ar -nic*.

găğumulescu ‘a cocoloși, a mototoli’ / ALR II 3 528 — 010. — V. :

găğumol ‘cocoloș’ / ALR II, s. n., V, h. 1 501 — 010, *o adraî* [hîrtia] *găğămol* / *ib.*, h. 1 450 — 010.

gil’inátû — 05, 09, **gil’inátû** — 07 (pl. : *gil’inát*) ‘găinaț’ / ALR I 999. — < *gil’ină* (Papahagi 493) + *-at*. V. *găl’inát* (Papahagi 490), *gl’inát* (Papahagi 496, ALR I 999 — 06, 08²).

gișnífi (pl. : $\simeq$) ‘ploșniță de cîmp; stelniță de smeură, mure’ / ALR I 1 899 — 08. — V. *gișníță* ‘omidă’ (Papahagi 494).

gl’indă (pl. : *glînduri*) ‘ghindă’ / ALR I 978 — 07. — La Papahagi 496 pl. este *gl’inde* (v. și ALR I 978 — 05, 06, 08²).

góğuvă (pl. : *góğuve*) ‘mierlă’ / ALR I 1 029 — 06. — V. *cóćiuv, -vă* (Papahagi 302, ALR I 1 029 — 08^{2, 3}).

gólină ‘poiană’ / ALR I 1 980 — 90. — La Papahagi 497 cu sensul: ‘creștet pleșuv’.

gremîni (în Turia : *grimîni*) (pl. : *gremiñ*) ‘prăpastie’ / ALR I 394 — 08². — V. *grem* (Papahagi 500, ALR I 394 — 08²).

grundice ‘bucățele de unt ce se fac în smîntînă; boboți’ / ALR II 5 568 — 010. — < *grîndă* ‘bucată’ (Papahagi 504) + *-ice*.

guğifoártecă — 05, **guğifoártici** — 08 (pl. : *guğifoártic* — 08) ‘urechelniță’ / ALR I 1 891. — V. *guğiufoártică* (Papahagi 506).

- gurhîŭi** — 06, **guryîŭi** — 07 (pl. : *guryîŭ*) ‘ceafă’ / ALR I 358. — V. *guryîŭă* ‘gîrbiŭă’ (Papahagi 508).
- gustu** ‘mîncarea de dis-de-dimineaŭă’ / ALR II 4 050 — 010.
- ŷram** — 08, **hram** — 07 ‘făină de ferăstrău’ / ALR I 1 852 — 07, 08.
- ŷrămătîcŭ** (pl. : *ŷrămătîŭi*) ‘piŭigoî’ / ALR I 1 027 — 08^{1.3}.
- ŷrivădŭ** — 07, **ŷrivă** — 06 (pl. : *ŷrivădz* — 07, *grivădz* — 06) ‘crap’ / ALR I 1 740. — cf. gr. *ŷpŷădŭ* ‘idem’.
- ŷiăfur** ‘camătă’ / ALR I 1 594 — 05. — V. *ŷeăfur*, *ŷeăfru* (Papahagi 425, 512), mr. *ghîăfur* (Capidan, M. 137).
- ŷilăndru** ‘roata plugului’ / ALR I 893 — 07. — V. *ŷîlandru* (Papahagi 513, Geagea 354, s. v. *ŷélindu*).
- ŷingérŭ** (pl. : *ŷingérŭi*) ‘pălămidă’ / ALR I 1 937 — 05. — V. *kingér* ‘spin măgăresc’ (Papahagi 604), mr. *ghinghîăr*, *ghinghîr* ‘spin măgăresc’ < bg. *ginger* (Capidan, M. 138).
- ŷîŭi** (pl. : *ŷîŭi*) ‘sticlete’ / ALR I 1 045 — 06.

Noiembrie 1969

Institutul de lingvistică şi istorie literară
Cluj, Str. E. Racoviŭă, 21

CU PRIVIRE LA $\check{c} > \text{t}$ ȘI $\check{g} > dz(z)$ ÎN DIALECTELE AROMÂN ȘI MEGLENOROMÂN

DE

RADU SP. POPESCU

Transformările $\check{c} > \text{t}$ și $\check{g} > dz$ (în meglenoromână, devenit, ulterior, z) reprezintă două dintre particularitățile cele mai importante care apropie dialectul aromân de cel meglenoromân. Pe baza lor, Sextil Pușcariu ¹ și Th. Capidan ² considerau că aromânii și meglenoromânii provin din același trunchi străromân, localizat de cei doi lingviști la sud de Dunăre. În concepția lor deci, fenomenul reprezenta un fonetism dialectal al românei comune ³.

Părerea o întâlnim și la Miklosich ⁴, după care pronunțările t și dz erau în germene, în româna comună, la viitorii strămoși ai aromânilor.

Cele două reflexe au fost explicate de Meyer-Lübke ⁵, de G. Weigand, în prelegerile sale de la Leipzig ⁶, de S. Pușcariu ⁷, de I. Șiadbei ⁸ ș.a. pornindu-se de la admiterea unui sunet comun, notat de cei mai mulți $t\acute{s}$, care s-a dezvoltat, ulterior, în $\check{c}$, în dacoromână și istroromână, și în t , în aromână și meglenoromână.

Al. Philippide ⁹ arată că, încă la început, o altă dezvoltare au avut grupurile $c + e$, i și $g + e$, i în dialectele dacoromân și macedoromân.

¹ S. Pușcariu, *Studii istroromâne*, vol. II, București, 1926, p. 363.

² Th. Capidan, *Meglenoromânii*, vol. I: *Istoria și graiul lor*, București, 1925, p. 59.

³ Th. Capidan, *loc. cit.*; S. Pușcariu, *Études de linguistique roumaine*, București, 1937, p. 94.

⁴ Apud S. Pușcariu, *Études...*, p. 94.

⁵ W. Meyer-Lübke, *Grammatik der romanischen Sprachen*, vol. I, Leipzig, 1890, p. 318 și urm.

⁶ După cum ne informează Th. Capidan, în *Aromânii, Dialectul aromân*, București, 1932, p. 322.

⁷ Vezi „Jahresbericht des Instituts für rumänische Sprache”, XI, p. 168.

⁸ I. Șiadbei, *L'origine et l'évolution des mi-occlusives roumaines*, în „Bulletin linguistique”, XII, 1944, p. 80 și urm.

⁹ Al. Philippide, *Originea românilor*, vol. II, Iași, 1927, p. 226.

Dublul tratament s-a menținut apoi, deoarece macedoromânii s-au desprins de restul românilor, așa încât unificarea pronunțărilor nu s-a mai putut produce.

Ov. Densusianu¹⁰ considera că tratamentul ț din aromână provine din č prin evoluție fonetică, aromâna cunoscând odinioară pretutindeni fonetismul cu č ¹¹.

Părerea lui Densusianu o admit G. Ivănescu¹² și acad. Al. Graur¹³.

După Th. Gartner¹⁴, Kr. Sandfeld-Jensen¹⁵, P. Skok¹⁶ și acad. Al. Rosetti¹⁷, reflexele ț și dz la aromâni sint recente și se datoresc influenței grecești.

Explicarea fenomenului printr-o influență neogrecescă recentă, credem, se izbește de mai multe piedici:

1) fenomenul e întâlnit doar în cuvintele de origine latină, pe când în elementele străine č rămîne neschimbat¹⁸;

2) prefacerea $\text{č} > \text{ț}$ nu s-a produs în elementele slave vechi, comune dacoromânei cu aromâna, ceea ce denotă că e anterioară împrumuturilor din limba slavă¹⁹;

3) pronunțarea este întâlnită la toți aromânii, indiferent de regiunile pe care le populează²⁰. Excepție o constituie doar graiul aromânilor din Olimp, unde se aude o semioclusivă între č și ț ²¹. Or, dacă fenomenul ar fi o influență grecească, ne-am aștepta ca el să se găsească și la această ramură de aromâni, care se află printre greci;

4) în cuvintele latine, prefacerea $\text{č} > \text{ț}$ o întâlnim doar în cazul lui č provenit din k (rezultat din $\text{k} + \text{e}$, i) sau din labiovelara qu urmată tot de o vocală prepalatală. În cazul lui č provenit din $\text{t} + \text{i} + \text{o}$, u , tratamentul ț nu mai este întâlnit. În aromână, se pronunță țer „cer” (< lat. *caelum*), țitate „cetate” (< lat. *civitatem*), ținți „cinci” (< lat. *quinque*) — cu č devenit ț , când provine din ke , ki , que , qui —, dar fičor (< lat. **fetiulus*), kičor (< lat. *petiolum*) — cu č netransformat, când provine dintr-un t urmat de ió , iú .

Dacă transformarea s-ar datora influenței grecești, ar însemna s-o întâlnim în toate cazurile²², fiindcă nu ne putem imagina cum aceeași

¹⁰ Ov. Densusianu, *Istoria limbii române*, vol. I, București, 1961, p. 145; Ov. Densusianu în GS, II, p. 375 — 376 (recenzie la: Th. Capidan, *Meglenoromânii*, vol. I).

¹¹ În contra părerii lui Densusianu s-a exprimat T. Papahagi, în GS, I, p. 208 — 218.

¹² G. Ivănescu, *ča, če, či, ga, ge, gi* > *ja, je, ji, dza, dze, dzi* în macedoromână și meglenoromână, în BIFR, IV, 1937, p. 211 — 220; idem, *č, ġ + ia, e, i < ț, dz* în macedoromână și meglenoromână, în BIFR, VII — VIII, 1940 — 1941, p. 328 — 335.

¹³ Al. Graur, *Tendințele actuale ale limbii române contemporane*, București, 1968, p. 32.

¹⁴ Th. Gartner, *Darstellung der rumänischen Sprache*, Halle, Max Niemeyer, 1904, p. 68.

¹⁵ Sandfeld-Jensen, *Balkanphilologien*, p. 70, apud I. Șiadbei, *L'origine...*, p. 81.

¹⁶ Vezi „Zeitschrift für romanische Philologie”, XLVIII, p. 402 și p. 410.

¹⁷ Al. Rosetti, *Despre tratamentul lui k latin în limba română*, în „Analele Universității C. I. Parhon”, seria Șt. sociale — filologie, nr. 7, 1956, p. 33 — 35; idem, *Istoria limbii române de la origini pînă în secolul al XVII-lea*, București, 1968, p. 373 — 375.

¹⁸ Cf. Th. Capidan, *Aromânii*, p. 321, unde se dau și exemple.

¹⁹ Cf. Th. Capidan, *Românii din Peninsula Balcanică*, în „Anuarul Institutului de istorie națională”, II, Cluj, 1923, p. 99.

²⁰ Cf. Th. Capidan, *Românii...*, p. 99.

²¹ Cf. Th. Capidan, *Aromânii*, p. 321; I. Șiadbei, *L'origine...*, p. 81.

²² Cf. și G. Ivănescu, în BIFR, IV, 1937, p. 219.

influență ar fi putut „alege” doar un singur fel de ć, pe cel provenit din *k*, din dialectul respectiv, nemodificându-l, în schimb, pe cel provenit din *t* sau pe cel întâlnit în elemente de alte origini ²³.

Părerea noastră este că prefacerea ć > ț a început să se producă în momentul în care ć provenit prin asibilarea lui *k* ²⁴ a ajuns să se confunde cu ć provenit din lat. *t + i + ó, ú* ²⁵. Pentru evitarea confuziei dintre cei doi ć, de proveniențe diferite, primul (cel rezultat din *k*) a început să se pronunțe ț. Așadar, trecerea lui ć la ț apare ca o „reacție” împotriva identificării celor două sunete, provenite în condiții diferite. Prin transformarea ć > ț se evita o confuzie în sistemul consonantic, iar realizarea ei a dus la constituirea unei noi relații în cadrul africatelor: ċ (< *ke, ki*) — ć (< *t + ió, iú*) > ć — ț ²⁶.

Fenomenul a fost, probabil, de lungă durată și s-ar putea să fi cunoscut o fază tranzitorie, în care sunetul nou provenit din ć se pronunța ca un intermediar între ć și ț, asemănător celui înregistrat de Th. Capidan în graiul aromânilor din Olimp.

S-ar putea ca un sunet asemănător să fi auzit și Gustav Weigand care l-a perceput și l-a redat prin ć, în câteva notații din Vlaho klisura Samarina și Sear (Serres) ²⁷, localități aparținând grupului aromân central.

În încheiere, am vrea să mai amintim faptul că ț și dz proveniți din ć, respectiv ġ, nu se confundau, la rîndul lor, cu ceilalți ț și dz, apăruiți în alte condiții, și, în felul acesta, „ordinea” în sistemul africatelor se menținea și mai departe. Noile semiocclusive și-au păstrat caracterul palatal, spre deosebire de ceilalți ț și dz, pronunțați dur ²⁸. În aromână,

²³ Ca dovadă, la istroromânii din Sușnievița, unde fenomenul se datorește unei influențe străine, orice ć se transformă în ț.

²⁴ Fenomen produs prin secolul al V-lea (Rosetti, *ILR*, 121).

²⁵ Implicit, prefacerea ġ > dz s-a produs cînd ġ < *ge, gi* a ajuns să se confunde cu ġ < *d' + i + ó, ú* (cf. ar. *dzindzie* „gingie” < lat. *gingiva*, dar *aġungu* „ajung” < lat. *adjungo*).

²⁶ Un fapt similar s-a petrecut într-o arie din Banat și în zona învecinată ei din nord-vestul Olteniei: cînd *s, z*, proveniți din ć, *ġ* (*faše* „face”, *súze* „suge” etc.), au ajuns să se confunde cu mai vechile sunete *s', j'*, „ca o reacție împotriva identificării celor două sunete”, *ś* > *s* iar *j' > z* (*șase* „șase”, *zudecală* „judecată” etc.), ajungîndu-se la zetacismul dacoromân de astăzi (cf. V. Rusu, *Consoana ș în limba română*, în SCL, XVIII, 1967, nr. 2, p. 182—183). Transformarea *ś* > *s* din aromână, înregistrată de Th. Capidan (*Aromânii*, p. 334—335), în Olimp, e posibil să fie o influență grecească, după cum explică acad. Rosetti (*ILR*, p. 375). La istroromânii din Sușnievița, zetacismul e de dată relativ recentă și se datorește influenței graiului venet (Cf. M. Borcilă, *Un fenomen fonetic dialectal: rostirea lui ș ca s și j ca z în graiurile daco-române. Vechimea și originea fenomenului*, în „Studia Universitatis Babeș-Bolyai”, s. Philologia, 1965, fasc. 2, p. 111).

²⁷ Vezi G. Weigand, *Die Sprache der Olympto-Walachen nebst einer Einleitung über Land und Leute*, Leipzig, 1888, p. 54. Capidan (*Aromânii*, p. 321) contestă notațiile cu ć ale lui Weigand, considerîndu-le greșeli. În respectivele sate, arată Capidan, atît el cît și Per. Papahagi au întâlnit numai pronunțarea cu ț. De fapt, șase ani mai tîrziu, în *Die Aromunen*, II, însuși Weigand va nota doar pronunția ț, în localitățile amintite.

²⁸ Un fenomen asemănător s-a întîmplat în subdialectul maramureșean: *s, z*, proveniți prin palatalizarea lui *f, v* (probabil, prin stadiile **s, *z*), au rămas palatali, cu toate că în Maramureș *s* și *z* erau duri (*sin* „fin”, *zine* „vine”, față de *sîngur* „singur”, *zîce* „zice” etc.).— Cf. I. Pătruț, *Raporturi fonetice ucraino-române*, în DR, XI, 1948, p. 51—59; idem, *Contribuții slave și maghiare la formarea subdialectelor dacoromâne*, în CL, III, 1958, p. 69. La fel, în zonele cu zetacism (unde *s* și *z* sînt duri), *s* (< *ś*) și *z* (< *j*) sînt palatali, pronunțîndu-se *sed* „șed”, *Țirgu-Ziu* „Țirgu-Jiu” etc., față de *sămn* „semn”, *zîd* „zid” etc.

se pronunță, de ex. *ter* „cer”, *fațe* „face” ș.c. l., cu *ț* palatal, cînd acesta provine din *č*, dar *țin* „țin” (< lat. *teneo*), *cățăl* „cățel” (< lat. *catellus*), cu *ț* dur, cînd *ț* provine din *t* ²⁹.

Cei doi *ț*, proveniți în chip diferit, intră în opoziții fonologice: *țin* „cinez” (< lat. *ceno*) ~ *țin* „țin” (< lat. *teneo*) ³⁰. La fel, în aromână se păstrează și astăzi diferența între *țeară* „ceară” și *țară* ³¹.

În concluzie :

1. Prefacerile *č* > *ț* și *ğ* > *dz(z)*, întîlnite în dialectele aromân și meglenoromân, se pot explica printr-o evoluție internă, cum s-a arătat mai sus;

2. Fenomenul a început să se producă, probabil, într-o epocă anterioară influenței slave și deci desprinderii aromânilor și meglenoromânilor din trunchiul român comun. Prin urmare, așa cum au susținut unii lingviști, el era o particularitate dialectală a limbii române comune.

Mai 1969

*Institutul pedagogic de 3 ani
Oradea, Calea Armatei Roșii, 5*

²⁹ Cf. E. Petrovici, *Analiză fonetică și fonologică. În legătură cu statutul fonologic al africatelor dentale aromâne*, în CL., VIII, 1963, nr. 1, p. 37 — 43. Distincția *l' dz'*, față de *ts, dz*, arată Petrovici, neobservată nici de Capidan, se menține în aproape toate graiurile aromâne.

³⁰ Cf. E. Petrovici, *loc. cit.*

³¹ Cf. Al. Graur, *loc. cit.*

PARTICULARITĂȚI DIALECTALE BĂNĂȚENE ÎNTR-UN MANUSCRIS DE LA ÎNCEPUTUL SECOLULUI AL XIX-LEA (II) *

DE

R. TODORAN

Lexicul

Cronica lui Nicolae Stoica cuprinde numeroase cuvinte dialectale, dintre care cele mai multe sînt cunoscute graiurilor bănățene sau specifice unora dintre ele ¹. Textele publicate de B. Surdu, care stau la baza cercetării noastre, ne oferă un material abundent, în oarecare măsură inedit.

Încercînd a repartiza aceste elemente pe origini, se constată că, după numărul lor, locul întii îl ocupă elementele sîrbești, ceea ce nu este de loc surprinzător, fiind vorba de graiurile românești din Banat ². Aces-

* Partea I a apărut în „Cercetări de lingvistică”, XIV, 1969, nr. 2, p. 291—303.

¹ La verificarea cuvintelor de mai jos, ne-am servit, pe lîngă dicționarele curente, de WEIG. BD; Emilian Novacovici, *Cuvinte bănățene* adunate de—, Oravița, 1924; Lucian Costin, *Graiul bănățean* (Studii și cercetări) [vol. I], Timișoara, 1926; vol. II, Turnu Severin, 1934; PETR. ALMĂJ, ȘAN. ALMĂJ.

Explicații și referințe etimologice am dat numai în cazul cuvintelor neatestate în dicționare sau nelămurite din punctul de vedere al etimologiei.

² Pentru studiul elementelor sîrbești din graiurile bănățene, cf. contribuțiile mai noi: Th. Trîpcea, *Cuvinte sîrbești în subdialectul bănățean și importanța lor*, în „Scrișul bănățean”, XIV, 1963, nr. 3, p. 68—76; Th. Trîpcea, *Cuvintele de origine sîrbească din graiul bănățean*, în „Analele Universității din Timișoara”, Seria Științe filologice, II, 1964, p. 266—275; Dorin Gămulescu, *Împrumuturi lexicale sîrbocroate în Banat (pe baza ALR)*, în „Romanoslavica”, X, 1964, p. 209—227; I. Mării, *Studiind elementul sîrbesc în lexicul graiului din Toager. Note (I)*, în „Cercetări de lingvistică”, X, 1965, nr. 2, p. 363—370; I. Mării, *Studiind elementul sîrbesc în lexicul graiului din Toager. Note (II)*, în „Cercetări de lingvistică”, XI, 1966, nr. 2, p. 337—344.

În privința originii turcești a unor elemente sîrbești — care interesează mai puțin problema noastră — se pot consulta: I. Matei, *Notes sur les «turcismes» du dialecte roumain de Banat. Un problème de méthode*, în „Revue des études sud-est européennes”, V, 1967, nr. 3—4, p. 567—

tora li se adaugă în ordine descrescîndă : elementele maghiare, germane, latinești, turcești, bulgărești și, în plus, cîteva cu origine nesigură sau necunoscută.

Elemente sîrbești : *birt* < srb. *birt*, *bîlvan* < srb. *balvan*, *bolță* < srb. *bolta*, *bunar* < srb. *bunar*, *capîță* < srb. *kapica*, *căsap* < srb. *kasap*, *chinez* < srb. *knez*, *ciopor* < srb. *čopor* (cf. magh. *csoport*, *csopor*), *cîrși* < srb. *kršiti*, *clăbăț* < srb. *klobuk*, *cleanț* < srb. *klanac*, *cocie* < srb. *kočija*, *cociaș* < srb. *kočijaš*, *cotărită* < srb. *kotarica*, *croșne* < srb. *krošnja*, *cuhnă* < srb. *kuhina*, *dodă* < srb. *doda*, *duhan* < srb. *duhan*, *dulete* < srb. *dulek*, *hacov* < srb. *akov*, *hat* < srb. *hat*, *holbă* < srb. *holba*, *lomi* < srb. *lomiti*, *ludaie* < srb. *ludaja*, *lulă* < srb. *lula*, *maistor* < srb. *majstor*, *măhramă* < srb. *mahrama*, *oraniță* < srb. *oronica*, *ortac* < srb. *ortak*, *păsui*, *păsulă* < srb. *pasulj* (cf. magh. *paszuly*), *plaivas* < srb. *plajvaz*, *protă* < srb. *prota*, *răchie* < srb. *rakijs*, *rozolie* < srb. *rozolija*, *sobă* < srb. *soba*, *solărie* < srb. *solarija*, *subașă* < srb. *subaša*, *șubă* < srb. *šuba*, *zămîșcă* (zămîcică) < srb. *zemička*, *zbec* (zbag) < srb. *zbec*, *zob* < srb. *zob*.

Elemente maghiare : *bireș* < magh. *béres*, *bumb* < magh. *gomb*, *coștui* < magh. *kostáltni*, *darab* < magh. *darab*, *golîmb* < magh. *galamb*, *hinteu* < magh. *hintó*, *hurc* < magh. *hurok* (acc. *hurk-ot*), *lampaș* < magh. *lámpás*, *larmă* < magh. *lárma* (cf. srb. *larma*), *mondur* < magh. *mondur*, *ogaș* < magh. *vágás*, *piiăț* < magh. *piac*, *pont* < magh. *pont*, *porție* < magh. *porció* (cf. srb. *porcija*), *poștă* < magh. *posta*, *sălaș* < magh. *szállás*, *taer* < magh. *tányér*, *tolmaci* < magh. *tolmács*, *țedulă* < magh. *cédula*, *varmeghie* < magh. *vármegye*.

Elemente germane : *fain* < germ. *fein*, *fertal* < germ. *Viertel*, *flașă* < germ. *Flasche* (cf. srb. *flaša*), *fruștuc* < germ. *Frühstück* (cf. srb. *froštuk*, *fruštuk*), *fruștuca* < germ. *frühstücken* (cf. srb. *fruštukovati*), *gast* < germ. *Gast*, *laibăr* < germ. *Leibel*, *meldui* < germ. *melden*, *plaț* < germ. *Platz*, *pleh* < germ. *Blech*.

Elemente latine : *ai* < lat. *alium*, *astruca* (part. *astrucat*) < < lat. **astruicare* (= *astruere*), *curcubetă* < lat. *curcubita*, *foale* < lat. *follis*, *imos* < lat. *limosus*, *neauă* < lat. *nix*, *nivem*, *păcurar* < lat. *pecorarius*, *săcui* < lat. **sacculeus*, *sumuța* < lat. **submotiare*.

Elemente turcești : *dovlete* < tc. *devlek*, *dughian* < tc. *duk-
jan* (cf. srb. *dućan*), *harambaș* < tc. *haram-basy* (cf. srb. *harambaša*), *imi-
nei* < tc. *jemeni* (cf. srb. *jemenije*), *zăhărea* < tc. *zahirê*.

— 571 ; I. Mării. *Pseudoturcismele graiurilor bănățene în lumina geografiei lingvistice și a principiului etimologiei directe*, în „Cercetări de lingvistică”, XIII, 1968, nr. 1, p. 95 — 105 ; Abdulah Škaljić, *Turcizmi u srpskohrvatskom jeziku*, Sarajevo, 1965 ; cf. și recenziea lui I. Pătruț, în „Cercetări de lingvistică”, XII, 1967, nr. 2, p. 337 — 340.

Menționăm faptul că în fața cercetătorului se ridică dificultăți, adesea insurmontabile, în fixarea unor etimologii ale elementelor dialectale bănățene. Dacă în cazul unor cuvinte ca : *bolță* (cf. srb. *bolla*, magh. *bolt*), *chinez* (cf. srb. *knez*, magh. *knez*, *kenéz*), *ciopor* (cf. srb. *čopor*, magh. *csoport*, *csopor*), *cocie* (srb. *kočija*, magh. *kocsi*), *duhan* (cf. srb. *duhan*, magh. *dohány*, *duhán*, *duhany*) *păsui* (cf. srb. *pasulj*, magh. *paszuly*), *sobă* (cf. srb. *soba*, magh. *szoba*) ș.a. numai criteriul geografic ne-a determinat să preferăm etimonul sîrbesc, în cazul altor cuvinte ca : *flașă* (cf. srb. *flaša*, germ. *Flasche*), *fruștuc* (cf. srb. *fruštuk*, germ. *Frühstück*) ș.a., acest criteriu este inaplicabil. Am preferat etimonul german, fiindcă acesta explică și originea cuvîntului sîrbesc. Evident, nu este exclusă posibilitatea ca unele elemente germane să fi pătruns în graiurile bănățene prin intermediul limbii sîrbe. În categoria elementelor turcești am inclus pe acelea care nu se găsesc în sîrbă și pe acelea care se găsesc în sîrbă dar prezintă o formă mai apropiată de etimonul din limba turcă.

Elemente bulgărești : *gavăt* < bg. *gaved*, *piparcă* < bg. *pi-perka*.

Elemente cu origine nesigură sau necunoscută : *chilăviță*, *crîznic*, *geant*, *pleș*, *rumejină*, *toblă*, *udi*.

Mai amintim aici câteva cuvinte caracteristice graiurilor bănețene prin variantele lor : *anin* „arin”, *boambă* „boabă”, *boată*, *obîrcat* „aburcat”, *odini*, *oriz*, *sprijoni*, *șendilă*, *trastă* „traistă”, *vaitece* „vaiete”, *vîrh* și *vîr*, *zgîțani*.

O seamă de cuvinte prezintă sensuri deosebite față de alte graiuri și față de limba literară : *bucate* „alimente, provizii”, *căuta* „a privi”, *cruntat* „însîngerat, plin de sînge”, *cuptuși* „a bate, a lovi”, *dorit* „doritor”, *fîntîni* „a izvorî”, (pl.) *mormîni* „cimitir”, *ruptură* „om cu hainele rupte, zdrențaros; om de nimic”, *sobol* „șobolan”, *stîlpit* „ațintit, pironit cu privirea”, *trîcnî* „a se speria, fiind luat prin surprindere, a tresări speriat de ceva”, *foală* (mai ales la pl.) „haină de îmbrăcat, îmbrăcămintă”, *ucide* „a bate rău pe cineva”.

Dăm mai jos, sub formă de glosar, cuvintele dialectale din textele *Cronicii* lui Nicolae Stoica cercetate de noi :

ai „usturoi” : *tot postul păresimilor fără de legumi, păsui, mazăre, ceapă, aiu, tot mai rău* (58);

anin „arin” : *iară cei doi ofițeri cu ceilalți preste Timiș, sălci, anini groși, ajutoriu luund, turci mulți au doborât* (80);

astrucat, -ă „acoperit, învelit” : *cu frunză astrucați* (91), *cu lemne putrăde astrucați i-au lăsat* (91);

berbeci „a bate, a lovi, a izbi (ca și cu berbecii) : *acu începu artileria noastră a-i cuptuși și a-i berbeci, macar că ei erau în șanțe, iar noi în drumu larg* (95).

— Din berbec, cu suf. -i;

bireș „argat, slugă care lucrează cu vitele” ; *bireși lăsînd carăle a sta, prin bolte, dughene întrînd, lua și fugia* (79);

birt „cîrciumă, crișmă” : *în birt eu vîzînd un fraicor cu fes roșu în cap, pleș, în opinci, îl întrebai* (73, cf. 114);

birtaș „cel ce ține un birt, crișmar” : *birtași, negustorași să aflară* (112);

bîlvan „bîrnă, grindă, lemn gros, trunchi” : *bîlvani de gorun ce-au fost puși supt fundament s-au scrumit* (83), *lemnele în cetate le trăgea, doi un bîlvan și toate lemnele în casemate le dusără* (103);

boambă „boabă, bob” : *eșiam în cuhnă unde ferbea oala cu păsui, nesărată, nefeartă, jucînd boambe* (88);

boată „bită” : *oameni, săteni de prin sate deaproape și cu boate în hure mare prin aceste păduri de la Mehadia pînă la Topleți pureca, chioatea* (99);

boltă „prăvălie, dugheană” : *preoteasa vrea prin bolte a o duce* (79), *bireși lăsînd carăle a sta, prin bolte, dughene întrînd, lua și fugia* (79);

brinaș „bîrnă de legătură în construcții” : *suindu-mă eu însumi a lua măsuri, brînașu... subț picioare-m să spargi și eu cad pre foale în lungu zidului* (115);

bucate „alimente, provizii” : *el... cătră miezul nopții, bucate, carne, sare, făină, brînză, păsui și munițion... îi aducea* (69);

bumb „nasture” : *trupul îmbrăcat, mintia cu bumbi auriți, eu i-am văzut* (74);

- bunari** „puț, fântină”: *căpitan Moavă în Magarea... își făcu sobă, cămară, pimniță de muniție, bunari* (60);
- capită** „potcap; scufiță”: *fuind fără bl<a> goslovenia <și fără> podcapiu (capita), la casa Vîlcănușului îl prinsă* (699);
- căpeneag** „manta de ploaie”: *numai cu căpenegele pre iarbă dormea* (65), *iară el ajungând la noi în laibăr, cu un căpeneag slab veni* (74);
- căsap** „măcelar”: *după căsapu Ioșca un ceas au alergat* (73), *căsapu nostru de la un marghitant un vas cu vin cumpără* (84, cf. 108, 112);
- căsăpie** „măcelărie”: *în Orșova veche aflărm două geamii turcești cu turnu lor, una o făcură căsăpie, alta era pustie* (58);
- căuta** „a privi”: *au căutat la ei și zisă* (74), *căută la mine cu gura căscată* (89);
- chilăviță** „tîrnăcop, casma”: *șanțale aci le lăsară, cu săpoae, chilăviți de fer, lopeți de lemn* (98, cf. 103);
- chinez** „primar, jude”: *cîte 2 turci la sate subașă, judecător, ofițir, chinezi, le da a-i ținea* (76);
- ciocirti** „a fărîma în bucăți”: *... planul de-a tăia păduri, a dărîma, cîrnite, ciocirti, crucite...* (55);
- ciopor** „cîrd, grămadă”: *prin Vinga la Păcați pustă, 3000 de țărani cu coasăle a cosi veniți, tot ciopoară nainte alergînd, coasăle lepădînd, nainte îngenunchea* (699);
- cîrși** „a rupe, a frînge”: *un capitan... din Beci veni a cîrși și a curmezi păduri* (55).
— Din srb. *kršiti* „a frînge” (B. Surdu, *Desfășurarea războiului austro-turc...*, p. 124); cuvîntul nu e atestat în dicționar;
- clăbăț**, „căciulă”; *coif* și *find o rîpă, mîncătură, pre 9 înși cu caii i-au pușcat, capetele cu clăbețele de fier le-au luat* (74).
— Din srb. *klobuk* (E. Petrovici, în „Anuarul Arhivei de folclor”, VI, p. 71);
- cleant** „stîncă prăpăstioasă, colți de stîncă”: *tunurile... prin clențe de peatră către Dundre le-au dat* (68), *și turcii de sus di pe cleanturi... în soldați da* (69, cf. 71);
- cocie** „trăsură”: *ajunsă în Mehădia cociei cu cai mari* (55), *strig să mîne cocia goală* (106);
- cociiaș** „cel ce mînă caii la trasură, vizitiu”: *beți cociiași jidovi, fricoși, fugia, caii îi lăsa prinși* (64).
— Din srb. *kočijaš*;
- codină** „rămășiță, partea inferioară, din urmă”: *eu fruntea o țin, voi codinele și pace* (66);
- conăci** „a poposi, a se opri spre a se odihni”: *jos la apa Buciava, supt Hurcu, am coborît și în lagher am condit* (84);
- cosor** „cuțit încovoiat la vîrf”: *țigani începură a face și cosoară* (116);
- coștui** „a costa”: *răchia 27 h holba coștuiu* (60);
- cotăriță** „coș de nuielă”: *multe nemțoani... cu cotărițele lor fugea îndărăt uastei* (94);
- eriznie** „paraclisier”: *în biserică, cu Mihai Martinovici, eriznicu, vâzui buți cu făină* (79, cf. 100, 106);
- croșne** „sarcină de lemnă cît se poate duce în spate”: *lemnă de stînjîni cu croșnea făcea* (116);

croșneț „leagăn adaptat pentru a fi dus în spate” : *numai copii în legene, în croșneți, cu alții trăgându-i, gura astupându-le a nu plînge, de chin și foame au murit* (91).

— Pare a fi un derivat din *croșne* (cf. srb. *krošnja* „leagăn”) + *-eș*;

cruntat „însingerat, plin de singe” : *cei 31 scăpați seara, toată zioa flămînzii, cruntați, bătîndu-se pre deal în jos cătră puntea ce era preste Cerna* (70);

cucuruz „loc semănat cu porumb, porumbiște” : *iară pe coaste cucuruze erau* (76, cf. 66);

cuhnă „bucătărie” : *la Vițișpanu într-o cuhnă lăpădate cărțile popi nemțase din Mehadia* (79), *eșiam în cuhnă, unde ferbea oala cu pășuiu* (88, cf. 87, 101, 107);

cuptuși „a bate, a lovi” : *acu începu artileria noastră a-i cuptuși și a-i berbeci, macar că ei erau în șanțe, iar noi în drumu larg* (95);

curebetă „dovleac” : ... *pre coș aducînd dovleț, duleți, ludăi, curcubete* (82);

curmezi „a tăia de-a curmezișul” : *un capitan...din Beci veni, a cîrși și a curmezi păduri* (55).

— Neatestat în dicționare; derivat din **curmez*, presupus de DA pentru *curmeziș*.

cutrit, -ă „fățarnic, intrigant, care se comportă ca o cutră” : *nemți cutriți spusdră că nu turci, ce rumâni pre ei și în anu 1738 și acuma îi pradă* (80);

darab „bucată” : *eu un darab deasupra de rost îl spuși* (114);

dodă „față, lele, dadă” : *el într-una : „Nene, dodă”* (87);

dorit, -ă „care duce dorul unui lucru, care pofteste cu înfocare ceva, dori-tor” : *soldății doriți de carne, lua, mînca, uni și său topit cu pîine mînca* (60);

dovlete „dovleac” : ... *pre coș aducînd dovleți, duleți, ludăi curcubete* (82);

dudău „bălării, buruieni mari” : *pre copii de 5—6 ani de la un bordei păn la altul prin dudău mare, pădure, mumînila îi perdea* (116);

dughean „prăvălie” : *un negustorași rumân, sîrb, turc, grec, Gheorghe Trăncănel, ține jos dugheanu* (60);

duhan „tutun” : *maioru Rachiceavici dete 3 galbini să-i cumpere căfea și duhan* (86);

dulete „dovleac” : *multe sălașă pînă în vîru coșului cu duleț, le-au umplut* (82).

— Din srb. *dulek*, cf. Th. Tripcea, *Cuvintele de origine sîr-bească din graiul bănățean*, în „Analele Universității din Timișoara”, Seria științe filologice, II, 1964, p. 273;

fain, -ă „frumos, elegant” : *el îmi vîndu bîtu, podcapia, pălăria faină* (109);

fertal (v a r . : feltal) „sfert” : *într-un fertal de ceas* (99); *băură un feltal de vin* (79).

— Din germ. *Viertel*;

feurarie „februarie” : *În 8/19 feurarie* (56).

— Prin contaminare : *făurar + februarie*;

fintini „a izvorii” : *apa de subt cruce au fintînit* (699).

— Din *fîntînă* „izvor”, cu suf. -i;

- flașă** „bidon” : *flașă de pleh* (55), *flășile de pleh să ciocănea* (90);
- foale** „burtă” : *eu cad pre foale în lungu zidului* (115);
- fruștuc** „mîncare de dimineața, dejun” : *find în cort la fruștuc, o boambă turcească masa cu fruștucu i-au răsturnat* (103).
— Din germ. *Frühstück* (cf. srb. *froštuk, fruštuk*);
pentru atestare cf. PETR. ALMĂJ 149;
- fruștuca** „a dejuna” : *ea, ducîndu-să la ofițiru, aci, bine s-au încălzit, au fruștucat* (67, cf. 84).
— Din germ. *frühstücken* (cf. srb. *fruštukovati*);
- gast** „oaspe” : *dacă ne-ai luat gastu, așa și noi am venit* (114).
— Din germ. *Gast*;
- gavăt** „paraziți, păduchi” : *apoi încă într-acea mare strapație a mea cu bolnavi spitalului, de a-i curăți de gavăt* (88);
- gătat** „gătît (mîncări)” : *căuta din Dunăre apă de băut, de gătat, de spălat a lua* (69);
- geanț** „colț de stîncă, țanc” : *îi împingea pre mulți din viru Cheii preste prețipisu, geanțu de peatră jos morți* (64); *Moavaț... prin clențe și rele gențe deasupra ușii peșterii cu funii și scări obîrcați pușcăluia* (71);
- golimb** „porumbel” : *doi golîmbi sălbateci aci văzîndu-i, luai pușca* (111);
- gosti** (a se ~) „a se ospăta” : *pînă și noaptea îl slobozea pre popa la conac; la el îl oprea și să gostea* (56);
- hacov** „măsură pentru lichide, avînd o capacitate de 56 l.; a c o v” : *vin bun din 10 hacoave ce cumpărasăm de la Agăsin* (67); *8 hacoave de vin roșu* (90);
- halalăi** „a face gălăgie mare, a striga tare” : *turcii ajungînd la Podu Teregovî, ... pre dreapta și stînga halaldînd spaime făcea* (74);
- harambaș** (v a r. *hărămbaș*) „căpitan de hoți sau de haiduci” : *harambași hălmăjînilor, Trăilă și Miclău* (90), *să duc hărămbași cu laude asupra unora, altora* (90);
- hat** „armăsar” : *caii, armăsari, hații a acelora rînceza* (63);
- hălăi** „a face gură, a striga vorbind tare; a se certa” : *și văzîndu-i hăldînd, căldîrind ei prin păduri mari, au zis foalele lui în gături de arbori mari să le bage* (74);
- hinteu** „trăsură” : *cu alt comisariu, în hinteu frumos cu 6 cai, 8 husari nainte-i* (101); *oprind hinteu, pre militari au strigat* (700);
- hirți** (pl.) „șoareci” : *turcii cetății ce ședeau în casemate supt pămînt, cu hîrți, șocaț, soboli să încuiba, neavînd lemne de a-și face foc, lumînă în întunerec* (103);
- holbă** „sticlă de o jumătate de litru” : *în Orșova holba de vin 18 h, iară răchia 27 h holba coștuia* (60); *călugări o holbă de vin scoa-sără* (76);
- hure** „vinătoare cu gonaci, goană (la vinătoare)” : *prin păduri în vînat umbla, hure după turci să diete* (99); *oameni, săteni de prin sate de-aproape și cu boate în hure mare prin aceste păduri de la Mehadia pîn la Topleți pureca, chiotea* (99);
- imos, -oasă** „murdar” : *în soba lui Chiosa Mustafa Aga zăuitai... sub pat cămăș imoasă* (62); *ei, imoși, urîți, afumați, nepeptinați* (72);
- iminei** (pl.) „pantofi” : *niște iminei îmi dete* (87);
- izăflat, -ă** „inventat, născocit, scornit” : *minciuni izăflate, scornite* (59);

- îmbumbat**, -ă „încheiat (în nasturi)” *mîntia îndărăt îmbumbată* (73);
înțârcui „a împrejui cu un țare, a îngrădi”: *însărînd, noaptea, bine i-au înțârcuit a nu fugi* (83);
junelaș „tinerel”: *dar părinți ce vor zice, fiind cel mai tînăr din fii junelași* (86);
laibăr (v a r.: laibel) „vestă”: *iară el ajungînd la noi în laibăr, cu un căpeneag slab veni* (74); *laibele faîne* (74);
lampaș „felinar”: *din vîrhu zidului lampaș bun cu sforicică pîndă jos în fața apei vor ținea să se vază* (56);
larmă „zgomot mare, gălăgie”: *la Lugoj larmă fiind, nu l-au întrebat* (79);
lătete „laț”: *în baia mare arse, ce era plină de tăciuni, cărbuni, căpriori, lăteți, șendilă, piroane* (89);
lomit, -ă „frînt, rupt”: *a-l încinge prin pădurea încrucișată, lomită, cale făcînd, apa le lua* (70).
 — Part. verbului *lomi* (< srb. *lomiti*);
lotru „hoț”: *aflară două slugi rășoveni, de lotri omorîți* (84);
lotrie „hoție”: *începusă iară de lotrie a vorbi* (90);
ludaie „dovleac, bostan”: *... pre coș adunînd dovleț-duleți, ludăi, curcubete* (82);
lulă „lulea, pipă”: *el... înainte cu lulile în gură mergea* (80); *din vro lulă prau s-au aprins* (111); *lula, duhanu cu fumu ocăra* (699, cf. 104);
maistor „maistru, meșter”: *plecînd negustorii de aicea cu maistori și țigani, la Sebeș să dusără* (71, cf. 112);
măhramă „basma, năframă”: *o măhramă mare cu aur cusută în loc de caftan preste capul lui Stanoilovici au pus-o* (72);
mări „a se făli, a se mîndri”: *eu nemțește, cu sărăcie, puțină am învățat și nu mă pot mări, că-s slab* (114);
măesai „față de masă”: *el ceru un măesai alb pre carele îl legă într-o nuia* (101);
meldui „a raporta”: *aceasta vâzînd oberșteru Auerșperg al regimentului Durlah, îndată s-au melduit că el... însuși pre Alion va erna* (105);
mîncătură „eroziune a solului”: *și fiind o rîpă, mîncătură, pre 9 înși cu caii i-au pușcat* (74, cf. 74);
molete „numele unui soi de conifer”: *boabe de molete* (87);
mondur „îmbrăcămintă”: *mondure destule* (55);
morminți „cimitir”: *ei și de bateria de sub Schimbîță și de cea din morminți... să spăimîntară* (97); *un fug de husari cu un ofițer de cătră morminți pre stînga încet, în pași, cătră turci nainte pășia* (97), *în morminți la turci a-i vedea întrai* (100);
morminție „cimitir”: *apoi iară în Cîmpu Lung cu corturi au eșit unde în morminția nemțească, zidită, argint cu măsură da, parale făceau* (82).
 — Din *morminți*, cu suf. -ie;
neauă „zăpadă”: *neaoa e mare* (87, cf. 56, 106);
nededat, -ă „nedeprins, neobișnuit”: *în luntru vin, crapfen, cerui; iele rușinoasă, nededate* (79);

- neprorupt** „neîncetat, neîntrerupt” : *cară cu zăhărele, fără de grâu, orzi, cucuruz, ovăs, după oaste aducea neprorupt (69); turcii di pe Dunăre din şaiche cu canoane mici foc neprorupt da (99);*
- obîreat, -ă** „cătărat” : *Maovaţ... prin clenţe şi rele genţe deasupra uşii peşterii cu funii şi scări obîrcăşi puşcăluia (71);*
- odini** „a odihni” : *mînca, bin bea şi odinea (107);*
- ogaş** „vale” : *în gura ogaşului Ijnic,... mu[l]te trupuri făr de capete, mîncare viermilor sau fierilor au rămas (63); cu cîni după ei toate pădurile, munţii, văile, ogaşdele umplură (75);*
- ogăşele** „văi mici, păraie” : *marşalu Laşi cu cîţiva ghenearali de pe planu de-aci arăta preste nişte ogăşele, văi mici, poduri a face (78) — Din ogaş, cu suf. (la pl.) -ele;*
- oraniţă** (pl. *orăniţă*) „luntre pescărească” : *iată doi turci într-o oraniţă mică la noi preste Dunăre încoacea trecură (104); cu aceasta se sculară, şezură în orăniţă, la cetate plecară (104); în ciamuri, orăniţă, alte vasă mari, lunturi încărcînd... (111);*
- oriz** „orez” : *gratis vor căpăta dimineaţa... şoncă, slănină, varză acră, oriz... (105);*
- ortac** „tovarăş” : *acel preot negustoriu... cu cei doi ortaci ce deschisese, abia scăpară (56);*
- palancă** „întăritură făcută cu copaci doborîţi” : *un capitan...din Beci veni a cîrşi şi a curmezi păduri, a face palanche începu (55); eu îi zişi : „De ce nu faci în Alion o palancă aşa?” (55);*
- păcurar** „cioban” : *Trăilă Măciucă di[n] Cornereva, profesion păcurar (74);*
- păsui** „fasole” (v a r. : *păsulă*) : *tot postul păresimilor făr de legumi, păsui, mazăre, ceapă, aiu, tot mai rău (58); mă deşteptară să prînd cu ei păsulă, urzici cu măsai (89, cf. 69, 88, 105);*
- petrece** „a însoţi (un mort) la groapă” : *în 3 săptămîni opărînd şi peptenînd bolnavi, pre morţi petrecîndu-i (87);*
- piiăţ** „piaţă” : *în piiăţ întră sine strigînd că turcii au ajuns (79); vînd în piiăţul Mehadii (94);*
- piparcă** „ardei” : *încă şi piparca oprea, că face sete şi oamenii să îmbată (699);*
- piinjăni** „a se acoperi cu mucegai, ca şi cu o pînză de paianjen” : *preoteasa mea îi făcea cîte o pîne şi cîte o azimă, că zămîşchele de la Logoj piinjănea au nu ajungeau (109);*
- plaţ** „loc” : *plaţale caselor arsă (84); plaţul caselor era pădure (108); plaţ bun de casă în Ruşava să iau (109). — Din germ. Platz;*
- plaivas** „creion” : *Papila cu plaivasu ţedulă scrisă (62);*
- pleh** „tinichea” : *flaşă de pleh (55); adă-mi blidu mare şi o lingură de pleh (88);*
- pleş** „chel” : *în birt eu vîzînd un fraicor cu fes roşu în cap, pleş, în opinci, îl întrebai (73);*
- pocălui** „a puşca” : *... turcii după ei pocăluind (67); cu pistoalele să pocăluiau (94, cf. 96). — Din interj. poc, cu suf. -ălui;*
- pomană** „praznic în amintirea unui mort” : *pomene, praznice şi nunţile de tot încetasă (116);*

- pont** „punct”: *și vorbind tare auziam că întră multe ponturi, smintele ce-l vinuia* (65);
- popistrit**, -ă „impestritat; de diverse feluri”: *eu... , într-o vine nelucrată, boabe de struguri, pîrgă, popistriți mîncam* (98);
- porție** „impozit, dare”: *satele contribuția, porția, nu o da* (95, cf. 109);
- poștă** „alică, glonț”: *aici în pămînt poști, un fecior sănătos căzu* (93);
- pripor** „loc foarte înclinat, povîrniș”: *în priporu Priboiu canonele 6 lăsară* (98);
- profacc** „a face din nou, a reface”: *carele luund cartea ce o profăcusem în mîndă, în dete cea venită rumânească mie, să o cetesc rumânește* (92);
- protă** „protopop”: *prota Lugojuului* (114); *ep[is] copu cu prota Verșetu-lui... să dusdră sus* (115); ... *de a fi administrator proti* (115);
- protopopiță** „soția protopopului, protopopeasă”: *nu știu carele au zis că ea s-au lăudat că-i protopopiță ea* (114).
— Din *protopop*, cu suf. -iță;
- pruneică** „țuică de prune”: *dă-mi și pruneică de Srem* (77).
— Din *prună*, cu suf. -eică;
- pureca** „a căuta cu de-amănuntul, a scotoci”: *osmanii munții Mehadii, ... Conereva în vînat, purecînd văile, pădurile umbla* (77, cf. 81, 99); *l-au purecat pîn la peie* (699);
- pușcăi** „a pușca”: *pușcăiau din noapte pîn în noapte* (71).
— Din *pușcă*, cu suf. -ăi;
- pușcălui** „a pușca”: *husari îndărăt pușcăluia* (64); *făr de veste, un fug de turci căldărește începură a pușcălui* (67).
— Din *pușcă*, cu suf. -ălui;
- pușcări** „a se pușca mereu”: *prin păduri îi sprijinea și să pușcările* (63).
— Din *pușcă*, cu suf. -ări;
- răchie** „rachiu”: *răchia 27 h holba coștuia* (60); *cu bună răchie multă i-au cîstit* (81);
- rozolie** „rachiu îndulcit cu zahăr sau cu miere”: *cumpărai 6 butele rozolie* (66); *abia prin dughene cîte ceva de mîncare căpătai, rozolie, smochine, zămișcă, brînză...* (79).
— Din srb. *rozolija*;
- rumejină** „ploaie mărunță și deasă, burniță”: *la Cernăgău rumejină de ploae dete și ceață, noov era* (94);
- ruptură** „om cu hainele rupte, zdrențăros; om de nimic”: *acesta caută, vede așa ruptură bărboasă, bătrînd, uscată* (700);
- săcui** „săculeț”: *săcui de mătasă verde* (68);
- sălaș** „adăpost în cîmp”: *pre cîmpi în dreapta, în stînga, departe înșirîndu-să, fînețe, multe stoguri de grîu netreerat și cu sălașă bune aprînsărdă* (77);
- săliște** „locul pe care e așezat satul, vatra satului”: *apoi adunîndu-să prin pustiile săliști, foametea cu poame ce rămăsese și pădurețe să hrănea* (116);
- scobinos**, -oasă „cu scobituri”: *artileria n-au mers pe drumu mare, ci pre o cale scobinoasă, rea, mîncătură, întrasă* (64).
— Din *scoabă*, cu suf. -inos;

serumi „a se face serum” : *bîlvani de gorun ce-au fost puși supt fundament s-au scrumit* (83.)

— Din *scrum*, cu suf. -i;

smidă „pădure tinăra și foarte deasă” : *noi prin spini, smidă deasă, mănuntă, în jos, în sus* (69);

sobă „cameră, odaie; încăpere” : *în soba mare nimic n-au stricat* (67); *sobeles des măturam* (87, cf. 58).

— Din srb. *soba*, cf. Th. Tîrpea, *Cuvintele de origine sîrbească* ..., p. 273;

sobol „șobolan” : *turcii cetății ce ședeau în casemate supt pămînt cu hîrți, șocaț, soboli să încuibă, neavînd lemne de-a-și face focul, lumină în întunerec* (103);

solărie „depozit de sare, sărărie” : *turcii... la Beserica Albă viind, soldăria împărătească ce era prea grea, bine au ușurat-o* (82).

— Din srb. *solarija*;

sprijoni „a sprijini” : *și bombarda începu a juca și a-i sprijoni* (91, cf. 110); **stîlpit**, -ă „așintit, pironit cu privirea” : *gura mare căscată, ochi mari deșchiși, în sus stîlpiți* (88);

subașă „primar sătese” : *preoții din satele cu buruntii și cu subașă predate, cu cînte la ep[is] copul Ieremia venea* (81, cf. 76);

sumuța „a asmuța, a excita” : *părțile, bobite, dărăbele de afion, opium mîncînd, i-au sumuțat* (63);

șendilă „șindrilă” : *toată mănăstirea cu șendilă acoperită* (58); *acu viind ofițeri în Mehadia la Jupanec, lăzăretu a-l acoperi, șendilă cu spatele trăgea* (116);

șezut „partea dîndărăt a corpului pe care se șade” : *el întorcînd șezutu, către ei bătea* (71);

șociți (v a r. : *șocați*) (pl.) „șobolani” : *turcii cetății ce ședeau în casemate supt pămînt, cu hîrți, șocaț, soboli să încuibă, neavînd lemne de-a-și face foc, lumină în întunerec* (103); *însă nu numai de șociți, soboli, ce și de fieri sălbatici ce să înmulțiră nu să hodi-neă* (116);

șubă „manta țărănească lungă” : *țoalele și bucatele ș-au lepădat pînă și șube din spate, fugînd* (75);

taer „farfurie” : *întîrînd la masă, unde au fost spus, aflară locu, taerile pusă* (114);

tolmaci „tălmaci, interpret” : *Omîr Aga cu tolmaciu întră* (55); *tolmaciu nostru Petrosi după poruncă îi întrebă cine sînt dumnealor* (104, cf. 74).

— Din magh. *tolmács*;

toblă „scîndură groasă; cercevea” : *îndată toblile ferestrelor le-au spart* (67).

— Pentru etimologie, cf. Th. Tîrpea, *Cuvintele de origine sîrbească*..., p. 274;

trastă „traistă” : *trasta ce aveam cu brînză, slănină mi-au furat-o* (72);

trieni „a se speria, fiind luat prin surprindere, a tresări speriat de ceva” : *dar și calul gheeneralului așa trîeni de a-l trîinti* (98);

trimbicer „trimbițaș” : *capitanu Merzici, primînd scrisoarea în mînă, cu ritmaister și cu trimbiceriu, călărește pingă lăzăret în jos la Cerna a trece plecară* (101, cf. 100);

țedulă „bilet” : *Papila cu plaivasu țedulă scrisă* (62, cf. 61);

- țedulice** „bilețel” : și rîndui o țedulice mică (60);
- țioi** „a șuiera, a vîji” : și cîte 6 bombe arse vîjdia și țioia pe deasupra (94);
- țiră**, în expr. o țiră = puțin : cîte o țiră îi adăpa, de tăcea (91); ei o țiră zburară (111);
- țoală** „haină de îmbrăcat, îmbrăcăminte” (mai des la pl.) : dezbumbîndu-și țoala deasupra, dulcele piept împodobit ne arată (59); țoalele și bucatele ș-au lepădat (75); ziși să-i dea țoalele (99); în țoale de mătăasă cu salbă de galbini la grumazi au îmbrăcat-o (113);
- ucide** „a bate rău” : îndărăt de aci, că aci cu petri te ucidem și te mîncă ciini (699);
- udi** „a rămîne” : pîn în zioă l-am golit, să știe; și așa am udit (84).
— Pentru etimologie, cf. E. Petrovici, în „Dacoromania”, XI, p. 185—188;
- umbrar** „adăpost de crengi și frunze împotriva arșitei” : și viind la Mehadia nu corturi, ci umbrare făcurăm (90);
- vaitece** „vaiete” (pl.) : noaptea fricoasă, spaima turcească, vaitecele plezirtilor nemfești cu strigările, vaitecele i-au așteptat (71); nemfi, domni din Sasca, văzînd că-i lasă, ce vaitece, plînsuri era! (74).
— Neatestat în dicționare; cf. PETR. ALMĂJ 156;
- varmeghie** „comitat” : mergeți la varmeghia Aradului și veți căpăta (75);
- vinturos**, -oasă „care produce vînturi” : ci viindu-mi alte boa[m]be, urîte, pingă mine, vinturoasă, vîjzînd în pămînt să împlîntă (98);
- vîrh** (v a r. : vîr) „vîrf” : din vîrhu zidului (56); în vîrhu dealului (60, 98, cf. 92); în vîr stătui (64); în vîru cheii, drumu strîmt (64); am alergat în vîru dealului (67); în vîru dealului (71, 74); în vîru munților (75); cf. vîrf (56, f. 55, 82);
- vîrzobi** „a lovi cu vîrzobul” : în urmă numai un turc tot îi mai întărita, vîrzobindu-i bine aproape (97);
- zăhărea** „provizie (pentru armată)” : cară cu zăhărele, făină de grîu, orzi, cucuruz, ovăs, după oaste aducea neprorupt (69);
- zămîșcă** (pl. zămîști și zămîșche; v a r. : zemiceică) „franzeluță” : zămîști și pită cumpărai (66); abia prin dughene cîte ceva de mîncare căpătai, rozolie, smochine, zămîșcă, brînză (79); ziși să-mi facă zupă de vin cu zămîșcă di la Timișoara (88); zămîșchele de la Logoj pîinjănea au nu ajungeau (109); pre oberșteru Hiebel cu o zemiceică, îl deșteptai (66).
— Din srb. zemička (B. Surdu, Desfășurarea războiului austro-turcesc..., p. 127);
- zăpost** „post” : zăpostulu Sf[în]tă Mării (67); aceasta au fost în săptămîna după Rusalii Zăpostului de St. Petru (699).
— Postverbal din zăposti;
- zăposti** „a posti” : corneni fug și ea cu ei în zbăg, în vîrfu muntelui Cerni, vîr au zăpostit (67);
- zăuita** „a uita” : în soba lui Chiosa Mustafa Aga zăuitai vergeao de pistoale (62); el zisă „Zăuitai, dară cu b să începe cuvîntul” (106);
- zbăg** „pădure tinăra, deasă” : corneni fug și ea cu ei în zbăg, în vîrfu muntelui Cerni (67); locuri de zbăguri, laghere pre aproape de sate să-și caute (71); satele din păduri, din zbăguri, în sus fugea (74);

zdugni „a se porni brusc” : *ci după venirea lui Iusuf Paşa cu ep[is]copu Ieremia, turcii din munţi să zdugniră* (91);
 zgîţani „a zgîţîi” : *îl luai de urechi, trag de nas, zgîţân* (89);
 zob „ovăz; grăunţe pentru cai” : *în Mehadia, în biserica nemţească, era magazină, făină, ʔvibah, zob* (92); *din saci novi ovăzu, zobu au deşărtat* (93, cf. 107).

Materialul prezentat mai sus se valorifică din punct de vedere istoric. Localizabile şi databile, fenomenele menţionate constituie elemente pentru studiul diacronic al graiurilor bănăţene, în particular, şi al graiurilor dacoromâne, în general.

Datele lingvistice înfăţişate aici sînt relevante, totodată, pentru cunoaşterea aceluia *koiné* bănăţean despre care am amintit la începutul studiului nostru. Existenţa acestui *koiné*, în forma în care este relevat de *Cronica* lui Nicolae Stoica, ne arată raporturile limbii literare cu substratul ei dialectal şi ne explică, credem, apariţia literaturii dialectale bănăţene de mai tîrziu.

Iunie 1969

*Universitatea „Babeş-Bolyai”
 Facultatea de filologie
 Cluj, str. Horea, 31*

NUMIRI POPULARE ROMÂNEȘTI PENTRU CALEA LACTEE

DE

MARIA BOJAN

Terminologia astronomică populară a limbii române oferă un material lingvistic valoros, dar, pînă în prezent, prea puțin cercetat de către specialiști.

Luată în general, lista termenilor astronomici cuprinde două grupe lexicale: a) termeni care desemnează o *n o Ț i u n e* (de tipul: *astru*, *cer*, *cometă*, *constelație*, *eclipsă*, *planetă*, *satelit* etc.), conținînd abstragerea notelor comune ale mai multor obiecte de același fel și definindu-se, deci, ca *n u m e c o m u n e*; b) termeni care denumesc o *a n u m i Ț ă* stea, *planetă*, *constelație* etc., bine determinată, identificată și avînd caracteristici particulare unice (de tipul: *Balaurul*, *Carul Mare*, *Luna*, *Marte*, *Săgetătorul* etc.) și care dobîndesc prin aceasta specificul de *n u m e p r o p r i i*.

Termenii (populari sau culti) care fac parte din categoria numelor proprii sînt, în marea lor majoritate, rezultatul unor analogii cu ființe sau obiecte cunoscute și, în consecință, au la bază apelative comune. Acest fapt a făcut ca adesea ei să fie considerați în strînsă legătură cu substantivele comune de la care provin. Astfel, dicționarele explicative ale limbii române pe care le-am consultat¹ definesc, alături de cuvintele

¹ Dăm lista dicționarelor consultate și, în paranteză, prescurtările folosite în textul articolului pentru fiecare din ele: G. A. Polizu, *Vocabular româno-german*, Brașov, 1857 (POLIZU); A. de Cihac, *Dictionnaire d'étymologie daco-romane. Eléments latins*, Francfort pe Main, 1870 (CIHAC, I); Frédéric Damé, *Nouveau dictionnaire roumain-français*, [vol. I–IV], București, 1893–1895 (DDRf); H. Tiktin, *Rumänisch-deutsches Wörterbuch*, [Band I–III], București, I: 1903; II: 1911; III: 1924 (TDRG); Lazăr Șăineanu, *Dicționar universal al limbei române*, Craiova [1922], (ȘĂINEANU); I. Aurel Candrea – Gh. Adamescu, *Dicționarul enciclopedic ilustrat*, București, [1926 – 1931] (CADE); A. Scriban, *Dicționarul limbii românești*. (Edițiunea Iulia), Iași, 1939 (SCRIBAN); *Dicționarul limbii române*, tomul I, partea II: C. București, 1940 (DA); *Dicționarul limbii române literare contemporane*, volumul I: A–C (Academia Republicii Populare Române), [București], (1955) (DL); *Dicționarul limbii române moderne*, [București], Editura Academiei Republicii Populare Române, 1958 (DM); *Dicționarul limbii române*, serie nouă, tomul VII, partea a 2-a, litera O, București, 1969 (DLR).

comune cu sensurile lor curente, și numele proprii respective ale constelațiilor sau ale astrilor cerești. Este cazul unor cuvinte ca : *balanță* (CADE, DA), *balenă* (DA), *cale* (sensul „Calea Lactee”, POLIZU, CIHAC, I, DA), *car* (sensurile „Ursa Mare”, „Ursa Mică”, ȘĂINEANU, DDRF, DA, DL, DM), *cîntar* (CADE), *cloșcă* (CADE, DL, DA), *dragon* (DM), *fată* (DA), *găinușă* (CADE, DA, DM) etc. Aceeași metodă în tratarea numelor de aștri și constelații stă și la baza dicționarului altor limbi. Faptul nu ne surprinde prea mult, mai ales dacă avem în vedere raportul causal între numele comune și cele proprii în discuție ².

Asupra conceptului de nume comun și nume propriu și a raporturilor dintre aceste două categorii s-au expus în lingvistica românească și străină diferite puncte de vedere ³. Nu intenționăm aici să le discutăm sau să dăm o definiție a numelui propriu, ci, considerându-l în accepțiunea sa generală de substantiv care denumește „numai anumite ființe, lucruri sau fenomene, considerate izolat, pentru a le distinge de celelalte din aceeași categorie sau specie” ⁴ precizăm că numele de aștri și constelații, *a s t r o n i m e l e*, sint substantive proprii. Este adevărat că această calitate nu le este contestată ⁵, însă considerăm că precizarea este necesară, avînd în vedere inconsecvențele ce mai persistă în grafia astrinimelor ⁶.

De asemenea, în domeniul lingvisticii, astrinimele trebuie să facă obiectul cercetărilor din ramura onomasticii. În studiile cele mai cunoscute de onomastică românească ⁷ nu se fac însă precizări în acest sens, poate din motivul că nu s-a efectuat încă o cercetare specială asupra numelor de aștri și constelații. Atenția specialiștilor a fost îndreptată, în cazul onomasticii, asupra cercetării *a n t r o p o n i m e l o r*, *z o o n i m e l o r* și *t o p o n i m e l o r* ⁸. Considerăm că prin integrarea cercetărilor de terminologie astronomică în cadrul preocupărilor lexicale, și în

² În practica de redactare a dicționarului explicative, în cazurile unor substantive proprii care au dezvoltat arie semantică și al căror sens primar este cel astronomic (ex. *Pămînt, Lună* etc.) ar fi necesară cel puțin specificarea *n. pr.* în fața sensului „astru”.

³ Cităm câteva din lucrările mai importante în această privință : Albert Dauzat, *Les noms de personnes*, Paris, 1925 ; Bruno Migliorini, *Dal nome proprio al nome comune*, Genève, 1927 ; Carlo Tagliavini, *Divagazioni semantiche rumene e balcaniche (Dal nome proprio al nome comune)*, în „Archivum Romanicum”, XII, 1928, p. 161–231 ; idem, Parte II, Genève – Firenze, 1932 [Extras din „Archivum Romanicum”, XVI, 1932, nr. 3] ; Alan Gardiner, *The theory of proper names. A controversial essay*, 2-nd, ed. Oxford University Press, 1954 ; O. S. Ahmanova, *Le „nom propre” en tant que catégorie linguistique*, în CL, III, 1958, p. 13 – 18, supliment ; P. Trost, *Zur Theorie des Eigennamens, in Omagiu lui Iorgu Iordan*, [București], 1958, p. 867–869 ; Eugenio Coseriu, *Teoria del lenguaje y lingüística general*, Madrid, [1962], p. 261–281 ; J. Marouzeau, *Précis de stylistique française*, Paris, 1963 ; Al. Graur, *Nume de persoane*, București, 1965 ; Sabina Teiuș, *Referitor la sfera și locul onomasticii în lingvistică*, în *Studii și materiale de onomastică*, [București], 1969, p. 7–11.

⁴ Vezi *Gramatica limbii române*, ediția a II-a, București, 1963, vol. I, p. 55 ; vezi și completările Sabine Teiuș, *op. cit.*, p. 7 – 9.

⁵ *Îndreptar ortografic, ortoepic și de punctuație*, București, 1965, p. 30.

⁶ Ne referim la scrierea cu inițiale majuscule.

⁷ Șt. Pașca, *Nume de persoane și nume de animale în Țara Oltului*, București, 1936 ; Nicolae Drăganu, *Românii în veacurile IX–XIV pe baza toponimiei și a onomasticii*, București, 1933 ; Iorgu Iordan, *Toponimia românească*, București, 1963 ; N. A. Constantinescu, *Dicționarul onomastic românesc*, [București], 1963 ; Al. Graur, *op. cit.* ; vezi și recentul volum *Studii și materiale de onomastică*, [București], 1969.

⁸ Vezi considerațiile privind sfera onomasticii la : Șt. Pașca, *op. cit.*, p. 5 ; N. A. Constantinescu, *op. cit.*, p. IX ; Al. Graur, *op. cit.*, p. 5, și O. S. Ahmanova, *op. cit.*, p. 13 – 18, care adaugă acestora și alte categorii, printre care și numirile de aștri.

special onomastice, se poate aduce o contribuție pozitivă atât în ce privește vechimea și amploarea raporturilor lingvistice (pe baza studiului sincron și diacronic, comparat cu situațiile altor limbi), cât și în ce privește evoluția și îmbogățirea vocabularului limbii române, schimbarea semantic funcțională a cuvintelor (mai ales, trecerea de la nume comun la nume propriu și de la nume propriu la nume comun)⁹.

În lingvistica românească există studii bazate pe o parte din materialul de limbă — popular — referitor la numele corpurilor cerești, studii pe care le-am utilizat în prezenta lucrare¹⁰, însă ele privesc problema numai sub un anumit aspect, cum ar fi cel al „credințelor poporului” legate de numele de aștri și constelații¹¹, cel al etimologiei unor astfel de termeni¹² sau al procesului stilistic prin care ei au luat naștere¹³.

Cuprinderea întregului material al terminologiei astronomice într-un studiu de proporții reduse este practic imposibilă, fapt pentru care ne-am propus să urmărim aici doar termenii populari românești pentru *Calea Laptelui*, încercând precizări asupra originii și vechimii lor, analizând răspîndirea și formele lor pe terenul limbii române. Ne-am servit, în acest scop, de răspunsurile primite în anchetele ALR I și II¹⁴, completate de atestările din dicționarele românești citate și din cele două lucrări de ansamblu ale lui I. Otescu și T. Pamfile.

Expunem, în cele ce urmează, rezultatul lingvistic al anchetei ALR I și II, privind răspunsurile la întrebarea 1226 și respectiv 2464, pentru *Calea Laptelui*. Răspunsurile, grupate după criteriul conținutului semantic al termenilor componenți și cuprinzînd toate variantele lexicale înregistrate, sînt înscrise în ordinea descrescîndă a frecvenței lor pe teritoriul limbii române și urmate de cifrele care reprezintă localitățile anchetate.

— **Drumu¹⁵ Robilor** (I : 214, 370, 387, 394, 402, 412, 420, 512, 522, 530, 532, 536, 538, 540, 550, 558, 578, 590, 595, 596, 600, 618, 677, 690, 700, 704, 708, 710, 725, 727, 730, 744, 746, 750, 760, 786, 790, 800, 803, 805, 808, 810, 815, 820, 825, 831, 839, 842, 850, 856, 860, 865, 870, 874, 878, 880, 885, 887, 890, 896, 922, 926, 932, 934, 940, 954, 960, 980, 984, 986, 990; II : 514, 520, 551, 812, 876, 928); **Calea Robilor** (I : 424, 510, 528, 552, 735, 740).

⁹ Vezi nota 3. Pentru probleme generale privind faptele lingvistice care determină transformările semantice ale cuvintelor, vezi și Otto Duchaček, *Précis de sémantique française*, Brno, 1967, în special p. 89 ș.u.

¹⁰ I. Otescu, *Credințele țăranului român despre cer și stele*, București, [1907]. (Analele Academiei Române. Mem. Sect. lit. Seria II. Tom. XXIX), p. 426—510; Tudor Pamfile, *Cerul și podoabele lui după credințele poporului român*, București, 1915; V. Bogrea, *Studii de semantică*, în „Dacoromania”, III, 1923, p. 420—423; Emil Vrabie, *Termeni bazați pe metafore la români și la alte popoare*, în *Studii de slavistică*, vol. I, 1969, p. 89—113; Maria Bojan, *Suprapunere semantică prin analogie: „véhicule” — „constellation”*, în CL, XIII, 1968, nr. 2, p. 321—325.

¹¹ I. Otescu, *op. cit.*, T. Pamfile, *op. cit.*

¹² V. Bogrea, *op. cit.*, p. 422—423.

¹³ E. Vrabie, *op. cit.*, p. 89—97.

¹⁴ ALR I, material netipărit, întrebarea 1226; ALR II, material netipărit, întrebarea 2464.

¹⁵ Precizăm că formele populare ale articolului și ale altor cuvinte au fost înregistrate numai în lista privind atestările. În textul articolului se folosesc formele literarizate.

— **Drumu Țiganului** (I : 65, 94, 194, 223, 573) sau **Țiganilor** (I : 138, 247, 259, 273, 315, 335, 542, 571; II : 235); **Calea Țiganului** (I : 28, 59, 87); **Paiele Țiganului** (I : 278) sau **Țiganilor** (I : 229; II : 228); **Cărarea Țiganilor** (I : 243); **Drumu Țigăieșilor** (I : 255); **Urma Țiganului** (I : 51); **Țiganii cu Paiele** (I : 285); **Drumu Nașului** (I : 77); **Drumu Mocanului** (I : 684).

— **Drumu lu(i) Traian** (I : 764, 792, 900); **Calea lui Traian** (I : 554, 776); **Drumu lu Trăian** (I : 556); **Calea lu Trăian** (I : 164, 217, 268); **Cărarea lu Trăian** (I : 269); **Drumu lu Troian** (I : 350, 359, 780, 898); **Calea lu Troian** (I : 215, 343, 360); **Cărarea lui Troian** (I : 357); **Troian(u)** (I : 178, 782).

— **Drum(u) (de) pe Cer** (I : 156, 375); **Calea de pe Cer** (I : 140); **Drumu Cerului** (I : 160, 385; II : 836); **Drumu Țării** (I : 35); **Drumu de Fier** (II : 872); **Drumu Mare** (II : 386); **Drum(u)** (I : 118, 129, 679, 846; II : 28).

— **Calea Laptelui** (I : 56, 122, 158, 166, 174, 180, 190, 831; II : 105); **Drumu Laptelui** (I : 131; II : 172).

— **Drum(u) cu (de) Paie(le)** (I : 30, 837); **Caru cu (de) Paie** (I : 18, 840); **Cărarea de Paie** (I : 148) sau **Paielor** (I : 354); **Calea (e) de Paie** (I : 150); **Paie** (I : 12).

— **Drumu Orbilor** (I : 526, 554, 582, 614, 618, 695, 720; II : 705).

— **Cringu Cerului** (I : 592, 594, 610).

— **Drumu Rătăciților** (I : 584).

— **Coromislă** (I : 418).

— **Rariț** (I : 835).

În o bună parte din punctele anchetate s-au obținut răspunsuri parafrazate (I : 1, 26, 40, 61, 63, 69, 80, 90, 93, 100, 112, 136, 144, 227, 231, 257, 280, 283, 289, 290, 295, 298, 302, 305, 320, 337, 339, 351, 684; II : 325). Acestea trebuie avute în vedere pentru explicarea unora dintre denumirile amintite; de aceea cităm aici câteva pe care le-am socotit mai reprezentative : *Dumnezău o cărat paie cu caru* (I/1); *drumu un[d]e a pierdut Țiganu finu*; *se vede dîra* (I/26); *o furat finu dă la nănașu paie și-o făcut urmă după el* (I/40); *drumu pe ceri pe unde o mers caru cu paiele* (I/144); *drumu Țiganilor cînd o dus pleava* (I/223); *Trifan mere cu caru cu paie* (I/351); *drumu mocanului (cînd o furat fin și-a dat la oi)* (I/684); *drumu robului (au fost robi odată)* (I/744); *paiele Țiganilor (d-aceie n-au Țiganii paie)* (II/228); *Ceață pă ceri* (I/103).

În câteva puncte, de obicei la interferența între două arii lingvistice, s-au înregistrat două răspunsuri. Acestea sînt : 554 : *Calea lui Traian* și *Calea Orbilor*; 618 : *Drumu Robilor* și *Drumu Orbilor*; 831 : *Calea Laptelui* și *Drumu Robilor*¹⁶.

Mai sînt înregistrate ca denumiri populare ale *Căii Lactee* : *Calea Șchiopilor* (DA, s.v. *cale*); *Briul* și *Calea Rătăcită*¹⁷, *Briul Luminos* a

¹⁶ Vezi, alăturat, harta privind ariile de răspîndire a termenilor de bază (incluzînd și variantele lexicale), precum și localitățile unde apar în mod relativ izolat diferite denumiri (sau variantele lor), după ALR I. Materialul ALR II nu aduce deosebiri în ce privește frecvența cuvintelor și ariile lor de răspîndire.

¹⁷ T. Pamfile, *op. cit.*, p. 188.

Faptele Apostolilor din *Codicele Voronețean*), numai un singur pasaj își are în *Meshari* traducerea în albaneză, anume *Psalmul 119*, versetul 5. Pentru confruntare, dăm acest pasaj după *Vulgata*, *Psaltirea Scheiană* și *Meshari* : „Heu mihi, quia incolatus meus prolongatus est; habitavi cum habitantibus Cedar” (*Vulgata*, Ps. 119/5).

„Vai mie că verirë më lungi-se, intraiu cu fsatele Kidarului” (*Psaltirea Scheiană*, II, Ps. 119/5).

„Oime, përse u nglat të mbetunitë tem! U mbeçë me ata qi jesënë ndë Cedrit” (*Meshari*, II, p. 17). Traducerea acestui verset este repetată într-o formă puțin modificată : „Aime, përse u nglat të mbetunitë tem! U mbeçë me ata qi isnjinë bdë Cedrit” (*Meshari*, II, p. 57).

Rezultă de aici că lui lat. *habitantibus* îi corespunde în *Psaltirea Scheiană* cuvîntul *fsatele*, iar în traducerea albaneză din *Meshari* „ata qi jesënë (ndë)” și „ata qi isnjinë (ndë)”, care redau prin perifrază pe lat. *habitantibus* : „aceia care sînt, sau care locuiesc (cu)”. Dar, deoarece în latină, în acest pasaj, nu avem cuvîntul *tabernaculum*, ci pe *habitantibus* — deși în același context în *Psaltirea Scheiană* apare *fsat* — explicația traducerii lui prin alte cuvinte ar fi întrucîtva justificată. Am încercat însă și o altă verificare, căutînd contextele din *Vulgata* care cuprind cuvîntul *tabernaculum* și care sînt cuprinse în traducerea albaneză din *Meshari*, anume *Leviticul* XXIII/42 și 43, XXVI/11, *Numerii* XX/6 și *Isaia* IV/6. Lat. *tabernaculum* este echivalat în *Meshari*, II, p. 303, prin *tabernakullat* (de două ori), *Meshari*, II, p. 273, prin *tabernakullinë* și *Meshari*, II, p. 239, prin *tabernakulli*. Numai în contextul din *Numerii*, XX/6, lat. *tabernaculum* este redat în *Meshari*, II, 161, prin *shatorit*. Așadar, în secolul al XVI-lea, în traducerea lui Gjon Buzuku cuvîntul alb. *fshat* nu apare ca echivalent semantic al lat. *tabernaculum* și, respectiv, al v. rom. *fsat*.

În secolul al XVII-lea, în dicționarul latin-albanez al lui R.D.F. Blanchus (=Bardhi), cuvîntul *fshat* nu este înregistrat. Echivalentele latinești ale v. rom. *fsat*, respectiv *tabernaculum*, *sanctuarium* și *ager* sînt traduse aici prin alb. *tanda*, *vendi iuratevet* și *bastine*. Celelalte cuvinte latinești corespunzătoare v. rom. *fsat* (vezi T.B. 73, 74), anume *tentorium*, *stratus* și *habitans* nu sînt înregistrate de R.D.F. Blanchus în rîndul cuvintelor titlu latinești din dicționarul său. Pe de altă parte, cuvintele latinești apropiate semantic de sfera v. rom. *fsat* (*castellum*, *domus*, *umbra*, *umbratilis*, *scena*, *regio*, *lectus*, *templum*, *campus*, eventual *pagus*, *villa*) sînt traduse în albaneză cu elemente lexicale distanțate ca formă de alb. *fshat* (*cheshtiel*, *stepia*, *hieia*, *ndena hiet*, *tanda*, *regenij*, *strat*, *kishe*, *fushe*, *catund* și, din nou, *catund*).

Alb. *fshat* lipsește și din dicționarul neogrec-aromân-albanez publicat de Th. A. Kavallioti în 1770. Apropiat ca formă de actualul alb. *fshat* apare doar alb. *sahát*, arom. *sááte*, date de Kavallioti sub neogrecescul „Οπα. Dar aceste cuvinte au sensul „ceas, oră” și sînt împrumuturi turcești (G. Meyer, nr. 1169). Apoi, neogrecescul χώρα este tradus de Kavallioti prin alb. *katund*, arom. *hoară*, echivalate de G. Meyer, nr. 1144, prin „Dorf”; χωράφι este redat prin alb. *arë*, arom. *agru* și sînt traduse de G. Meyer, nr. 1145, prin „Feld”; στῆτι are ca echivalente pe alb. *shtëpi*, arom. *casă* și sînt trecute de G. Meyer, nr. 915, cu sensul „Haus”, iar τέτρα este înlocuit cu un împrumut din turcă, alb. *tsha-*

dér, care — cu excepția arom. *tindă*, dat tot aici — sînt însemnate de G. Meyer cu sensul „Zelt”. Celelalte echivalente grecești și neogrecești ale v. rom. *fsat* (vezi T.B., 74, 75) nu sînt înregistrate de Th. Kavallioti în rîndul cuvintelor titlu. Exceptînd traducerea albaneză din secolul al XVI-lea a lui Gjon Buzuku, monumentele vechi de limbă albaneză din secolele al XVII-lea și al XVIII-lea nu ne oferă nici o altă traducere a acestor pasaje biblice în care este atestat v. rom. *fsat*, încît s-ar părea că absența alb. *fshat* — dacă ar fi fost un cuvînt exclusiv biblic — ar fi oarecum justificată. Dar, după cum s-a arătat mai sus, alb. *fshat* lipsește și din lucrările lexicografice din aceste două secole, nefiind înregistrat decît din secolul al XIX-lea. De altfel, absența alb. *fshat* din monumentele vechi de limbă albaneză este confirmată și de lucrările care cuprind lexicul acestei limbi în evoluția lui istorică. Astfel, G. Meyer, EWA, 112—113, 516—524, și St. E. Mann, 116, VII, VIII, care au utilizat din plin monumentele vechi de limbă albaneză, nu dau nici o atestare anterioară secolului al XIX-lea. Apoi, E. Çabej, care s-a ocupat în mod special de originea alb. *fshat*, dă în *Studime*, 109, 110, numai atestări din secolul trecut și din secolul nostru. Astfel, cea dintîi atestare a unui derivat al lui *fshat*, anume *fshatar*, este semnalată de E. Çabej, 110, în manuscrisul dicționarului grec-albanez al lui M. Boçari, 55. Acest dicționar, localizat în Corfu și datat din 1809, cuprinde, după St. E. Mann, VII, în forme adesea corupte, cuvinte din sudul dialectului tosc. Alb. *fshat*, „village”, după St. E. Mann, VIII și 116, apare mai întîi într-o lucrare a albanologului J. R. Xylander publicată în 1835 la Frankfurt. Ea redă cca 3500 de cuvinte din dicționarele anterioare, mai ales din acela al lui Kavallioti, și din traducerea albaneze ale textelor biblice pe care le-a utilizat.

O confruntare mai amplă a v. rom. *fsat* cu alb. *fshat* ne-ar fi prilejuită abia către sfîrșitul secolului al XIX-lea de *Psalteri* tradusă din ebraică în dialectul gheg de către K. Kristoforidhi. Dar, din cele 26 de contexte în care apare v. rom. *fsat* în *Cartea Psalmilor*, traducerea albaneză a lui K. Kristoforidhi nu înregistrează nici măcar o dată pe alb. *fshat*, în locul acestuia fiind utilizat în mod constant alb. *tende* „tente, pavillon”. Alb. *tende* confirmă din nou, de astă dată din ebraică prin traducere albaneză, sensul „tente, pavillon” al v. rom. *fsat*, dar nu ne ajută în mod direct în problema pe care o urmărim, respectiv în problema legăturii dintre alb. *fshat* și v. rom. *fsat*.

Avînd în vedere indicația lui K. Kristoforidhi, s.v. *fshat*, că acest cuvînt aparține dialectului tosc, am extins investigația și asupra acestui dialect, utilizînd o traducere toscă din 1911 a aceleiași cărți, *Psaltiri*. Dar, și aici, în cele 26 de contexte ale lui v. rom. *fsat*, găsîm în mod constant pe alb. *tende*. V. rom. *fsat* are ca echivalente semantice alte cuvinte numai în cîțiva psalmi: XXXIV/7 *vend*, LXXXVII/2 *ndenjurë*, XLI/4 *shtrat*, L/11, CIII/11 *arë*, LXXIII/17 *shenjterore* și CIII/15 *fushë* „cîmp”. Din toate acestea, singurul cuvînt albanez apropiat formal de v. rom. *fsat* este *fushë*, dar el are în acest context doar sensul de „cîmp(ie)” și, după cum am arătat mai sus, el este atestat tot cu acest înțeles și în dicționarul latin-albanez din 1635 al lui F. Blanchus, care-l înscrie, alături de sinonimul *livadh*, sub lat. *campus*.

Atestări ale alb. *fshat* în secolul al XIX-lea mai sînt semnalate de E. Çabej, 110, la Girolamo De Rada și în dicționarul trilingv al lui Puljev-

ski, iar St. E. Mann îl mai atestă în manualul de limbă albaneză (toscă) din 1878 al lui August Dozon și la I. Vretos. Celelalte atestări ale alb. *fshat* și ale derivatelor lui, după St. E. Mann și E. Çabej, sînt toate din secolul al XX-lea: la Kristoforidhi (1904), G. Dara (1909), G. Weigand (1913), *Gazeta e Re* (1928–1930), A. Fr. Godin (1930), A. Leotti (1937). Dar, sensul unic al alb. *fshat* — așa cum apare el din secolul al XIX-lea încoace și cum rezultă și din derivatele sale — este acela de „village”, care se identifică numai cu sensul de bază al actualului *dr.sat*, „village”, nu cu sensurile v. rom. *fsat*. Sensul „région” pe care H. Mihăescu, 30, îl atribuie alb. *fshat* nu l-am întîlnit în nici unul din dicționarele pe care le-am utilizat și citat. Pe de altă parte, sensul „division” (= alb. *ndarje*, *veçim*) și „group isolé des maisons” (= alb. *tok shtëpish i veçuar*), fiind numai presupuse — primul de E. Çabej, 110, pentru derivarea alb. *fshat* din alb. *shat* „sapă” (= fr. *bèche*), al doilea de N. Jokl, 2, pentru explicarea provenienței alb. *fshat* din lat. *fossatum* — nu sînt considerate nici de E. Çabej, nici de N. Jokl decît ca probabile, nu ca avînd o existență reală.

2. Aria de circulație a alb. *fshat*

După cum am arătat mai sus, K. Kristoforidhi înscrie pe alb. *fshat* ca element lexical al dialectului tosc și-l echivalează în dialectul gheg cu alb. *katund*. E. Çabej, 110, menține această delimitare, completînd că pentru exprimarea noțiunii „village” vorbitorii dialectului gheg utilizează în mod curent termenul *katund*, dar că alb. *fshat* este cunoscut și în acest dialect. Mehmet I. Çeliku, 243, înregistrează, de fapt, alb. *fshat* în graiul gheg din Dumres (în vecinătatea dialectului tosc) ca sinonim al lui *katund-i*, dar precizează că pentru noțiunea „villageois” se întrebuițează mai mult derivatul *katundar-i*. Pe de altă parte, alb. *fshat*, după precizările lui E. Çabej, 110, este înregistrat și în graiurile albanezilor din centrul Italiei (în Villa Badessa — Abruzzi etc.) și la emigrații albanezi stabiliți în secolul trecut în sudul R.S.S. Ucraineană (Dnevneskoe-Taz, Georgievka — Tungashki, Gamovka — Djandaan). Alb. *fshat* stă și la baza a două toponime: unul în Mat (Klos), altul în Lumë (Bustriçë, Plashtjan) (vezi E. Çabej, 110, Bahri Baci, 271, A. Baldacci, 83, *Shqipria*, 259, 324). Importantă pentru problema pe care o cercetăm ni se pare și semnalarea lui E. Çabej, 110, că în coloniile albaneze mai vechi din sudul Italiei termenul curent pentru noțiunea „village” este *katund* și că alb. *fshat* apare numai în graiul coloniștilor relativ recent stabiliți acolo, ceea ce ne îndreptățește să presupunem — bazîndu-ne și pe faptul că alb. *fshat* nu este înregistrat decît de prin secolul al XVIII-lea — al XIX-lea — că acest cuvînt nu este prea vechi în limbă, sau că a avut o circulație cu totul restrînsă în albaneză. Desigur, nu este exclusă nici posibilitatea ca el să fie vechi în limbă și că locul lui a fost luat în ghegă, înainte de secolul al XVI-lea, de actualul alb. *katund*.

După E. Çabej, 110, alb. *fshat* este legat formal și semantic de *fëshat* (la albanezii din sudul Italiei), *fshatum* (în dicționarul trilingv al lui Puljevski), de *pshat* „village” (la Kristoforidhi, *Fjalor* etc.) și de *shat(ë)* „sapă” (= *bèche*).

3. Alb. *fshat* sub raport morfologic

Analiza morfologică a alb. *fshat* ridică o problemă importantă atât pentru raportul dintre el și v. rom. lit. *fsat*, cât mai ales pentru etimologia lor. Ne referim în special la pluralul nedeterminat al acestui alb. *fshat*, anume *fshatra*, și la forma determinată corespunzătoare, *fshatrat*. Este adevărat că alb. *fshat* are și un plural *fshate*, dar K. Cipo, 51, scrie despre acest plural că este mai puțin utilizat și că forma *fshatra* este mai cunoscută.

Pe de altă parte, desinența de plural *-ra* și *-ëra* (T), *-na* și *-ëna* (G) este puțin frecventă în albaneză, dar apare atât la cuvinte vechi din limbă, la neutre nume de materie, cât și la substantive masculine și feminine împrumutate (cf. *bisht*, *bli*, *cohë*, *dre*, *dru*, *dhrim*, *elb*, *erë*, *flakë*, *fre*, *gjë*, *kripë*, *luftë*, *mall*, *mut*, *pleh*, *qind,rre*, *shi*, *shpirt*, *ujë*, *usht*, *vaj* etc.). Unele din ele presupun un *-r* final în temă (T), sau un *-n* final (G), dispărut ulterior în rostirea formei de nominativ singular, dar păstrat în flexiune. Derivatele lui *fshat* nu exclud posibilitatea ca inițial să fi existat un *-ër* (T), *-ën* (G) în tema acestui cuvânt, dar nici nu o confirmă, încît problema formei originare a lui *fshat* rămîne tot cu semn de întrebare.

4. Alb. *fshat* și v. rom. *fsat* sub raportul atestărilor, sferei semantice, morfologie și al ariei lor de circulație

a) Sub raportul atestărilor, între alb. *fshat* și v. rom. *fsat* sînt deosebiri esențiale, care le opun :

— V. rom. *fsat* este atestat de 29 de ori în două manuscrise vechi românești, în *Psaltirea Scheiană* și în *Codicele Voronețean*. El nu mai apare în această formă improprie fonetismului românesc, încît ar putea fi considerat drept cuvînt *vechi*, exclusiv *literar*, respectiv element lexical împrumutat, probabil biblic, care, poate, nu a circulat niciodată în limba vie a poporului român.

— Alb. *fshat* nu este înregistrat nici măcar o dată, începînd din secolul al XVI-lea și pînă în prezent, ca echivalent semantic al v. rom. lit. *fsat*, în nici una din cele 29 de pasaje biblice în care este atestat v. rom. lit. *fsat*. El nu apare nici în alte contexte de traduceri biblice albaneze din secolul al XVI-lea încoace ca echivalent semantic al v. rom. lit. *fsat*, respectiv al lat. *tabernaculum*.

b) Sub raport semantic, v. rom. lit. *fsat* de asemenea se opune albanezului *fshat* :

— V. rom. lit. *fsat* are cu certitudine, în cele 29 de contexte biblice în care este atestat, numai sensurile lat. *tabernaculum*, *tentorium*, *sanc-tuarium*, *habitans*, *stratum* și, izolat, *ager*. În nici unul din contextele acestea, singurele atestări de altfel, el nu are sensul „village”.

— Alb. *fshat* nu are nicăieri — nici în textele biblice, nici în lucrările lexicografice — nici măcar unul din sensurile v. rom. lit. *fsat*. Alb. *fshat* este atestat abia de prin secolul al XIX-lea încoace și numai cu sensul principal al actualului daco-românesc *sat*, adică cu înțelesul de „village”. Între alb. *fshat* și v. rom. lit. *fsat*, sub raport semantic, nu există nici o legătură.

minat — determinant. Determinatul este întotdeauna un substantiv în nominativ (*drumul, calea* etc.). Cel care delimitează sensul nou sau specializat este determinantul (*Calea Robilor, Cărare de Paie* etc.). De obicei acest determinant este un substantiv în genitiv (*robilor, țării, țiganului, lui Traian* etc.) și mai rar unul în acuzativ (*de paie, de fier*). Determinantul mai poate fi însă și un adjectiv (*Calea Rătăcită, Drumul Mare*). Pentru denumirile provenind din legende, care au ca personaj principal o colectivitate, determinantul are numai formă de plural (*Drumu Robilor*), pe cînd snoavele, avînd un singur protagonist, au creat denumiri cu determinant (de obicei) la singular (*Drumu Țiganului, Nașului, lui Traian* etc.).

Adăugăm, ca modalitate specific folclorică, exprimarea noțiunii cerute printr-o parafrază evocînd legenda sau snoava cunoscută. Această se face fie prin înlocuirea denumirii (*O mîrs țiganu cu paie*), fie prin adăugare de explicații (*Drumu Mocanului — cînd o furat fîn ș-a dat la oi*) sau prin precizarea consecințelor (*Paiele Țiganilor — d-aceie n-au țiganii paie*).

Noiembrie 1969

Institutul de lingvistică și istorie literară,
str. Racoviță, nr. 21, Cluj

VECHIUL ROMÂNESC *FSAT* ȘI ALBANEZUL *FSHAT*

DE

TEODOR BOJAN

1. Atestările și sfera semantică a alb. *fshat**

Cercetarea paralelismului dintre v. rom. *fsat* și alb. *fshat* este de mult timp în atenția lingviștilor români și străini. Contribuțiile aduse îndeosebi de către O. Densusianu, 353, 355, G. Pascu, nr. 676, S. Pușcariu, 113, Al. Philippide, II, 642, A. Rosetti, 76, I.I. Russu, 74, 75, și E. Çabej, 109, 110, pentru elucidarea legăturii dintre v. rom. *fsat* și alb. *fshat* prezintă o importanță deosebită și prin diversitatea opiniilor exprimate. Divergența concluziilor emise în problema originii alb. *fshat* și a v. rom. *fsat* impune însă adîncirea investigațiilor asupra sferei lor semantice și asupra altor aspecte mai puțin cercetate pînă acum. Analiza sub raport semantic, a v. rom. *fsat*, recent realizată (T.B. 63—75), a evidențiat numai o parte a problemei. Ne propunem să cercetăm acum atestă-

* Dăm aici, în ordine alfabetică, operele și lucrările utilizate de noi în cercetarea vechimii atestărilor, ariei, aspectului morfologic și sferei semantice a alb. *fshat*:

Beci, Bahri, *Hulumtime gjuhësore në Mat*, în „Buletin i Universitetit të Tiranës. Seria shk. shoq.”, XVII, 1963, nr. 3. Blanchum, R. D. Franciscum (= Bardhi), *Dictionarium latino-epiroticum*, Romae, 1635, republicat de Mario Roques, *Le dictionnaire albanais de 1635*, I, Paris, 1932.

B. T. = Bojan, Teodor, *În legătură cu sfera semantică a vechiului românesc fsat*, în „Cercetări de lingvistică”, XIV, 1969, nr. 1.

Buzuku, Gjon, vezi Meshari.

Cipo, K., *Gramatika shqipe*, Tiranë, 1949, p. 60.

Codicele Voronețean cu un vocabulariu și studiu asupra lor, de Ion al lui G. Sbiera, Cernăuți, 1885.

Çabej, Eqrem, *Studime rreth etimologjisë së gjuhës shqipe*, VI, în „Buletin i Universitetit shtetëror të Tiranës”, Seria shk. shoq. 1/1962.

Çeliku, Mehmet. I., *Vërejtje mbi të folmen e Dumresë*, în „Buletin i Universitetit shtetëror të Tiranës”, 3/1963, nr. 3.

Densusianu, Ovide, *Histoire de la langue roumaine*, I, Paris, 1901.

Fjalor i gjuhës shqipe, Tiranë, 1954.

Godin, Marie Amelie Freijon von, *Wörterbuch der albanischen und deutschen Sprache*, Leipzig, 1930.

rile, aria de răspîndire, aspectul morfologic și sfera semantică a alb. *fshat* și să desprindem concluziile care rezultă din compararea lui cu v. rom. *fsat*. Și de data aceasta vom evita să ne ocupăm de etimologiile propuse pentru alb. *fshat* — v. rom. *fsat*, sau pentru actualul drom. *sat*.

Considerînd că în cercetarea elementelor lexicale comune unor limbi diferite este utilă mai ales analiza celor mai vechi atestări ale acelor cuvinte și confruntarea lor sincronică, încercăm să urmărim pe alb. *fshat* aproximativ din aceeași perioadă de timp cînd este înregistrat v. rom. *fsat*, adică de prin secolul al XVI-lea. Desigur, în problema pe care o urmărim ne interesează orice atestare a alb. *fshat*, dar în primul rînd acelea în care el se apropie prin înțeles de v. rom. *fsat*, pentru că, dacă aceste două cuvinte au într-adevăr o origine comună, sîntem îndreptățiți să presupunem că ele — în urmă cu două-trei secole — au putut avea înțelesul mai apropiat decît azi de etimonul care ar sta la baza lor. De aceea stăruim în cercetarea acelor contexte albaneze care corespund traducerilor românești ale textelor biblice în care apare v. rom. *fsat*, dar nu renunțăm apriori nici la celelalte atestări, indiferent de epoca în care apar și de sensul pe care îl exprimă.

Cercetarea alb. *fshat* în secolul al XVI-lea ne este simțitor ușurată prin republicarea recentă, în ediție critică, de către prof. Eqrem Çabej, a monumentalei opere albaneze din 1555, *Meshari*, a lui Gjon Buzuku. Ea cuprinde în traducere albaneză un însemnat număr de pasaje biblice din *Vechiul* și *Noul Testament*. Dar, din cele 29 de contexte în care este atestat v. rom. *fsat* (de 26 de ori în *Cartea Psalmilor*, o dată în *Deuteronom*, o dată în *Avacuum* — toate acestea în *Psaltirea Scheiană* — și o dată în

Jokl, Norbert, *Slaven und Albäner*, in Slavia, XIII, 622.

Kavallioti, Th. A., *Protopeiria*, vezi Gustav Meyer, *Alb. Stud.* IV.

Kristoforidhi, Konstantin, *Lexikon tes Albanikes glosses*, Athen, 1904.

Mann, Stuart E., *An historical Albanian-English dictionary*, London, New York, Toronto, 1948.

„*Meshari*” i Gjonit Buzukut (1555). *Botim kritik. Punuar nga Eqrem Çabej, II. Faksimile dhe transkribim fonetik*, Tiranë, 1968.

Meyer, Gustav, *Albanesische Studien IV. Das griechisch-südrumänisch-albanesisches Wortverzeichnis des Kavalliotis*, Wien, 1895.

Meyer, Gustav, EWA, *Etymologisches Wörterbuch der albanesischen Sprache*, Strassburg, 1891.

Mihăescu, Haralambie, *Les éléments latins de la langue albanaise*, in „Revue des études Sud-Est Européens”, IV-1966, n°s 1-2.

Pascu, Gîorge, *Dictionnaire étymologique macédo-roumain*, I, Iași 1913.

Philippide, Alexandru, *Originea Românilor*, II, Iași, 1927.

Psalleri = *Psalleri këlhëm mbas evraishësë vjelërë shqip ndë gjuhë gegënishte prej Konstantin Kristoforidhi Elbasanasit*, Konstantinopol, 1872.

Psaltirea Scheiană comparată cu celelalte psaltiri din sec. XVI și XVII traduse din slavonește.

II. *Textul și glosarele*, București, 1916, publicată de I. -A. Candrea.

Psaltiri = *Psaltiri kthyerë prej evraistesë shqip nde te-fole toskerisht*, Manastir, 1911.

Puşcariu, Sextil, *Besprechungen*. W. Meyer-Lübke, *Romanisches etymologisches Wörterbuch*, in ZRPh, XXXVII, 1913.

Rosetti, A., *Alb. fshat. dr. sat „village”*, in “Bulletin linguistique”, București, I, 1942; *Istoria limbii române de la origini pînă în secolul al XVII-lea*, București, 1968, p. 194.

Russu, I. I., *Elemente autohtone în terminologia aşezărilor şi gospodăriei*, in „Anuarul Muzeului Etnografic al Transilvaniei pe anii 1962 — 1964”, Cluj, 1968.

Shqipria = T. Selenica, *Shqipria në 1927*, Tiranë, 1928.

Vulgata = *Patrologiae cursus completus. Series latina*. Accurante J.-P. Migne, tomus XXVI, Parisiis, 1845, p. 821 — 1304.

Weigand, Gustav, *Albanesisch-deutsches und deutsch-albanesisches Wörterbuch*, Leipzig, 1914.

Xylander, J. R., *Die Sprache der Albanesen oder Schkipetaren*, Frankfurt, 1835.

Cerului (DA, s.v. *brîu*), **Troianu Cerului**¹⁸, **Calea Orbilor** sau **Orbu Cerului** (DLR, s.v. *orb*², 1).

Drumul (sau **Calea**) **Robilor**, denumire răspîdită în întreagă Muntenia, Oltenia, Dobrogea și Moldova (cu excepția unei părți din sud), înregistrată în peste optzeci de puncte în ALR I, este explicată în general prin legenda românească, în diverse variante, după care pe acest drum ar fi dus împăratul Traian pe robii daci la Roma, punindu-i în cele două care : *Carul Mare* și *Carul Mic*¹⁹. Aceași legendă explică de altfel și denumirea de *Drumul lui Traian* de care vom vorbi mai jos.

După alte legende, semnalate de I. Otescu, în *Calea Robilor* ar fi vorba de drumul pe care se vor duce robii (lui Dumnezeu) la judecata de apoi sau sufletele morților în rai. Aceste superstiții sînt înrudite (probabil prin filiație) cu credința existentă încă în mitologia greco-romană, după care Calea Lactee era „drumul eroilor spre cer” (de o parte și de alta a acestui drum aflindu-se locuințele zeilor). Totuși I. Otescu consideră versiunile religioase românești ca fiind ulterioare celei despre robii lui Traian. Se pare, însă, că tocmai aceasta din urmă este o localizare românească mai recentă evocînd momentul istoric al cuceririi Daciei și explicînd, într-un fel deosebit, denumirea existentă deja, de *Drumul Robilor*.

În legătură cu *Drumul Robilor*, I. Otescu pune și denumirea de **Drumul Orbilor**, considerînd-o drept rezultatul unei confuzii. Această denumire a fost înregistrată în ALR pe o arie restrînsă, dar destul de bine conturată, în sudul Moldovei și în puncte relativ izolate în Muntenia, Moldova și Dobrogea (vezi harta). V. Bogrea, care se ocupă de explicarea unor termeni populari pentru *Calea Laptelui*²⁰, este împotriva etimologiei populare prin care s-a încercat explicarea *Drumului Orbilor* și-i găsește acestuia o explicație de ordin istoric, pe baza unui text din Herodot, în care se spune că „sciții orbesc pe toți robii lor”. În acest fel noțiunii de „rob” i se asocia, în mod firesc, cea de „orb”, ele devenind, probabil, la un moment dat, sinonime. Fără îndoială, cele două denumiri sînt distincte între ele, distincție de care este conștient și vorbitorul popular. Nu știm, însă, dacă și *Calea Rătăcită* (sau *Rătăciților*) și *Drumul Șchiopilor* pot fi puse în legătură semantică cu *Drumul Orbilor*. V. Bogrea le consideră „creațiuni secundare” ale acesteia. Denumirea *Calea Rătăciților*, care consideră Calea Lactee ca pe o diră luminoasă călăuzitoare, a fost înregistrată în puncte învecinate cu aria *Drumului Orbilor*, fapt care ne-ar putea face să credem în existența unei influențe semantice. În același timp, însă, *Calea Rătăciților* este numele popular al constelației *Șarpele*²¹. Am fi înclinați, așadar, să vedem în *Calea Rătăciților* mai degrabă o confuzie (privind înțelesul numelui de constelație), în urma căreia s-au născut cele două omonime.

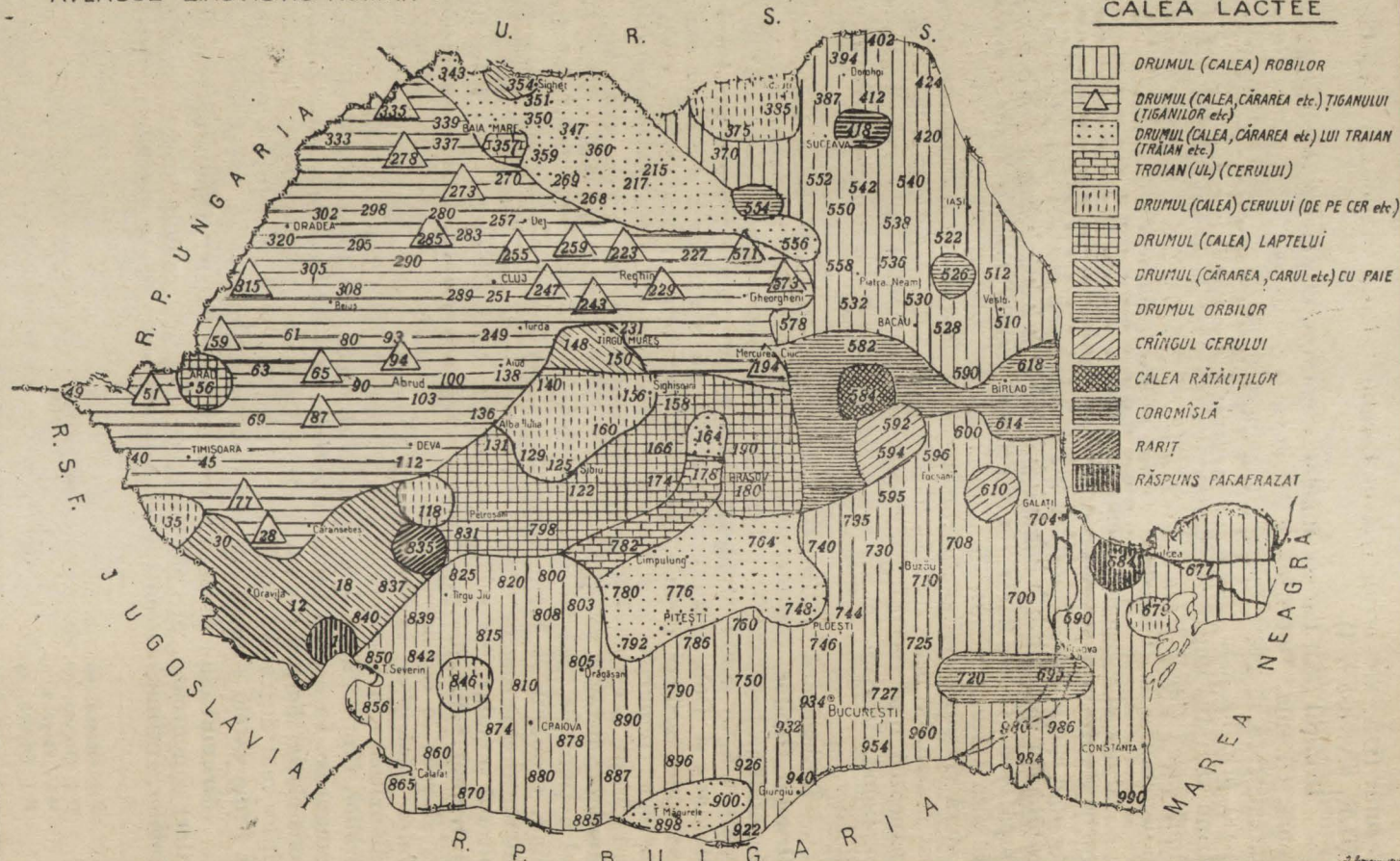
Drumul (sau **Calea**, **Cărarea**, **Urma**, **Paiele**) **Țiganului** (sau **Țiganilor**) concurează, privind mărimea ariei de răspîndire, doar cu *Drumul Robilor*. Întîlnită în centrul Transilvaniei, în Crișana și Banat, denumirea

¹⁸ I. Otescu, *op. cit.*, p. 472.

¹⁹ I. Otescu, *op. cit.*, p. 472 – 473.

²⁰ V. Bogrea, *op. cit.*, p. 423.

²¹ I. Otescu, *op. cit.*, p. 443, DA s. v. *cale*.

Drumul Țiganului are însă un caracter mai puțin cristalizat sub aspect lexical (vezi harta). Adesea ea este dublată, urmată sau înlocuită de o propoziție întreagă, evocând anecdota folclorică (în mai multe variante) cu Țiganul care a furat paie de la nașul său ²². V. Bogrea este convins că această denumire este o urmare a sinonimiei „notorii” dintre *țigan* și *rob* (explicată prin faptul istoric al robiei Țiganilor). Având în vedere, însă, ariile de răspîndire complet diferite și bine delimitate ale celor două denumiri, ca și suportul lor folcloric deosebit, credem totuși că *Drumul Țiganului* și celelalte variante lexicale ale lui au o altă proveniență. Emil Vrabie, care a făcut o investigație specială în legătură cu denumirea *Paiele Țiganului* (integrată tematic în aceeași grupare lexicală cu *Drumul Țiganului*, luat ca termen de bază), exprimă ipoteza, după părerea noastră întemeiată, că termenul este „o adaptare locală a unui *b a l c a - n i c*, care, la rîndul său, ar putea fi de origine orientală, răspîndit, cel puțin în parte, prin intermediul turcilor” ²³.

În legătură cu termenul *Drumul (Calea, Cărarea) lui Traian* (sau *Troian, Trăian*) nu există nici o îndoială că își are rădăcinile în faptul, devenit legendă istorică, al cuceririi Daciei de către Traian. Denumirea formează pe harta țării două arii relativ mici și distanțate între ele: una în nordul Transilvaniei (Maramureș), alta în sud-estul Transilvaniei și nord-vestul Munteniei (înregistrată fiind și în două puncte în sud-vestul Munteniei). Discuțiile lingvistice pe care le-a impus această denumire au fost legate de existența variantei *Troian* alături de *Traian*. S-a expus părerea că *Troian* nu este altceva decît „aspectul slav” al numelui latin (formă atestată și în limba veche) ²⁴ și că ea nu are nici o legătură cu *troian* „îngrămădire de zăpadă” ²⁵. Deși *Troian* este o variantă mai puțin cunoscută (decît *Trăian*, de exemplu) a numelui *Traian*, credem totuși în existența ei, avînd, printre altele, ca dovadă însuși paralelismul în denumirea populară a Căii Lactee: *Calea lui Troian* și *Calea lui Traian*. Faptul că articolul precedă substantivul confirmă în plus ideea că termenul *Troian* este înțeles și utilizat ca nume propriu.

Dar pentru denumirea Căii Lactee mai există și termenii populari *Troianul* (pct. 178, 782) și *Troianul Cerului*, înregistrat de I. Otescu. Aici nu mai poate fi vorba de o variantă a lui *Traian* deoarece acești termeni au comportamentul gramatical al numelui comun. Cuvîntul apare fie fără determinări (*Troianul*), fie într-o construcție morfologică specifică substantivelor comune (*Troianul Cerului*), în ambele cazuri, cu articol enclitic. Aceasta ne îndreptățește să credem că formele *Troianul* și *Troianul Cerului* au avut la bază un alt criteriu semantic. Ele trebuie să fi pornit chiar de la cuvîntul românesc (de origine slavă) *troian*, cu sensul de „îngrămădire de zăpadă etc.”, sub influența căruia s-a produs și transformarea lui *a* neaccentuat (din *Traian*), în *o*.

Denumirile populare *Crîngul* sau *Briul (Luminos) al Cerului*, atestate numai în cîteva puncte din sudul Moldovei, conservă ideea de „cerc” din denumirea latinească a Căii Lactee: *Circulus Lacteus* (sau *Orbis Lac-*

²² Vezi T. Pamfile, *op. cit.*, p. 188.

²³ Vezi argumentele aduse de Emil Vrabie, *op. cit.*, p. 95 – 96.

²⁴ Vezi V. Bogrea, *op. cit.*, p. 420.

²⁵ I. Otescu, *op. cit.*, p. 474.

teus), constituindu-se însă pe un element de proveniență slavă, în cazul lui *crîng*, și autohtonă, în cazul lui *brîu* ²⁶.

O privire generală, pe plan sincron, asupra termenilor populari utilizați în limba română pentru *Calea Lactee* ne determină să-i grupăm, geografic, în trei categorii distincte :

a) termeni cu arii mari de răspîndire și relativ compacte (*Drumul Robilor*, *Drumul Țiganului*);

b) termeni cu arii mici de răspîndire și aproximativ egale (*Drumul lui Traian*, *Drumul Orbilor* și *Calea Laptelui*);

c) termeni care nu formează arii importante, fiind uneori denumiri izolate (*Drumul Cerului*, *Troianul*, *Drumul Paielor*, *Calea Rătăciților* etc.) ²⁷.

La baza modului de formare a terminologiei populare românești pentru *Calea Lactee* au stat două criterii importante : criteriul semantic și criteriul formal.

Din punct de vedere semantic, toate denumirile sînt rezultatul unei analogii cu valoare de metaforă. Dat fiind caracterul sintagmatic (în cele mai multe cazuri) al denumirii populare a Căii Lactee, metaforizarea are un dublu aspect, conform noțiunii care i-a servit ca punct de plecare. Astfel, pentru prima parte a denumirii (partea determinată) s-au înregistrat cuvintele : *cale*, *cărare*, *drum*, *urmă* (de la ideea de „fișie îngustă și lungă de teren bătătorit etc., pe care se poate merge de la un loc la altul”, cf. DM, s.v. *drum*); *crîng*, *brîu* (de la ideea de „cerc”); *car* (de la ideea de „vehicol” — circulînd pe drum); *troian* (de la ideea de „îngrămădire de zăpadă” etc.).

Pentru cea de-a doua parte a denumirii (partea determinantă) sînt utilizați, în general, termeni rezultînd dintr-o legendă, superstiție sau anecdotă. Astfel, *Drumul* poate fi al *robilor*, al lui *Traian*, al *țiganului*, al *nașului*, al *mocanului*, al *laptelui*, al *paielor*, al *orbilor*, al *șchiopilor*, al *rătăciților*, al *cerului*.

În multe cazuri, elementele legendei de la care s-a pornit formează denumiri corelate semantic. Astfel, din legenda lui *Traian*, care a dus la Roma pe *robii* daci, desprindem denumirile *Drumul Robilor* și *Drumul lui Traian*. La fel, din legenda hoțului de paie se desprinde corelația de termeni din cadrul denumirilor amintite : *car*, *paie*, *țigan*, *urmă*, *cărare* etc.

Semnalăm și faptul că transferul metaforic nu s-a oprit la un singur cuvînt din limbă, ci a trecut și asupra sinonimelor lui : de la ideea de „cerc”, la *crîng* (în v.sl. cu sensul de „cerc”) și la *brîu* ; de la *drum*, la *cale*, *cărare*, *urmă*.

Toate aceste elemente s-au cristalizat în sintagme, primind, funcțional și valoric, calitatea de substantive proprii ²⁸.

Denumirile populare pentru *Calea Lactee* au la bază criteriul formal des întîlnit (de obicei în formarea compuselor) al alăturării : d e t e r

²⁶ I. I. Rusu, în *Limba traco-dacilor*, [București], 1959, p. 129, trece cuvîntul *brîu* în lista cuvintelor autohtone.

²⁷ Exemplele date reprezintă numai termenul de bază (înțelegînd prin el și variantele). Am omis răspunsurile suspecte de a fi eronate, de tipul : *Coromîslă*, *Rarii*.

²⁸ Există și o categorie de termeni, pîrînd a se afla încă în faza de metaforă activă, ca de ex. : *ceafă pe cer*, *drum*, *paie*, amintiți în lista atestărilor.

c) Și sub aspect morfologic, v. rom. lit. *fsat* se opune alb. *fshat* :

— V. rom. lit. *fsat* are o singură formă de plural, neutră, corespunzătoare unei categorii de substantive de acest gen cu final consonantic : *fsate*.

— Alb. *fshat* are ca formă mai răspîdită de plural pe *fshat-ra*, dar și o altă formă, în *-e*, *fshat-e*. Pluralul *-ra* poate fi un indiciu că forma de bază albaneză a avut în radical inițial un *-r*, care ulterior a dispărut, dar s-a păstrat la formele de plural.

d) În privința ariei de circulație a alb. *fshat* și a v. rom. lit. *fsat* sînt deosebiri esențiale, care le opun din nou :

— V. rom. lit. *fsat* nu s-a păstrat cu acest fonetism în limba vie a dacoromânilor, nici în dialectele sudice ale limbii române, mai apropiate de albanezi decît dacoromânii, și nici în toponimie, unde, în mod normal, se păstrează mai mult timp formele arhaice ale apelativelor care au stat la baza lor. Manuscrisele în care apare v. rom. lit. *fsat* nefiind localizate, nu li se poate preciza aria în care a putut circula acest cuvînt. Pe de altă parte, dat fiind că ele sînt traduceri biblice, copii ale unor traduceri, mai vechi, efectuate de către diferiți copişti sau traducători, care au intervenit mereu, unul cîte unul, cu modificări de sunete, de grafii și chiar lexicale, stabilirea provenienței v. rom. lit. *fsat* ar fi cu totul hazardată.

— Cronologic, sub raportul atestărilor, alb. *fshat* apare mai întîi în dialectul tosc, dar este înregistrat din secolul al XIX-lea și în dialectul gheg. Alb. *katund* are însă atestări mai vechi, din secolul al XVI-lea, chiar la Gjon Buzuku și pare să fie mai vechi în limbă. Se poate presupune că alb. *fshat* este relativ recent în limbă sau că a avut o circulație locală limitată, exclusiv toscă sudică, de unde s-a extins treptat și în dialectul gheg al limbii albaneze.

Încercarea noastră este departe de a epuiza problema pe care am abordat-o. Documentarea noastră în materie de limbă albaneză fiind destul de restrînsă, materialul prezentat are cu siguranță unele lacune. Am fi bucuroși dacă ne-ar fi semnalate de către cercetătorii albanezi. Considerăm că pentru elucidarea tuturor aspectelor pe care le ridică cercetarea comparată a alb. *fshat* și a v. rom. lit. *fsat* sau a alb. *fshat*, *pshat*, *mpshat*, *shat* și a rom. *sat* sînt necesare încă noi și noi investigații. Ele pot fi însă realizate cu succes deplin printr-o colaborare susținută între cercetătorii români și albanezi. Elaborarea în comun a unui chestionar — în care să fie stabilite pînă la cele mai mici detalii direcțiile, problemele și temele de investigat : formă, morfologie, atestări, arie, sferă semantică, derivare, compunere, onomastică, pentru alb. *fshat*, *pshat*, *mpshat*, *shat* pe de o parte și pentru v. rom. lit. *fsat*, dr. *sat* pe de altă parte — și cercetarea de către fiecare parte a tuturor acestor aspecte și a altora pe care nu le-am sesizat ar aduce elementele necesare unei informări complete și mai precise și ar fi, cu toată certitudinea, un real progres în direcția clarificării raportului dintre limba albaneză și limba română, cel puțin sub aspectul acestui cuvînt.

ÎNSEMNAȚII LEXICALE (IV)

DE

B. KELEMEN

óca

Dicționarul limbii române, tomul VII, partea a 2-a, litera O, București, 1969, îl înregistrează dînd cîteva citate. Nici unul dintre acestea nu cuprinde forma de plural. Cuvîntul este tratat, cu mai multe trimiteri, de L. Tamás, *Fogarasi István kátéja* (Catehismul lui István Fogarasi), Cluj, 1942, p. 99 — 100, dar nici acolo nu-i apare pluralul.

În cercetările mele asupra limbii lui Ioan Zoba din Vinț, în cartea *Cărare pre scurt pre fapte bune îndreptătoare*, am întîlnit în două locuri pluralul acestui substantiv : *Mai pre sus de toate pre căsă/torie pînd atunci să nu pornească / fără de voia și sfatul părinților/ vitregi, căutînd pe aceste oce : ...* (p. 68 r 13 — 16 și v 1), adică „mai presus de toate să nu se căsătorească fără voia și sfatul părinților vitregi avînd în vedere următoarele motive”. *De iase dintr-acele cuvinte/cetite învățătură ca dintr-un/izvor curătoriu, așea să izvorască și să cură (învățătura)/și după aceea cu mărturiile/ scripturii sfinte, cu oce (pri/cine) și cu pilde să să întărească /* (p. 88 a v 9—15).

Cele două citate de mai sus, găsite după redactarea tomului amintit din DLR, ne îndreptățesc să introducem într-o ediție viitoare a DLR și pluralul *oce* al substantivului *óca*.

Al doilea citat impune și o altă completare a articolului respectiv din DLR. Aici cuvîntul *oca* nu mai are sensul de „cauză, motiv, pricină”, ci cel de „argument”, care trebuie menționat sub un punct separat. Cuvîntul maghiar *ok* cu sensul acesta a fost folosit și de Stefan Matkó de Kézdivásárhely în cärticica sa *Kegyesszelekedetek rövid ösvénykéje*, care i-a servit drept model lui Ioan Zoba. Pentru atestarea acestui sens în maghiară, cf. și Gábor Szarvas și Zsigmond Simonyi, *Magyar nyelvtörténeti szótár*, Budapest, 1891, s. v. Cuvîntul maghiar nu se mai folosește azi cu această accepție decît rar, și mai ales în stilul științific (cf. *A magyar nyelv értelmező szótára*, V, Budapest, 1961, s. v.).

CL, anul XV, nr. 1, p. 81—83, Cluj, 1970

înlărgi

DA a rezervat pentru acest cuvînt un articol de trimitere la verbul **lărgi**. La acesta din urmă primim următoarea informație: „Și (rar): **înlărgi** vb. IV^a, DICT./ Adjective: **lărgit** (**înlărgit**; cu negativul **nelărgit**), -ă = (făcut) larg, întins ... *Domnie fericită și în toate părțile înlărgită* (a. 1683). SICRIUL DE AUR, ap. BV. I 270”.

Documentația de mai sus este sumară, existența verbului nefiind ilustrată prin nici un exemplu. Totuși includerea lui în corpul DA este justificată, avîndu-se în vedere atestările din diferite dicționare, de exemplu I. A. Vallian, *Vocabulary purtăreț rumânesc-franțozesc și franțozesc-rumânesc, urmat de un mic vocabular de omonime*, București, 1839, cu accepția de „dilater, élargir”. Este inclus în acest dicționar și substantivul *înlărgire* „dilatation, élargissement”, care nu mai apare în DA. R. Pontbriant, *Dictionar româno-frances*, București-Göttingen-Paris 1832, ca și Frédéric Damé, *Nouveau dictionnaire roumain-français*, Bucarest, 1893 — 1895, fac trimitere la vb. *lărgi*. Prezența cuvîntului în dicționarele din secolul al XIX-lea ne face să presupunem că el a avut o oarecare circulație, presupunere care poate fi întărită și prin înregistrarea abstractului verbal *înlărgire* în dicționarul lui I. A. Vallian.

Consemnarea atestărilor în texte din diferite epoci nu este chemată numai să înlăture o lipsă a documentației, dar previne și riscul de a fi omis un cuvînt pe motiv că nu se cunoaște decît din menționarea lor în dicționare. Verbul *înlărgi* apare în *Cărare pe scurt*... din 1685 în următorul context: ...și iară puterea crăiască a Mări/iei tale să o înlărgască pre toate / părțile... (p. II v 5 — 7).

Prefixul *în-* nu modifică cu nimic înțelesul cuvîntului *lărgi*. Apariția lui în fruntea unui verb care și singur exprimă aceeași idee se poate explica eventual prin modelul preverbului maghiar *ki-* în fața lui *terjeszt* „a lărgi, a lăți, a extinde”.

atenționa

Printre fișele adunate din lecturile mele figurează și două care au furnizat titlul acestui capitol al însemnărilor de față. Răsfoind ocazional revista „Paza contra incendiilor”, nr. 6 din 1969, în articolul edificator *Odihna să fie ... odihnă*, semnat de I. Iancu (p. 10—11), am citit, printre altele, următoarele: „La sosirea noastră în Sinaia (n. n. — 26 aprilie 1969), urma să se dea în scurt timp în exploatare un nou drum spre cota 1400. Din curiozitate l-am parcurs și noi. De-a lungul său nu am găsit nici un mijloc de atenționare (s. n. — B. K.) privind protejarea pădurilor de incendii” (p. 11, col. a 2-a). Autorul articolului dă în încheiere cîteva sugestii pentru asigurarea pazei contra incendiilor. Printre acestea se află și următoarea: „Responsabilii vilelor și cabanelor să fie atenționați (s. n. — B. K.), ca pe timpul cit încăperile clădirilor ce le administrează nu sînt ocupate să scoată de sub tînușe aparatele electrice (veioze, radiouri etc.)” (p. 11, col. a 3-a).

Verbul *atenționa* și abstractul verbal *atenționare* nu se găsesc în nici unul dintre dicționarele limbii române și în cele româno-străine.

DESPRE CONSTRUCȚIILE TEMPORALE INVERSE

DE

D. BEJAN

Construcția temporală *cînd invers* a fost semnalată pentru prima dată în limba română de către *Gramatica* Academiei ¹. Că *invers* a fost consemnat mai întîi de academicianul Alexandru Graur². În legătură cu ambele construcții temporale se mai aduc precizări și date noi de către Mioara Avram ³ și de către ediția a II-a a *Gramaticii* Academiei ⁴.

Pentru că asemenea construcții sînt atribuite numai perioadelor mai noi ale limbii române (modernă și contemporană), în cele ce urmează încercăm să dovedim că ele sînt specifice și perioadei vechi a limbii române literare ⁵.

I. *Cînd invers*. Deosebim în limba veche două tipuri de construcții cu *cînd invers*.

1. Primul tip — cel mai vechi și cel mai bine reprezentat — are următoarele trăsături mai importante :

a) aproape întotdeauna în falsa regentă apare verbul *a fi*, predicativ și nepredicativ, mai ales la timpul imperfect, persoana a III-a, numărul singular ;

¹ Volumul al II-lea, București, 1954, p. 197.

² Pentru o sintaxă a propozițiilor principale, în SG, I, 1956, p. 137. Se fac precizări și în legătură cu *cînd invers*.

³ Evoluția subordonării circumstanțiale cu elemente conjuncționale în limba română, București, 1960, p. 58—60. Construcțiile în discuție sînt încadrate în raportul temporal de simultaneitate.

⁴ Volumul al II-lea, București, 1963, p. 299.

⁵ Am extras materialul din următoarele opere : *Biblia*, București, 1688, în *Codicele Voronețean* ; *Codicele Voronețean*, cu un vocabulariu și studiu asupra lui de Ion al lui G. Sbiera, Cernăuți, 1885 ; Coresi, *Carte cu învățătură* (1581) [= Cazania a doua], București, 1914 ; Coresi, *Tetraevangelul*, 1889 ; Costin, M., *Opere*, ediția P. P. Panaitescu, București, 1958 ; Dosoftei, *Viețile sfinților*, București, 1903 ; Neculce, I., *Letopiseșul Țării Moldovei*, București, 1958 ; *Palia de la Orăștie*, ediția Viorica Pamfil, București, 1968 ; Popescu, R., *Istoriile domnilor Țării Românești*, București, 1963 ; Ureche, G., *Letopiseșul Țării Moldovei*, ediția P. P. Panaitescu, București, 1958 ; Varlaam, *Cazania*, 1643, București, 1943.

b) verbele din falsa temporală sînt la perfectul simplu și la perfectul compus;

c) acțiunile exprimate de verbele din ambele propoziții (falsa regentă și falsa temporală) sînt durative;

d) mai rar, în falsa regentă apar adverbele corelative iar și încă : „Era Sîmbătă, **cîndu făcu tînd Isusu și deschise ochii lui**” (Coresi, C₂165/24); „Avram era de 75 de ani, **cînd au ieșit din Haran**” (Palia, 43); „De 60 de ani era Isac **cînd născură lui aceștia**” (Palia, 84); „Moisi **iară** era de 80 de ani și Aron de 83, **cînd grăiră lui Faraon**” (Palia, 198); „Tînăr **încă** era svăntul, **cînd muri tată-său și înmă-sa...**” (Varlaam, C. 387/13); „Și erea, **cînd o puse acolo**, de șease ani...” (Dosoftei, Viețile sfinților, 76); „Pre amiadzădzi era, **cîndu Dinov polcovecnicul de nemfi... au dat știre și la leși și la unguri...**” (M. Costin, O. 163); „Dar nu i-au lăsat să intre în cetate ... pînă au omorît pă Banfi, că era **încă viu cînd au sosit olacii de la crăiasa**” (R. Popescu, I. 165); „Constantin — vodă...era om tînăr, ca de șesăsprecei, șeptesprecei ai, **cîndu au căzut la domnie**” (Neculce, L. 117).

Construcțiile cu *cînd invers* de acest tip s-au păstrat în limba contemporană în aceeași formă ⁶.

Există, în cazul acestui tip de *cînd invers*, situații în care verbul *a fi* sau alte verbe din falsa regentă apar la perfectul simplu : „Și fu într-o dzi **cînd Iosif ară fi mergînd în casă să-și lucreze lucrul...**” (Palia, 135); „Și sîrășiră zilele, **cînd vrură să se întoarcă ei**” (Coresi, T. 119).

Uneori, *cînd* e precedat de prepoziția *de* : „Că avea treizeci și optu de ani **de cîndu zăcea în boală...**” (Coresi, C₂, 145/37).

După cum se poate observa din exemplele citate pînă acum, în toate situațiile verbele din falsa regentă sînt precedate sau urmate de cuvinte care indică timpul.

Există situații în care în locul adverbului relativ *cînd* apare conjuncția copulativă și sau juxtapunerea :

cînd = și : „Era al treilea ceas **și răstigniră el**” (Coresi, T. 212).

cînd = juxtapunere : „**Încă** elu departe era, **văzu-lu elu părintele lui și-i fu milă d'insulu**” (Coresi, C₂, 21/13); „**Încă** el nu era departe de casă, **tremease cătr'ânsul vătahul altul**” (Coresi, T. 130).

2. Al doilea tip de *cînd invers* pare mai evoluat și caracteristic narațiunilor mai ample și istorice ⁷. În cazul acestuia, *cînd*, fără să apară în îmbinări cu *deodată* și *numai iaca*, are rolul de a accentua caracterul de surpriză care intervine în timpul desfășurării acțiunii din falsa regentă ⁸ : „Și adormisă foarte cu greu Iordachie vistiernicul de mare scirbă ce avea, **cîndu, pre miazănoapte, au dat știre de la curte de perirea Ciogoleștilor și a serdariului**” (M. Costin, O. 140).

⁶ Dăm cîteva exemple : „Era devreme **cînd s-a spart gheața** și salul încă nu se trezise din somn” (I. Lăncrănjan, *Cordovanii*, București, 1966, p. 203); „Avea nouăsprezece ani **cînd fu sărbătorit pentru diplomă**” (E. Barbu, *Facerea lumii*, [București], 1964, p. 250); „Mama lui Anghel murise de tînără, nu avea nici 30 de ani **cînd o duseră la cimitir**” (E. Barbu, *op. cit.*, p. 130); „Era ceva mai tîrziu de orele 18, la 17 ianuarie 1961, **cînd aparatul DC-4 al companiei Air Congo... a intrat în contact cu turnul de control al capitalei Katangai**” („Scnteia”, nr. 6647, 1965).

⁷ L-am întîlnit numai în cronică la Miron Costin.

⁸ Mioara Avram, *Evoluția subordonării...*, p. 58 — 59.

Cînd apare într-un context urmat de adverbul **și** : „Amu era oștile ungurești cu Chimini Ianăș, hatmanul lui Racotii și cu Ștefan Gheorghie logofătul la Roman, **cîndu și Vasilie vodă . . . au purces din Iași spre Hotin**” (M. Costin, O. 140).

Falsa regentă are adverbul corelativ **încă** : „**Încă** nu ieșise sufletul den Matei vodă deplin, **cîndu săimenii și dărăbanții . . . au rădicat pre Constantin vodă domnu și au dat cu pușcile și cu sinețele de veselie**” (M. Costin, 0.168—169).

În ceea ce privește topica propozițiile de care ne ocupăm (atît a celor de sub punctul 1 cît și a celor de sub punctul 2) e de observat faptul că întotdeauna falsa temporală apare în dreapta, iar falsa regentă în stînga acesteia.

Și construcțiile temporale inverse de sub punctul 2 se aseamănă cu cele din limba română contemporană. Față de limba veche, azi apar după **cînd** anumite adverbe. La cele menționate de Mioara Avram (**deodată și numai iaca**) se poate adăuga **dintr-o dată**. Pentru falsa temporală apar azi, spre deosebire de limba veche, ca adverbe corelative **tocmai, de-abia** (după academicianul Al. Graur) și **taman** (întilnit de noi) ⁹.

Dar prezența adverbelor corelative din falsa regentă nu e obligatorie¹⁰. Dacă acestea nu sînt obligatorii, credem că nu sînt obligatorii nici adverbele care stau pe lîngă **cînd** în falsa temporală.

II. **Că invers**. 1. Frecvența acestuia nu este în limba veche atît de mare ca a lui **cînd**. El prezintă următoarele trăsături :

a) apare cu sau fără corelativ în falsa regentă ; corelativele întilnite sînt **de-abia, abia, bine, mult** ;

b) în falsa regentă se întilnesc verbele a se mîntui, a apuca, a ține, precedate întotdeauna de adverbul **nu** și, în general, la perfectul compus ;

c) verbele din falsa temporală sînt tot la perfectul compus ;

d) în cazul acestor construcții cu **că invers** acțiunile verbelor sînt momentane ; la realizarea acestui caracter de momentaneitate participă mai mulți factori :

— verbele din falsa regentă care prin conținutul lor semantic exprimă acțiuni momentane în ciuda faptului că sînt la perfectul compus ;

— în falsa temporală apare uneori după conjuncția **că** adverbul **și**, încorporat în forma verbală de perfect compus ;

— verbele de mai sus (a se mîntui, a apuca, a ține) sînt întotdeauna însoțite de adverbul **nu** :

„Ce n-au apucat să margă la viziriul, **că i-au și lovit nemții și pe-cea oaste de la Leva**, de i-au bătut și i-au răsipitu” (I. Neculce, L. 33) ; „Numai n-au ținut **multu** și n-au apucat a să întemeie, **că, după ce-au bătut vezi-riul pre moscali, au și răpedzit niște pași ai lui și i-au spart**” (I. Neculce, L. 234).

Cînd în falsa temporală nu apare adverbul **și**, caracterul de momentaneitate se realizează cu ajutorul adverbelor **bine și încă bine** prezente în falsa regentă : „De aceasta nu să mîntuise **bine Pătru vodă, că i-au**

⁹ Dăm exemple pentru **dintr-o dată** și pentru **taman** : „Primisem ordinul de chemare **cînd, așa, dintr-o dată mi se făcu foarte rău**” (L. Blaga, *Hronicul și cîntecul vîrștelor*, [București, 1965], p. 156) ; „Omul era **taman** la masă **cînd cei doi intrară în curtea lui . . .**” (M. Preda, *Moromeții*, [București], 1960, p. 158).

¹⁰ Al. Graur, *Pentru o sintaxă . . .*, p. 137.

venit veste că cazacii s-au ridicat cu un domn Alixandru, fratele lui Pot-coavă" (R. Popescu, I. 65); „De noroc era Pătru vodă cu cazacii... *că bine de unii nu să mîntuia, alții venia asupra lui*" (G. Ureche, L. 211); „Așa petrecu Bogdan vodă, *că nu era încă bine ieșit din Țara Leșească, iată craiul strîngînd oaste degrab, au silit să apuce pre Bogdan vodă încă în țara sa*" (G. Ureche, L. 140).

Prezența adverbului *abia* din falsa regentă exclude apariția în falsa temporală a verbelor *a se mîntui*, *a apuca*, *a ține* și a adverbului *nu*. *Abia* este suficient pentru a exprima momentaneitatea acțiunii: „Întru multe dzile căteliinru, nutăndu, *abia* fumu întru Ch(ni)du *că nu lăsă noi vîntulu*" (Codicele Voronețean, 84); „De-*abia* au mărșu pînă la Sletin, *că i-au fostu lovit mînia lui Dumnezău...*" (I. Neculce, L. 108) ¹¹.

2. Foarte frecvente sînt în limba veche situațiile în care în locul lui *că invers* se întîlnesc conjuncțiile coordonatoare și ¹², *ei*, *iar* și juxtapunerea. Credem că acestea apar ca echivalente ale lui *că invers*, pentru că în falsa regentă apar aceleași fenomene ca în cazul propozițiilor cu *că*.

a) Cele mai frecvente cazuri de acest tip — cu conjuncții coordonatoare și juxtapunere — sînt cele care au în falsa regentă verbele *a apuca*, *a trece*, *a ține*, *a zăbăvi*, *a fi*, toate precedate de adverbul negativ *nu* și neînsoțite de alte adverbe. În falsa temporală apare uneori adverbul *și*. Construcțiile cu *a trece* sînt toate de tipul *a nu trece multă vreme*. Verbele amintite mai sus sînt însoțite, de cele mai multe ori, de cuvinte care indică timpul: *ceasuri*, *vreme*, *săptămîină*, *mult*, *luni*.

Că = și: „Ci nu multă vreme au trecut și *au venit Mihnea vodă cu oaste de la unguri...*" (R. Popescu, I. 28); „Deci cum au pornit pi capigibașe din Ieșu, n-au trecut patru, cinci ceasuri, *ș-au și închis pe doi boieri...*" (I. Neculce, L. 197); „Dar acest vezir n-au fost trei, patru săptămîni, și *l-au mazilit și pre acesta...*" (I. Neculce, L. 199); „Și n-au apucat să agiungă în biserică, și *l-au și lovit o amețală*, de-au cădzut gios în mijlocul mănăstirii" (I. Neculce, L. 336); „Și n-au ținut mult acel nuoraș ce ca giurătare de civert de ceas, și *au și lucit soare cu mare hierbințeală...*" (I. Neculce, L. 224); „Iar hatmanul cu oastea... *nici giurătare de ceas n-au zăbăvit și s-au și ntorsu înapoi, fiind grec cu pele de iepuri la spate*" (I. Neculce, L. 355) ¹³.

Că = ei ¹⁴: „Iar capigibașe, cari vinisă întăi să schimbe domnii, n-au apucat să margă la poartă, *ce au venit alt capigibașe di la viziriul cel nou...*" (I. Neculce, L. 326); „Și n-au zăbovit mult, *ei au tăiat pă Toma banul și pă Vlaicu logofătul*" (R. Popescu, I. 46); „N-au trecut vreme multă, *ei veniră de la împăratul olaci la veziriul...*" (R. Popescu, I. 158).

Că = iar: „Încă n-apucasă Neculaiu-vodă să porceadză din Țarigrad. *Iar în locul lui Neculaiu-vodă au pus tîrdziman pe frate-său, pe Ion*" (I. Neculce, L. 193).

Că = juxtapunere: „... nu trecu vreme multă, *veni și Radul vodă și multă pricină avu cu boiarii...*" (R. Popescu, I. 137).

¹¹ Nici construcțiile cu *că invers* din limba contemporană nu diferă ca structură de cele din limba veche; vezi exemplele oferite de sursele bibliografice citate.

¹² Pentru exemple de acest fel vezi și Mioara Avram, *Evoluția subordonării...*, p. 59.

¹³ Exemplele cu *și* sînt foarte numeroase în cronică lui I. Neculce.

¹⁴ Fenomen frecvent în cronică lui Radu Popescu.

Toponimul pare a porni de la un nume de persoană; Knieszsa István crede că de la un magh. *Őszény*¹⁹, din care însă nu pot fi explicate, fonetic, nici formele maghiare, nici cea românească. Formele maghiare au un -n: 1333 *Ersen*, 1335 *Ewzin*, 1470 *Ewzen*, 1828 *Jezvén*, 1851 *Jeszvin*²⁰. Forma oficială actuală, *Izvin*, este deci modelată după cea maghiară; localitatea ar trebui să se numească *Izvin*.

4. Se întâlnesc și alte cazuri când administrația maghiară nu a recunoscut în formele românești originea maghiară. Astfel, în jud. Timiș se găsește o localitate cu numele oficial *Hisiaș* (com. Ghizela). Forma cea mai veche atestată este *Hazyagh* (1488)²¹, în care recunoaștem un magh. *hosszú* „lung” + *agy* „strat”, nume care stă la baza toponimului rostit de localnici *Isișez*²². Administrația maghiară n-a mai recunoscut în această formă elementele componente la origine, redind-o prin *Hiszias* (1828)²³, acceptată apoi și de administrația românească²⁴.

La începutul secolului nostru, toponimul a fost maghiarizat în *Hosszúág*²⁵ (magh. *hosszú* „lung” + *ág* „creangă, ramură”)²⁶.

5. Din categoria toponimelor cu forma oficială deosebită de cea populară face parte și *Lugoju*. Numele oficial este accentuat *Lúgoj*, iar de unii, mai ales bănățeni, *Lugój*.

¹⁹ Knieszsa István, *Keletmagyarország helynevei*, în *Magyarok és Románok*, I, Budapesta, 1943, p. 288.

²⁰ C. Suciu, *op. cit.*, I, p. 312. La începutul secolului nostru, când s-au remaghiarizat numele localităților, s-a adoptat forma *Őszény* (1913) (C. Suciu, *op. cit.*, I, p. 312).

²¹ Csánki Dezső, *Magyarország történelmi földrajza a hunyadiak korában*, II, Budapesta, 1894, p. 42.

²² Numele colectiv al locuitorilor *isișezén*, sg. *isișezán*.

²³ C. Suciu, *op. cit.*, I, p. 290.

²⁴ Se pare că îndată după unire, a fost în uz, cîtva timp, o formă mai apropiată de cea populară: *Hisieș* (S. Moldovan și N. Togan, *op. cit.*, p. 89).

²⁵ C. Suciu, *op. cit.*, I, p. 290.

²⁶ Vom menționa încă un exemplu, de acest fel, care ni se pare semnificativ.

Satul *Ficdâr*, numit de localnici *Ficdâri* (com. Racovița, jud. Timiș; numele colectiv al locuitorilor *ficdărăni*, sg. m. *ficdărăn*, f. *ficdărănă*) apare în documente, prima dată, sub forma *Fyghatar* (1320; C. Suciu, *op. cit.*, I, p. 238), din care provine numele românesc (prin acomodare la numeroasele substantive formate cu sufixul [în rostirea locală]-*ari*: *plugar*, *văcar* etc.); cf. și localitatea *Izgâri* [jud. Timiș] < sl. * *Izgar* (Knieszsa I., *art. cit.*, în *Magyarok és Románok*, I, p. 234; E. Petrovici, *Les Slaves en Grèce et en Dacie*, în „Balcenia”, VII, 1944, p. 471). Nu știm ce reprezintă prima parte (*Fyg*-) a toponimului maghiar (nume de persoană?); componentul al doilea este, fără îndoială, *határ* „hotar”. În secolul următor, localitatea este notată *Feketheer* (1467; Csánki Dezső, *op. cit.*, II, p. 238), toponim care are cu totul altă componență (magh. *fekete* „negru” + *ér* „curs subțire de apă, vale”) decât cel inițial. Forma, din secolul al XIX-lea, *Fikátár* (1821, 1851; C. Suciu, *op. cit.*, I, p. 238) este, evident, imprmutată de la români. De altfel și în secolul precedent apare o formă apropiată: *Vigetar* (1717; C. Suciu, *ibid.*, p. 238). Din informațiile pe care le avem, localității i s-a schimbat numele, în timpul primului război mondial, în *Feketeőr* (magh. *őr*, „păzitor, paznic”).

Din exemplele aduse, deci în cazuri când toponimele maghiare la origine (cf. *Hosszúgy*, *Fyghatar*, discutate mai sus) n-au mai fost recunoscute de administrația maghiară, ci ea a adoptat formele românești (cf. *Hiszias*, *Fikátár*) poate fi trasă concluzia că unele nume maghiare sînt „oficiale”, date deci de autorități, fără a avea o acoperire reală în limba locală. Acest fapt este probat, neîndoiește, de exemplul *Ficdâr*: numit prima dată *Fyghatar* (1320), apare în secolul următor sub un nume cu totul diferit: *Feketheer* (1467).

Forma populară este însă *Logój*; numele colectiv al locuitorilor *logojén*, sg. m. *logoján*, f. *logojánd*, de unde și numele cunoscutului cîntec al lui Ion Vidu *Logojána* ²⁷.

Forma *Logoj* apare și în textele românești, mai vechi și mai noi. Astfel, în prologul *Paliei* de la Orăștie (1582): *Pestișel Moisi, propovăduitorul evangheliei în orașul Logojului* ²⁸; în *Istoria Țării Românești. 1290—1690. Letopiseșul Cantacuzinesc* (scris pe la sfîrșitul secolului al XVII-lea) ²⁹: *Atuncea au luat turcii cetatea Enăul... și Logojul; și trecură o seamă de oști dincoace de Dunăre, de au luat... Logojul...* ³⁰; în *Letopiseșul* lui Neculce ³¹: *Mărgînd Duca-Vodă cu oastea prin Țara Muntenescă, au trecut peste munte pre la Logoj*.

Într-o cronică, mai nouă, scrisă în prima jumătate a secolului al XIX-lea, de Popa Stoica din Mehadia, apare, cum e de așteptat, numai forma *Logoj* ³².

În documente, după forma (latinizantă) (*Sacerdos de Lucas* (1334), apar forme cu *-s*: *Lugas* (1368, 1376, 1386, 1542), *Lwgos* (1554), *Logos* (1564)... , *Lugos* (1854) ³³.

S-a explicat în diferite feluri originea toponimului. Două încercări mai vechi sînt menționate și respinse de Pesty Frigyes: una, conform căreia am avea a face cu un derivat din sl. *luh*, rostît *lug* + sufixul maghiar *-os* ³⁴; alta, după care la baza numelui ar sta lat. *locus* ³⁵.

Asemănătoare primei este și etimologia propusă de G. Kisch: sl. *ug* „mlaștină”, cu adaosul că partea finală a toponimului ar fi, poate, o

²⁷ Însă opereta lui Filaret Barbu se numește, ca și personajul principal, *Ana Lugojana*. De altfel, același compozitor are și un cîntec pentru cor numit *Lugojana nouă*.

²⁸ I. Bianu — N. Hodoș, *Bibliografia românească veche*, I, București, 1903, p. 95; *Palia de la Orăștie 1581—1582*. Ediție îngrijită de Viorica Pamfil, București, 1968, p. 10.

²⁹ Ediție critică întocmită de C. Grecescu și D. Simonescu, [București], 1960, p. 136.

³⁰ *Ibid.*, p. 136.

Pentru aceste două citate, a se vedea și *Istoria Țării Românești de cînd au descălecat pravoslavnicii creștini. (Letopiseșul Cantacuzinesc)*, în *Croniciari munteni* (ediție îngrijită de M. Gregorian), vol. I, București, 1961, p. 175, 216; cf. *ibid.*, vol. I [în *Istoriile domnilor Țării Românești* de Radu Popescu], p. 475: *Găsind pe Viterane ghinărari cu puștintele oști la Logoj*.

Nelndoielnic că, la cronicarii munteni, *Logoj* reprezintă forma populară cunoscută fie din Oltenia (care avea legături vechi cu Banatul), fie chiar din Banat: cronică menționează că Matei Basarab și-a găsit, pentru cîtva timp, refugiu în Banat, de unde a pornit să se instaleze ca domn al Țării Românești (*Istoria Țării Românești*, op. cit., p. 100).

De altfel din citatul următor se vede că și Duca-vodă, domnul Moldovei, a ajuns în Banat. Am amintit aceste două momente din istoria relațiilor dintre românii bănățeni și cei din Muntenia și Moldova, ca fiind apropiate de vremea cînd au fost scrise cronicile citate. Pentru alte legături dintre Banat și Țara Românească, a se vedea N. Iorga, *Observații și probleme bândărene*, București, 1940, p. 38 seq.

³¹ Ion Neculce, *Letopiseșul Țării Moldovei și O samă de cuvinte*, ediție îngrijită de acad. Iorgu Jordan, [București], 1955, p. 156.

³² Bujor Surdu, *Desfășurarea războiului austro-turc din 1788—1790 pe teritoriul Banatului, descried de a contemporan*, în „Anuarul Institutului de istorie din Cluj”, X, 1967, p. 78, 79, 80, 81, 84, 93 etc. Forma *Lugoj*, p. 79, este, desigur, o greșeală.

³³ C. Suci, op. cit., I, p. 364.

Se observă că apar, încă din vechime, forma cu *Lo-*, care contravin explicării toponimului din magh. *lugas*.

³⁴ Pesty Frigyes, *Krassó vármegye története*, II/1, Budapesta, 1884, p. 315.

Este vorba, probabil, de un corespondent al sl. com. * *loga* „pădure, dumbravă”; cf. scr. *lug*, ucr. *luh* etc. Desigur că un asemenea „derivat”, hibrid, este inacceptabil.

³⁵ Pesty Frigyes, *ibid.*, p. 315.

variantă a sufixului maghiar *-os* ³⁶. În sfârșit, de altă părere este Kniezsa István : ung. *lugas* ³⁷ „umbrar, foișor”. Nu acceptăm nici această explicație, dat fiind că un *lugas* nu poate ajunge în română la forma *Logój* ³⁸.

Credem că și acest toponim reprezintă un nume de persoană. Pesty Frigyes citează, după un document în manuscris, din 1274, pe un Mihály, fiul lui *Luguos* („*Luguos* fia”) și după un alt document manuscris, din 1300 : „*Michael filius Lugas*” ³⁹. Este posibil ca numele respectiv să se fi terminat în *-j*, care în vechea grafie maghiară era notat uneori prin *s* ⁴⁰. Numele de persoană *Logoj* este atestat și într-un document din Moldova, din anul 1603 ⁴¹.

Lugoj este o formă hibridă, în care se reflectă cea românească (în *-j*), dar și cea a administrației maghiare (cu *-u-*).

La sud de Lugoj, tot pe malul Timișului, se află satul numit oficial *Lugojel*, popular *Logojél*, evident un derivat, cu sufixul *-el*. Formele *Lugosel* (1690 — 1700), *Lugoschel* (1717) ⁴² sînt apropiate de cea românească, în timp ce *Lugoshely* (1828, 1851) ⁴³ (magh. *hely* „loc”) se datorește unei etimologii populare.

Am încercat să subliniem, și de astă dată, unul dintre principiile de bază în studiul numelor de locuri : cunoașterea formei populare, localnice ; aceasta, deși nu numai ea, ne ajută dacă nu să găsim etimologia adevărată, cel puțin să înlăturăm pe cele inacceptabile.

Decembrie 1969

Institutul de lingvistică și istorie literară
Cluj, str. E. Racoviță, 21

³⁶ G. Kisch, *Siebenbürgen im Lichte der Sprache*, Sibiu, 1929, p. 56. Explicația este acceptată de acad. Iorgu Iordan (*Toponimia românească*, București, 1963, p. 54).

³⁷ *Op. cit.*, în *Magyarok és Románok*, I, p. 233.

³⁸ Etimologia propusă de Kniezsa I. este valabilă pentru cele două localități din jud. Bihor, *Lugașu de Sus* și *Lugașu de Jos* (în rostirea locală : *Lugaș*), atestate sub forme asemănătoare cu cele ale Lugojului : villa *Lugas* (1291 — 1294), poss. *walachalis Olahlugas* (1406)... *Alsó-Lugos* (1851), *Felső-Lugos* (1851) (C. Suciu, *op. cit.*, I, p. 365).

³⁹ Pesty Frigyes, *op. cit.*, II/2, p. 334.

⁴⁰ Cf. *Saborest* (1597) = rom. *Jaborești*, *Sabar* (1597, 1598) = rom. *Jabăr* (Ioan Pătruț și Malvina Pătruț, *art. cit.*, în CL, XII, 1967, p. 295).

⁴¹ *Documente privind istoria României. Veacul XV — XVII. A. Moldova*. Vol. V (1601 — 1605) [București], 1952, p. 88 : *Logoj*.

Numele *Logoj* este menționat de N. A. Constantinescu, s. v. *Lugoj*, pe care-l pune în legătură cu subst. *logoș* „pitic” (DOR, p. 312), apropiere care nu poate fi luată în considerare.

Numele *Logoj* poate fi, eventual, un derivat de la *Loga*, dar un sufix *-oj* nu ne este cunoscut.

⁴² C. Suciu, *op. cit.*, I, p. 365.

⁴³ C. Suciu, *ibid.*, p. 365.

Ele nu sînt consemnate nici în *Dicționarul invers*, a cărui listă de cuvinte a fost alcătuită pe baza fișierului general al *Dicționarului limbii române* al Academiei.

Interesîndu-ne despre folosirea acestui cuvînt, spre a stabili dacă nu cumva avem de-a face cu o folosire pur personală, cu un fel de hapax legomenon, am aflat că la instructajele și conferințele ținute în acest domeniu, ele se întrebuintează (comunicat de T. Bojan).

Ținînd seamă de cele de mai sus considerăm că includerea acestor cuvinte în DLR, și în altele, este necesară.

De unde avem cuvîntul *atenționa*? În limba franceză există adjectivul *attentionné*. La Paul Robert, *Dictionnaire alphabétique et analogique de la langue française*, Paris, 1966, s. v., este înregistrat sensul de „Qui est plein d'attention, d'amabilités, de prévenances pour quelqu'un”. Trimite și la cuvintele *aimable**, *empressé*, *prévenant*. Mai aflăm de acolo că este derivat de la *attention* și că este atestat din 1820, înregistrat în dicționarul lui Littré și în Larousse XIXe, dar lipsește din a 8-a ediție a dicționarului Academiei. Prin urmare, pe baza documentației de pînă acum verbul *atenționa* nu este un împrumut din franceză. Nici în italiană nu întîlnim un astfel de verb. Verbul românesc *atenționa* s-a format pe teren românesc.

imobilism

Substantivul acesta se găsește în următorul context din articolul amintit mai sus: „numai așa poate fi înlăturat *imobilismul* (s. n. — B. K.) ce mai dăinuie pe linia pazei contra incendiilor” (p. 11, col. a 2-a).

Cuvîntul nu este înregistrat în dicționarele noastre. El există în franceză, *immobilisme*, de unde, poate, l-am împrumutat, dar el poate fi tot atît de bine un derivat românesc, avînd în vedere productivitatea mare a sufixului *-ism* (cf. Jana Albin, *Sufixe -ism și -ist*, în *Studii și materiale privitoare la formarea cuvintelor în limba română*, vol. I, 1959, p. 123—131).

Decembrie 1969

Institutul de lingvistică și istorie literară Cluj,
str. E. Racoviță, 21

DIN NOU DESPRE TOPONIME POPULARE ȘI OFICIALE

DE

I. PĂTRUȚ

1. Într-un articol publicat recent explicam câteva deosebiri existente între numele popular și cel oficial al unor localități din Banat, ca urmare a faptului că forma oficială românească reproduce pe cea maghiară, necorespunzătoare întru totul celei românești, dintr-un motiv sau altul ¹. La sfârșitul articolului spuneam că vom reveni asupra acestei probleme ², care ni se pare că, într-adevăr, merită să fie luată în seamă.

Ne vom opri acum asupra altor câteva nume de localități bănățene al căror nume oficial diferă de cel popular, din aceleași cauze.

2. Există în limba maghiară un număr de împrumuturi din română în care grupul consoană + *ea* este redat prin consoană + *a*: *buleandă*, *curtean*, *treabă* > ung. *bulándra*, *kurtány*, *trába* ³. Fenomenul se constată, așa cum a arătat acad. E. Petrovici, și în toponimie: ung. *Budurásza*: rom. *Budureasa* (jud. Bihor) ⁴, ung. *Brázova*: rom. *Breazova* (unul în jud. Hunedoara, com. Sarmizegetusa ⁵, altul în jud. Timiș, com. Mar-

¹ I. Pătruț, *Toponime oficiale și populare*, în *Studii și materiale de onomastică* (=SMO), [București], 1969, p. 81 – 85.

² I. Pătruț, SMO, p. 85.

³ Geza Blédy, *Influența limbii române asupra limbii maghiare (studiu lexicologic)*, Sibiu, 1941, p. 13.

În unele cazuri însă, cînd palatalizarea consoanei a fost mai avansată, atunci apare și în maghiară consoană palatală: *Butyásza* < rom. *Buteasa* (v. E. Petrovici, *La population de la Transylvanie*, extras din „Revue de Transylvanie”, X, 1944, p. 27; cf. S. Moldovan și N. Togan, *Dicționarul numirilor de localități cu populațiune română din Transilvania, Banat, Crișana și Maramureș*, ed. a II-a, Sibiu, 1919, p. 33); *Nyágra* (1854) < rom. *Neagra*, în apropiere de Clmpești, jud. Alba (acum localitatea se numește Poiana Vadului) (C. Suciu, *Dicționar istoric al localităților din Transilvania*, I [București, 1967], p. 422).

⁴ E. Petrovici, *Note la articolul lui V. Ardeleanu*, în CL, VIII, 1963, p. 163.

⁵ Notat încă din vechime astfel: 1366 *possessio olachalis Brazua* vocata, 1377 *villa olachalis Brazua*, 1404 *Braza* etc. (C. Suciu, *op. cit.*, I, p. 104).

gina⁶); cf. și grafia *Nagoe* pentru *Neagoe*⁷, 1850 *Kimpulundág*⁸: *Cîmpul lui Neag* (jud. Hunedoara)⁹.

În jud. Timiș o localitate poartă numele oficial *Șustra* (com. Topolovațu Mare). Forma populară este însă *Șústrea*, iar numele colectiv al locuitorilor *șustréni*, sg. m. *șustréan*, f. *șustréană*.

Toponimul are la bază un nume de persoană, *Șústrea*, dintr-un *Șuşrea* (prin epenteza unui *t*), derivat, cu sufixul *-r- + ea*, de la un *Șuşu*¹⁰, *Șuşa*. Sufixul *-r- + ea* apare în nume ca *Mădrea*, derivat de la un *Măda*¹¹; *Medrea*, față de *Medan*; *Bogrea*, față de *Boga*¹² etc.

Numele oficial de astăzi este o adaptare a formei maghiare *Sustra* (1828, 1851)¹³. Forma corectă este deci *Șústrea*.

3. Cunoaștem nume de localități în care, în formele oficiale maghiare, așa-numitul *i* scurt final românesc nu este redat¹⁴. Astfel, satele numite *Șirbi* aveau forma maghiară *Szirb*¹⁵. Bineînțeles că în asemenea cazuri, clare, forma românească n-a fost afectată de cea maghiară. Menționăm totuși un exemplu: un sat de lângă Lugoj, *Gruni* (pop. *Gruñ*), apare în vechime notat: 1453 *Grwn*, 1471 *Grwon*, 1690 — 1700 *Grun*, dar și: 1597 *Gruny*, 1598 *Grewny*¹⁶. Mai târziu, printr-un fel de anticipare a elementului palatal, apare forma *Gruin* (1822, 1828, 1851)¹⁷, care a fost adoptată de administrația românească, îndată după primul război mondial¹⁸. Adoptarea a fost posibilă, credem, datorită faptului că în regiunea respectivă apelativul *gruñ* „grui” nu mai este în uz. Ulterior s-a adoptat, cum e normal, forma *Gruni*, corespunzătoare celei populare.

În vecinătatea Șustrei, amintită înainte, se află satul numit în graiul local *Izviñ* (numele colectiv al locuitorilor: *izviñénț*, sg. *izviñánț*).

⁶ C. Suciu, *ibid.*, p. 104; 1579, 1596 *Brazova* etc.

⁷ E. Petrovici, *art. cit.*, în CL, VIII, 1963, p. 163.

⁸ C. Suciu, *op. cit.*, I, p. 156.

⁹ Grupul românesc cons. + *ea* este redat și altfel în maghiară, prin „desfacerea” diftongului *ga*: cf. *Bréza*: *Breaza* (jud. Brașov) (cf. S. Moldovan și N. Togan, *op. cit.*, p. 29), 1850 *Neagra*, 1854 *Neagra* (și *Nyágra*): *Neagra* (jud. Alba) (C. Suciu, *op. cit.*, I, p. 422).

¹⁰ N. A. Constantinescu, *Dicționar onomastic românesc* (DOR), București, 1963, p. 383. Existența unui asemenea nume este confirmată de derivatul cu sufixul *-an*: *Șușan* (N. A. Constantinescu, DOR, p. 383); de la un asemenea nume provine *Șușanovă*, numele oficial anterior al localității cu numele actual, prin sincopare, *Șanovița* (com. Ghizela, jud. Timiș); cu sufixul *-man* menționăm derivatul *Șușman*, cunoscut nouă din Chizătău, în aceeași regiune, ca și *Șústrea*, *Șanovița*.

N. A. Constantinescu consideră că *Șușman* este înrudit cu *Șişman*, nume existent azi și în trecut la bulgari (DOR, p. 382); nu credem însă că numele bulgăresc provine din bg. *šiško* „burtă”, explicație dată de N. A. Constantinescu (DOR, p. 382), și nici că ar fi de proveniență turcească, explicație dată de G. Weigand (*Die bulgarischen Rufnamen, ihre Herkunft, Kürzungen und Neubildungen*, în „XXVI.—XXIX. Jahresbericht des Instituts für rumänische Sprache zu Leipzig”, 1921, p. 168), ci sintem de părere că bg. *Šišman* este un derivat (cu suf. *-man*), de la un *Šiša*, atestat la bulgari (G. Weigand, *ibid.*). Probabil deci că *Șuşa* este o variantă a lui *Șişa*, rezultată prin labializarea lui *i* între cei doi ș.

¹¹ Ioan Pătruț și Malvina Pătruț, *Toponimice băndăfene în -ești* (I), în CL, XII, 1967, p. 297.

¹² I. Pătruț, *art. cit.*, în SMO, p. 82, nota 13.

¹³ C. Suciu, *op. cit.*, I, p. 179; cf. și forma germanizată *Schustra* (1717) (*ibid.*).

¹⁴ Cf. rom.-ești redat prin magh. *-est(h)* (Ioan Pătruț și Malvina Pătruț, *art. cit.*, în CL, XIII, 1968, p. 208).

¹⁵ S. Moldovan și N. Togan, *op. cit.*, p. 159.

¹⁶ C. Suciu, *op. cit.*, I, p. 273.

¹⁷ C. Suciu, *ibid.*, p. 273.

¹⁸ S. Moldovan și N. Togan, *op. cit.*, p. 85.

b) Când nu apar verbele *a apuca, a trece, a ține, a zăbăvi, a fi*, în falsa regentă se întâlnesc adverbele *încă, bine, încă bine și bine încă*. Verbele pe lângă care stau au adverbul *nu*. În falsa temporală apare uneori adverbul *și*.

Că = și : „Că să aduse a-doa Cainu, și încă nu-șu obidise soțulu-șu și *luo osîndirea de apoi...*” (Coresi, C₂. 448/17); „Iar în luna lui dechembrii bine nu s-au așădzat în Ieș, și *au și scos hirtii...*” (I. Neculce, L. 360).

Că = iar : „Bine n-au ieșit Zamoyeschii din Muldova, iară *Bator Jigmontu alege pre Răzvan domnu în Muldova*” (M. Costin, O. 46).

Că = juxtapunere : „Încă n-au ajunsu la Făgărași, acolo *i-au timpinat și Maelat...*” (G. Ureche, L. 164); „Bine nu să așezase la scaun [Pärtu vodă], *iată cazacii veniia să apuce scaunul*” (G. Ureche, L. 214); „Și nedescălecat bine încă cu toată tabăra, *i-au dat știre stăjile lui*, cum sosescu săimenii la vad...” (M. Costin, O. 171); „Și încă bine neaședzat Ghica vodă... *veni veste* cum Ștefan vodă trece munții cu oaste în țară” (M. Costin, O. 182).

c) Când falsa regentă cuprinde adverbul *abia*, verbul acesteia nu mai este însoțit de adverbul *nu*.

Că = și : „Și *abia* iarăși se ridica de căta în sus către ceriu și *vedzu* cerul tot cum era întiiu deschis...” (Dosoței, *Viețile sfinților*, 23).

Că = juxtapunere : „Și *abiiea* abătindu-ne de la iea, *venit'amu la unu locu oarecarele* ce să chiuma bune vaduri...” (*Biblia*, 1688, în *Codicele Voronețean*, 87).

III. Concluzii. Construcțiile temporale inverse caracterizează deopotrivă toate perioadele limbii române. După cum s-a putut observa mai sus, construcțiile de acest tip din limba veche au aceeași structură ca cele din limba română contemporană, care, în mod firesc, le continuă. Atît în limba veche, cît și în limba română contemporană, construcțiile de care ne-am ocupat apar, astfel, ca o trăsătură bine reliefată a sintaxei românești, ele nefiind rezultatul unei influențe străine, franceze, cum a fost considerată construcția „*că invers*”¹⁵.

Septembrie 1969

Institutul pedagogic de 3 ani Cluj,
Piața Ștefan cel Mare, nr. 4

¹⁵ Mioara Avram, *Evoluția subordonării...*, p. 59.

OBSERVAȚII ASUPRA FRAZEI ÎN GRAIURILE DIN OLTENIA

I. Coordonarea

DE

V. BIDIAN

Raportate la numeroasele preocupări pentru probleme de dialectologie ale lingviștilor români, studii privind sintaxa graiurilor dacoromâne sînt puține, îndeosebi asupra frazei.

Cîteva indicații referitoare la construcția frazei, la preferința manifestată de unele variante sau stiluri ale limbii față de anumite elemente relaționale se află în cele două ediții ale *Gramaticii* Academiei sau în unele lucrări ale acad. Iorgu Iordan¹. Un studiu interesant al lui I. Gheție² a constituit un punct de plecare pentru cercetarea de față, deși cadrul ei este, în parte, altul.

Ne propunem să relevăm anumite aspecte ale construcției frazei³ în graiurile oltenesti, urmărind, în primul rînd, felul cum se realizează raporturile de coordonare și de subordonare dintre propoziții. Vom raporta cele constatate la situația din limba literară și, ori de cîte ori ni se va părea util și va fi posibil, la observațiile lui I. Gheție privind folosirea conjuncțiilor subordonatoare circumstanțiale în graiurile dacoromâne⁴.

Cercetarea noastră își extrage materialul faptic dintr-o bună parte a culegerii de texte dialectale din Oltenia⁵. Nu am avut în vedere decît

¹ *Limba română contemporană*, București, 1956; *Stilistica limbii române*, București, 1944.

² *Observații asupra folosirii conjuncțiilor subordonatoare circumstanțiale în graiurile dacoromâne*, în FD, III, 1961, p. 151—176.

³ Considerată de noi, în una din accepțiunile cele mai răspîndite, ca unitate sintactică alcătuită dintr-o imbinare de două sau mai multe propoziții, al cărei sfîrșit este marcat, grafic, prin punct.

⁴ Vezi I. Gheție, *art. cit.*

⁵ *Texte dialectale Oltenia*, publicate sub redacția lui Boris Cazacu, membru corespondent al Academiei, profesor la Universitatea din București, de Cornelia Cohuț, Galina Ghiculete, Maria Mărdărescu, Valeriu Șuteu și Magdalena Vulpe, București, 1967.

materialul oferit de grupele de informatori VII și VIII (femei, respectiv bărbați peste 60 de ani), indiferent de lungimea textului sau de conținutul lui. Considerăm că în acest fel ne-am apropiat, pe cât posibil, de vârsta multor informatori de la care regretatul acad. E. Petrovici a cules textele folosite de I. Gheție în studiul său. Nu vom insista în a compara și, mai ales, în a trage anumite concluzii ferme din ceea ce ne oferă materialul nostru și cel al ALRT II, pentru că, pe de o parte, decalajul de vîrstă dintre informatorii celor două culegeri de texte se menține adesea la 20—30 de ani, perioadă în care s-au putut petrece și în domeniul faptelor de sintaxă anumite schimbări, iar pe de altă parte, datorită conținutului tematic destul de deosebit al celor două culegeri⁶. În afară de acestea, textele folosite de noi sînt toate din Oltenia, deci numai dintr-o regiune a teritoriului dacoromân. A compara numai materialul din Oltenia din cele două culegeri ni s-a părut nefiresc, deoarece texte din această regiune în ALRT II avem numai din șase localități (peste 30 de pagini, din care o treime sînt producții populare în versuri: descintece, paparude etc.), pe cînd din *Textele dialectale Oltenia* am avut material din 97 de localități, în total peste 190 de pagini⁷.

Datorită lipsei de texte dialectale publicate care să provină din întreg teritoriul dacoromân, asemănătoare celor pe care le avem pentru Oltenia, urmărirea repartiției geografice a anumitor fapte de sintaxă a frazei în graiuri nu a fost posibilă.

La stabilirea subdialectelor dacoromâne hotărîtoare au fost particularitățile fonetice, mai puțin cele morfologice și lexicale. O repartizare a unităților dialectale dacoromâne în funcție numai de particularitățile lor sintactice nu știm să se fi încercat. De altfel se pare că ar fi greu de stabilit particularitățile importante care sînt stea la baza acestei clasificări (așa cum, dintre particularitățile fonetice, au fost considerate pronunțarea africatelor *č* și *ǰ*).

Unitatea lingvistică a dialectului dacoromân este recunoscută. În privința sintaxei, mai mult poate decît în celelalte compartimente ale limbii, inclusiv în morfologie, deosebiriile dintre graiuri sînt mai mici. Aceasta nu înseamnă că nu există deosebiri de natură sintactică între graiuri, că pentru anumite fapte de sintaxă nu s-ar putea stabili arii de răspîndire, fără a ne aștepta ca ele să se suprapună unor arii fonetice sau morfologice ori să rămînă în cadrul strict al unor subdialecte. De multe ori deosebirile se observă nu atît între un grai și celelalte, cît între anumite particularități sintactice comune tuturor graiurilor, deci populare, sau numai citorva graiuri, față de normele limbii literare.

O sintaxă a limbii populare care să difere în esență de cea a limbii literare, normate, nu există. După părerea unor cercetători, criteriul frecvenței mari a anumitor fapte de sintaxă în limbajul popular, comparativ cu situația din limba literară, ar fi singurul care ne-ar îndreptăți să le

⁶ Ne gîndim, în primul rînd, la mulțimea producțiilor literare populare din ALRT II, multe în versuri, deci cu numeroase construcții fixe, față de foarte puținele producții folclorice din textele cercetate de noi.

⁷ Dintr-o singură localitate (din cele 98 pentru care se dau) nu sînt texte de la informatori din grupele VII și VIII.

socotim populare⁸. Credem că este necesar să se precizeze că există fapte sintactice în graiuri care, deşi nu apar prea frecvent, nu pot fi socotite decât ca populare sau dialectale⁹ (cum ar fi introducerea unor propoziţii atributive prin pronumele relativ *de*, a unor temporale prin *după* *că* etc.).

Textele cercetate de noi, în problema care ne interesează aici, sînt, din punct de vedere tematic, destul de variate. Cele mai multe sînt narrative, prezentînd anumite procese de muncă, obiceiuri, întîmplări etc. Marea majoritate a informatorilor sînt ţărani, bărbaţi şi femei, fără prea multă ştiinţă de carte, fraza lor avînd, în privinţa construcţiei şi structurii, în general, caracteristicile frazei din vorbirea familiară populară. Vorbitorul întrerupe adesea cursul ideii pentru a face anumite asociaţii, revine asupra unor neînţelegeri, rupînd legătura frazei.

Vom face, în cele ce urmează, cîteva observaţii privitoare la coordonarea în frază¹⁰. Precizăm, de la început că, în fraza populară, apare foarte frecvent coordonarea între propoziţii principale. Ea este, în marea majoritate a cazurilor, copulativă, realizată cu ajutorul conjuncţiei *şi*, dar, destul de frecvent, şi prin parataxă.

Coordonarea copulativă, atît de des folosită în fraza populară, se explică prin faptul că informatorii vorbesc despre desfăşurarea anumitor întîmplări, procese de muncă, obiceiuri, înfăţişate în succesiunea lor, continuativ, prin asocierea unor noi date, detalii. Acumularea de propoziţii principale, coordonate copulativ, exprimînd un conţinut înrudit sau referindu-se la o idee comună, este în fraza populară, ca de altfel şi în limbajul curent al vorbitorilor cu un mai scăzut nivel cultural, o dovadă de improvizare. Iată cîteva exemple :

(Cum se face [stîna]?) *Se duce-n pădure, taie lemne, bagă [= tocmeste] oameni, le ciopleşte şi le-ncheie, le-ncheie-n birne-aşa şi face... o hodaie ca cum ar fi şi casa (66,3—4)¹¹. O bătem [cînepa topită] şi la urm-o dăm prin pieptine, ăla, cum se spune, piepten de cînepă, pieptenăm şi facem caere şi punem în furcă şi toarcem (71, 5—7).*

Precizăm că, în majoritatea cazurilor, numărul propoziţiilor principale coordonate copulativ într-o frază este de două-patru. Numai de puţine ori numărul acestora este mai mare de şapte sau opt.

În mod frecvent, în aceeaşi frază, atunci cînd sînt mai mult de două propoziţii coordonate copulativ, se foloseşte, alături de parataxă, conjuncţia *şi* :

Duminecă dimineaţa vin oamenii, pleacă fata cu ăl de face bradu... , aduce apă şi vin acasă cu ea şi cîn vin nuntaşii, după ce spun colăceriile şi împărtşesc acolo bazmale, una, alta şi termină (56, 17—19). Ieri m-am sculat dă dimineaţă, am prepărat în casă, am măturat... , am aranjat totu ş-am plecat la colectiv (108, 7—8).

⁸ Vezi D. Nica, *Elemente de sintaxă populară în poezia lui George Coşbuc*, în „Analele ştiinţifice ale Universităţii „Al. I. Cuza” din Iaşi serie nouă”, secţiunea III ştiinţe sociale c. Limbă şi literatură, tomul XIII, anul 1967, fasc. 1, p. 70.

⁹ Pentru distincţia între cei doi termeni vezi Magdalena Vulpes, *Fapt dialectal şi fapt popular*, în SCL, XVIII, 1967, p. 369—377.

¹⁰ De unele aspecte ale subordonării în fraza graiurilor olteneşti ne vom ocupa într-un alt articol.

¹¹ Prima cifră indică pagina din culegere, iar a doua, rîndul. Cînd exemplul dat continuă de pe o pagină pe cealaltă nu s-a mai dat indicaţia pentru rînd.

Sint puține frazele mai lungi în care toate propozițiile principale coordonate copulativ să fie legate doar prin *și*, fără să avem și parataxă : *Torceam supțire... și băteam tot fuior și urzam tot fuior și făceam cămașe de tort în tort că nu se găsa pînză de loc, și purtam pe noi* (75, 12—13).

Mai numeroase sint cazurile cînd propozițiile principale coordonate copulativ sint legate numai paratactic, vorbitorul înșirînd o suită de acțiuni constitutive ale unui proces, un fel de enumerare :

Ieri m-am sculat, m-am îmbrăcat, m-am spălat pă ochi, mi-am luat gamela, am intrat în vie, am cules struguri, i-am băgat la puțină pentru pregătirea pentru țuică (107—108). *Cînd tundem oaia, spălăm lîna, ferbem apă, băgăm lîna-ntr-un vas mare, într-un hîrdău, turnăm apă fiartă peștă ea, o lăsăm acolo cam două ore* (175, 15—16).

Conjunția copulativă cu cea mai frecventă folosire în toate stilurile și variantele sociale ale limbii române, cu un sens foarte vag și cu întrebuintări variate, este *și*. Acest fapt ne ajută să ne explicăm de ce ea este singura folosită la realizarea raportului de coordonare copulativă în fraza textelor studiate.

În timp ce coordonarea copulativă între propoziții principale apare foarte frecvent, între subordonate de același fel ea este mult mai rară, iar între subordonate diferite n-am întîlnit nici un caz. Coordonare copulativă între subordonate se întîlnește mai des între temporale, finale, cauzale și complementive directe, acestea fiind, de altfel, cele care apar mai frecvent în fraza graiurilor oltenesti. În general, subordonatele se coordonează copulativ cîte două, raportul realizîndu-se și de această dată prin parataxă sau cu ajutorul conjuncției *și* :

Cînd vine unchiușul și intră-n casă... lui i-a mirosit și-a văzut c-a pîtuiaț mîncarea (124, 17—18). *Și m-a ținut la copii de i-am crescut, i-am ținut* (1,6—7). *Copiii i-am crescut foarte greu, c-a fost timpurile rele și-am fost oameni săraci* (16, 22—23). *Săcerăm până la douășpe și de la douășpe îndesară începem să legăm, să facem cîrste [= cruci] pe loc* (394, 1—2).

Rar apare coordonare copulativă între propoziții subordonate și părți de propoziție corespunzătoare :

Facem din ea [din pînză] saci, saltele-n pat, ce trebuie-n cas (272,13). *Torceam de saci, de cergă, în fine, de ce avea nevoie* (264, 18—19).

În povestire sau chiar în prezentarea unor procese de muncă, coordonarea copulativă apare adesea între fraze, ele fiind legate printr-un *și* „narativ” :

Mulgem vaca, oi sau capra, ce este, și punem la putinei. Și se serbezește puțin acolo la putinei de iasă untu a suprafață. Și-l bătem cu motca aia și scoatem unt (244, 22—24). *Untura de porc o oprești săperată, nesărată. Și o ții, o pui într-un vas. Și... vine sodă, și topești untura, și topești și suda într-un ceaon, și-l umpli* (222, 19—21).

Coordonarea adversativă în graiurile oltenesti, ca și în limba literară, este mai puțin obișnuită decît cea copulativă. Nu am întîlnit acest raport decît între propoziții principale sau între fraze.

Parataxa apare des în raportul adversativ, dar gradul de opoziție, de adversitate, exprimat de cea de-a doua principală este slab :

Altu ari să-m dea-ntr-o zi [de mîncare], altu ari să-m dea-ntr-altă zi (123, 22—23). *M-am dus miercuri atunce, nu venisă di la Craiova* (250, 1).

Cea mai frecventă conjuncție adversativă este *dar* (rostită aproape totdeauna *da*) :

Și noaptea vin [lupii], da noaptea nu-i vezi (168, 18). *Noi îi spuneam cârpător, da acuma fomeile zic blând, altfel* (323, 12–13).

Dar este urmat, ca frecvență, de și adversativ :

Ș-cînd i-an-^udad drumu, l-a tras ăla de coadă, și nu putea să-l tragă (227, 6). *Stă cu-n sac de... să-l puie la moară și n-are la cine, că nu mai trec cară* (112, 19–20).

Deoarece celelalte conjuncții adversative întîlnite (*însă*, *numai*, *dar* *însă*) apar de foarte puține ori, vom da toate frazele în care ele stabilesc acest raport :

Bun înțeles că nu-i el [iarba cosită, fînul]... copt așa pe di la vale, numai pe deasupra e ceva făcut, însă-l întoarce cu furca pe partea ceilaltă (146, 2–3). *A venit acasă, a făcut horă, au plimbat bradu pînă la horă, însă lăutarii au cîntat... de mormîntare* (371, 20–21). *Miet-o ținut de el [de lup], numa l-am prins mielul eu și l-am întors îndărăt* (142, 7–8). *Ne-a ocolit ei ca să ne taie frontu, adică să ne taie nouă comunicația, dar însă noi trecu-săm* (414, 11–12).

Numai introducînd adversative este considerat de *Gramatica Academiei*, ediția a II-a, ca aparținînd vorbirii populare și regionale, iar folosirea una lingă alta a conjuncțiilor *dar* și *însă* este socotită pleonastică¹².

Între fraze coordonarea adversativă apare mult mai rar decît cea copulativă. Raportul se realizează prin conjuncțiile *dar*, *și*, de mai puține ori prin *însă* și iar :

[*Ursul*] *mîncă și jupoaie pielea. Da... n-are cuțit, o jupoaie-asa cum poate să rupă* (154, 10–11). *Auzam și noi pe învățătoru nostru... că pe ziua de 15 sau 16 martie zice că s-aprinde pămîntu. Da nu știam noi... o fi știind sau n-o fi știind* (212, 9–12). *Ș-apoi o culegem [cînepa] a [= cea] băscuită, aia de-i zice de vară, o luăm bașca. Și a de toamnă o culegem cîm se coace sămînța în ea* (416, 22–23). *Mai facem [= vopsim] cu coajă de arine și cu călecan ca să facem lîna neagră. Însă acuma facem cu prafuri, că e prafuri, da atunci nu era prafuri negre* (1–2). *Ș-o luăm ceara și facem făguri artificiali, prigatire pentru alți stupi. Iar dacă-i mai multă o vindem* (46, 22–23).

Coordonare disjunctivă apare de puține ori între unități sintactice ale graiurilor oltenesti. Acest raport l-am întîlnit mai frecvent între propoziții principale, apoi între subordonate de același fel, și, în puține cazuri, între părți de propoziție și subordonate cu funcție identică. Unitățile sintactice coordonate disjunctiv se grupează numai cîte două (într-o singură frază am întîlnit trei subordonate coordonate disjunctiv între ele).

Dacă pentru coordonarea copulativă conjuncția *și*, iar pentru cea adversativă *dar* marceau aceste raporturi în majoritatea cazurilor, sau are o situație asemănătoare în coordonarea disjunctivă :

Îi dau vorbă rumânului sau mă duc eu după el, dacă-i de-aici din sat mă duc eu (203, 21–22). *Îi puneam în pătuiag sau făceam țoță [= glugă] de coceni* (244, 18–19).

¹² Cf. vol. II, p. 249–250.

Coordonare disjunctivă între subordonate, legate prin *sau*, întâlnim rar, și numai pentru unele feluri de subordonate :

În luna februarie nu puteai s-alegi dacă omu e vrenic sau e puturos sau nu știu ce (330, 14—15). *Dacă pui făină sau pui ăstea... cenușă [pe piele] face molii* (257, 10—11).

De câte ori apar coordonate disjunctiv unele tipuri de complemente și subordonate cu funcție identică :

Făcea lumea horă aicea la un răscruci sau unde găsa ei de cuvință (336, 20). *Luom strugurii d-agoło, una, alta, cu caru sau cu căruța, cu ce-avem* (174, 18—19). În ultimul exemplu, conjuncția *sau* n-a fost exprimată și în fața subordonatei instrumentale.

Conjuncția disjunctivă *ori* apare mai rar decât *sau*, și tot numai între câteva feluri de subordonate :

La noi îl ținem pe pat mortul, ori îl pune pe masă-n mijloc (67, 5—6). *Eram subalternu lui pînă cînd... stam la el or mă schimbam și la altu* (267, 16—17).

Fie că... fie că (de trei ori) și *ori... ori* (o singură dată) le-am întâlnit numai între propoziții principale :

Fie că-l luăm în cap [grămada de fîn] și-l ducem în cap... fie că punem boii la el cu tînzala și tragem (161, 20—21). *Or scoate [cloșca] toate ouăle, or nu le scoate nici jumătate* (280, 6—7).

De foarte puține ori raportul de coordonare disjunctivă l-am găsit exprimat prin juxtapunere :

Îi era cu voia, nu-i era, ei [călușarii] juca călușu la ei (365, 4—5).

Coordonare conclusivă, în textele cercetate, apare numai de câteva ori, lucru explicabil dacă avem în vedere tematica lor, faptul că informatorii n-au simțit nevoia să tragă concluzii la cele spuse, să demonstreze ceva, concluzii și demonstrații care să fie exprimate prin propoziții conclusive. Acest raport apare rar în vorbirea spontană, neelaborată, și mai ales la oamenii cu mai puțină pregătire școlară. Situația acestui raport în fraza graiurilor olteneste confirmă afirmația acad. Iorgu Iordan care spunea că „Limba vorbită de toate zilele recurge rar la propozițiile conclusive, iar vorbirea populară și mai rar...”¹³.

Niciodată acest raport nu l-am aflat realizîndu-se prin *deci*, *dară*, *așadar*, *prin urmare*, *va să zică* etc., ci numai prin juxtapunere sau cu ajutorul lui *și*, în toate cazurile între propoziții principale :

Mă, noi avem oi, trăbe să ne-alăturăm de munte, ca să suim oile la munte vara (65, 14—15). *De fapt [strugurii] nu i-am putea zdrupși [= zdrobi] așa răpide, răpide și dacă i-am lăsa vro două zile în căruță, mai bine-ar fi* (174, 19—21).

Din cele spuse se desprind câteva concluzii privind coordonarea în fraza graiurilor olteneste, valabile, credem, în bună măsură pentru fraza populară sau pentru cea a limbii vorbite de anumite categorii sociale de vorbitori, și anume pentru cei cu mai puțină știință de carte :

¹³ *Limba română contemporană*, p. 697.

— Raportul de coordonare între unitățile sintactice ale frazei apare mai frecvent decât cel de subordonare, indiciu al unei mai mari simplități în exprimarea ideilor ;

— Coordonarea copulativă, față de situația din limba literară, apare mult mai frecvent în raport cu celelalte tipuri de coordonare ;

— Pentru realizarea raportului de coordonare se folosește, în marea majoritate a cazurilor, o singură conjuncție : *și* pentru coordonarea copulativă, *dar* pentru cea adversativă și *sau* pentru cea disjunctivă.

Mai 1969

*Institutul de lingvistică
și istorie literară
Cluj, str. E. Racoviță, nr. 21*

LIMITE ȘI TENDINȚE ÎN REALIZAREA ACORDULUI PĂRȚILOR MULTIPLE DE PROPOZIȚIE

DE

G. GRUIȚĂ

Articolul de față își propune să discute unele aspecte ale acordului părților multiple de propoziție, în limba română actuală*. Studiile și tratatele care au abordat această problemă¹, între care mai ales *Gramatica*

* Sigle și abrevieri

1. Bogza, S. P. — Geo Bogza, *Scrieri în proză*, vol. III, București, 1958.
2. Cinema — „Cinema”, revistă lunară de cultură cinematografică
3. Coșbuc, V. — G. Coșbuc, *Versuri*, București, 1961.
4. Creangă, O. — Ion Creangă, *Opere*, București, 1957.
5. Cronica — „Cronica”, săptăminal politic, social, cultural.
6. Z. Dumitrescu-Buşulenga, I. C. — — — — — Zoe Dumitrescu-Buşulenga, *Ion Creangă*, București, 1963.
7. Eminescu, O. A. — M. Eminescu, *Opere alese*, vol. I, București, 1964.
8. Făclia — „Făclia”, organ al Comitetului județean Cluj al P.C.R. și al Consiliului popular județean provizoriu.
9. Fotbal — „Fotbal”, revistă săptăminală.
10. G. L. — „Gazeta literară”, organ săptăminal al Uniunii Scriitorilor din R.S.R.
11. Gramatica — *Gramatica limbii române*, vol. I și II, București, ed. I, 1954, ed. II, 1963.
12. Teatrul — „Teatrul”, organ al Ministerului Culturii și Uniunii Scriitorilor din R.S.R.
13. Scnteia — „Scnteia”, organ al C.C. al P.C.R.
14. S. P. — „Sportul popular”, organ al Uniunii de cultură fizică și sport din R.S.R.
15. Steaua — „Steaua”, revistă a Uniunii Scriitorilor din R.S.R.

¹ Cf. *Gramatica*, vol. II, p. 75—81; 108—111; *Gramatica*, ed. a II-a, vol. II, p. 105—114 și 143—147; Iorgu Iordan, *Limba română actuală, o gramatică a „greșelilor”*, ed. a II-a, București, 1948, p. 411—433; Iorgu Iordan, *Limba română contemporană* (ediția a II-a), București, 1956, p. 571—591 și 596—602; *Limba română, Fonetică — vocabular — gramatică*, București, 1956, p. 199—202 și 211—213; H. Tiktin, *Gramatica română, Etimologia și sintaxa*, Ediția a II-a, București, 1945, p. 158—159 și 167—168; P. Alexandrescu, *Despre acordul predicatului cu subiectul*, în „Limba română”, III, 1954, nr. 3, p. 22—26; Al. Graur, *Acordul după înțeles*, în „Viața românească”, XXIX, 1937, nr. 11, p. 78—85; N. Mihăescu, *Abateri de la exprimarea corectă*, București, 1963, p. 65—84; N. Mihăescu, *Limba română, probleme de lexic și construcții gramaticale*, București, 1963, p. 64—71.

Academiei, evidențiază dificultățile întâmpinate de vorbitori în realizarea acestui acord și, ca urmare, frecvența relativ mare a dezacordului în limba română. Ținând să-și îndeplinească funcția lor normativă, lucrările amintite propun diferite soluții, bazate pe analiza minuțioasă a faptelor. Cu cele de mai jos, încercăm o alăturare la acest efort.

Pentru a putea privi lucrurile în perspectiva lor viitoare, considerăm necesar un scurt istoric al părților multiple, din punctul de vedere propus, al acordului.

În ce privește apariția lor, ne raliem părerii că părțile multiple de propoziție sînt ulterioare celor simple și au reprezentat la un moment dat o inovație în limbă ². O urmare firească a constituirii lor a fost aceea că au produs schimbări în forma cuvintelor cu care ele intră în raport direct. Aceste transformări sînt cerute de conținut și au menirea de a arăta că termenul cu care intră în relație se referă la toate elementele părții multiple respective.

Sora plînge și fratele plînge > (probabil) *sora și fratele plînge* > *sora și fratele plîng*.

În exemplul de mai sus se poate vedea tendința de adecvare a formelor gramaticale pentru reflectarea conținutului. O asemenea adecvare gramaticală s-a făcut și se face treptat; ea nu este perfectă și totală nici astăzi. Cînd spunem *haina și căciula veche* (care a rezultat din *haina veche și căciula veche*), adjectivul *veche* se referă la ambele substantive, dar forma nu exprimă aceasta. O adecvare generală nu o vedem posibilă nici în viitor. Totdeauna vor fi părți multiple care nu vor impune cuvintului cu care intră în relație o formă deosebită față de cea impusă de aceleași părți de propoziție cînd sînt simple. Cauzele considerăm a fi două:

1. Nu e totdeauna posibilă o asemenea transformare. În *casa și grajdul de acolo*, adverbul *acolo* e neflexibil și nu poate lua o formă care să arate precis faptul că e subordonatul ambelor substantive. Situația e identică, uneori, și în cazul părților de vorbire flexibile. În exemplul *fotbalul brazilian și portughez*, substantivul *fotbal* este defectiv de plural și nu poate arăta prin formă că e regentul ambelor atribute.

2. Nu e totdeauna necesară o asemenea transformare. *Ion era un om bun și harnic*. Aici ambele atribute arată calități ale unei singure ființe, de aceea *om*, deși e regentul unui subordonat multiplu, trebuie să stea la singular. Tocmai conținutul, pomenit mai sus, impune a nu se modifica forma.

Am făcut precizările de mai sus, deoarece unii lingviști ³, dînd o mai mică importanță procesului de constituire și evoluție continuă a raporturilor dintre părțile multiple și restul cuvintelor din propoziție, au operat diferite împărțiri ale acestora după criterii cel puțin insuficient justificate.

² Cf. D. D. Drașoveanu, *Observații asupra cuvintelor relaționale*, în „Cercetări de lingvistică”, XIII, 1968, nr. 1, p. 24.

³ Cf. Laura Vasilie, *Părțile de propoziție multiple*, în „Studii de gramatică”, vol. III, București, 1961, p. 79—91.

Se propune, de exemplu, clasificarea așa-zisilor termeni „plurimembri”⁴ în „părți multiple” și „mai multe părți de propoziție”. „Părțile multiple” s-ar deosebi de „mai multe” prin aceea că „determină la termenul cu care intră în relație anumite trăsături formale pe care acesta nu le are cînd intră în relație cu un termen monomembru”⁵.

Încercînd să aplicăm acest criteriu la o propoziție ca următoarea : **Limba și literatura română s-au dezvoltat mult în secolul al XIX-lea**, ne-ar fi greu, dacă nu imposibil, să precizăm dacă grupul *limba și literatura* formează o „parte multiplă” sau „mai multe părți de propoziție”. Cele două substantive intră în relație cu *română* (atributul lor) și cu *s-au dezvoltat* (predicat). La primul (*română*) nu determină „trăsături formale pe care acesta nu le are cînd intră în relație cu un termen monomembru”, dar la al doilea (*s-au dezvoltat*) provoacă așa ceva. Exemplul ales nu e izolat :

**Casa și grajdul de cărămidă s-au dărîmat.
Sora și fratele meu au plecat acasă etc.**

Considerăm că părțile multiple și cele așa-zise „mai multe” nu se deosebesc în esența lor. Ambele au aceeași proveniență (reducerea la „termenul comun”⁶), între elementele lor componente există același raport (de coordonare), iar cu regentul și determinantul lor comun⁷ se acordă în funcție de necesități, posibilități și tradiție.

Date fiind situații ca cele de mai sus, vom încerca o analiză a modului cum se realizează acordul părților multiple în limba română, a noilor tendințe în acord, cu insistență asupra problemelor a căror soluționare este, după părerea noastră, susceptibilă de îmbunătățiri.

I. Acordul predicatului cu subiectul multiplu

1. Acordul în persoană

Se face, fără greutate, după regula priorității persoanei celei mai puternice⁸. Discuții poate genera doar împrejurarea cînd între elementele componente ale subiectului multiplu, de persoane diferite, există raport disjunctiv sau de așa-numită coordonare negativă (*nici — nici*). Deoarece în acest caz e implicat mai ales acordul în număr, vom discuta și problema persoanei o dată cu numărul (vezi mai jos).

⁴ Termenul „plurimembru” (ca și „monomembru”) aparține Laurei Vasiliu (cf. Laura Vasiliu, *art. cit.*).

⁵ Laura Vasiliu, *art. cit.*, p. 90.

⁶ Cf. D. D. Drașoveanu, *art. cit.*, p. 24.

⁷ Doar în raportul atribut — regent există și posibilitatea regentului multiplu și a determinantului multiplu. În raportul predicat — subiect doar regentul (subiectul) poate fi multiplu.

⁸ Cf. *Gramatica*, ed. a II-a, vol. II, p. 106.

2. Acordul în număr

Regula e aceea că predicatul ia forma de plural, pentru a exprima precis faptul că se referă la toți termenii subiectului multiplu⁹. Există însă două excepții obligatorii :

a) Pluralul nu este necesar când doar unul din termenii subiectului multiplu săvârșește acțiunea. Aceasta se întâmplă când între cei doi termeni există raport disjunctiv, de excludere reciprocă. Acestei precizări din *Gramatică*¹⁰ i-am adăuga pe aceea că atunci când raportul disjunctiv e slab și se apropie de cel copulativ, predicatul se pune la plural, la persoana cea mai puternică din cele prezente.

Cînd se spune că Arghezi sau Eminescu sint clasici ai literaturii noastre... (G. L., XIII, 1966, nr. 30, p. 7, col. 4)

Eu sau tu știm că doar muncind izbutești în viață.

b) Pluralul nu e posibil când subiectul multiplu e format din substantive defective de plural, nearticulate, iar predicatul este un verb care arată existența. În tratatul citat mai sus se dă un astfel de exemplu, dar dezacordul e motivat prin aceea că termenii se confundă, „nu desemnează obiecte perfect distincte”¹¹. Exemplul, luat din Eminescu, se pretează la o astfel de interpretare :

E ură și turbare

În ochii lor cei negri, adînci și deserați.

Că explicația, formulată generalizator, nu e, totuși, cea justă, o demonstrează următoarele citate, în care elementele constitutive ale subiectului multiplu numesc obiecte total diferite :

Slănină și făină în pod este deavolna (Creangă, O. 32)

Este destul umor și optimism în filmul lui Alexandrov („Cinema”, 1966, nr. 41, p. 7, col. 5)

Prin pomi e ciripit și cînt (Coșbuc, V. 115)

Aur și fier este destul în munții noștri („Făclia”, XX, nr. 6156, p. 1, col. 12).

Părerea noastră este că în cazul folosirii nearticulate a acestor substantive (ex. : *slănină, făină, umor, optimism, fier, aur* etc.), mai ales însoțite de verbul existenței, iese și mai mult în evidență caracterul lor defectiv de plural. Prin punerea predicatului la plural li s-ar conferi, oarecum indirect, și lor o formă de plural, formă pe care ele nu o pot avea. De aceea, în mod obligatoriu, predicatul se pune la singular în propozițiile cu asemenea subiecte multiple. Poziția subiectului multiplu, înaintea sau în urma predicatului, nu schimbă situația, după cum se poate observa în citatele de mai sus.

În afara celor două excepții prezentate la 1 și 2, regula acordului predicatului cu subiectul multiplu trebuie respectată și, de fapt, se și respectă. Concesiile pe care *Gramatica* le face, încercînd să explice și să justifice și alte excepții, obligă la o reexaminare a faptelor.

⁹ Cf. *Gramatica*, ed. a II-a, vol. II, p. 106.

¹⁰ Cf. *Gramatica*, ed. a II-a, vol. II, p. 107.

¹¹ Cf. *Gramatica*, ed. a II-a, vol. II, p. 107.

Astfel e situația acordului predicatului cu subiectul multiplu ai cărui termeni sînt legați prin așa-zisa conjuncție copulativă negativă. Se recomandă ca fiind corectă forma cu predicatul la singular, ca în exemplul care urmează :

*Nici mama, nici sora mea n-a venit*¹².

Dar *nici* este un adverb care întărește negația, nu conjuncție, cum se susține de obicei¹³. Faptul e demonstrat de D. D. Drașoveanu¹⁴, care pe bună dreptate, îl socotește adverb, antonim al adverbului *și*. Posibilitatea punerii virgulei, a unei conjuncții coordonatoare între propoziții care încep cu *nici*, între cuvinte însoțite de *nici*, arată aceasta¹⁵. Nu există nici un motiv serios pentru a trata diferit propozițiile în care apare și corelat cu el însuși, față de cele în care apare antonimul său *nici*, tot în corelație cu el însuși. Aspectul negativ sau pozitiv al propoziției afectează în mod egal elementele subiectului multiplu. Amîndouă (toate trei etc.) fac sau nu fac acțiunea verbului. De aceea, norma recomandată nu credem că e cea mai justă. De altfel, uzul nu șovăie în acest caz, tratînd absolut identic propozițiile în care există subiecte multiple însoțite de adverbele *și* sau *nici*. În ambele cazuri predicatul se pune la plural, la persoana cea mai puternică din cele prezentate, conform regulii generale.

Și omul și diavolul sînt aici la fel de înțelepți (Zoe Dumitrescu-Buşulenga, I.C., 68)

Nici entuziasmul, nici emoția nu erau justificate („Teatrul”, IX, 1964, nr. 6, p. 63)

Nici pasul și nici privirea oamenilor nu pot urmări...

(Bogza, S.P., III, 233)

Nici tu, nici eu nu putem trece.

Propoziția de la care a plecat discuția noastră ar avea un acord mai potrivit uzului și logicii, dacă ea ar suna astfel :

Nici mama, nici sora mea n-au venit.

Gramaticile¹⁶ mai tratează la subcapitolul acordului predicatului cu subiectul multiplu și problema așa-zisului subiect multiplu, ale cărui elemente sînt legate între ele prin *cu, împreună cu, în acord cu*.

Convingerea noastră este că în asemenea propoziții nu avem subiect multiplu, iar acordul se face după înțeles, ca în cazul substantivelor colective. *Cu* (și locuțiunile respective) își păstrează în orice împrejurare

¹² Cf. *Gramatica*, ed. a II-a, vol. II, p. 107.

¹³ Cf. *Gramatica*, ed. a II-a, vol. II, p. 52.

¹⁴ Cf. D. D. Drașoveanu, *art. cit.*, p. 29–30.

¹⁵ Nici încercările făcute pe baza analizei distribuționale n-au convins că „nici” și „și” (conjuncția) fac parte din aceeași clasă de cuvinte. În *Elemente de lingvistică structurală*, București, 1967, p. 43, se afirmă că distribuția elementelor „și” (conjuncție) și „nici” cuprinde și următoarele contexte comune : *N-a plouat și n-a nins, N-a plouat, nici n-a nins*. Dar acestea nu sînt contexte identice, căci accentul și intonația sînt diferite, iar pauza mai mare, marcată în al doilea exemplu prin virgulă, contribuie și ea la schimbarea contextului. (Cf. în acest sens pag. 278 din op. cit., unde următoarele contexte ale lui „tău” și „bun” sînt date ca neidentice, tocmai din motivele arătate mai sus : *Copilul tău drag pleacă și Copilul bun, drag pleacă*).

¹⁶ Cf. *Gramatica*, vol. II, p. 76 ; *Gramatica*, ed. a II-a, vol. II, p. 108.

esența de prepoziție care cere acuzativul¹⁷. Nici în propoziții ca *Mama cu tata au plecat la oraș*, cu nu este altceva decât prepoziție care leagă un complement sociativ. Aceeași e situația și în următorul exemplu, dat pentru subiect multiplu: *El împreună cu fata se puseră în carîta zmeoaicei*¹⁸. *Fata* e complement sociativ, nu element al subiectului. Faptul că, deși propoziția are subiect simplu, predicatul se pune la plural e just și explicabil. Acordul gramatical este sacrificat înțelesului, cum se întâmplă și în cazul substantivelor colective nearticulate sau articulate cu articol nehotărît, urmate de atribute la plural. Vorbitorul simte că elementul sociativ contribuie, de cele mai multe ori, în mod egal cu subiectul la îndeplinirea acțiunii verbului și exprimă aceasta prin acordul predicatului după înțeles. Acest fel de acord e atît de frecvent în limba română, încît el trebuie acceptat ca regulă, regulă care, formulată ca mai jos, ar putea pune capăt, cel puțin în aspectul scris al limbii, oscilațiilor și ezitărilor care se observă la vorbitori în asemenea împrejurări.

Cînd subiectul e urmat de un complement sociativ, predicatul se pune la plural, la persoana cea mai puternică din cele prezente.

Tu cu Ionel mergeți acasă.

Nu se aplică regula:

Cînd întresubiect și complementul sociativ se intercalează predicatul:

Tu mergi cu Ionel acasă;

Cînd complementul sociativ este de aspect negativ:

Tu fără Ionel mergi acasă;

Cînd complementul sociativ precedă subiectul:

Cu Ionel tu nu pleci acasă.

O precizare privind situațiile în care termenii subiectului multiplu „se confundă într-unul singur din punctul de vedere al raportului cu realitatea, adică nu desemnează obiecte perfect distincte”¹⁹:

Interpretînd exemplul dat în acest sens:

*Vezi domnișoru-acela care toate le știe,
Căruia vorbă, duhul îi stă în pălărie,
În chipul de-a o scoate cu grații prefăcute?,*

conform punctului nostru de vedere, considerăm că aici nu avem de-a face cu o excepție obligatorie. Ea se datorește mai mult atracției și nu trebuie admisă. Există, într-adevăr, cazuri cînd doi sau mai mulți termeni, în context, desemnează în mod precis un singur obiect. Numai atunci e logic și obligatoriu ca predicatul să nu fie la plural:

Inițiatorul și conducătorul revistei a murit la scurtă vreme după aceea („Cronica”, I, 1960, nr. 40, p. 3, col. 4).

¹⁷ Cf. D. D. Drașoveanu, *art. cit.*, p. 21–22.

¹⁸ *Gramatica*, ed. a II-a, vol. II, p. 108.

¹⁹ *Gramatica*, ed. a II-a, vol. II, p. 107.

3. Acordul în gen

La regula, justă, că în realizarea acordului în gen a numelui predicativ cu subiectul multiplu, masculinul are prioritate când substantivele subiecte sînt nume de ființe, am dori doar să subliniem următoarele :

Cînd subiectele numesc lucruri (sau numesc altceva decît ființe), masculinul nu se poate impune în fața celorlalte genuri decît dacă e la plural, dar și atunci numai în următoarele două cazuri :

- dacă e cel mai apropiat de predicat dintre subiectele existente ;
- dacă celelalte elemente ale subiectului multiplu sînt neutre la singular.

În rest, numele predicative (exprimate prin adjective) și participiile (cînd predicatele sînt la diateza pasivă) se pun la feminin plural.

II. Acordul atributului multiplu și al atributului cu regent multiplu

1. Atributul multiplu

Cînd toate elementele atributului multiplu se referă la un singur obiect, substantivul regent se pune totdeauna la singular.

Țară bogată și frumoasă}}

Cînd elementele atributului multiplu se referă fiecare la alt obiect din clasa celor numite prin regentul lor, acordul se face în două feluri.

Tradițional, regentul se pune la singular :

Ideologia germană și franceză

Inovație : punerea regentului la plural :

Limbile germană și franceză

Această inovație de acord se datorește tot factorului conținut, pentru a arăta și gramatical că este vorba de mai multe obiecte distincte. Acest factor este atît de puternic, încît modifică chiar expresii idiomatice și formule consacrate²⁰, fără a se putea însă impune în absolut toate situațiile. De exemplu, un substantiv defectiv de plural nu va lua niciodată forma acestui număr pentru a se conforma noii tendințe în acord. Totdeauna se va spune ca în exemplul următor :

Cunosc fotbalul brazilian și cel portughez (S.P., XXII, 1966, nr. 5163, p. 4, col. 5).

La fel stau lucrurile în cazul atributului multiplu exprimat prin adjective pronominale posesive.

Cartea ta și a mea (nu cărțile)

Acordul cu regentul la plural cîștigă teren mai ales la următoarele subcategorii de atribute :

a) Atributul adjectival exprimat prin adjective calificative, cînd regentul nu e defectiv de plural

²⁰ Vezi „pahar de apă” > (pentru unii) < „pahar cu apă” ; „sala de mese” > „sala cu mese”.

Prietenia popoarelor român și bulgar („Scinteia”, XXXV, 1966, nr. 7081, p. 1, col. 2)

Guvernele român și algerian („Scinteia”, XXXV, 1966, nr. 7152, p. 4, col. 2).

*Gramatica*²¹ semnalează numai acest caz, dar un acord cu regentul la plural este cel puțin la fel de frecvent la încă trei subcategorii de atribute.

b) Atribut adjectival exprimat prin numeral ordinal sau cardinal
Artele poetice ale veacurilor XVI și XVII...

Clasele V — VIII

Anii III — IV — V

c) Atributul substantival prepozițional

Categoriile de gen și specie întrec... („Steaua”, XVII, 1966, nr. 9, p. 76)

Universitățile din București și Cluj

d) Atributul substantival apozitional

Tovarășii Ion Podaru și Melinte Opreș au fost aleși încă de la început... („Scinteia”, XXXVI, 1967, nr. 7221, p. 1, col. 3).

Subliniind utilizarea largă a acordului atributelor multiple cu regentul la plural, considerăm că cele afirmate în *Gramatică* în legătură cu această problemă sînt numai parțial juste: „Limba vorbită nu folosește această formulă, care dă impresia de dezacord, deoarece nu se simte imediat că va urma un al doilea atribut”²².

Credem că cel puțin în cele patru cazuri subliniate mai sus, regula acordului cu regentul la plural trebuie considerată obligatorie²³.

2. Regent multiplu

Analiza atributului cu regent multiplu evidențiază același efort al gramaticii de a găsi forme corespunzătoare conținutului. Practic, aceasta se manifestă în două feluri.

a) Repetarea atributului după fiecare element al regentului multiplu²⁴:

Guvernul și poporul român > guvernul român și poporul român

E un procedeu care satisface tendința spre claritate și precizie, dar nu și pe aceea de economie, din care cauză nu are sorți de generalizare.

b) Punerea atributului la plural, pentru a arăta că determină pe fiecare element al regentului multiplu. Iată cîteva exemple:

Categorii cu o evoluție sau involuție măsurabile istoric („Steaua”, XVII, 1966, nr. 9, p. 70)

²¹ Cf. *Gramatica*, ed. a II-a, vol. II, p. 146.

²² *Gramatica*, ed. a II-a, vol. II, p. 146.

²³ Forța acestei tendințe în acord nu poate fi neglijată. Logica, rațiunea încep să impună chiar forme curioase, cum este, de pildă, cazul cînd însuși articolul nehotărît, pus înaintea mai multor nume proprii, ia formă de plural, pentru a arăta că se referă la toate: *Numele lui se așază firesc alături de acelea ale unor Eminescu, Bălcescu, Luchian, Enescu...* (Scinteia, XXXVI, 1967, nr. 7282, p. 4, c. 1).

²⁴ Și care încetează astfel de-a mai fi regent multiplu.

Se întoarce cu o admirație și o încredere vrednice de orice umanist european (Zoe Dumitrescu-Buşulenga, I. C., 39)

Cu o vervă, un patos și umor specifice... (Micu — Manolescu, L.R.A., 322)

Nuvela romantică și mai ales cea realistă angajate pe alte teritorii... („Steaua”, XVII, 1966, nr. 9, p. 75)

Dezbaterile au fost conduse de înșiși Stanley Rous, Dr. Reisler și Andreievici... („Fotbal”, II, 1967, nr. 41, p. 9, col. 1)

Bărbați și femei ies rîzînd cu hainele și fața albe... (Bogza, S. P., III, 137).

După cum se vede, acest al doilea procedeu e foarte uzitat, iar o formulare ca următoarea, în care atributul este la singular, se simte ca fiind greșită, neclară :

Transportul și treierişul sînt frîmate de defecțiunile serioase... de pasivitatea și indiferența față de soarta recoltei manifestată de unele conduceri („Făclia”, XXI, 1966, nr. 6151, p. 1, col. 4).

Cu toată răspîndirea sa, nici acordul atributului la plural cînd are regent multiplu nu se va putea generaliza total. Pentru sintagme ca cele de mai jos, vorbitorii nu vor simți, probabil, niciodată nevoia de a pune atributul la plural pentru a preciza că are regent multiplu :

Limba și literatura română

Știința și tehnica modernă

Melodia și interpretul preferat

Aceeași soartă o vor avea, în mod și mai cert, atributul ce precedă regentul multiplu și atributul adjectival exprimat prin adjectiv posesiv.

Observațiile de mai sus în legătură cu acordul părților multiple de propoziție reflectă unele aspecte ale dinamicii limbii române actuale. Gramaticile au sesizat, în general, just aceste tendințe, investindu-le cu puterea de „normă” pe cele cu sorți de izbîndă, stabilind limite în alte cazuri. Unele norme însă, după cum s-a văzut, sînt susceptibile de îmbunătățiri și completări.

Noiembrie 1968

Universitatea „Babeș-Bolyai”

Facultatea de filologie

Str. Horea, 31, Cluj.

UNELE CARACTERISTICI ALE LIMBII PRESEI

DE

ALEXANDRU INDREA

În zilele noastre presa cunoaște o foarte largă răspîndire. În afara revistelor și ziarelor care apar în capitală, reviste mari apar în fiecare oraș mai mare al țării și cite un ziar în fiecare capitală de județ. Prin intermediul presei, cultura se răspîndește pînă în cele mai îndepărtate colțuri ale țării.

Este firesc ca în această atît de mare și intensă activitate, la numeroasa armată de lucrători din domeniul presei, publiciști, redactori și colaboratori, să se accentueze sau chiar să se formeze anumite tendințe în exprimare, să se dezvolte, cu alte cuvinte, un anumit limbaj, pe care nu-l vom găsi în alte sectoare de activitate scriitoricească.

Pentru a înțelege natura limbajului din presă trebuie să avem în vedere condițiile speciale în care lucrează și scrie redactorul de ziar. Și anume, în primul rînd timpul limitat de care dispune de obicei, apoi spațiul restrîns, precum și faptul că ziaristul se află cu cititorii ca într-un fel de dialog, ceea ce inspiră limbii un anumit caracter.

Pe de altă parte, ziaristul nu poate face abstracție de cerințele generale ale stilului, cum sînt : figurarea, plasticizarea, concretizarea. Ușurința în exprimare, concizia, generalizarea, abstractizarea sînt cîteva cerințe care impun limbajului presei o serie de caracteristici.

În cele ce urmează vom analiza cîteva dintre construcțiile larg utilizate în presă ¹.

¹ În alcătuirea articolului de față, de un decsbrit felos re-a fost excelenta lucrare a lui Alf Lombard, *Les constructions nominales dans le français moderne. Etude syntactique et stylistique*, Uppsala — Stockholm, 1930.

I. Construcțiile cu abstracte verbale (în special cu infinitivul lung)²

La citirea articolelor din presă atrage atenția de la prima vedere extrem de frecvența folosire a abstractelor verbale (*îmbunătățire, folosire, ridicare, perfecționare* etc.). Iată, de ex., un articol intitulat „Scopul final — rentabilizarea întregii producții”, apărut în ziarul „Făclia” (Cluj) din 24. III.1967. În acest articol de 251 rînduri sînt nu mai puțin de 90 infinitive lungi, revenind în medie cîte unul la mai puțin de trei rînduri.

Construcțiile cu abstracte verbale oferă deosebite avantaje în ceea ce privește ușurința în exprimare, și anume :

1. Abstractul verbal, pe lingă determinările pe care le au de obicei substantivele (attribute), poate avea și determinări de natura complementelor verbului :

„Trebuie concentrate...toate eforturile...asupra dezvoltării *mai departe* a producției agricole” — N 53 2/3³ ; „Atragerea *la buna rezolvare* a problemelor...constituie o sarcină...” — ST 925 2/2 ; „Se produceau opriri la mașini din cauza...neînlăturării *la timp* a micilor defecte”. — F. 3058 3/1 ; „[Colectivul] ocupîndu-se...de însușirea *în mod creator*...a directivelor...a reușit să...” — F. 3111 3/4 ; „În vederea petrecerii *în mod plăcut*...a vacanței... Consiliul regional... a întreprins organizarea...” — F 6340 2/1 ; „Nerealizarea a... lei din primul trimestru se datorează neprevederii în planul... trimestrial... *decît executarea* ⁴ unui procent de 21,1... din planul anual” — F. 6993 3/1.

2. Abstractul verbal, deși își păstrează în parte, după cum am văzut, caracterul verbal, poate îndeplini în propoziție oricare din funcțiile sintactice ale unui substantiv obișnuit :

— subiect (42)⁵ : „O cerință de bază a economiei... o constituie *folosirea rațională* a mijloacelor fixe” — RL 7583 2/4 ; „Depinde de price-

² Pentru ca problema în discuție să fie mai ușor de urmărit, exemplele noastre vor fi numai cu abstracte verbale infinitive lungi, dar în aceeași situație se află, în general, și alte abstracte verbale.

³ Dăm abrevierile publicațiilor utilizate în articolul de față. La ziare, indicațiile bibliografice cuprind : numărul de apariție al ziarului, pagina în numărătorul fracției și coloana în număr.

I. Ziare și reviste :

- C = „Crișana”, Oradea, 1969
 CONT. = „Contemporanul”, București, 1948 și urm.
 F = „Făclia”, Cluj, 1956 și urm.
 GÎ = „Gazeta Învățămîntului”, București, 1956 și urm.
 IH = „Informația Harghitei”, Miercurea-Ciuc, 1969.
 M = „Munca”, București, 1969
 N = „Năzuința”, Zălau, 1969
 RL = „România liberă”, București, 1969
 SS = „Satul socialist”, București, 1969
 ST = „Scînteia tineretului”, București, 1952 și urm.

II. Alte scrieri :

- LIT. ROM. XI = *Literatura română*, clasa a XI-a liceu, București, 1967.
 LIT. ROM. XII = *Literatura română*, clasa a XII-a liceu, București, 1968.

⁴ Construcție evident nerecomandabilă.

⁵ Pentru a indica frecvența cazului respectiv, dăm în paranteză numărul de exemple de care dispunem.

perea directorului de cămin *împletirea* proiecției cinematografice cu alte activități” — SS 38 1/6;

— nume predicativ (5): „Proiectanții recunosc că acestea sînt *scăpări*” — M 6715 2/4; „Unul din fenomenele negative... este *supra-încărcarea* elevilor” — GÎ 393 1/5;

— atribut (36): „Prin metoda *ierbicidării*... s-au obținut rezultate de vîrf” — M. 6715 3/5; „Fără a face... o artă facilă, ... *de preludi* a unor motive cunoscute, ei caută modalități noi...” — M 6715 2/5;

— complement direct (31): „Au prevăzut... *producerea* cu pierderi a 70 de sortimente” — F 6302 1/4; „Beneficiarii... stau așteptînd *aprobări* de fonduri” — M. 6715 2/4; „Poezia din acest volum e enunțativă... *brodînd contrapunctări* la o simbolistică nouă” — CONT 108 5/1;

— complement indirect (9): „În faza următoare *indiguirii* i se vor adăuga lucrări de desecări” — SS 46 1/2; „*De proiectarea*... ventilației ne ocupăm noi în țară” — M 6715 2/7; „Pilotul... a recurs la *căutarea liberă* a țintei” — M 6715 5/1;

— complement circumstanțial de timp (15): „Lotul de vișele format *după înfărcare* se duce într-un grajd aparte” — N 69 2/1; „Cei ce doresc să ia o astfel de măsură de prevedere plătesc, la *emiterea* poliței, o primă de 15 lei” — M 6715 4/2;

— complement circumstanțial de mod (16): „Unii... nu studiază *cu răspundere* oportunitatea procurării anumitor utilaje” — RL 7583 2/5;

— complement circumstanțial de cauză (7): „Pensiile se plătesc... și aceloră din unitățile care, *datorită* ⁶ nerealizării planului, achită o sumă... mai mică” — SS 38 3/3; „Principală operație — centrarea și în continuare înzidirea interioară — este *întîrziată de nelivrarea* unor comenzi” — RL 7583 2/3;

— complement circumstanțial de scop (26): „*Pentru sporirea* fertilității unor soluri... s-au organizat cîmpuri experimentale” — SS 46 1/2; „S-au constituit comisii care urmează să se deplaseze pe teren... *în scopul impulsionării* stringerii... fierului vechi” — GÎ 393 2/4; „Raportul a menționat o serie de acțiuni organizate... *în sprijinul îmbunătățirii* procesului instructiv-educativ” — GÎ 884 1/5; „12,8 la sută studiază *în vederea obținerii* unei diplome superioare” — M 6715 3/2;

— complement circumstanțial concesiv (4): „*Cu toată creșterea* înregistrată în producție..., fabrica continuă să...” — N 53 2/4;

— complement circumstanțial de referință (15): „Am *întîmpinat*... greutăți *în organizarea*... muncii” — F 6302 1/2; „*În ceea ce privește* *acoperirea* cu manuale a cursurilor..., Ministerul... n-a luat... măsurile care se impuneau” — GÎ 884 4/4; „*În vederea pregătirii* [copiilor] pentru școală..., statul... prevede organizarea de cămine” — F 6379 1/1;

— complement circumstanțial instrumental (6): „S-a manifestat... *tendința de a frîna activitatea* cu filmul... *prin suspendări* nejustificate de spectacole” — SS 38 1/3.

⁶ Cuvintelor sau îmbinărilor de cuvinte de tipul : *datorită, privind, în vederea, în scopul, din cauza, în ceea ce privește, în privința* etc., așezate în fața abstractelor verbale, le atribuim valoare prepozițională.

II. Propozițiile nominale ⁷

În presă avem de-a face, de fapt, cu propoziții nominale de un anumit tip, anume cu *propoziții nominale cu bază de abstract verbal, în special infinitiv lung*. Spre deosebire de construcțiile obișnuite (propozițiile verbale), propozițiile nominale cu abstract verbal, în loc de un verb pregnant, au la bază structura: *abstract verbal* (adică un substantiv) + *un verb nepregnant*. Să luăm un exemplu, cu cât mai simplu cu atât mai convingător: *Oamenii au plecat la ora 5* și *Plecarea oamenilor a fost la ora 5*. Față de prima, cea de-a doua formulare e o propoziție nominală cu abstract verbal, deoarece față de baza *au plecat* (*verb pregnant*) avem un substantiv abstract verbal, *plecarea*, și un verb nepregnant, *a fost*. După cum se poate ușor observa, deși baza lexicală (*plecarea* și *au plecat*) și sensul sint aproximativ aceleași, structura este totuși alta. Ideea, ca noțiune lexicală, a predicatului *au plecat* din prima propoziție apare ca subiect în a doua propoziție (*plecarea*), iar subiectul *oamenii* apare ca atribut (*oamenilor*). Propoziția a doua este lipsită de un verb pregnant, în schimb câștigă un substantiv în plus. Prin faptul că accentul cade nu pe subiect (*oamenii*, ca autor al acțiunii), ci pe acțiunea însăși, propoziția *Plecarea oamenilor a fost la ora 5* are întrucâtva un caracter mai impersonal, mai generalizator, mai abstract decât propoziția *Oamenii au plecat la ora 5*.

Propozițiile cu abstracte verbale, frecvente în limba presei, sînt în general de structura *abstract verbal* + *un verb nepregnant* + *o complinire* (nume predicativ sau un complement), ordinea fiind directă sau inversă. Vom da cîteva exemple: „*Lichidarea acestui decalaj... e principala sarcină ce revine în viitor fiecărui muncitor*” — IH 415 3/1 (muncitorii trebuie să lichideze decalajul...); „*Creșterea continuă a producției agricole... reprezintă preocuparea lor de căpetenie*” — M 6715 5/1—2; „*Un obiectiv... 91 constituie alimentarea cu apă*” — SS 46 1/2; „*Unul dintre fenomenele negative care se manifestă în școli... este supraîncărcarea elevilor*” — GÎ 393 1/5; „*Realizarea măsurilor propuse... a fost posibilă datorită antrenării tuturor cadrelor de muncitori*” — F 6333 3/8 (= măsurile au putut fi realizate...); „*Este necesară... o preocupare mai largă în ce privește cercetarea*” — GÎ 891 1/6; „*Pregătirile în vederea deschiderii acestei stagiuni... sînt finite*” — F 6178 1/2; „*În centrul preocupărilor colectivelor... au stat îndeplinirea... sarcinilor..., satisfacerea la timp... a obligațiilor*” — F 6302 1/1 (= colectivele și-au îndeplinit sarcinile); „*În cadrul asociației există o preocupare pentru dezvoltarea...*” — F 6299 2/4 (= asociația se ocupă de...); „*În celelalte asociații... se manifestă o insuficientă preocupare față de folosirea condițiilor...*” — F 6292 2/3 (= celelalte asociații nu folosesc îndeajuns condițiile...); „*În ziua de 24 aprilie a.c. a avut loc constituirea primei întreprinderi...*” — F 6370 1/7 (= în ziua de... s-a constituit prima întreprindere...); „*Preocuparea pentru realizarea unor produse cu parametri tehnici... ridicăți*

⁷ Gramatica Academiei, ed. a II-a, vol. II, p. 71, consideră ca *propoziții nominale* numai propozițiile în structura cărora nu există un verb la un mod predicativ, de ex.: *În odaie liniște. Goe nicăieri*. În lucrarea de față folosim acest termen într-un sens mai larg. Considerăm ca *propoziții nominale* și propozițiile care au un predicat nominal, spre deosebire de *propoziții verbale*, care au un predicat verbal. Cf. *Grammaire Larousse du XXe siècle*, p. 55, Paris, 1936.

a crescut" — N 52 3/4; „*Se îmbunătățește aprovizionarea orașului cu legume*" — C 150 2/3; „*Desfășurarea în condiții optime a transportului cere... sporirea dotării căilor ferate cu locomotive*" — F 6307 3/2 (= pentru ca transportul să se desfășoare mai bine, e nevoie să se doteze căile ferate cu locomotive...); „*O puternică dezvoltare a cunoscut și creșterea animalelor*" — SS 45 3/1.

III. Simplificarea frazelor

Limbajul nominal oferă posibilități maxime de concentrare a expresiei. Idei echivalente cu fraze, în limbajul nominal se reduc la propoziții. De ex.: „Nerealizarea a... lei din primul trimestru se datorează neprevederii în planul trimestrial a..." — F 6993 3/1 (= suma de... lei nu a fost realizată din cauză că nu s-a prevăzut în planul trimestrial că...) sau „Desfășurarea în condiții optime a transportului cere... sporirea dotării căilor ferate cu locomotive..." — F 6307 3/2 (= transportul nu se va putea desfășura în condiții optime decât atunci când căile ferate vor fi dotate cu locomotive...).

Frazele în limbajul nominal al presei, în general, sînt simple din punct de vedere al structurii gramaticale, adică fără prea multe subordonate. Subordonatele de diferite feluri au, în limbajul nominal, echivalentul în construcții cu abstracte verbale. De ex.:

— subiectiva (5): „Se mai observă, în legătură cu... noul plan de învățămînt, *desființarea unor cursuri și reintroducerea lor ulterioară... fără a se da vreo explicație*" — RL 7583 3/5 (= se mai observă... că s-au desființat etc.); „În ziua de... mi s-a adus la cunoștință *aprobarea instalării telefonului*" — RL 7583 2/7 (= ... mi s-a adus la cunoștință că s-a aprobat etc.);

— predicativa (3): „O lipsă... este *subaprecierea* îndelungată a necesității măsurilor de cooperare" — F 6307 3/1 (= o lipsă este că s-a subapreciat etc.);

— atributiva (12): „Primul an de *experimentare* a noului sistem... a însemnat un an de verificări" — RL 7583 2/8 (= primul an în care s-a experimentat etc.); „Acestuia din urmă îi revine sarcina *explicitării*" — CONT. 108 5/3 (= ... sarcina să explice);

— completiva directă (16): „Viitorul cincinal va permite... *atingerea* unor producții... spectaculoase" — M 6715 5/4; „S-a reușit ca pînă la 9 august toate gospodăriile de stat... să raporteze *terminarea... recoltatului*" — F 3058 1/1 (= ... să raporteze că au terminat etc.); „Au prevăzut... *producerea* cu pierderi a 70 de sortimente" — F 6302 1/4 (= au prevăzut că vor produce cu pierderi etc.);

— completiva indirectă (6): „Cooperativele au fost ajutate în *întocmirea* unor planuri..." — F 6372 3/6 (= au fost ajutate să întocmească etc.);

— completiva circumstanțială de timp (8): „Fiecare gospodar individual trebuie să-și pregătească *îngrășămintele* pe care să le dea la *desprimăvărare* semănăturilor de grâu" — M 6715 2/4 (= să le dea cînd se va desprimăvăra etc.); „Acum, după *delimitarea vetrelor*, lucrurile s-au

mai schimbat" — SS 38 2/4 (= acum, după ce au fost delimitate vetrele, etc.);

— completiva circumstanțială de cauză (5): „La Fabrica de butoaie s-au produs... doage cu defecțiuni... din cauza depozitării necorespunzătoare a acestora" — C 150 3/3 (= s-au produs doage cu defecțiuni din cauza că nu au fost depozitate corespunzător);

— completiva circumstanțială de scop (17): „Am trimis... sesiunea către U.J.C.C. cu rugămintea de a delega un revizor contabil pentru verificări la fața locului" — IH 415 2/3 (= ... a delegat un revizor contabil ca să verifice etc.); „S-au constituit comisii care urmează să se deplaseze pe teren... în scopul impulsivării stringerii... fierului vechi" — GÎ 393 3/6 (= să se deplaseze pe teren pentru ca să impulsioneze etc.);

— completiva circumstanțială concesivă (2): „Cu toată creșterea înregistrată în producție, fabrica continuă să..." — M 6715 1/2 (= cu toate că producția a crescut, fabrica continuă să...).

IV. Opoziția abstractizare, generalizare — reconcretizare, plasticizare se rezolvă în limbajul presei prin o serie de fapte lingvistice, dintre care vom aminti:

1. exprimarea unor categorii gramaticale, ca: negația, potențialitatea, necesitatea, condiția, modalitatea, scopul, cauza etc., nu prin cuvinte unele gramaticale (adverbe, verbe auxiliare, prepoziții, conjuncții), ci prin cuvinte pregnante: — negația se exprimă prin cuvinte ca: *a împiedica, a evita, lipsă, insuficient* etc.: „Amplasarea defectuoasă... a posturilor telefonice împiedică... rezolvarea rapidă a urgențelor" — SS 46 2/5 (= posturile telefonice fiind rău amplasate, urgențele nu pot fi rezolvate rapid); „Pentru evitarea deformării garniturilor... s-a stabilit ca..." — F 6178 1/1 (= pentru ca să nu se mai deformeze...); „Un alt factor... este lipsa de preocupare a unor conducători..." — GÎ 395 1/2 (= un alt factor este că unii conducători nu se preocupă de...); „În celelalte asociații... se manifestă o insuficientă preocupare față de..." — F 6292 2/3;

— potențialitatea se exprimă prin cuvinte ca: *posibilitate, posibil* etc. „[Muncitorii] au discutat posibilitățile de îmbunătățire a calității produselor" — F 3181 3/1; „Aceasta denotă că este posibilă... efectuarea lucrărilor" — N 69 2/2 (= aceasta denotă că se pot efectua lucrările...);

— necesitatea se exprimă prin cuvinte ca: *a necesita, necesitate, necesar, obligație, obligativitate, sarcină* etc.: „Pământul nu necesită o udare imediată" — N 69 2/5 (= pământul nu trebuie udat imediat); „Rezultă, deci, necesitatea dezvoltării geografiei economice" — RL 7583 3/3 (= rezultă că trebuie să se dezvolte studiul etc.); „Întărirea succesului reformei bănești este o obligație... a tuturor oamenilor muncii" — ST 925 2/2; „S-a prevăzut obligativitatea achitării... contribuției de 3,5 la sută" — SS 38 3/4; „Clarificarea situației... constituie o sarcină de actualitate" — RL 7583 2/6 (= situația trebuie să se clarifice chiar acum);

— condiția se exprimă prin cuvinte ca: *a depinde, condiție* etc.: „Rezolvarea... acestei probleme depinde... de utilizarea rațională a potențialului feminin" — M 6715 3/4 (= această problemă nu poate fi rezolvată decât dacă potențialul feminin va fi utilizat rațional); „Planificarea judicioasă a muncii... constituie o condiție... pentru buna des-

fășurare a ei...” — F 3120 3/1 (= munca nu se desfășoară bine decît dacă e bine planificată);

— scopul se exprimă prin cuvinte ca : *scop, obiectiv* etc. : „În scopul predării cunoștințelor în mod intuitiv, ... laboratoarele s-au îmbogățit cu noi sortimente de material didactic” — F 6178 1/3;

— cauza se exprimă prin cuvinte ca : *motiv, cauză* etc. : „Din cauza ... slabei utilizări a îngrășămintelor..., această unitate obținea... recolte slabe” — SS 46 1/3 (= obținea recolte slabe, deoarece nu folosea îngrășămintă etc.).

2. Ideea abstractă conținută în unele cuvinte se circumscrie prin indicarea genului proxim. Aici distingem două cazuri : genul proxim la substantive și genul proxim la verbe :

— genul proxim la substantive este de modelul „*muncă de lămurire*” (în loc de simplu *lămurire*) și se exprimă prin cuvinte ca : *muncă* (10), *acțiune* (6), *activitate, lucrare* (3), *proces* (3), *stare* (2), *problemă* (15), *sarcină* (7), *domeniu* (2) etc. „Modul cum s-au valorificat... rezultatele muncii de cercetare s-a concretizat... în înființarea de pășuni model” — SS 46 1/3 (rezultatele muncii de cercetare în loc de rezultatele cercetării); „Acțiunea de stringere și depozitare a plantelor furagere e mult rămasă în urmă” — C 150 3/3 (= stringerea și depozitarea... sînt rămase în urmă); „Se realizează coordonarea activității de cercetare” — Gf 884 1/4 (= ... coordonarea cercetării); „Se vor executa noi lucrări de indiguiri și descări în Lunca Dunării” — SS 45 1/4 (= se vor executa indiguiri etc.); „Unii specialiști presupun că procesul de scădere... a numărului stîngacilor era legat de necesitatea de apărare a inimii cu mîna stîngă” — N 52 10/2 (= scăderea numărului stîngacilor era legată de...); „Asemenea amenințări creează o stare de tensiune” — F 3058 1/3 (= creează tensiune); „Problema alimentării cu apă este dificilă” — N 52 5/3 (= alimentarea cu apă e dificilă); „Destinată... stimulării înclinațiilor elevilor, preocupați de domeniul creației libere..., această organizație... a reușit... să reinvioreze climatul...” — C 150 2/1 (= preocupați de creația literară);

— genul proxim la verbe este de modelul *a face propunere* (în loc de *a propune*) și se exprimă prin verbe : *a face, a întreprinde, a asigura, a realiza, a da, a se produce, a efectua, a se preocupa de, a desfășura, a trece la, a se manifesta, a(-și) găsi* etc. „În anul 1966 au fost făcute amenajări noi pe 350 ha” — F 6303 3/1 (= au fost amenajate 350 ha); „Consiliul regional... a întreprins organizarea... fazei intercomunale” — F 6340 2/1 (= a organizat faza...); „Va trebui să asigurăm... extinderea irigațiilor” — F 6303 3/1 (= să extindem irigațiile); „În sfera desfacerii cu amănuntul... s-au realizat vînzări de... lei” — N 69 3/1 (= s-a vîndut de... lei); „Sarcinilor... care ne stau în față, le vom da o rezolvare mai eficientă” — F 6274 3/8 (= sarcinile le vom rezolva mai eficient); „Se produceau opriri la mașini din cauza proastei lor întrețineri” — F 3058 3/1; „Această lucrare trebuie executată concomitent cu discutitul... după care se mai efectuează trei grăpări” — N 69 2/5 (= după care se mai grăpează de trei ori); „Conducerea unităților cooperatiste... s-au preocupat de lămurirea producătorilor asupra avantajelor...” — F 3114 1/1 (= conducerea au lămurit pe producători etc.); „Unele secții de învățămînt... nu se ocupă... de îndeplinirea la timp a lucrărilor de încadrare” — Gf 884

4/3 (= *nu îndeplinesc* la timp lucrările...); „Agitatorii de la Uzinele chimice... *desfășoară* o susținută muncă de popularizare a realizărilor” — F 3183 3/1 (= *agitatorii... popularizează* realizările); „Se cere... *să se treacă* neîntirziat la aplicarea măsurilor...” — SS 46 2/2 (= *se cere să se aplice* măsurile...); „În celelalte asociații... *se manifestă* o insuficientă preocupare față de folosirea condițiilor...” — F 6292 2/3 (= *celelalte asociații nu folosesc* condițiile etc.); „Tehnica nouă *își găsește* aplicare din ce în ce mai mare” — F 3130 1/4 (= *se aplică* din ce în ce mai mult).

3. folosirea unor termeni ca : *linie, nivel, serie, cadru, sferă, centru, latură, direcție, grad, bază, vîrf, punct, unghi* etc. constituind o adevărată geometrizare a imaginilor. Exemple : „Sînt organizate... o seamă de manifestări interesante... pe linia propagării... științei agrotehnicii” — M 6715 5/7; „Datorită ridicării *nivelului* de tehnicitate a producției... s-au obținut în medie 9875 kg fructe” — RL 7583 2/6, „La *nivelul* magazinelor nu s-au respectat întotdeauna regulile generale de comerț” — N 69 3/2; „Artistul român va face o *serie* de înregistrări la aceste posturi” — RL 7583 3/1; „În acest context se înscriu și... studiile realizate... în *cadrul* acțiunii de organizare științifică a producției” — RL 7583 9/7; „În *sfera* desfacerii cu amănuntul... s-au realizat vânzări de... lei” — N 69 3/1; „Este firesc ca organizația noastră... să pună în *centrul* întregii... activități... buna desfășurare...” — F 6330 3/5; „Desăvîrșirea pregătirii pedagogice este o *latură* importantă a perfecționării... cadrelor didactice” — F 6365 3/1; „Se vor intensifica... activitățile intercooperatiste în *direcția* realizării unor lucrări de îmbunătățiri funciare” — SS 46 1/2; „Dacă luăm în considerare *gradul* actual de înzestrare...” — F 6302 1/1; „Ferma agricolă reprezintă unitatea de producție *de bază*” — RL 7583 1/3; „Trebuie să se ajungă... la eficiența economică maximă *pe baza* organizării științifice a producției” — RL 7583 2/8; „Prin metoda ierbicidării... s-au obținut rezultate *de vîrf*” — M 6715 5/5.

Construcțiile sintactice care au la bază abstracte verbale, propozițiile nominale, frazele reduse servesc deosebit de bine scopul urmărit de majoritatea articolelor din presă, adică generalizarea, și ajută pe redactorul de ziar în condițiile în care îi este dat să scrie.

Pe de altă parte, însă, se observă uneori un abuz, anume folosirea acestor construcții, a limbajului nominal⁸ în cazurile în care nu este indicat, de exemplu, în cazuri în care nu se cere generalizarea sau în cazuri în care se relatează fapte mărunte, obișnuite. Sub influența limbajului din presă, astfel de construcții apar și în unele studii sau, la unii, în vorbire chiar, creînd un aspect de limbă nerecomandabil, pe care unii cercetători de la noi și din străinătate au și început să-l numească *stilul nominal*. Se impune deci mai multă grijă în unele cazuri față de limba articolelor din presă.

În cele ce urmează vom cita cîteva exemple de exprimare în care folosirea limbajului nominal ni se pare forțată și pretențioasă :

„Ioan Crișan a adus în discuție necesitatea stringentă a consolidării drumului spre G.A.S. ..., pentru că, în condițiile actuale, el nu mai per-

⁸ Problema construcțiilor nominale, privită și în alte sectoare în afară de presă, este mult mai complexă decît apare din studiul de față. Vezi lucrarea citată a lui Alf Lombard.

mite o bună deservire a lucrărilor agricole din acest sector" — F 6312 1/5 (= Ioan Crișan a propus să se repare drumul spre G.A.S.); „Această situație a făcut să scadă numărul clienților care solicitau confecții din partea cooperativei, ceea ce înseamnă de fapt restringerea puterii ei de deservire" — F 6275 3/1 (= cooperativa și-a pierdut clienții); „Asupra acestora cerem forurilor Ministerului Învățămîntului de a depune un efort operațional selectiv, capabil să dea cale liberă mișcării didactice formative" — F 6625 3/2; „Iată, de aceea subscriu pentru măsurile preconizate în studiu, dar aș mai adăuga sugestia revizuirii predării în sistem concentrat a multor discipline, considerînd necesară predarea în clasele mari..." — F 6625 3/1 (= sînt de acord cu măsurile preconizate, dar aș propune ca, în predarea unor discipline, să se renunțe la sistemul concentric); „La ultimele intervenții făcute de a se mai încerca renunțarea reeducării copilului într-o instituție de corecție, acest tată a reacționat cu indignare" — F 6270 2/6; „Este un lucru arhicunoscut că paza în procesul cultivării și autocultivării înseamnă retrocedare, înseamnă uitare și pierdere a cunoștințelor și priceperilor, înseamnă, vorbind în stil folcloric, desprins analogic din balada meșterului Manole, surparea în timp de noapte (= reînvățare) a ceea ce s-a zidit ziua (= prin învățare) — F 6274 1/7; „Mulți elevi au nevoie, în trimestrul prim al anului școlar, de o perioadă, nu desul de scurtă, pentru a-și reactualiza elasticitatea priceperilor și deprinderilor de gîndire și asimilare conștientă, umbrită, capacitatea aceasta, de o sincopă ce durează timp de trei luni de vacanță de vară" — F 6274 1/8; „Această constatare [uitarea cunoștințelor] nu se verifică la elevii foarte buni, însă o confirmă mulți dintre elevii buni, precum și cei mediocri. De ce elevii foarte buni infirmă această constatare? Pentru că la ei procesul de instruire și educare este îngemănat cu procesul de autoeducare și autoinstruire, cultivarea este sudată cu autocultivarea și procesul formativ nu este sincopat. [Pentru ei vacanța nu] se reduce la ceea ce se înțelege adesea prin vechiul dicton: «Vacanță = gata cu școala»... în cadrul vacanței active... este necesar să fie prevăzute și preocupări independente menite a preveni anchilozarea digitației minții" — F 6274 1/8; „Penuria informațională, sau inexistența unor date a pus în dificultate pe cei ce trebuiau să tragă concluzii, lăsînd convingerea asistenței pe un fond obscur" — C 150 2/3 (= neavînd destule informații, nu a putut convinge pe cei prezenți...); „Jucătorii care activează în cele 16 echipe... au următoarea stratificare județeană după proveniența natală" — C 150 2/4 (= jucătorii provin din următoarele județe...); „După această cantificare a fertilității fotbalistice a județului Bihor mai remarcăm și faptul că jucătorii proveniți din zona bihoreană au... cea mai bună dezvoltare morfologică, tinzînd către tipologia optimă a jucătorului cu mingea rotundă" — C 150 2/5 (= Bihorul a dat țării cei mai mulți și cei mai bine dezvoltați fotbaliști); „Se precizează existența posibilității de înscriere individuală atît pentru bărbați, femei, cît și pentru elevi, eleve etc." — C 150 2/6 (= se pot înscrie bărbați, femei, elevi, eleve etc.); „Aceasta nu a constituit un prilej de descurajare a tinerilor" — N 53 11/4 (= tinerii nu s-au descurajat); „În centrul lor [al mijloacelor artistice ale scriitorului] stă notarea reacției instinctive cu care, sub incandescența psihologiei de grup, semnificația fiecărui cuvînt și gest sînt (sic!) exagerate" — LIT. ROM. XI 323 (= sub impulsul instinctului, oamenii

vorbec mai tare și gesturile lor sînt mai aprige); „În asemenea împrejurări se poate observa și arta selectării capitolelor și comparațiilor din reprezentări cu caracter paronistic spre a surprinde ineditul survenit în desfășurarea impetuoasă a vieții” — LIT. ROM. XI 323 ; „Mențiune specială merită relația organică dintre orientarea spre nemărginire a inspirației lui și frecvența reprezentărilor cu caracter fantastic a personificărilor mitologizante la scară geologică colosală” — LIT. ROM. XII 217 (= pentru a înfățișa nemărginirea, spațiile vaste, tablourile de dimensiuni fantastice, scriitorul se folosește de personificări luate din mitologie).

Noiembrie 1969

Cluj, str. Bisericii Ortodoxe, 22

DESPRE NATURA COMPUNERII (ȘI) CU

DE

C. MILAȘ

Ne propunem să examinăm, în articolul de față, specificul raportului exprimat prin elementele joncționale (și) *cu*, *împreună cu*, *laolaltă cu* etc. în scopul de a verifica ipotetica identitate, atât pe plan formal cit și în cel calitativ, între aceste instrumente gramaticale și consecințele respective pentru analiza gramaticală.

Despre (și) *cu* se spune în *Gramatica limbii române* că este o locuțiune conjuncțională copulativă care „leagă părți de propoziție”¹. În aceeași ordine de idei, pornindu-se de la exemple ca *Mihai cu Kiraly se gătiră de oaste*², *El împreună cu fata se puseră în carîta zmeoaicei*³, se consideră că uneori (în speță situații ca cele din exemplele mai sus citate) *cu*, *împreună cu* etc. îndeplinesc funcția copulativă a lui și⁴. Interpretarea aceasta, care duce la identificarea conjuncției și cu prepoziția *cu* se bazează pe forma de plural a predicatului, acordat deci formal cu un subiect format din mai mulți termeni. Se admite, prin urmare, că (și) *cu* etc. exprimă un raport de coordonare copulativă.

Coordonarea între părțile de propoziție se exprimă (excluzînd juxtapunerea) prin conjuncții și locuțiuni conjuncționale coordonatoare⁵. Tot cu ajutorul lor se exprimă și relațiile de coordonare în frază. Or, tocmai calitatea de a fi transmisibile de la nivelul interpropozițional la nivelul intrapropozițional⁶ le deosebește de conjuncțiile subordonatoare, pe de o parte, și de prepoziții, pe de altă parte, care nu pot exprima decît rela-

¹ *Gramatica limbii române*, ediția a II-a, București, 1963, vol. I, p. 397 (în continuare abreviat: GLR 1963).

² *Gramatica limbii române*, București, 1954, vol. II, p. 76 (în continuare abreviat: GLR 1954); v. și GLR 1963, vol. II, p. 191.

³ GLR 1954, vol. II, p. 76; GLR 1963, vol. II, p. 108.

⁴ GLR 1954, vol. II, p. 77. Interpretarea a fost preluată și în GLR 1963, vol. II, p. 215.

⁵ GLR 1963, vol. II, p. 212; cf. D. D. Drașoveanu, *Observații asupra cuvintelor relaționale*, în CL, XIII, 1968, nr. 1, p. 25.

⁶ Termenul este luat de la D. D. Drașoveanu, *op. cit.*, p. 25.

ții de subordonare într-un singur plan — conjuncțiile subordonatoare în frază, iar prepozițiile, în propoziție ⁷.

În ce privește distincția dintre locuțiunile prepoziționale și cele conjuncționale, avem la îndemână, din punct de vedere formal, un real mijloc de a le deosebi: ultimul element component al locuțiunii — prepoziție sau conjuncție pentru locuțiunea prepozițională, respectiv conjuncțională ⁸.

Având în vedere aceste precizări, pentru a putea stabili clasa morfologică la care se atașează cuvintele relaționale în discuție, fără ca substituirea unităților să aducă vreo implicație semantică sau gramaticală enunțului, vom urmări posibilitățile apariției lui (*și*) *cu* etc. și între alte unități sintactice care se găsesc în raport de coordonare. Dacă raportul de coordonare dintre aceleași unități sintactice se poate exprima atât prin *și* cât și prin (*și*) *cu* ⁹ etc. vom considera că cele două mijloace relaționale aparțin aceleiași clase morfologice — conjuncția — și în consecință va trebui să admitem interpretarea conform căreia (*și*) *cu*, cel puțin în anumite contexte și-a depășit condiția de prepoziție.

a) Nume predicativ multiplu

Foamea este cel mai bun bucătar și brutar

**Foamea este cel mai bun bucătar (și) cu brutar* (enunț nereperat în limba română)

b) Atribut adjectival

Eleul conștiincios și disciplinat în muncă...

**Eleul conștiincios (și) cu disciplinat în muncă...*

c) Atribut substantival prepozițional

Am construit un pod din beton și din fier

**Am construit un pod din beton (și) cu din fier*

d) Complement indirect

Lui Ion și lui Vasile le-am dat o carte

**Lui Ion (și) cu lui Vasile le-am dat o carte*

e) Complement circumstanțial de loc

La Tirgoviște și la Căciulata vom face întreruperi

**La Tirgoviște (și) cu la Căciulata vom face întreruperi*

f) Complement circumstanțial de timp

Alaltăieri și ieri am fost la el

**Alaltăieri (și) cu ieri am fost la el*

g) Complement circumstanțial de mod

Am rezolvat repede și fără greutate problema

**Am rezolvat repede (și) cu fără greutate problema*

⁷ Cf. GLR 1963, vol. I, p. 387; I. Iordan, Valeria Guțu-Romalo, Al. Niculescu, *Structura morfologică a limbii române contemporane*, București, 1967, p. 288–289; v. și D. D. Drașoveanu, *op. cit.*, p. 19–32.

⁸ Cf. D. D. Drașoveanu, *op. cit.*, p. 23; v. și GLR 1963, vol. I, p. 386.

⁹ Ne bazăm în discuția de față pe principiul substituirii în delimitarea celor două unități.

Situațiile de sub a, b, c, d, e, f, g relevă incompatibilitatea prepoziției cu așa-zisa valoare de conjuncție copulativă. Mai mult, incompatibilitatea prepoziției *cu* în exemplele de sub b), deci în combinație cu un adjectiv, este revelatoare pentru natura prepozițională a lui *cu*. Enunțurile de tipul celui de sub c) permit substituirea lui *și* prin *cu*, cu condiția nerepetării prepoziției *din* (sau oricare alta),

Am construit un pod din beton și fier

Am construit un pod din beton cu fier,

dar nu se mai poate vorbi, evident, de un raport de coordonare. Raportul gramatical s-a schimbat total, încât generalizând, putem afirma că nici o parte de propoziție dintre cele menționate nu poate intra într-un raport de coordonare realizat prin (și) *cu*. În concluzie, în aceste situații (și) *cu* nu este substituibil prin *și* întrucît prima nu are valoare de conjuncție, ci de prepoziție cu regimul său specific, iar (și) *cu* nu este o locuțiune conjuncțională, ci o „compunere prepozițională”¹⁰.

Rămîne în discuție forma de plural pe care o ia predicatul cînd termenii „subiectului” sînt legați prin (și) *cu*, *laolaltă cu* etc. precum și reluarea complementului direct printr-o formă pronominală la plural.

Argumentul esențial și unicul pe care se sprijină interpretarea prepoziției *cu* drept conjuncție coordonatoare copulativă îl constituie acest acord al predicatului cu subiectul. Faptul că, în exemple de tipul celor citate mai sus, termenii legați prin (și) *cu* precedă predicatul, acesta luînd forma de plural, a generat opinia că „la unele subiecte multiple și este înlocuit prin *cu*, împreună cu”¹¹, spre deosebire de situațiile în care substantivul precedat de prepoziția *cu* este așezat după verb, separat deci de subiectul propriu-zis¹². Ar rezulta, cu alte cuvinte, că atunci cînd termenii legați prin *cu* precedă predicatul aceștia formează un subiect multiplu (cuvîntul relațional *cu* fiind în acest caz identic cu *și*), iar cînd sînt separați prin predicat, subiectul multiplu dispăre.

Ar rămîne de examinat dacă predicatul își schimbă sau nu numărul în funcție de variațiile poziționale ale termenilor pretinsului subiect multiplu. Firește nu vor fi concludente paradigmele verbale care nu cunosc opoziția formală de număr (atît la timpurile compuse cît și la cele simple) întrucît în asemenea cazuri forma predicatului rămîne neschimbată chiar dacă dislocăm membrii așa-zisului subiect. Abia acolo însă unde paradigma prezintă aceste opoziții și unde, prin urmare, acordul gramatical sau lipsa acestuia sînt vizibile, ca în exemplele :

Eu cu Dumitru elaborăm o lucrare

Eu elaborez cu Dumitru o lucrare

apare ca reală problema calității lui *cu*. S-ar părea că, în primul exemplu, *cu* îndeplinește exact funcția lui *și*, „coordonînd” cele două substantive care ar forma un subiect multiplu¹³. Variația de număr a predicatului în exemplele de mai sus nu este însă concludentă pentru calitatea lui *cu*,

¹⁰ Cf. D. D. Drașoveanu, *op. cit.*, p. 27.

¹¹ Vezi Ștefan Giosu, *Indicații practice cu privire la analiza sintactică*, în „Analele științifice ale Universității «Al. I. Cuza» din Iași”, III, 1957, secțiunea a II-a, fasc. 1—2, p. 178.

¹² Ștefan Giosu, *loc. cit.*

¹³ Vezi C. Săteanu, *Subiect sau complement sociativ?*, în „Studia Universitatis «Babeș-Bolyai»”, Cluj, series Philologia, 1964, nr. 1, p. 120.

intrucît ea s-ar putea explica printr-un acord *ad sensum*, încît trebuie să apelăm la alte fapte, și anume la cazul substantivului; de data aceasta o neînsemnată dificultate o prezintă lipsa opoziției formale de caz a substantivelor, dificultate care se înlătură ușor prin recurgerea la substantivele genului personal sau la pronumele personal

Pe Ion și pe Vasile i-am văzut la facultate

**Pe Ion (și) cu pe Vasile i-am văzut la facultate*

Eu cu tine colaborez la o carte

Tu cu mine colaborezi la o carte

Forma de plural a predicatului este motivată în planul logic și nu în cel gramatical, fiind de fapt un acord *ad sensum*, favorizat de sensul fundamental al prepoziției *cu* — asocierea¹⁴ — fapt confirmat de construcții ca *Eu cu tine sîntem invitați la festivitate*, în care, deși regimul prepoziției este evident, acordul predicatului se realizează ca în situațiile cu subiect multiplu real.

Există o deosebire esențială între acordul predicatului cu un subiect multiplu real (avînd termenii coordonați prin joncțiune) pe de o parte și acordul predicatului cu un subiect multiplu aparent (avînd termenii legați prin *(și) cu, împreună cu* etc.) pe de altă parte. În primul caz predicatul trebuie să fie în mod obligatoriu la plural:

Eu și Vasile muncim, ascultăm

**Eu și Vasile muncesc, ascult*

În al doilea predicatul se poate acorda în două feluri (și cu singularul și cu pluralul)

Eu cu Vasile merg, studiez, vizionez etc.

Eu cu Vasile mergem, studiem, vizionăm etc.

Acordul este necesar. Are caracter de lege. Necesitatea — acordul — se produce concret în cazul coordonării prin *și*, iar în cazul utilizării compunerii prepoziționale (*și) cu* etc. lasă loc la două posibilități:

a) acord gramatical (predicatul la singular)

b) acord *ad sensum* (predicatul la plural)

Originea acestui fapt de limbă credem că trebuie căutată în răspunsurile la propozițiile interogative de tipul:

— *Cine merge?*

— *Eu cu Vasile.*

— *Voi mergeți?*

— *Da. Eu cu Vasile mergem* (adică: *Da, noi mergem*),

de unde a trecut ca o posibilitate reală și în propozițiile afirmative, răspîndindu-se din ce în ce mai mult. De remarcat că asemenea enunțuri în care complementul sociativ precedă predicatul fiind legat de subiect prin (*și) cu* sînt mai frecvente în limbajul familiar. S-ar putea face în acest sens o apropiere de formula *și cu* de la operațiile aritmetice: *doi și cu trei fac cinci* față de *doi adunat cu trei face cinci* (unde a intervenit probabil

¹⁴ Cf. Laura Vasiliu, *Schiță de sistem a prepozițiilor limbii române*, în *Studii de gramatică*, vol. III, București, 1961, p. 38; idem, *Părțile de propoziție multiple*, în *op. cit.*, p. 81, și J. Byck, Al. Rosetti, *Limba română. Fonetică — vocabular — gramatică*, București, 1956, p. 222.

și sensul de plural al numeralului). Mai probabilă pare însă influența exercitată de frecvența alăturare a conjuncției coordonatoare și la prepoziția în discuție atunci când se exprimă un raport de coordonare între două sau mai multe complemente, fapt care a putut duce la identificarea pe plan logic a lui și cu compunerea (și) cu :

„Și s-or înțeles, după cîte am priceput, cu domnul Adalbert Klein și cu Pompiliu Grozea, căpitanul”¹⁵

„Noi credeam că-i gata, că s-o terminat cu domnii și eu sămînța lor. S-o terminat cu lucrul în parte, cu robotele și eu corvezile ”¹⁶.

În concluzie :

cu este o prepoziție cu regim nominal cazual, și deci nu poate îndeplini funcția de conjuncție, întrucît nu poate exprima raporturi de coordonare indiferent de context,

și, ca o consecință, se confirmă încă o dată că *și cu* nu este o locuțiune conjuncțională coordonatoare, ci o îmbinare prepozițională, iar analiza gramaticală trebuie să distingă în asemenea cazuri subiectul de complementul sociativ plasat înaintea verbului sau un substantiv (subiect) cu atributul său (un atribut cu conținut sociativ).

Noiembrie 1969

Universitatea „Babeș-Bolyai”
Facultatea de filologie
Cluj, str. Horea, 31

¹⁵ Ion Lăncrănjan, *Cordovanii*, ediția a II-a, București, 1966, vol. I, p. 31.

¹⁶ Ion Lăncrănjan, *op. cit.*, p. 56.

CATEGORIA GRAMATICALĂ A ASPECTULUI VERBAL (II)

DE

A. MIȘAN

II. EXISTĂ ASPECT VERBAL ÎN LIMBA ROMÂNĂ ?

În această a doua parte a studiului* nostru consacrată aspectului verbal vom discuta problema existenței acestei categorii gramaticale în limba română, căci, așa după cum se știe, în lingvistica noastră există părerea că și verbul românesc ar avea aspect.

Preocupările lingviștilor români în acest domeniu sînt de dată relativ recentă. Complexitatea problemelor ce țin de aspect, raporturile acestuia cu alte categorii verbale, caracterul specific al aspectului nu au constituit pînă în prezent obiectul vreunui studiu mai aprofundat. Primele referiri la aspect în literatura noastră de specialitate datează de prin deceniul al treilea și al patrulea al secolului actual și aparțin lui S. Pușcariu, E. Petrovici, P. Skok, Al. Rosetti. Acestea sînt de fapt scurte observații cuprinse în studii despre influența slavă asupra limbii române. Abia în ultimul timp, mai exact după anul 1951, interesul față de problema pe care o discutăm a cunoscut o relativă creștere, concretizat fiind în cîteva articole apărute în revistele de specialitate. Punctul de plecare al discuției noastre îl va constitui analiza modului în care se pune, se discută și se rezolvă această problemă în lucrările amintite.

Prima constatare ce se poate desprinde din lectura atentă a tot ce s-a scris în acest domeniu este aceea a lipsei unanimității de păreri în privința existenței sau inexistenței aspectului verbal în limba română. În al doilea rînd, există deosebiri de vederi între adepții aspectului verbal românesc în explicarea originii sale. O a treia problemă nerezolvată este aceea a tipului de categorii cărui îi aparține aspectul verbal și a definirii sale generale. În sfîrșit, ultima problemă controversată și în mod diferit rezolvată este aceea a precizării numărului de aspecte (dacă se admite

* Vezi partea I în CL, XIV, 1969, nr. 2, p. 265—278.

existența lor în limba română) și a stabilirii sensului concret al acestora. În mare, acesta este ansamblul de probleme, fundamentale prin importanța lor pentru categoria de aspect, care își așteaptă rezolvarea și asupra cărora ne vom îndrepta și noi atenția, stăruind asupra fiecăreia în parte.

La întrebarea dacă există aspect morfologic în limba română nu toți lingviștii au răspuns afirmativ. Încă cu mulți ani în urmă E. Petrovici¹ și mai recent I. Pătruț² au arătat că în limba română nu există aspect verbal, afirmație pe care o conține și *Gramatica limbii române*³, formulată însă într-un mod destul de echivoc. Probabil se consideră că nu s-au adus suficiente argumente că limba română nu are această categorie verbală, din care cauză mulți lingviști continuă încă să mai susțină că verbul românesc are aspecte, subaspecte sau nuanțe de aspect.

Dar chiar la adepții așa-zisului aspect verbal românesc se observă multă incertitudine, nesiguranță și inconsecvență în modul de a pune și trata problema ce ne interesează. Acest lucru este dovedit cu prisosință de următorul pasaj extras dintr-un articol semnat de A. Zacordonet: „Fără a considera prezența aspectului verbal în română ca un fapt incontestabil, ca un fenomen vizibil și bine conturat sub raportul gramatical, lucrarea de față constituie numai o încercare de a sonda terenul limbii române pentru a găsi, dacă nu forme de aspect veritabile în sensul aspectului verbal slav, cel puțin *elemente sporadice și întâmplătoare* (subl. noastră — A. M.), care să semene într-un fel sau altul cu ceea ce se înțelege prin această categorie gramaticală. Dacă totuși investigațiile mele nu vor reuși să descopere sau să identifice în limba noastră asemenea *rudimente de aspect* (subl. noastră — A. M.), contribuția lucrării ar consta în faptul de a fi relevat procedeele gramaticale sau de alt ordin la care recurge limba română pentru a compensa *inexistența totală sau parțială a aspectului verbal*” (subl. noastră — A. M.). Și mai departe: „Inexistența formală a unei categorii gramaticale într-o limbă face ca înțelegerea acestei categorii care există în alte limbi să fie foarte dificilă. Este cazul aspectului verbal care *a dispărut sau n-a existat niciodată în limba română* (subl. noastră — A. M.). Sau *dacă există sporadic* (subl. noastră — A. M.) el nu are o rubrică a lui proprie în conștiința vorbitorilor români, așa cum are de pildă categoria numărului, a cazului, a timpului”⁴. Credem că orice comentariu este inutil, care de altfel ar fi și foarte dificil în acest caz.

În aceeași notă de nesiguranță este și formularea din *Gramatica limbii române*, în a cărei primă ediție citim: „în limba română nu există o categorie morfologică a aspectului, decât doar în cazul verbelor *a dormi* (acțiune imperfectivă) și *a adormi* (acțiune perfectivă)”⁵. Nici ediția a doua nu aduce precizarea necesară: „Limba română nu are categoria morfologică a aspectului la verb, întrucât caracterul imperfectiv sau perfectiv al acțiunii nu se exprimă într-o formă organizată: *aspectul se exprimă în limba noastră* (subl. noastră — A. M.) fie prin mijloace lexicale (*a merge*

¹ E. Petrovici, recenzie la: Al. Rosetti, *Istoria limbii române*, III, *Limbile slave meridionale*, București, 1940, în DR, X, 1941, p. 128—146.

² I. Pătruț, *Despre structura morfologică a verbelor românești de origine slavă*, în CL, VIII, 1963, nr. 2, p. 229—235.

³ *Gramatica limbii române*, vol. I, ed. I, 1954, p. 254; vol. I, ed. a II-a, 1963, p. 62.

⁴ A. Zacordonet, *Problema existenței aspectului verbal în limba română*, în „Analele Universității A. I. Cuza din Iași”, VII, 1961, p. 89.

⁵ *Gramatica limbii române*, vol. I, ed. I, p. 254.

față de *a umbla*), destul de rar prin formații cu prefixe (*a adormi* față de *a dormi*), fie prin îmbinări cu verbe care exprimă lexical ideea de începere, continuare sau terminare a acțiunii (*a începe a plînge*), fie prin unele valori ale timpurilor (imperfectul față de perfectul simplu)⁶.

Analiza atentă a acestor formulări evidențiază caracterul lor contradictoriu, care decurge din lipsa de precizare a tipului categoriei de aspect, ce se exprimă în limba noastră prin mijloacele enumerate. Acesta este de fapt aspectul așa-zis semantic, categoria lexicală de Aktionsart. Contradicția este între afirmațiile că limba română nu are categoria morfologică a aspectului și că aspectul se exprimă totuși și prin formații cu prefixe, ca rezultat al existenței în română a unor „situații în care valoarea unor prefixe este foarte apropiată de valoarea unor elemente gramaticale”, printre care „unele prefixe au valoare aspectuală : *a-* în *adormi*”⁷. În realitate în cazul verbelor *dormi*, *adormi*, citate peste tot ca formînd pereche așa-zis aspectuală, acestea nu sînt ceea ce pretinde a fi, ci sînt pur și simplu două verbe independente din punct de vedere al sensului.

Nu numai *Gramatica limbii române* nu precizează tipul categoriei aspectului, ci și alți lingviști⁸, care în plus insistă și asupra lipsei caracterului de sistem al acestuia în română, asupra faptului că, deși nu e o categorie bine încheiată, „aspectul există totuși și este destul de important”. În schimb pentru A. Zacordoneț „aspectul verbal în limba română există ca o categorie psihologică (mai exact are o existență semantică)”⁹. Dar, aspectul verbal face parte din rîndul categoriilor gramaticale ale limbii.

O curioasă rezolvare își găsește problema numărului de „aspecte” pe care unii cercetători consideră că le are limba română. În această privință situația este mai complicată și mai confuză, ea datorîndu-se nedefinirii concrete și corecte a aspectului în general, a tipului acestei categorii, precum și nediferențierii aspectului de Aktionsart. Rezultatul este cunoscut, dar în același timp surprinzător : admiterea existenței în limba română a unui singur aspect, a două, sau chiar a mai multor aspecte. Părerile lingviștilor și în această privință sînt net deosebite, fără ca vreuna din ele să reziste confruntării cu realitatea faptelor limbii noastre.

Părerile lui A. Zacordoneț este că în limba română există un singur aspect, și anume imperfectivul, căci „... teza care contestă existența aspectului verbal în limba română este valabilă numai pentru aspectul perfectiv, care lipsește formal în limbile romanice. În ceea ce privește aspectul imperfectiv, existența lui nu poate fi tăgăduită, căci unicul infinitiv al limbii noastre exprimă în primul rînd aspectul imperfectiv. Ex. *a scrie*, *a arde*, *a strica*, *a bea*, *a citi*, *a șede*, *a cînta* ș.a.”¹⁰. „Ceea ce lipsește...

⁶ *Gramatica limbii române*, vol. I, ed. a II-a, p. 40.

⁷ *Gramatica limbii române*, vol. I, ed. a II-a, p. 43.

⁸ Fl. Sădeanu, deși observă și consemnează faptul că „asupra problemei aspectului verbal, a întrebării dacă în această categorie se cuprind și factorii lexicali sau numai cei morfologici, există păreri controversate” (*Paralele româno-spaniole în sintaxa verbului*, în SCL, XVIII, 1967, nr. 2, p. 203), nu insistă și, acceptînd punctul de vedere al *Gramaticii limbii române*, nu încearcă să meargă mai departe de această constatare ; vezi și Fl. Dimitrescu, *Asupra caracterului impersonal și aspectiv al locuțiunilor verbale*, în SCL, VIII, 1957, nr. 2, p. 154 ; C. Poghir, *Cu privire la aspectul verbal în limba română*, în LR, II, 1953, nr. 6, p. 22.

⁹ A. Zacordoneț, *Problema existenței...*, p. 97.

¹⁰ A. Zacordoneț, *Problema existenței...*, p. 90.

în limba română este aspectul perfectiv, adică acel aspect care conține precizări de tot felul privitoare la acțiunea verbului”¹¹.

Dimpotrivă, Gh. Ivănescu consideră că unele verbe românești pot fi numai perfective, ca de exemplu *a pleca*, *a ajunge* etc.¹².

Alți lingviști acceptă existența în limba română a două aspecte: imperfectiv — *a dormi*, *a căuta*, *a mânca*, *a bea*, *a lucra*, *a umbla*, și perfectiv — *a adormi*, *a găsi*, *a veni*, *a agrăi*, *a tresări* etc.

Gh. Nedioglu afirmă că, „pe lângă cele două aspecte principale, mai sînt o serie de alte aspecte (subl. noastră — A. M.), care dau perfectivului și imperfectivului anumite nuanțe de aspect mărindu-le astfel puterea expresivă”¹³. Alături de Gh. Nedioglu, și alți cercetători admit existența în limba română a unor astfel de aspecte ca: *aspectul momentan* (*semelfactiv*), zis și *instantaneu* sau *punctual*¹⁴, iar în opoziție cu acesta *aspectul durativ*, zis și *linear* sau *cursiv*¹⁵, *aspectul ingresiv* și *incoativ*¹⁶, *aspectul iterativ*¹⁷ etc. „Toate aceste aspecte — în concepția autorilor — mai puțin importante, se încadrează oarecum în categoriile principale de aspect”¹⁸, sau, după cum spun alții, aceste „subaspecte se disting pe fundalul unor situații mai generale, mai cuprinzătoare”, și „indică stadiul în care se află procesul exprimat de verb sau modul în care se desfășoară acesta”¹⁹. Subliniem încă o dată că aici nu este vorba de subaspecte sau nuanțe de aspect, cu atît mai puțin de aspecte aparte, ci acestea sînt veritabile Aktionsart, confundate cu aspectul și studiate în cadrul acestuia.

Nu am înțeles pe ce bază a ajuns Gh. Nedioglu la concluzia că „aspectul — unuia și aceluiași verb — se modifică, modelîndu-se după construcția în care este încadrat”²⁰, cu alte cuvinte că un verb perfectiv poate deveni imperfectiv și invers, că „aspectul ingresiv” poate trece în „incoativ” etc. Toată pledoaria sa nu vine în sprijinul ipotezei pe care ne-o propune și care, de altfel, este imposibilă, ci împotriva existenței aspectului la verbul românesc, întrucît valorile posibile ale unui verb într-un context sau altul nu sînt valori aspectuale, ci țin de sensul lexical al aceluia verb, de Aktionsart. În altă ordine de idei trebuie să amintim că aspectul verbal nu este o categorie de același tip cu genul la adjective, de exem-

¹¹ A. Zacordoneț, *Problema existenței...*, p. 91.

¹² Vezi A. Zacordoneț, *Problema existenței...*, p. 96.

¹³ Gh. Nedioglu, *Aspectul verbal*, în „Cum vorbim”, IV, 1952, nr. 4, p. 11. Vezi și C. Poghir, *Cu privire la aspectul verbal...*, p. 18 și M. Clopoțel, *Despre „aspectul” verbal în graiurile băndărene*, în „Studia Universitatis Babeș-Bolyai”, Series Philologia, fasc. 1, 1964, p. 122.

¹⁴ Gh. Nedioglu, *Aspectul verbal...*, p. 11; A. Zacordoneț, *Problema existenței...*, p. 94; C. Poghir, *Cu privire la aspectul verbal...*, p. 17; M. Clopoțel, *Despre „aspectul”...*, p. 122; Fl. Dimitrescu, *Asupra caracterului...*, p. 156.

¹⁵ Gh. Nedioglu, *Aspectul verbal...*, p. 11; C. Poghir, *Cu privire la aspectul verbal...*, p. 17; M. Clopoțel, *Despre „aspectul”...*, p. 122–123; Fl. Sădeanu, *Paralele...*, p. 205.

¹⁶ Gh. Nedioglu, *Aspectul verbal...*, p. 11–13; Fl. Dimitrescu, *Asupra caracterului...*, p. 155; C. Poghir, *Cu privire la aspectul verbal...*, p. 18; M. Clopoțel, *Despre „aspectul”...*, p. 122–123; Fl. Sădeanu, *Paralele...*, p. 204.

¹⁷ A. Zacordoneț, *Problema existenței...*, p. 93; Fl. Dimitrescu, *Asupra caracterului...*, p. 156; C. Poghir, *Cu privire la aspectul verbal...*, p. 18; M. Clopoțel, *Despre „aspectul”...*, p. 123; S. Pușcariu, *Studii istorice române*, II, București, 1926, p. 251, 252.

¹⁸ C. Poghir, *Cu privire la aspectul verbal...*, p. 18.

¹⁹ M. Clopoțel, *Despre „aspectul”...*, p. 122.

²⁰ Gh. Nedioglu, *Aspectul verbal...*, p. 13; id., *Predicatul verbal*, în L. R., V, nr.3, p. 41 ș.u.

plu. În limbile care cunosc aspectul fiecare verb aparține unuia din cele două aspecte, dar nu se schimbă după aspect, tot așa cum fiecare substantiv aparține unui anumit gen, dar nu se schimbă după gen. Există numai situații în care verbul de un anumit aspect se întrebuițează în locul verbului de celălalt aspect, situații explicabile din punct de vedere stilistic, dar despre care nu este cazul să se vorbească cu privire la limba română.

Am arătat mai la început (CL, XIV, 1969, nr. 2, p. 265—278) că aspectul este o categorie gramaticală bimembră și că opoziția de aspect se realizează între perfectiv și imperfectiv și numai între ele două. Rezultă că nu poate fi vorba despre existența numai a unui singur aspect — numai imperfectivul sau numai perfectivul —, tot așa cum nu poate fi vorba de trei sau mai multe aspecte. Rămîne să vedem dacă în limba română se poate vorbi despre existența aspectului perfectiv și imperfectiv.

Pentru a ne putea pronunța ferm asupra acestei chestiuni este absolut necesar să cercetăm originile presupuse ale acestei categorii. Cele două teorii existente explică în chip diferit proveniența aspectului verbal românesc; prima presupune originea latină, iar cealaltă — introducerea în română a aspectului sub influența slavă.

Limba română nu a moștenit aspectul verbal din latină

Prima întrebare pe care trebuie să ne-o punem este aceea dacă a existat sau nu aspect verbal morfologic în limba latină. La această întrebare unii lingviști răspund afirmativ, alții negativ. În primul caz se consideră că din moment ce aspectul a fost specific limbii latine, el fiind o continuare din indo-europeană²¹, verbul românesc a moștenit aspectul din latină. Aceasta este explicația pe care o dau C. Poghirc, Fl. Dimitrescu, M. Clopoșel și alții. „Faptul că limba română a păstrat mai degrabă aspectul latin și nu a împrumutat sistemul slav al aspectului este explicabil”²² sau „sistemul verbal românesc reproduce în general sistemul latin în ceea ce privește aspectul, deși mult mai slab. Timpurile verbului românesc se pot grupa și ele în infectum și perfectum, dar opoziția dintre ele se simte mult mai rar și mai slab. Ea nu a dispărut însă cu totul”²³. Probabil o astfel de origine a aspectului are în vedere și A. Zacordonet atunci cînd vorbește despre „existența parțială, sporadică a aspectului”, despre așa-numitele „elemente sporadice și întîmplătoare de aspect” etc.

Adepții existenței aspectului verbal în latină vorbesc deci despre un „aspect” sau „aspect destul de slab”, care se realizează în cadrul opoziției infectum-perfectum, ba chiar și despre un alt aspect, așa-zisul aspect al acțiunii care este pe punctul de a începe, care urmează să fie îndeplinită (actio instans). Se mai afirmă de asemenea că în latină există prefixe și sufixe de aspect²⁴.

²¹ *Istoria limbii române*, vol. I, Limba latină, București, 1965, p. 178.

²² C. Poghirc, *Cu privire la aspectul verbal*..., p. 21.

²³ C. Poghirc, *Cu privire la aspectul verbal*..., p. 20; vezi și Fl. Dimitrescu, *Asupra caracterului*..., p. 155; M. Clopoșel, *Despre „aspectul”*..., p. 123.

²⁴ *Istoria limbii române*, I, 1965, p. 178—179; C. Poghirc, *Cu privire la aspectul verbal*..., p. 19, 20; F. Edelstein, *Observații cu privire la aspectul verbal în limba maghiară*, în „Studii și cercetări științifice” (Acad. R.P.R., Filiala Cluj), VI, 1955, nr. 3—4, p. 21; *Curs de introducere în lingvistică*, sub cond. acad. Al. Graur, ed. a II-a, București, 1956, p. 230—231.

Dacă am accepta ipoteza că limba latină a cunoscut categoria aspectului verbal, atunci ar trebui să distingem trei etape ale dezvoltării sale așa cum s-ar putea delimita cu ușurință din modul cum sînt prezentate faptele în *Istoria limbii române*, vol. I.

În prima etapă, în care aspectul realizîndu-se în cadrul opoziției infectum : perfectum, acesta trebuie considerat categorie lexicală. „Conjugarea verbului latin se bazează pe opoziția : tema prezentului (infectum) — tema perfectului (perfectum). [...] Această legătură, *nu totdeauna clară din punctul de vedere al formei, este incontestabilă din punctul de vedere al înțelesului* (subl. noastră — A. M.). La origine, opoziția celor două teme era o opoziție de aspect (imperfectiv — acțiunea e pe cale de a se realiza, e privită sub aspectul duratei — , și perfectiv — acțiunea e terminată). Opoziție reprezintă continuarea situației din indo-europeană, care distingea trei aspecte verbale, după cum acțiunea era considerată sub aspectul duratei, independent de durată (aoristul), și ca realizată, terminată (perfectul) ”²⁵. Față de această situație trebuie să avem anumite rezerve. Mai întîi de toate pentru faptul că, deși opoziția prezent, aorist și perfect din indo-europeană este considerată din punct de vedere al sensului ca o opoziție aspectuală, ne este greu să afirmăm cu certitudine în ce a constatat sensul aspectual al acestei opoziții sau că ea a avut întotdeauna și peste tot un caracter aspectual veritabil.

Pe de altă parte, este cert că, spre deosebire de indo-europeană, în limba latină se constată unele deosebiri esențiale : aoristul fuzionează cu perfectul, iar la fiecare din cele două teme „aspectuale” se creează o serie de forme temporale : la infectum — prezentul, imperfectul și viitorul, la perfectum — perfectul, mai mult ca perfectul și viitorul anterior.

În al treilea rînd, în latină „opoziția de aspect este tot mai puțin netă ; pentru a o exprima, latina, pe lîngă cele două teme amintite, a recurs și la alte procedee, în primul rînd prefixarea (unui verb simplu durativ i se opune adesea un verb compus momentan)”²⁶. Aceasta înseamnă că aspectul își lărgeste posibilitățile de expresie, începe să se exprime și formal, să-și creeze un sistem de mijloace gramaticale (morfologice) de realizare, înseamnă, deci, că din categorie lexicală, la început, devine o categorie lexico-gramaticală în această a doua etapă.

În acest caz se impune să urmărim și procesul de prefixare a verbului latin la care se admite existența unor „prefixe aspectuale”. Prefixarea era foarte larg răspîdită în limba latină, constituind unul din mijloacele cele mai importante de îmbogățire a vocabularului. „În cele mai multe cazuri preverbele (prefixele) aduc verbului simplu anumite modificări semantice, cele mai obișnuite fiind indicațiile concrete de loc și timp... *ab-* și *ad-*, *ex-* și *in-*, *de-* și *sub-* ; mișcarea circulară : *ambi-* și *circum-* ; revenirea : *re-* și *retro-* ; străbaterea : *per-* și *trans-* ; împotrivirea : *ob-* și *contra-* etc.”²⁷. Dar se consideră că „prin lărgirea (sau slăbirea) sensului lor, unele preverbe ajung să marcheze aspectul acțiunii”, că „latina marchează, mai ales în epoca veche, aspectul acțiunii cu ajutorul verbelor derivate... verbul simplu exprimă aspectul nedeterminat al acțiunii, compusul indică

²⁵ *Istoria limbii române*, I, 1965, p. 178.

²⁶ *Ibid.*, p. 178.

²⁷ *Ibid.*, p. 102.

aspectul determinat, cu felurite precizări : *acțiune incipientă* : *uigilo* „a veghea” — *aduigilo* „a începe să veghezi”; *acțiune terminată sau ajunsă la rezultat* : *sequor* „a urmări” — *consequor* „a obține ce ai urmărit”; *acțiune momentană* : *clamo* „a striga” — *conclamo* „a scoate un strigăt”. Cel mai frecvent preverb cu această valoare este *cum*, care, lipsit de sens local, s-a golit ușor de valoarea sa proprie și a devenit instrument de perfectivare : *fero* | *confero*, *premo* | *comprimo*, *struo* | *construo* etc.²⁸ Se mai spune că „există și formații cu diferite preverbe, însă cu sens foarte apropiat, tocmai pentru că prefixul marchează doar aspectul : *absumo* — *consumo* ; *conficio* — *efficio* — *perficio*”²⁹.

Din toate acestea ar trebui să deducem faptul că prefixarea a venit să întărească, să consolideze sistemul aspectului, or se pare că lucrurile nu au stat tocmai așa, căci „ceea ce e caracteristic și esențial pentru flexiunea verbală latină e faptul că — nici măcar în epoca preclasică — *aspectul nu e o categorie gramaticală obligatorie*, cum e de pildă, în limbile slave (unde forma verbală trebuie să fie neapărat perfectivă sau imperfectivă)”³⁰. Situația este confuză, căci după spusele *Istoriei limbii române* „aspectul se poate indica și prin mijloace lexicale, care concurează preverbația”, datorită cărui fapt „categoria de aspect puțin solidă de la început, slăbește din ce în ce, așa încît marcarea aspectului prin prefixe merge crescînd și încă din epoca augusteică nu se mai simte diferența între simplu și derivat, ... sistemul este stins, iar prefixarea continuă să se dezvolte pe linia ei majoră și constantă : îmbogățirea semantică a verbului simplu”³¹.

Dacă chiar și pentru un moment numai am fi tentați să credem și să acceptăm că în latină ar fi existat într-adevăr categoria gramaticală a aspectului la verb, atunci ar trebui, consecvenți fiind, să acceptăm concluzia, neformulată nicăieri, dar care se degajă în mod logic din prezentarea de mai sus, că această categorie gramaticală atît de importantă în sine a dispărut din sistemul verbal al limbii latine într-o a treia etapă, ulterioară. Într-un asemenea caz ar trebui explicat acest proces, cauzele, precum și consecințele sale atît pentru latină, cit și pentru limbile romănice. Dar, pentru a nu fi nevoiți să ajungem la o astfel de concluzie mai puțin obișnuită și pentru a nu forța lucrurile, trebuie să fim de acord cu unica situație posibilă, că în limba latină nu a existat niciodată categoria gramaticală (morfologică) a aspectului verbal. Opoziția temelor infec-tului și perfectului este o opoziție lexicală (semantică) și nu gramaticală, iar prefixele (și sufixele) nu au marcat niciodată aspectul, ci categoria lexicală de Aktionsart. Este cunoscut faptul că în limba latină nu avem formații derivate imperfective (cu sufixe) de la verbele prefixate. Sufixele limbii latine se adaugă nu verbului prefixat, ca în limbile slave, ci verbului simplu. Rezultatul procesului de sufixare este, ca și în cazul prefixării, tot obținerea unui nou verb, cu un nou sens lexical. Așa, de exemplu, cu ajutorul sufixului *-it-* are se obțin verbe iterative : *habitare*, *placitare*, *latitare*, *clamitare*, *culpitare*, *imperitare* etc. Sufixul *-sc-* conferă verbelor sensul incoativ : *crescere*, *adolescere*, *flamlescere*, *longiscere* etc.³².

²⁸ *Ibid.*, p. 103.

²⁹ *Ibid.*, p. 103.

³⁰ *Ibid.*, p. 178.

³¹ *Ibid.*, p. 103.

³² *Ibid.*, p. 94, 95.

Deci și prefixarea și sufixarea verbului latin reprezintă un proces lexical, mai exact derivativ (de formare a cuvintelor), și nu unul gramatical (morfologic) de obținere a unor noi forme, a unor perechi aspectuale ca în slavă. Prefixele nu perfectivează, iar sufixele nu imperfectivează verbul latin. Prefixarea și sufixarea duc la formarea unor Aktionsart ca : incoativ, terminativ-rezultativ, momentan, iterativ și altele.

Înțelegând aspectul verbal ca o categorie gramaticală (morfologică), putem afirma cu hotărâre că limba latină nu a avut o asemenea categorie, întrucât niciodată nu a avut un sistem de opoziții, de mijloace morfologice pentru exprimarea lui formală.

Rezultă deci că limba română nu a putut să moștenească aspectul din latină. Limba română a moștenit doar așa-numitul aspect semantic³³, adică Aktionsart, care este caracteristic, de altfel, tuturor limbilor.

Limba română nu a împrumutat aspectul verbal din slavă

Acad. Al. Rosetti admite că aspectul verbal „este o categorie introdusă din slavă sau influențată de limbile slave de sud”³⁴, că „în contact cu limbile slave procedeul slav de perfectivare a verbelor a fost introdus și în limba română”³⁵, că „româna a împrumutat din slavă sufixe verbale exprimând aspectul”³⁶.

Este adevărat că limba română, structura sa gramaticală, a suferit anumite schimbări datorită influențelor slave. Aceste influențe s-au făcut simțite în toate sectoarele limbii, deci și în morfologie, „nu însă asupra formelor morfologice ca atare”³⁷. Structura verbului a suferit și ea schimbări, însă aspectul verbal slav nu a fost introdus în limba noastră, căci, așa după cum spune P. Skok, „în româna veche a secolelor VII—IX, timpul când începe pătrundera celor mai vechi cuvinte slave în română, verbul de origine latină s-a sustras de sub influența aspectului morfologic slav. Verbul român, la fel ca și cel latin, și-a păstrat caracterul latin din punct de vedere semantic. El nu indică decît o acțiune sau o stare pur și simplu, noțiunea de aspect fiind conținută în însuși sensul lui, fără să fie exprimată prin nici un fel de mijloace morfologice ca în slavă”³⁸. Situația nu diferă nici în cazul verbelor pe care româna le-a împrumutat din slavă, care, în mod identic cu celelalte verbe, nu prezintă nici un fel de deosebiri de aspect. În română ele au intrat numai într-o singură formă, chiar și atunci când acestea au fost perechi aspectuale în limba de origine. Forma românească provine întotdeauna fie numai de la forma de perfectiv, fie numai de la forma de imperfectiv, așa după cum arată I. Pătruț : „Printre verbele pe care româna le are din graiurile slave,

³³ P. Skok, *Quelques observations sur les changements sémantiques verbaux en roumain*, în DR, IX, 1938, p. 214—219.

³⁴ Al. Rosetti, *Istoria limbii române de la origini pînă în secolul al XVII-lea*, București, 1968, p. 12.

³⁵ Al. Rosetti, *Istoria limbii române*..., p. 306 și 348.

³⁶ Al. Rosetti, *Istoria limbii române*..., p. 306.

³⁷ E. Seidel, *Elemente sintactice slave în limba română*, București, 1958, p. 86.

³⁸ P. Skok, *Quelques observations*..., p. 14—15; I. Pătruț consideră că „influența slavă asupra limbii române a început în secolul al X-lea” (*Cu privire la vechimea influenței slave asupra limbii române*, în „Romanoslavica”, XVI, 1968, p. 29).

unele au avut aspect imperfectiv, altele perfectiv. Faptul că și unele și altele sînt împrumutate din forma de prezent și tratate identic confirmă teza că limba română nu cunoaște aspectul verbal”³⁹.

De altfel, însuși Al. Rosetti se pare că nu este absolut convins de faptul că limba română ar fi împrumutat aspectul din slavă, întrucît trece destul de repede peste această problemă, fără să insiste și să dea detalii privitoare la acest proces : cînd și cum s-a produs etc. Altfel nu se poate explica afirmația următoare a autorului, care este în contradicție cu primele : „în română, ca și în celelalte limbi romanice, verbul exprimă în genere timpul fără considerație față de durata acțiunii. Gradul de desăvîrșire a acțiunii exprimate de verb poate fi redat prin mijloace felurite, dar noțiunea de *aspect verbal exprimat printr-o flexiune anumită e rareori redată* (subl. noastră — A. M.) : *dormi* (imperfectiv) față de *adormi* (perfectiv)”⁴⁰. Tocmai acea „flexiune anumită” lipsește limbii române și tocmai datorită acestui fapt noi nu avem categoria morfologică a aspectului.

Cîteva cuvinte despre așa-zisa perfectivare a unor verbe românești, despre care mai vorbește acad. Al. Rosetti, spunînd textual că „dacă totuși, în contact cu limbile slave, procedeul slav de perfectivare a verbelor a fost introdus și în limba română (cf. P. Skok, DR, IX, 214 ș.u.), el nu a devenit însă un instrument gramatical des întrebuintat”⁴¹. Această afirmație este contrazisă de ineseși exemplele pe care le aduce autorul : „*po-*, în *ponegri*; *pre-* în *preface*, *prelucra*, *presăra*; *răs-*, în *răscumpăra*, *răsfira*, *răstălmăci* [...] *ză-*, în *zăuita*, *zăurdi* etc.”⁴². În aceste verbe, ca de altfel în toate cazurile în limba română, nu se poate vorbi de perfectivare, de schimbare a sensului gramatical al verbelor, de formare a unor perechi de verbe corelative de aspect. Verbele respective nu sînt perfective, ele sînt unități lexicale independente de verbele simple, nu sînt față de acestea într-o corelație de aspect, ca de pildă în limbile slave (ex. rus. *делать* — *сделать*, *нужать* — *нанужать* etc.). Prefixele și sufixele românești nu au, ca în limba rusă de exemplu, valoare dublă : lexicală și gramaticală (aspectuală). Ele au numai valoare lexicală în absolut toate cazurile, așa după cum sublinia E. Petrovici cu mult timp în urmă : „prefixele verbale de origine slavă în limba română au aceeași funcție ca cele de origine latină : nici unele nici altele nu perfectivează verbele, ci numai le schimbă sensul : *preface* (< *face*) e absolut analog cu *străbate* (< *bate*). Forma dintîi nu e mai perfectivă decît cea din urmă”⁴³. De aceea, spune acad. E. Petrovici, „pe un român nu-l poți face, cu ajutorul unor exemple românești, să înțeleagă ce este un verb imperfectiv sau perfectiv. De obicei se dau ca exemplu verbele *dormi* și *adormi*”⁴⁴. Dar cînd se dau asemenea exemple din română se comite și o a doua greșeală, se uită un fapt esențial, și anume că în limbile care posedă aspectul verbal pentru exprimarea uneia și aceleiași acțiuni în aproape toate cazurile (exceptînd verbele defective de aspect) avem cîte două verbe, adică

³⁹ I. Pătruț, *Despre structura morfologică* ..., p. 235.

⁴⁰ Al. Rosetti, *Istoria limbii române*..., p. 306.

⁴¹ Al. Rosetti, *Istoria limbii române*..., p. 306.

⁴² Al. Rosetti, *Istoria limbii române*..., p. 306.

⁴³ E. Petrovici, *op. cit.*, p. 144.

⁴⁴ E. Petrovici, *op. cit.*, p. 144.

perechi aspectuale. Deci și ideea de *a adormi* poate fi concepută sub ambele aspecte și chiar așa se și prezintă situația în limbile slave. Ex. rus. *zasypat'* (ipf.) — *zasnut'* (pf.), bulg. *zaspavam* (ipf.) — *da zaspá* (pf.), pol. *usypiać, zasypiać* (ipf.) — *usnąć, zasnąć* (pf.), ceh. *usinati* (ipf.) — *usnouti* (pf.)⁴⁵.

Pentru a ne forma o idee și mai precisă despre prefixare, trebuie precizat că în limbile care cunosc aspectul verbal aceasta ocupă un loc deosebit. Existența numai a prefixării nu este nicidecum un indiciu al existenței aspectului verbal. Perfectivarea (care se realizează în principiu prin prefixare) trebuie să fie dublată de procesul de reimpfectivare, adică să existe posibilitatea ca de la un verb perfectiv (prefixat) să se poată forma un alt verb imperfectiv cu ajutorul unui sufix. În acest caz sensul lexical trebuie să rămână neschimbat. Se schimbă numai valoarea gramaticală, aspectul verbului. Grafic acest proces ar putea fi redat astfel: T — PT ↔ PTS în care T — tema, P — prefix, S — sufix. Perechea aspectuală este PT ↔ PTS. Ex. de la rus *работамъ* „a lucra”, verb simplu imperfectiv, prin adăugarea prefixului *за* — se obține un verb nou, cu sens deosebit de cel simplu (procesul aparține de formarea cuvintelor) — *заработамъ* (pf.) „a câștiga”. Între aceste două verbe nu există o corelație nici semantică nici aspectuală. La rîndul său verbul prefixat perfectiv constituie baza pentru formarea perechii sale de aspect imperfectiv cu ajutorul sufixului imperfektivării *-ыва - (-ыва -)*: *заработамъ* — *заработывамъ*. Aici sensul lexical este identic, se deosebește numai cel gramatical, adică apartenența la aspect. Acesta este procesul ideal de formare a perechilor aspectuale (adică sufixarea).

Există și un alt caz, cînd prefixarea are ca rezultat formarea unor perechi aspectuale. Este vorba despre așa-numitele prefixe gramaticale, goale de sens (*préverbes vides*) sau prefixe pur aspectuale, care, după cum pretind unii lingviști, nu schimbă sensul lexical al verbului, ci numai aspectul. Problema aceasta este foarte controversată, mai ales în ultima vreme, cînd mulți lingviști contestă existența unor astfel de prefixe. În limbile slave există cîteva perechi de asemenea verbe, fiind considerate ca atare îndeosebi pentru motivul că de la asemenea verbe prefixate nu se mai pot forma altele cu ajutorul sufixelor imperfektivării. Ex. *нучамъ* — *написамъ*. Procesul se încheie aici, nefiind posibilă o formă ca „*написывамъ*”.

Reținem deci că prefixarea unui verb nu constituie și nu poate constitui nicidecum dovada existenței categoriei gramaticale a aspectului verbal într-o limbă. Ea este doar o condiție indispensabilă, dar insuficientă pentru dezvoltarea aspectului în limbă. Dovada cea mai concludentă o constituie faptul că multe limbi cunosc prefixarea verbului, fără însă să aibă și categoria aspectului. Așa sînt limbile romanice, germanice etc. Diferitele prefixe ne permit să exprimăm diversele moduri de desfășurare a acțiunii verbale, strîns legate de anumite deosebiri de sens între verbele înseși, de anumite categorii semantice ale acestora, deci de Aktionsart, dar în nici un caz nu de deosebiri de aspect. În limba română, spune C. Poghir, formele prefixate „nu interesează prea mult problema aspec-

⁴⁵ Vezi și E. Petrovici, *op. cit.*, p. 144.

tului ca sistem, pentru că nu se opun unei forme derivate din aceeași rădăcină, dar de aspect opus”⁴⁶. Acesta este adevărul.

Concluzia care se impune și în acest caz este că limba română nu a introdus sub influența slavă nici aspectul verbal, și, ca atare, nici procedeul slav de perfectivare a verbelor, că, în general, prefixele și sufixele românești, indiferent de proveniența lor, au peste tot numai valoare semantică, de formare a noi cuvinte. Așadar, trebuie să afirmăm cu fermitate că limba română nu are categoria gramaticală (morfoloică) a aspectului la verb, căci existența sa în limbă noi o putem stabili numai pe baza morfologiei. „Admiterea existenței diverselor categorii gramaticale depinde de exprimarea lor formală”⁴⁷, or, după cum am văzut, în limba română despre o astfel de exprimare formală a aspectului nici nu poate fi vorba.

Formele temporale au valori de aspect ?

Ideea că unele forme temporale românești (sau romanice în general ar exprima ceva paralel (asemănător) cu aspectul verbal slav nu este nouă și se întâlnește la diverși cercetători.

Pornindu-se de la ideea justă că limba română nu are forme speciale pentru exprimarea aspectului (dar omițându-se faptul că lipsește aspectul), se afirmă că unele forme temporale (singure sau alături de alte mijloace) sînt menite să marcheze toate deosebirile și nuanțele de aspect⁴⁸. Astfel se ajunge pînă acolo, încît se stabilește un paralelism între funcțiile aspectului imperfectiv slav și cele ale imperfectului romanic (românesc și francez), între cele ale aspectului perfectiv și ale perfectului⁴⁹. Se afirmă că „în seria timpurilor românești imperfectul aparține prin excelență aspectului imperfectiv”, iar „perfectul compus și perfectul simplu aparțin prin definiție aspectului perfectiv, cum se vede și din numele lor”⁵⁰. Se aduc următoarele exemple : *el scria* redă o acțiune durativă, imperfectivă, ca și *ocupa o funcție înaltă, trecea drept om cu experiență* etc., iar forma de perfect *el a scris* exprimă o acțiune terminată, rezultativă, adică perfectivă. Tot așa și pentru limba franceză : imperfectul *il tombait* (el cădea) redă o acțiune iterativă, iar perfectul simplu *il tomba* (el căzu) redă o acțiune momentană⁵¹. De la prima vedere ne putem da seama că și aici, ca și în multe alte locuri, se confundă aspectul verbal cu Aktionsart, că un asemenea paralelism între formele temporale și sensurile așa-ziselor aspecte (definite pe baza criteriilor de durată nelimitată a acțiunii, cursivitate, acțiune terminată, limitată, rezultativă etc.) se poate observa numai în planul trecutului, ea fiind imposibilă la celelalte timpuri. Or, nu trebuie

⁴⁶ C. Poghiră, *Cu privire la aspectul verbal*..., p. 20.

⁴⁷ *Gramatica limbii române*, vol. I, ed. a II-a, p. 40

⁴⁸ *Gramatica limbii române*, vol. I, ed. a II-a, p. 40; A. Zacordonet, *Problema existenței aspectului*..., p. 92; *Curs de introducere în lingvistică*, sub cond. acad. Al. Graur, ed. a II-a, București, 1956, p. 231.

⁴⁹ A. Zacordonet, *Problema existenței aspectului*..., p. 92—94; *Curs de introducere în lingvistică*, 1956, p. 231; E. Seidel, *Zu den Funktionen der Vergangenheitstempora im Rumänischen*, în BL, VII, 1939, p. 82.

⁵⁰ A. Zacordonet, *Problema existenței aspectului*..., p. 93, 92.

⁵¹ *Curs de introducere în lingvistică*, ed. a II-a, 1956, p. 231.

uitat faptul că aspectul este o calitate a verbului în întregimea sa, a tuturor formelor verbale și nu numai a uneia sau alteia din ele. Opoziția de aspect se realizează în cadrul unuia și aceluiași sens lexical absolut peste tot și nu numai într-un singur plan temporal. În realitate însă, opoziția de mai sus trebuie considerată nu aspectuală, ci temporală: unul din elementele acestei opoziții a trecutului, și anume imperfectul, exprimă în genere simultaneitatea față de o acțiune trecută (trecutul simultaneității — trecutul), cu excepția situațiilor când imperfectul se folosește independent, avind valoare de perfect: *era odată* — *a fost odată*.

În consecință, neputîndu-se afirma existența unui sistem al formelor temporale legat de cel al sensurilor de aspect, nu se poate afirma nici existența aspectului verbal în română ⁵².

Concluzii

1. 1 Este absolut necesar să se facă deosebirea principală între cele două categorii: aspect verbal și Aktionsart. Această distincție ne permite să le conturăm mai clar și mai precis și totodată să stabilim și asemănările dintre ele, precum și interacțiunea lor în procesul vorbirii.

2. Principala deosebire dintre ele se referă la faptul că acestea sînt categorii distincte, aparținînd fiecare unui alt plan al limbii: aspectul verbal este categorie gramaticală și aparține morfologiei, iar Aktionsart este categorie lexicală (în parte și de formare a cuvintelor) și aparține lexicologiei.

3. Opoziția de aspect se realizează în cadrul unuia și aceluiași sens lexical, constituindu-se astfel perechile aspectuale și seriile aspectuale ce cuprind toate formele verbului. Dimpotrivă, categoriei de Aktionsart îi lipsește capacitatea de a forma astfel de opoziții și caracterul paradigmatic.

4. Aspectul verbal se bazează pe un sistem de mijloace morfologice care servesc la exprimarea sa formală, spre deosebire de Aktionsart, căruia datorită faptului că se definește exclusiv pe baza identității tipului de desfășurare a acțiunii verbale, îi lipsesc, în principiu, morfemele. Acolo unde acestea apar totuși (tipurile de Aktionsart marcate), ele nu fac altceva decît să întărească, să sublinieze caracterul desfășurării acțiunii — caracteristică a însuși sensului lexical al verbelor respective.

5 Aktionsart (semantica verbului) exercită o influență asupra aspectului, reflectată în defectivitatea de aspect.

6 Aspectul și Aktionsart, deși categorii deosebite, se află într-o strînsă și permanentă interacțiune în cadrul categoriei mai largi a aspectualității.

7 Opoziția de aspect este o opoziție binară privativă, în cadrul căreia perfectivului, ca element puternic, marcat, i se opune imperfectivul, elementul slab, nemarcat al opoziției. Deci, există numai două aspecte și nu mai multe.

⁵² Situația din graiul bănățean de sud și din dialectul istroromân din punctul de vedere al aspectului și Aktionsart prezintă o serie de particularități prin care se deosebesc de limba literară. Această problemă va constitui obiectul unui studiu ulterior.

II. 1 Limba română nu are categoria gramaticală (morfologică) a aspectului verbal, nu are nici „rămășițe” sau „elemente sporadice și întâmplătoare de aspect”.

2 Aspectul verbal nu a putut fi moștenit de către limba română din latină, întrucît nici latina nu a avut un sistem de mijloace gramaticale de exprimare a sa : prefixele și sufixele limbii latine nu serveau la exprimarea aspectului, ci la exprimarea caracterului desfășurării acțiunii, la exprimarea categoriei de Aktionsart.

3 Limba română nu a introdus aspectul verbal din slavă sub influența acesteia, nu a împrumutat procedeul slav de perfectivare a verbelor.

4 Prefixele și sufixele românești nu perfectivează, respectiv nu imperfectivează (mai precis nu reimperfectivează) verbul. La noi aceste afixe au numai valoare lexicală.

5 În limba română nu există un sistem de mijloace gramaticale pentru exprimarea formală a aspectului verbal morfologic. Limba română cunoaște numai categoria lexicală de Aktionsart (aspectul semantic) care este specific tuturor limbilor.

6 Întrucît categoria de Aktionsart nu a constituit pînă în prezent obiectul unor cercetări speciale la noi, ar fi necesar și util ca atenția specialiștilor să fie îndreptată asupra studierii acestei categorii specifice verbelor românești în totalitatea lor : latine, autohtone, împrumutate din slavă sau din alte limbi.

7 O mare importanță teoretică, dar mai ales practică, ar avea-o cercetarea și stabilirea multiplelor posibilități și mijloace concrete de diverse tipuri pe care le are la îndemînă limba română pentru a reda diferențele sensuri și nuanțe ale verbelor slave, care, nu trebuie uitat, întotdeauna aparțin unui anumit aspect, Aktionsart, mod și timp și, ca atare, nicio dată nu trebuie privite izolat, numai din punctul de vedere al aspectului.

Decembrie 1969

*Facultatea de filologie, Cluj,
Str. Horea, Nr. 31*

STRUCTURA SEMANTICĂ A CONSTRUCȚIILOR FIGURATE ÎN POEZIA LUI LUCIAN BLAGA

DE

FELICIA ȘERBAN

Epoca în care Blaga își publică primele volume de versuri relevă o tendință de înnoire a mijloacelor de expresie în lirică, semnificativă mai ales sub aspectul bogăției de metafore. Poezia lui Eminescu însemnase și în acest domeniu o sinteză superioară a creației anterioare, în care predominase ideea metaforei-ornament ¹, deschizând, totodată, noi orizonturi în ceea ce privește metafora expresivă ², pe care a subordonat-o formulării cit mai sugestive și mai concise a gândirii. „Toată arta lui Eminescu stă în a prefăce ideile în muzică și metafore”, observa G. Călinescu ³ referitor la poezia lui filozofică. În unele momente, forma îmbracă atât de perfect ideea încît nu poate fi modificată fără a dăuna conținutului, fuziunea lor totală decurgînd din modul personal în care poetul percepe și interpretează fenomenele, ceea ce reclamă o expresie corespunzătoare, originală; vom recunoaște în consecință și sub acest aspect în Blaga un continuator al lui Eminescu.

Necesitatea de a recurge la serii de imagini, dictată de conținut, duce la constituirea de grupuri metaforice, de complexe ⁴, în care relațiile existente între metafore permit descifrarea citorva tipuri structurale. T. Vianu releva unele procedee de grupare, surprinse în poezia lui Arghezi⁵:

¹ Considerînd-o ca atare, marele poet a utilizat-o cu economie în perioada maturității, deși dispunea de inepuizabile resurse imagistice, după cum atestă mai ales abundantul material postum (cf. Al. Rosetti și I. Cheție, *Limba și stilul poeziilor lui Mihai Eminescu*, în *Studii de poetică și stilistică*, București, 1966, p. 197).

² *On peut distinguer... d'une part des métaphores de type esthétique: le lac pur de vos yeux, la voile de la brume, l'aurore aux doigts de roses; d'autre part, des métaphores de type expressif: des regards de flamme, griller d'envie, se forger des ennuis* (J. Marouzeau, *Précis de stylistique française*, ed. V, Paris, 1963, p. 108).

³ *Istoria literaturii române de la origini pînă în prezent*, București, 1941, p. 408.

⁴ Cf. Bodo Müller, *Góngoras Metaphorik. Versuch einer Typologie*, Wiesbaden, 1963, p. 151—154.

⁵ *Sinonime, metafore și grefe metaforice la Tudor Arghezi*, în „*Limba română*”, XII, 1963, nr. 4, p. 350—351.

sinonimia metaforică (mai mulți termeni figurați pentru un singur termen propriu) și greșea (prelungirea unei metafore prin alte metafore, adiacente).

Analizând din punctul de vedere al grupurilor de metafore poezia lui L. Blaga, constatăm prezența unor construcții variate, care, deși pot fi întâlnite și în scrierile altor poeți, caracterizează stilul lui Blaga sub raportul frecvenței. În prezentul studiu am urmărit, pe baza acestui material, posibilitățile de structurare semantică a complexelor metaforice și efectele artistice datorate acestor combinații.

Vom prezenta construcțiile notînd metaforele cu $M_1, M_2, \dots M_n$, față de care T' reprezintă termenul propriu, iar T'' — termenul cu care se efectuează comparația. Termenii subînțelegi se închid în paranteză dreaptă.

Prin simbolul D înțelegem un determinant al acestei perechi, avînd rol în constituirea valorii metaforice, fie el adjectiv (*Pe turn, între semnele ceasului, gînditor / timpul stă*⁶), substantiv (*Ulcior / rupt din coastele humei*. B 149), verb (*Un zbor de lăstun / iscălește peisajul*. B 124), adverb (*Copacii rămîn / cu cuiburile goale subțiori*. B 122), sintagmă sau propoziție (*Plop înălțat de un fir nevăzut asemenea fusului*. B 133). Determinantul creează metafora (în primul exemplu adjectivul *gînditor* conferă *timpului* un atribut uman) sau contribuie la semnalarea, la sublinierea ei (*Nedumerit, turnul se va uita două ore în urma mea*. B 113 : adjectivul și verbul se asociază în realizarea personificării; *O rîndunică-n zbor adus / oglinda apei sparge*. B 283 : comparația *apă-ogîndă* este reliefată și de verb).

În cazul reprezentării unui grup de metafore, vom utiliza $T'_1, T'_2, D_1, T'_1, T'_2, D_1$, etc., pentru a indica (prin M_n) metafora căreia îi aparțin termenii sau determinările.

În continuare, dăm explicația semnelor întrebuintate în reprezentările noastre grafice :

→ legătură gramaticală între termeni. Dacă două sau mai multe metafore sînt asociate numai prin legături gramaticale, ele nu formează, din punctul de vedere al imaginii generale, un întreg. Nu au intrat, așadar, în cadrul preocupărilor noastre grupuri de metafore de tipul : *Cu ochi de otravă șarpele pîndește / călcîiul adevărului*. B 38.

~~~~~> legătură de referință : determinantul formal al termenului propriu este figurat față de acesta, referindu-se de fapt la termenul cu care se stabilește comparația (*Fulgere ... / zvînesc din cînd în cînd / ca niște lungi picioare de păianjen — smulse / din trupul care le purta*. B 51 : *fulgere* ← *zvînesc* ~~~~~> *picioare de păianjen*). Cînd al doilea termen nu este exprimat, determinantul figurat face ca el să fie subînțeles : *Tată, ... / m-a i semănat între brazdele lumii*. B 88.

.....> legătură de selecție : elementul cuplat astfel este propriu față de cel complinit, constituindu-se o continuare a metaforei (*Fiori ... îmi sărută / cu buze reci de gheață trupul*. B 41 : *Fiori* ← *sărută* <.....> *cu buze reci* .....> *de gheață*).

⁶ L. Blaga, *Poezii*, București, 1966, p. 120. Toate exemplele din poezia lui Blaga utilizate în lucrarea de față cu sigla B sînt extrase din această ediție.

-----> legătură de asociere liberă : complinirea este figurată față de termenul precedent, dar necesară pentru înțelesul întregului (*O toamnă va veni și-o să-ți despoaie / de primăvară trupul, fruntea, nopțile și dorul.* B 40 : *O toamnă* <— o să-ți despoaie trupul -----> *de primăvară*).

~~~~~> legătură de presupunere : se referă la metaforele monomembre, în care termenul figurat include termenul propriu (*Aur scutură alunul.* B 187 : *aur* ~~~~~> *frunze galbene*).

=====> legătură de acord : marchează că elementele aparțin aceleiași sfere de idei (*Din strașina curat-a veșniciei / cad clipele ca picurii de ploaie.* B 16 : *veșnicie* =====> *clipe* — în planul propriu, *strașină* =====> *picuri de ploaie* — în cel figurat).

<—> legătură de comparație : *Somnul e umbra pe care / viitorul nostru mormint / peste noi o aruncă.* B 331 : *Somnul* <—> *umbra* [viitorului mormint].

După cum reiese din exemplele date, nu am evitat cazurile în care apar comparații și nu metafore, procedeele de îmbinare a elementelor fiind identice : „Qu'une image reste à l'état implicite ou qu'elle soit formulée explicitement, elle jaillit toujours de la même intuition foncière. Une même analogie s'exprime très souvent, dans le même texte, tantôt par des comparaisons, tantôt par des métaphores ; une séparation systématique des deux types ... fausserait donc la perspective de la recherche : elle empêcherait le critique d'entrevoir la trame générale des images et les tendances profondes qui régissent leur genèse” (S. Ullmann, *L'image littéraire. Quelques questions de méthode*, în „Langue et littérature”, Paris, 1961, p. 46).

I. Metafore simple cu determinări multiple

1. Determinările se află în relații de coordonare⁷: *Nedumerit* (D₁), *turnul* (T') se va uita (D₂) *două ore în urma mea.* B 133 ; *Lacomii* (D₁) și *flămnzi* (D₂) *îmi strigă* (D₃) *ochii* (T'). B 35. În ambele cazuri, determinările atribuie termenului propriu calități și acțiuni specifice ființelor [T'], generând astfel metafora. Aceste relații se pot reprezenta grafic (v. fig. 1).

2. Determinările se află în raporturi de subordonare una față de cealaltă.

a) Toate determinările se situează în plan figurat : *Peșterile* (T') *cască* (D₁) *somnoroase* (D₂). B 46 — aspectul gurilor de peșteră (metaforă de circulație, uzată) duce la prima determinare, din care se dezvoltă cea de a doua ; *Stele* (T') *curgînd* (D₁) *ne spală* (D₂) *țărînile.* B 119 : D₂ continuă imaginea „ploii de stele” (v. fig. 2).

⁷ Coordonarea și subordonarea sînt înțelese aici din punctul de vedere al structurii complexului metaforic, și nu gramatical. În cazul coordonării, elementele constitutive au aceeași importanță semantică pentru metaforă : în exemplul *Lacomii și flămnzi îmi strigă ochii* (B 35), fiecare dintre determinări ar putea figura singură, metafora rămînînd la fel de ușor decodabilă : *ochi lacomi, ochi flămnzi, ochii strigă* ; în cazul subordonării, una dintre determinări este primară, iar celelalte decurg din ea : în exemplul *Peșterile căscă somnoroase* (B 46), în lipsa primului determinant am deduce mai greu procesul care a generat imaginea *peșteri somnoroase*.

b) Unele determinări se referă atât la termenul propriu, cât și la cel figurat; determinările care derivă de la ele indică existența sensului figurat al celor dintâi: *Pe uliți — subțire* (D_1) și *naltă* (D_2) / *ploaia* (T')

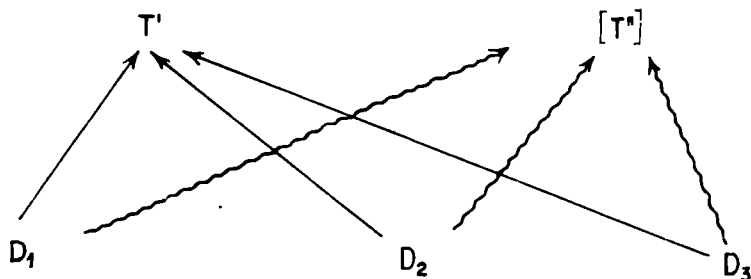

Fig. 1

umblă (D_3) *pe cataligi* (D_4). B 113: calificativul *subțire* se poate atribui atât ploii, cât și unei persoane; personificarea clară rezultă din determinările următoare. Reflexivul pasiv își pierde valoarea pasivă, datorită nuanței figurate ce i se conferă astfel: *Porți se deschid să-și arate uimirea*. B 133.

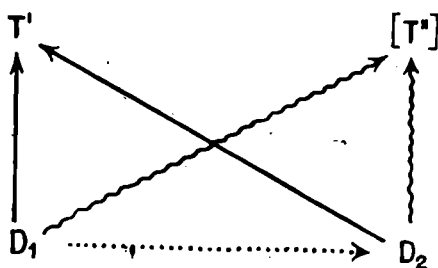

Fig. 2

Șirul determinărilor evoluează uneori treptat spre un tot mai pronunțat caracter figurat, pînă la greșea lipsită de paralelă proprie: *Razele* (T') *fără de-astîmpăr* (D_1) *se-mbulzeau* (D_2) / *și se-mpingeau* (D_3) *cu coatele* (D_4). B 74.

Ordinea determinărilor poate fi inversă, iradierea tentei figurate producîndu-se de la prima spre ultima — *Pe turn, între semnele ceasului, gînditor* (D_1) / *timpul* (T') *stă* (D_2). B 120 — sau, prin îmbinarea ambelor forme, circular⁸: *Tu-mi răscolești* (D_1) / *tot furnicarul* (D_2) *de porniri* (T') *care nu-și mai afl-apoi odihna* (D_3). B 33.

3. Determinările din categoriile enumerate pînă acum contribuie direct la crearea metaforei. În alte situații, ele dezvoltă numai comparația, o continuă, constituind determinări-grefe: *Iezerul* (T') *netulburat*, / *ca un ochi al lumii* (T'') *ascuns*,

⁸ Fenomenul iradierii a fost analizat, în ceea ce privește simbolul, de Sorin Alexandrescu (*Simbol și simbolizare. Observații asupra unor procedee poetice arghheziene*, în *Studii de poezică și stilistică*, p. 359–364).

s-a deschis (D_1) ... / Cată (D_2) lung Ochiul spre nord și spre vîrste / ...
 Visează (D_3) -n amiază despre rodii de aur. B 168; Se strînge (D_1) în țărână
 / de nu știu ce chin (D_2) / ca o mîină crispată (T'') amarnicul spin (T').
 B 142; Plop (T') înălțat de un fir nevăzut (D) asemenea fusului (T'').
 B 133 (v. fig. 3).

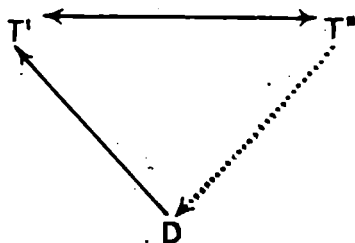

Fig. 3

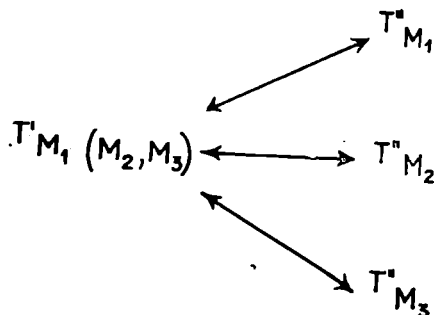
Categoria metaforelor cu determinări multiple este specifică poeziei moderne; determinantul, deși generează o metaforă, nu este metaforic, deci nu are o paralelă, deoarece nu poate fi substituit prin nimic, reprezentînd trăsături cu care sensibilitatea poetului investește mediul înconjurător. Este firesc, prin urmare, ca în lirica lui Lucian Blaga această categorie să ocupe un loc însemnat.

II. Metafore multiple

Fenomenul are loc atunci cînd pentru un singur termen propriu există mai mulți termeni de comparație.

1. Pluralitatea de planuri este obținută prin mijloace de același fel (omogenitate) și anume:

a) Prezența termenilor figurați, aflați în raporturi de coordonare: *Viața mea* (T') a fost tot ce vrei, / cîteodată fiară (T'_1), / cîteodată floare (T'_2), / cîteodată clopot (T'_3) — ce se ceartă cu cerul (T'_3) este, la rîndul lui, termenul propriu al unei metafore grefate). B 87 (v. fig. 4); *Suveici de aur*, / mici zei de apă, / luînd sfatul lunii [peștii] învață să tacă. B 176; *Pasăre ești? Sau clopot prin lume purtat? / Făptură ți-am zice, potir fără toarte*. B 109.

Dacă ideea care constituie baza comparațiilor este aceeași, termenii figurați sînt sinonimi și între ei : *Pămîntule* (T') *larg* / *fii pieptul* (T'_1) *acestei năprasnice inimi*, / *fii amfora* (T'_2) *eului meu îndărătnic*. B 61.

b) Determinanți aflați în planuri semantice diferite : *Altoită* (D_{M_1}) *de ființa mea* ⁹ *imensa lume* (T'_{M_1} și M_2) *mă doare* (D_{M_1}) *ca o rană* (T'_{M_2}). B 39 : cele două metafore se constituie avînd ca termen propriu substantivul *lume*, care intră într-un cuplu metaforic prin imaginea „altoirii” și în alt cuplu prin senzația de durere ce i se atribuie (v. fig. 5).

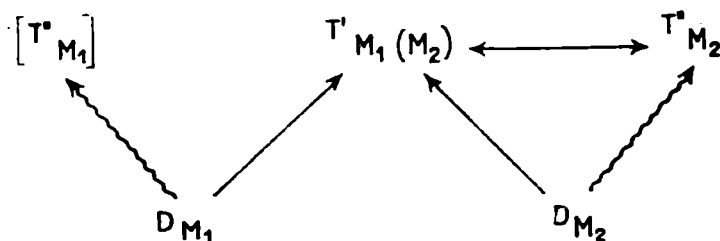

Fig. 5

2. Metafore multiple realizate prin procedee diferite, aplicate aceluiași cuvînt, de obicei metaforă monomembră cu determinant metaforic din alt cîmp semantic : *Lumina* (T'_{M_1} și T'_{M_2}) și *păcatul* / *îmbrățișîndu-se* ($D_1 M_1$) *s-au înfrățit* ($D_2 M_2$) *în mine*. B 38 : *lumina* este termenul figurat al primei metafore — ca simbol al virtuții ¹⁰, T'_{M_1} fiind inclus, — și termenul propriu al celei de-a doua, generate de determinările figurate și ele, care personifică cele două laturi opuse ale sufletului (v. fig. 6).

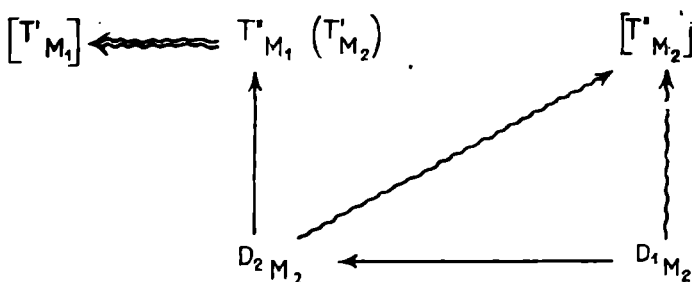

Fig. 6

⁹ Din motive metodologice, nu luăm în considerare metaforele care nu intră momentan în discuție, deși aparțin aceluiași grup metaforic ; de asemenea, în cazuri similare, nu menționăm valoarea figurată a unor determinări (ca D_{M_1} în acest exemplu). Simplificarea este necesară pentru claritatea expunerii, deoarece diversele tipuri de grupări metaforice apar în poezia lui Blaga într-o mare varietate de combinații, încît n-am găsit pentru toate cazurile exemple în care interferența diferitelor grupuri să poată fi evitată.

¹⁰ Nu ne propunem să redăm dect cu mare aproximație sensul metaforelor lui Blaga, pentru că, oricum, asemenea încercări sărăcesc poezia, prin inevitabile limitări ; recurgem la explicații de acest gen numai în măsura în care sînt utile relevării construcției metaforelor.

III. Metafore însoțite de grefe metaforice

În construcțiile în care se îmbină două sau mai multe metafore, reliefaarea lor este adesea inegală, accentul căzînd asupra uneia dintre ele, căreia i se subordonează celelalte, cum este cazul grefelor sau al metaforilor interferente (v. IV).

În versul: *Eu nu strivesc* (T''_{M_1}) *corola* (T''_{M_2}) *de minuni* (T'_{M_1}) *a lumii* (B 3), imaginea principală este comparația *minuni* — *corolă*; concretizarea termenului propriu prin comparație este subliniată prin introducerea unui verb cu sens figurat, *a strivi* = „a nimici, a distruge” [T'_{M_1}], dependent de comparația principală, deși, topic, apare înaintea ei (v. fig. 7).

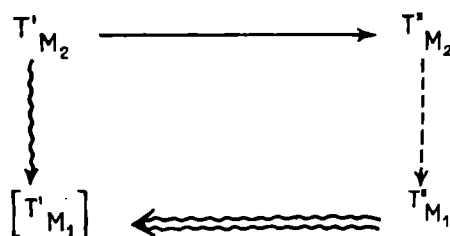

Fig. 7

Între metafora principală și grefă pot exista, din punctul de vedere al genezei, două tipuri de relații:

1. Grefa continuă metafora principală: *Malul mării de secară*. B 63.
2. Grefa explică metafora principală: *Măntore de acum ca albina spre stup*, /cu harul subțiri aripi, /cu-amurgul în trup. B 150.

IV. Metafore interferente

Sînt create de o metaforă-determinant, care reprezintă elementul comun pe baza căruia se realizează a doua comparație: *În teatre strigă* (T''_{M_1}) *luminile* (T'_{M_2}). B 125 (v. fig. 8); *Pîlpîire de pleoape*. B 47. În ambele exemple, verbul sau abstractul verbal, cu sens figurat, atribuie substantivului la care se referă proprietăți nespecifice, conferindu-le astfel și lor valori metaforice: luminile „strigă”, pleoapele „pîlpîie”. În ansamblul imaginii, accentul cade asupra primei metafore, cea de-a doua fiind determinată de ea, secundară.

O serie de determinanți diferiți conferă aceluiași determinat mai multe sensuri: *Sîngerăm din mîni* (sensul propriu — simbolizează suferința fizică), *din cuget* (sens figurat — se referă la suferința morală) și *din ochi* (sens figurat — sugerează exteriorizarea suferinței prin lacrimi). B 90.

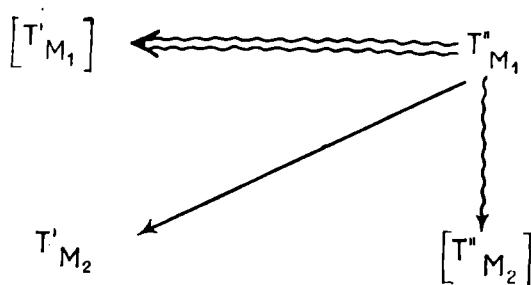

Fig. 8

V. Metafore cu dublă interferență

Categoria aceasta este o varietate a metaforelor interferente, cu deosebirea că determinantul figurat — elementul principal al imaginii — creează aici bilateral reflexe metaforice : asupra subiectului și complementului (în primul exemplu), asupra a două componente (în al doilea exemplu) etc.: *Luna s-a-ngrădit c-un curcubeu*. B 60; [*Eu*] nu ucide (T'_{M_1}) cu mintea (T'_{M_2}) tainele (T'_{M_3}). B 3 (v. fig. 9) — verbul *a ucide* în locul lui „a distruge” implică raportarea *tainelor* la ființe [T'_{M_3}] și a *minții* la un instrument [T'_{M_1}].

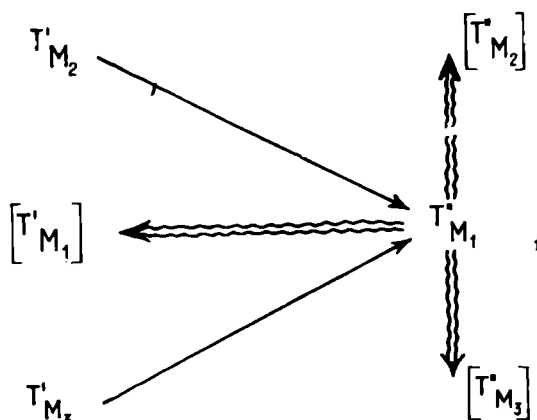

Fig. 9

Elementul generator poate fi constituit din mai multe metafore: *Zbor de liliaci / pe fruntea-i de-ntuneric îmi sărută geamul*. B 17.

a) Determinantul atribuie fiecărei metafore bază diferită: *Audu-se viermii* (T'_{M_1}) / *cu freamăt porniți...* / *cu carnea noastră* (T'_{M_2}) să se cuminece (D_{M_1} și M_2). B 166 (M_1 este o personificare, M_2 constă din paralela *carne — cuminecătură*).

b) Determinantul atribuie mai multor metafore o bază unică : *Din poarta-nălțimei și pînă-n vale / în bătrînește* (D), *ah, cât de repede, apa* (T'_{M_1}). *Și ceasul* (T'_{M_2}). B 151.

VI. Metafore paralele

În acest grup, fiecare comparație își vedește pe deplin sensul numai în prezența celeilalte; termenii figurați aparțin aceluiași plan semantic : *Calea lactee* (T'_{M_1}) *abia ghicită se pierde / scrisă în noapte* (T'_{M_2}) *fierbinte și calmă / ca linia vieții* (T'_{M_1}) *runic săpată / într-o imensă zăbarnică palmă* (T'_{M_2}). B 143 (v. fig. 10) : un plan este compus din cei doi termeni proprii (*cale lactee* și *noapte*), altul din termenii figurați (*linia vieții* și *palmă*) ; participiul figurat *scrisă* nu se încadrează, cu sensul propriu, în planul semantic al nici uneia dintre perechi și de aceea îl excludem din discuție ; *Cu ciocuri* (T'_{M_1}) *înfipte-n ogor...* / *sînt pluguri* (T'_{M_2}) ... / *mari paseri negre* (T'_{M_1}). B 84 ; *Să răsuflă liber Dumnezeu* (T'_{M_1}) *în mine* (T'_{M_2}) , / *să nu cîrtească* , „*sînt rob* (T'_{M_1}) *în temniță*” (T'_{M_2}). B 5.

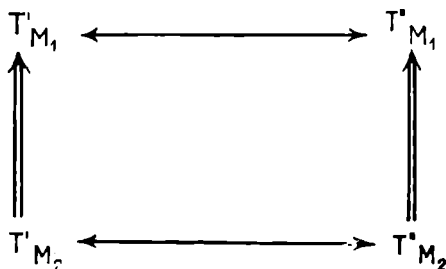

Fig. 10

VII. Metafore convergente

Ca și în cadrul categoriei precedente, există aici un paralelism al perechilor de metafore, planurile semantice fiind identice pentru ambii termeni proprii și, respectiv, pentru cei figurați. În acest grup însă intervine un element care realizează legătura între toți termenii proprii și figurați ai celor două metafore, posibilitate care decurge din conținutul lui ambiguu : în primul dintre exemplele care urmează, *a arde* se referă la planul propriu al metaforelor prin sensul său „a fi fierbinte”, iar prin sensul „a se mistui prin foc, a se preface în cenușă” se acordă cu planul figurat ; în al doilea exemplu, *a topi* este congruent cu termenii figurați, pe cînd paralela sa proprie, inclusă (pe care n-o menționăm în schemă pentru claritatea aspectului) este congruentă cu termeni proprii. Acest element, spre care „converg” toți membrii grupului de metafore, este, în același timp, un determinant allor, subliniindu-le valoarea figurată (constituită prin alte mijloace — comparație explicită, T' cu rol gramatical de atribut genitival pe lîngă T'' etc.) și îl notăm ca atare prin *D*. *Tînărul tău trup / de vrăjitoare* (T'_{M_1}) *-mi arde* (D) *-n brațe* (T'_{M_2}) *ca-n flăcările* (T'_{M_1}) *unui rug*. B 11 (v. fig. 11) ; *Ca niște limbi de foc* (T'_{M_1}) *eu brațele* (T'_{M_1}) *-mi întind / ca să-ți topesc* (D) *zăpada* (T'_{M_2}) *umerilor* (T'_{M_2}) *goi*. B 11.

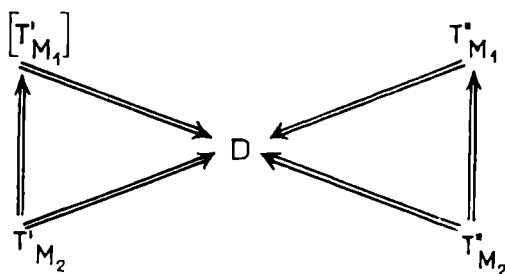

Fig. 11

Raporturile genetice în cadrul construcției delimitează situații diferite :

1. Determinantul selectează ambele metafore (în primul exemplu ; v. fig. 12).

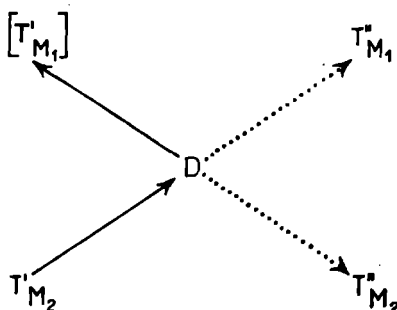

Fig. 12

2. Determinantul este selectat de către termenii figurați ai ambelor metafore (în al doilea exemplu ; v. fig. 13).

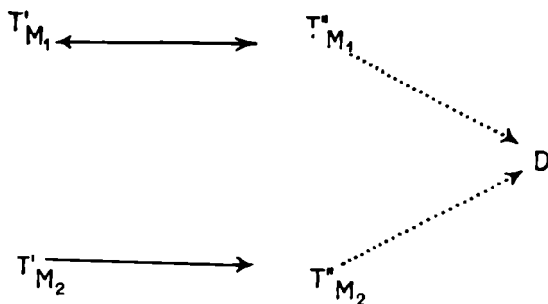

Fig. 13

3. Determinantul selectează una dintre metafore (aici M_2), care o selectează pe cealaltă : *Aud din pieptul* (T'_{M_1}) *unui turn* (T'_{M_2}) *cum bate* (D) *ca o inimă* (T''_{M_1}) *un clopot* (T''_{M_2}). B 7 (v. fig. 14).

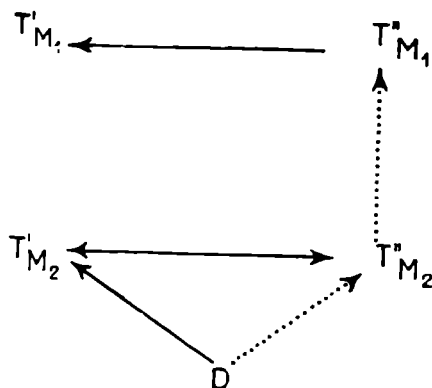

Fig. 14

VIII. Metafore concentrice

Grupul de metafore este încadrat într-o metaforă generală, termenii figurați aparținând aceluiași plan semantic: *Ranele* (T'_{M_1}) *amurgului* (T'_{M_1}) *se vindecau* (T'_{M_1}) *pe boltă*. B 34; (v. fig. 15) — un șir de comparații (*rănille amurgului* = „culoarea singerie a cerului”, metaforă interferentă prin care *amurgul* devine termenul propriu al unei personificări, *se vindecau* = [culorile amurgului] „se estompau, se ștergeau, dispăreau”) creează imaginea înserării; *Soarele în răsărit de sînge-și spală-n mare / lăncile, cu care a ucis în goană noaptea*. B 10 (răsăritul soarelui); *Din caier încălțit de nouri / toarce vîntul / fire lungi de ploaie*. B 22 (ploaia); *Cu cîinele și cu săgețile ce mi-au rămas / mă-ngrop, / la rădăcinile tale mă-ngrop, / Dumnezeu, pom blestemat*. B 100; *Sufletul mi-e dus de-acasă. / S-a pierdut pe-o cărăruie-n nesfîrșit și nu-și găsește / drumul înapoi*. B 10 (transpuneri în concret ale unor stări spirituale). Poezia *Cîinele din Pompei* este construită în întregime pe acest principiu.

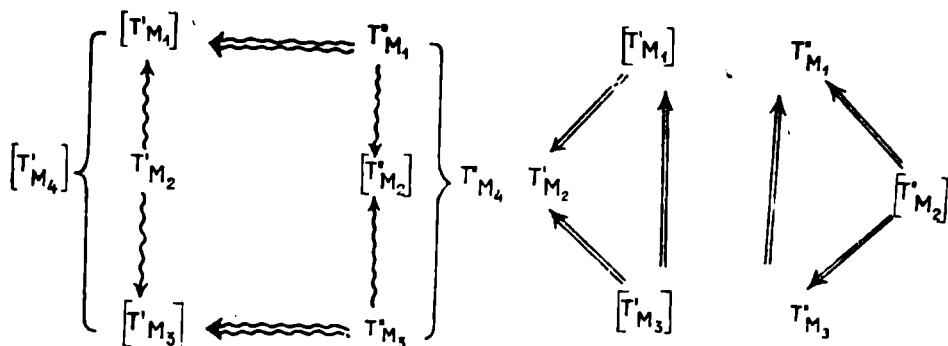

Fig. 15

ale”¹². Grupurile de metafore sînt specifice scrierilor poetice.

Plecînd de la ceea ce realizase Eminescu, creația lui Lucian Blaga a desăvîrșit procesul de fuziune a expresiei metaforice cu ideea : „Imaginea nu e unul din elementele poeziei, ... ci pare poezia lui însăși”, remarca Eugen Lovinescu¹³. Criticul a insistat de asemenea asupra ponderii pe care o deține latura cerebrală în lirica lui Blaga. Aspectul acesta este evident și sub raportul figurilor de stil. Conținutul filozofic al poeziei lui Blaga determină în formă predilecția pentru construcții metaforice complicate. Pe cînd metafora simplă, ca procedeu de exprimare plastică sau expresivă, mai poate păstra un aer de spontaneitate, grupul metaforic este vizibil elaborat. Complexitatea grupurilor de metafore este una din formele de manifestare a caracterului intelectualist în poezie.

Analiza structurii lor pune în lumină trei tipuri de procese care generează grupuri de metafore :

1. Iradierea — pentru determinări multiple în relații de subordonare (I 2 b), metafore interferente (IV) și metafore cu dublă interferență (V).

2. Asocierea — pentru determinări multiple în relații de coordonare (I 1), metafore multiple (II), grupuri de metafore discontinue (IX).

3. Selectarea — pentru determinări multiple în raporturi de subordonare (I 2 a), determinări-grefe (I 3) și grefe metaforice (III), metafore paralele (VI), convergente (VII) și concentrice (VIII); în ultimele două cazuri, procesul de selecție poate apărea mai estompat, metafora principală nefiind identificabilă, și grupul produce impresia asocierii de metafore.

Din categoriile enumerate în paginile precedente, cele care domină prin strălucirea lor în creația lui Blaga sînt construcțiile suprapuse, avînd la temelie o metaforă cu decodare simplu de efectuat, pe care se ridică apoi edificiul unor metafore descifrabile numai în prezența acestei imagini : *Cu degetele amintirii / mi-am pipăit / încet, / încet, / trecutul ca un orb*. B 51. Asemenea construcții se realizează prin procesul de selectare, în care, inevitabil, metafora selectată își are deplina motivare numai în prezența întregului context figurat.

Valoarea artistică a metaforei depinde, printre alți factori, și de „momentul de tensiune” pe care-l creează căutarea de către cititor a sensului și a bazei ei, a elementului care a mediat comparația. În ceea ce este dependent de aspectul structural, care a constituit obiectul studiului nostru, efectul produs de imagine, durata „momentului de tensiune” variază după poziția metaforelor unele față de altele și după raporturile dintre ele. Expunem cîteva categorii, ordonîndu-le de la inferior spre superior.

1. Metafora pe care se bazează toate celelalte apare înaintea celor suprapuse :

a) Elementul selectat este strîns legat de metafora din care decurge, nu are nici o autonomie : *Cărbușul de aramă / vine din turnătorie*

¹² Șerban Cioculescu, *Despre poezia d-lui Lucian Blaga*, în „Revista Fundațiilor”, VII, 1939, nr. 2, p. 395.

¹³ E. Lovinescu, *Critica și literatura* (VI), în „Sburătorul literar”, I, 1922, nr. 22, p. 514. Cf. și Melania Livadă, *Arghezi — Blaga*, în „Contemporanul”, 1966, nr. 19 (10 222), p. 3.

verii. B 234; *Fiori ... îmi sărută / cu buze reci ... trupul*. B 41. Conform tezei lui Riffaterre despre obținerea efectului stilistic prin opoziție cu contextul stilistic¹⁴, impresia produsă de asemenea grupuri este mai slabă decât cea realizată de categoriile care urmează, opoziția grefei față de context fiind minimă, întrucât ea continuă imaginea primei metafore, fără a avea un corespondent propriu.

b) Metafora selectată are o oarecare independență, avînd o paralelă proprie și necesitînd deci o decodare, care însă se realizează fără efort, deoarece baza de comparație a termenilor ei a fost expusă deja de prima metaforă: *Pe măsură ce le văd, / lucrurile-s ale mele. / Lucrurile-s ale mele. / Sînt stăpîn al lor și domn. / Pierd o lume cînd adorm*. B 334.

2. Grupul metaforic se realizează printr-o selecție reciprocă: *Oare ar rodi-n ogorul meu / atîta rîs făr'de căldura răului?* B 19; *Ca suveica rîndunica / țese pînzele de vară*. B 234. Datorită relațiilor de interdependență dintre metafore, explicația deplină a celei dinții întîrzie pînă la lectura următoarei, pe cînd aceasta este motivată parțial dinainte (rîndunica este comparată cu o suveică pentru asemănarea de formă, dar și pentru că zborul ei descrie linii imaginare asemeni firelor țesute).

3. Metafora de bază apare în urma celor suprapuse, ca o motivare a lor: *De mîndă-aș prinde timpul ca să-i pipăi / pulsul rar de clipe*. B 54; *Sînt ca o moară lîngă rîu, / la poalele grindului. / Roțile mele bat în undele timpului*. B 408. Întîrzierea motivării comparației suprapuse creează un moment de tensiune care mărește efectul, ca și în cazurile similare de metafore simple: *Cîntă cineva-n văzduh. / E o pasăre? E duh? / ... Numai el poate fi: Hristosul păsăresc! Cel / ce-n fiecare zi / se-nalță o dată, / biruitor fără fier, / din holdă la cer. (Ciocîrlia)* B 173.

Se poate conchide din cele de mai sus că efectul artistic maxim al grupului de metafore este obținut, în măsura în care este influențat de poziția acestora și de relațiile dintre ele, prin construcții în care metaforele derivate precedă metafora de bază, aceasta prezentîndu-se ca o explicație a lor.

Noembrie 1969

Institutul de lingvistică și istorie literară
Cluj, str. E. Racoviță, 21

¹⁴ M. Riffaterre, *Încercări de definire lingvistică a stilului*, în *Probleme de stilistică*, București, 1964, p. 75—76. Teza aceasta a mai fost aplicată în domeniul metaforei (cf. Toma Pavel, *Description structurale de la métaphore poétique*, în „Cahiers de linguistique théorique et appliquée”, București, 1962, p. 198—199; Sorin Alexandrescu, *art. cit.*, p. 347 ș.u.), de aceea nu insistăm asupra ei.

DICTIONARUL LIMBII ROMÂNE (DLR), serie nouă, tomul VI [Litera M, fasc. 1 + 1 – 13], București, 1965 [–1968], CXXXVI + 1076 p.; tomul VII, partea a 2-a, Litera O, București, 1969, 400 p.

Apariția primelor volume din seria nouă a *Dicționarului Academiei*, după douăzeci de ani și mai bine de la tipărirea ultimei fascicule¹, marchează, fără îndoială, începutul unei etape importante în îndelungata istorie a celei mai de seamă opere lexicografice din lingvistica românească, etapă din foarte multe puncte de vedere superioară și promițătoare ca perspectivă. Așa cum se precizează în fascicula introductivă, în care se dau o serie de elemente utile pentru cunoașterea structurii lexicografice a noii serii, *Dicționarul limbii române* continuă, în formă nouă, *Dicționarul Academiei* redactat de S. Pușcariu și colaboratorii săi. Între 1906 și 1940, timp de 34 de ani cît a condus efectiv lucrările dicționarului, S. Pușcariu a reușit să pregătească pentru tipar aproximativ jumătate din lucrare (literele A – L) și să publice ceva mai puțin decît a redactat². Conducerea Academiei a considerat, pe bună dreptate, că este necesar să se continue, începînd cu litera M, vechiul dicționar academic, urmînd ca, după ce va fi în întregime redactat, să se treacă la revizuirea și completarea părții publicate. Vom avea astfel, într-un viitor nu prea îndepărtat, întreg tezaurul lexical românesc cuprins într-un dicționar general.

Seria nouă a *Dicționarului limbii române*, elaborată de colectivele lexicografice de la Institutul de lingvistică din București, de la Institutul de lingvistică și istorie literară din Cluj și de la Centrul de lingvistică, istorie literară și folclor din Iași, sub conducerea acad. Iorgu Iordan, acad. Al. Graur și a prof. I. Coteanu, se deosebește de redacția precedentă, cum e și firesc, atît cantitativ, cît și calitativ. E firesc să se deosebească, deoarece condițiile materiale și științifice de astăzi sînt altele, favorabile realizării unor astfel de lucrări de mari proporții, care cer un efort colectiv. Pe de altă parte, în ultimele două decenii s-au format numeroși lexicografi, care, dobîndind o experiență bogată, își aduc acum contribuția la redactarea dicționarului academic.

În primul rînd trebuie să remarcăm că, din punct de vedere cantitativ, s-a îmbogățit substanțial fișierul dicționarului. Prin aceasta se asigură atestarea a noi cuvinte, a noi sensuri,

¹ Ultima fasciculă apărută din DA, cuprinzînd începutul literei D, poartă data de 7 XII 1944.

² Dacă ne vom referi la CADE, vom constata că jumătatea dicționarului este între L și M (A–L=732 de pagini; M–Z=737 de pagini). S. Pușcariu, cu colaboratorii săi, redactînd literele A–L, a redactat jumătate din DA. Prin comparație cu CADE, se poate stabili că el a publicat cu circa 15 % mai puțin de jumătate. Altfel spus, sub redacția lui S. Pușcariu a apărut doar 35 % din întreaga lucrare, la dimensiunile proiectate de acesta.

a unor expresii și locuțiuni necunoscute, a unor variante și derivate neînregistrate până acum, contribuindu-se astfel la o cît mai bună cunoaștere a vocabularului limbii române. Înainte de toate, însă, se îmbogățesc citatele, avînd în acest fel posibilitatea de a se urmări cu mai multă precizie cuvintele în timp și spațiu. Creșterea cantitativă a materialului lingvistic utilizat de DLR poate fi apreciată din bibliografia publicată în fascicula introductivă (p. XXIII – XCVIII). Îmbogățirea fișierului a mers mai cu seamă în două direcții, în care DA a fost deficitar: atestarea istorică a neologismelor din secolul al XVIII-lea și al XIX-lea și punerea la contribuție, într-o măsură mai mare decît s-a făcut pînă acum, a izvoarelor limbii literare actuale (opere literare, lucrări științifice, reviste, ziare etc.). E necesar de semnalat că pentru lexicul dialectal, fișierul dicționarului s-a amplificat cu materialul adunat pentru *Dicționarul graiurilor românești*, început la Institutul de lingvistică din Cluj, care include și prețiosul material al *Atlasului lingvistic român* nepublicat încă. Evident, un dicționar general, cum este *Dicționarul Academiei*, nu poate să cuprindă toate cuvintele unei limbi, în toată complexitatea lor. Trebuie însă să tindă să fie cît mai bogat. Cu cît este mai bogat, cu atît el corespunde în mai mare măsură scopului pentru care s-a alcătuit, cu atît va fi mai folositor cercetătorilor și, în primul rînd, lingviștilor. De aceea se impune, în continuare, sporirea bibliografiei și, implicit, a fișierului, asigurînd astfel lucrării o bază documentară mai vastă și un caracter mai împlinit.

Din punct de vedere calitativ, seria nouă a *Dicționarului Academiei* aduce îmbunătățiri evidente, care rezultă, mai cu seamă, din întrebuițarea unei tehnici lexicografice superioare. În general, se manifestă mai multă grijă în selectarea cuvintelor, se arată o exigență mai mare în definiții, în desprinderea nuanțelor de sensuri, a sensurilor figurate, a funcției stilistice a cuvintelor etc. Alcătuirea unui corp de norme lexicografice și respectarea lor cu strictețe asigură unitatea lucrării.

Ca dicționar general sau tezaur, cum i se mai spune, DLR are un caracter complex, fiind înainte de toate istoric. Din punct de vedere istoric, dicționarul se remarcă prin expunerea, în ordinea dezvoltării sensurilor și a cronologiei citatelor, a unui imens material lexical. Explicarea etimologică a cuvintelor, însă, nu satisface pe deplin necesitățile științifice ale cercetătorului de astăzi. Ea nu reflectă străduințele de decenii ale lingviștilor de a lămuri originea unor cuvinte. Lipsesc comentariile etimologice, discutarea critică a etimologiilor propuse, cu puține excepții, apropieri semantice sau formale, analogii etc., precum găsim în DA. Se întîlnește prea frecvent formula „Etimologie necunoscută”, uneori chiar în cazuri în care s-a propus un etimon plauzibil sau s-a dat o etimologie probabilă. În ce ne privește, oricînd vom prefera o etimologie probabilă în locul mențiunii „Etimologie necunoscută”. Ar fi fost util să se indice întotdeauna sensul etimonului, mai cu seamă că în numeroase cazuri nu există o concordanță semantică între etimon și cuvîntul moștenit sau împrumutat. În asemenea situații, explicarea evoluției semantice apare necesară. Nu ar fi fost de prisos, așa cum întîlnim și în DA, unele explicații fonetice pe marginea etimologiilor. După părerea noastră, principiile după care s-au indicat, s-au ales ori s-au dat etimologiile sînt rigide, iar cei ce au redactat sau au definitivat acest capitol al articolelor au manifestat o prudență excesivă. Într-un dicționar general, cu un caracter predominant istoric, în care cercetătorul vrea să afle cît mai multe lucruri despre un cuvînt, tot ce se poate ști despre el, s-ar fi cuvenit ca etimologia să se bucure de o mai mare atenție.

Trebuie să subliniem că etimologia cuvintelor ridică probleme dificile, greu sau imposibil de rezolvat. În numeroase cazuri, autorii dicționarului le-au învins, fie aducînd soluții etimologice noi, fie făcînd uz de etimologia multiplă. Dificultăți deosebite se întîlesc în explicarea etimologică a cuvintelor de origine slavă. Sintem nedumeriți de ce *osie* e explicat din vechea slavă („v.sl.”), iar *obadă* din slavonă („slavonesc”). Se procedează inconsecvent cînd etimonul slav se găsește în mai multe limbi slave, de exemplu: *obor*¹ e explicat „Din slav. (bg. обор, scr. obor)”, ogîndîl, „Din slav. (v. sl. оґаааааааа са „a privi împrejur”, cf. bg. оґледам се „a se privi în ogîndă”)”, iar *obosl*, „Din bg. обосея, scr. obositl „a rămînea

descult, a-și pierde potcoavele” și otavă „Din bg. OTABA, scr. otava”. Ar fi fost recomandabil ca la cele două cuvinte din urmă să se procedeze ca și la cele dintîi. În unele cazuri nu s-a avut în vedere criteriul geografic: *odór* și *ogrinj*, generale în graiurile dacoromâne, cum se poate deduce din izvoarele citate, sînt explicate din sirbo-croată. Tot din sirbo-croată e dat *oglavă*. Urmărind atestările cuvintului din dicționar și consultînd ALR, s.n., I, h. 78, se constată că *oglavă*, cu diverse variante se întîlnește în Transilvania și în Moldova de nord și nu se cunoaște în Banat. Mai poate fi, prin urmare, un împrumut sirbo-croat? Pe de altă parte, un cuvînt ca *ohotă*, atestat „prin nord-vestul Olteniei”, e explicat din ucraineană.

Vom prezenta, în continuare, cîteva observații pe marginea unor cuvinte notate din foiletarea celor două volume. Întrucît litera M a apărut în fascicule, începînd cu 1965, și a mai fost discutată, am răsfoit mai cu atenție litera O, recent apărută în volum. Considerăm, însă, că această literă nu este cu nimic mai prejos, sub raportul calității, decît litera M.

a) Observații cu privire la redactarea articolelor: O³ „ori, sau” este dat ca o variantă a lui ORI. E, însă, același cu O⁶ (<au<lat. *aut*), vechi și dialectal, atestat în numeroase izvoare. Acest *o* ar fi greu de explicat pe cale fonetică din *ori*. O inadvertență: în trimiterea care se face, e considerat adverb, iar în cadrul cuvîntului ORI, conjuncție. — Nu se justifică lucrarea separată a cuvîntului OARBA, s.f. art. Fiind vorba de substantivarea adjectivului feminin *oarbă*, s-ar fi cuvenit, ca și în alte cazuri similare, să se lucreze în cadrul adjectivului. — Adverbul OAREINDE este dat ca variantă a lui OAREUNDE. Cele două cuvinte trebuie tratate separat, precum separat se tratează *inde* (<lat. *inde*) de *unde* (<lat. *unde*), deoarece cel dintîi nu e variantă a celui din urmă. — Cuvîntul OBICIUI e dat ca o variantă a lui OBIȘNUÎ explicîndu-se, însă, just ca un derivat verbal din substantivul *obicii*, variantă a lui *obicei*. Întrucît cele două cuvinte sînt diferite ca origine (*obișnui*<*obicină*, iar *obiciui* < *obicii*) se impunea tratarea lor separată. — În schimb, trebuia să se lucreze împreună ODATĂ¹, adjectiv invariabil, explicat din „o (num.) + dată”, și ODATĂ², adverb, explicat din „o (art. neh.) + dată”, deoarece UN, O, ca articol nehotărît și ca numeral, se tratează și trebuie tratate împreună. — Cuvîntul OGLINZI este explicat just ca un derivat verbal al lui *oglinzi*. Fiind, ca origine, deosebit de *oglinzi* (<sl.), s-ar fi cuvenit, în conformitate cu normele de bază ale dicționarului, să se redacteze ca un cuvînt aparte. — La OMAGIU se dă varianta HOMÁGHUUM, dar nu și HOMÁGHU, ambele atestate în CONTRIBUȚII, III, 125, din bibliografia dicționarului. Sensul menționat aici: „sumă cu care se răscumpără omorîrea sau vătămarea integrității corporale”, nu e consemnat. — Definiția cuvîntului OMONIM este insuficientă. Din exemplul citat din GRAUR, I. L. 108, rezultă că sînt două feluri de omonime. Definiția se referă numai la cel de-al doilea. S-ar fi cuvenit să se cuprindă în definiție și originea diferită a omonimelor, deoarece, precum se știe, omonime propriu-zise sînt acelea care au origini diferite.

b) Observații privitoare la etimologii: *Minințoe* „măruntel” nu e explicat etimologic; se trimite (prin, cf.) la *mlntnțel*. S-ar fi putut indica: din *mlntnțel*, prin schimb de sufix. — *Minzăr*¹ „miel de un an”, „vițel înțărcat (de un an)” e explicat din *mlnz*, cu sufixul —ar. Sensul cuvîntului ne duce spre *mlnzare*. Nu vedem legătura cu *mlnz*. Ar putea fi o formă de masculin refăcută din femininul *mlnzare*. — *Minzălăuă* „oaie sau vacă stearpă” e explicat „de la *mlnză*”, dar nu ni se arată cum. Credem că este o formă de feminin de la *mlnzăldu* (ca și *căpauă* de la *căpău*). — *Oachet* „oacheș (I 2)”, fără etimologie, se poate explica prin contaminare între *oacheș* și *ocheat*. — *Oărlăn* „sărac”, atestat după dicționar, „prin Transilvania”, în două izvoare: INST. [?] (poate INSTRUCȚIE; INST. nu figurează în bibliografie) și TEODOROVICI, P., este considerat ca un element moștenit din latinește, avînd ca etimon lat. *orphanus*. Cum se știe, cuvîntul există în aromână, ca un element latin conservat în acest dialect. Să avem de-a face cu același cuvînt latin păstrat și în dacoromână? Pînă acum n-a fost atestat nici în textele vechi și nici în graiurile populare. Orientîndu-ne după izvoarele în care apare, constatăm că e vorba de lucrări care se integrează în activitatea Școlii

ardelene. Este cunoscut faptul că unii reprezentanți ai Școlii ardenele au încercat să purifice limba, înlocuind unele cuvinte slave cu elemente latine păstrate în aromână. Ca exemplu, în această privință, ne servește P. Maior (cf. Th. Capidan, *Petru Maior și aromânii*, în „Junimea literară”, XII, 1923, p. 63—69). Credem că *oarfan* este un aromânism, ca și cele întrebuintate de P. Maior, pătruns în limba literară română în aceeași epocă, pe aceleași căi și cu același scop. — **Obilgălu**, atestat într-o singură sursă bibliografică în Transilvania, are o explicație etimologică complicată : „Din fr. *obliger*, it. *obbligare*, adaptate [?!] cu suf. *-ălu*”. Cum a arătat Tamás Lajos, în *Etymologisch-historisches Wörterbuch der ungarischen Elemente im Rumänischen*, cuvântul se explică din magh. *obligál*. — Pentru explicarea lui *oceán*¹ „moștenitor”, se trimite la *ocină*. Fără îndoială trimiterea e bună. S-ar fi putut face mai mult decât atât : să se arate că *ocean* este derivat de la *ocină* cu sufixul *-ean*; din **ocineans*-s-a născut *ocean*, prin disimilarea totală a lui *n*. — **Ocuparisi** e explicat „de la fr. **occuper*”. Dar fr. *occuper* (și lat. *occupare*) au dat în românește a *ocupa* (v. cuvântul). Dacă urmărim atestările lui *ocupa*, vedem că cea mai veche e de la sfârșitul secolului al XVIII-lea (1794). *Ocuparisi* e din 1833. E clar că *ocuparisi* s-a format din *ocupa*, cu sufixul *-arisi*. — **Ólnă** e dat cu etimologie necunoscută, trimițându-se la tc. *oyun*. Ar putea fi același cuvânt cu ar. *oînă* „joc de cărți”, pentru care T. Papahagi (în *Dicț. arom.*) propune ca etimon tc. *oînama*. — La derivate ca : *minzilae* („de la *minz*”), *obădie* („de la *obadă*”), *obligativ* („de la *obligha*”), *ometeu*, *ometloe*, *ometol* („de la *om*”), *olnărie* („de la *oaie*”) nu se indică elementul derivativ.

c) Observații relative la interpretarea grafiei și ortografiei materialului lingvistic utilizat : la OACĂRĂ, apare varianta *œcără*, după VICIU GL. Din capul locului o asemenea formă este suspectă : nu se cunosc graiuri dacoromâne în care diftongul *oa* să se reducă la *ô*. Credem că este vorba de ortografierea diftongului *oa* prin *ô* în sistemul ortografic etimologic sau etimologico-fonetic, întrebuintat pe la sfârșitul secolului trecut. Al. Viciu a interpretat ortografia cuvântului, a reprodus însă cuvântul, în paranteză, foarte probabil, în ortografia corespondentului său. — La OASPE, este înregistrată, ca învechită, varianta *ôspe*. Din dicționar aflăm că *ôspe* se găsește în CUV. D. BATR. II, 189/11 (scris ; wene) și în M. Halici, ap. GCR I, 216 (scris, într-o grafie latino-maghiară : *oszpe*). Este evident că, atât într-un caz, cât și în celălalt, trebuie să interpretăm *oaspe* (cf. Al. Rosetti, *Istoria limbii române*, [București], 1968, p. 506). — La ORI, apare, surprinzător, varianta *ôre*, învechită și regională (? !). Recurgând la atestări, am găsit-o în CUV. D. BATR. I, 176/16, scrisă *wpe* și transcrisă *ore*, în exemplul : *ore dumnita*, *ore noi*. Și aici se impune interpretarea *oare*. În acest caz, cuvântul nu are legătură cu ORI, fiind același cu OARE¹ (II 1). Cum s-ar fi putut explica *ôre* din *ori*? Așadar variantele *œcără*, *ôspe* și *ôre* sînt inexistente. Ele nu trebuie să figureze în dicționar.

Într-o lucrare de atari proporții, în care se concentrează sute de mii de fișe, din izvoare diferite ca timp și spațiu, unele greșeli sînt inevitabile. Dar, așa cum spunea S. Pușcariu, „este cu mult mai ușor a îndrepta greșelile și a completa lipsurile unei opere isprăvite, decât a ocoli ivirea lor în decursul lucrării ”³.

Seria nouă a *Dicționarului limbii române* a renunțat la traducerea sensurilor cuvintelor în limba franceză, așa cum o găsim în vechiul *Dicționar* al Academiei. Prin aceasta s-a limitat posibilitatea utilizării lui de către străini, în primul rînd de către romaniști, și punerea la contribuție, în diferite studii de specialitate, a materialului românesc. Neajunsul semnalat se cere a fi îndreptat la volumele următoare.

În legătură cu seria nouă a *Dicționarului limbii române*, se ridică o problemă. După cum se știe, lucrările la *Dicționarul* Academiei au reînceput în 1949, sub conducerea acad. Iorgu Iordan. Pînă în 1952, întreg dicționarul a fost redactat⁴. În 1949, literele M, N, O și, în cea

³ Introducere la DA, I, p. IX.

⁴ Cf. SCL, III, 1952, p. 25 ș.u. ; M. Seche, *Schiță de istorie a lexicografiei române*, II, București, 1969, p. 72. Se afirmă aici că *Dicționarul* Academiei, între 1949 și 1952, a fost redactat de un colectiv relativ numeros, sub conducerea acad. Iorgu Iordan, „concentrat în Institutul de lingvistică din București”, care „a efectuat revizia părții tipărite de Pușcariu, precum și o

mai mare parte, P erau redactate. La aceste litere s-a lucrat începînd cu 1940, în cadrul Muzeului limbii române. Există un manuscris al *Dicționarului Academiei* (citat în studiile de specialitate, adesea: DA, ms.) Acest manuscris, dactilografiat, trecut prin mai multe revizii, este utilizat ca bază în redactarea noii serii a dicționarului academic. Numele autorilor acestui manuscris nu sînt amintite nicăieri. Considerăm că ar fi fost absolut necesar să se fi menționat în introducerea lucrării, în introducerea fiecărui volum sau, într-un fel anumit, pe contrapagina foii de titlu a fiecărui volum, nume ca: Șt. Pașca, A. Procopovici, Th. Naum, D. Macrea, Ipolit Tarnavski, Silvia Bălan, Aurel Vasiliu, N. Tcaciuc Albu, Vica Procopovici ș.a., ultimii distinși profesori din învățămîntul liceal, detașați ani de zile la Muzeul limbii române pentru redactarea dicționarului. (Am menționat aici cîteva nume ale acelor ce au lucrat la literele M și O.) Aș vrea să subliniez meritele deosebite ale lui Ipolit Tarnavski, un pasionat și foarte priceput lexicograf, care a lucrat la *Dicționarul Academiei* timp de 12 ani, redactînd, printre altele în întregime, litera O. Contribuția acestora—nu nelsemnată—s-ar fi cuvenit să fie recunoscută și apreciată. Este, poate, o scăpare. Oricum, greșeala trebuie îndreptată. Obligă la aceasta, în ultimă instanță, probitatea științifică. În fascicula introductivă se precizează că „noii redactori valorifică nu numai propria lor muncă, ci și strădaniile cîtorva generații de cercetători ai limbii române, a căror activitate lexicografică a permis să nu se reia totul de la capăt” (p. XV). Aceste strădanii, în parte, se cunosc, în parte sînt necunoscute și date uitării. Recunoscîndu-le și făcîndu-le cunoscute nu se diminuează cu nimic valoarea lucrării. Istoria *Dicționarului Academiei* trebuie să fie reconstituită în toate etapele ei, pînă în amănunte ⁵.

Rezultat al unei colaborări strînse între colectivele de lexicografi din cele trei centre științifice importante din țară: București, Cluj și Iași, *Dicționarul limbii române*, serie nouă, se înscrie printre operele majore ale culturii noastre naționale. Să le fim recunoscători celor ce cu îndelungată trudă și anevoioasă mîgălă ne-au dat literele M și O, fragmente din această operă de mare valoare pentru cunoașterea „bogăției, varietății și frumuseții” limbii române și să le urăm să o ducă la capăt, în condiții din ce în ce mai bune, și cît mai degrabă posibil.

Decembrie 1969

R. Todoran

Universitatea „Babeș-Bolyai”
Facultatea de Filologie
Cluj, str. Horea, 31

GÉZA ALFÖLDY, *Die Personennamen in der römischen Provinz Dalmatia* (Beiträge zur Namenforschung. Neue Folge, Beiheft 4, herausgegeben von R. Schützeichel). Heidelberg, Carl Winter Universitätsverlag, 1969, 400 p.

Cuprins: Einführung, p. 9 — 27, 1. Fragestellung und Materialbestand; 2. Die sprachliche Trennung des Namenmaterials; 3. Die Herkunft der Träger der Personennamen; 4. Der Aufbau des Namenkatalogs; 5. Der Aufbau der Übersichtslisten. Anhang: Die Datie-

primă redactare a porțiunilor încă neelaborate din lucrare”. Afirmatia este eronată. Dicționarul, în perioada respectivă, s-a elaborat de două colective de lexicografi: unul existent la Institutul de lingvistică din Cluj, lărgit apoi, și altul, constituit cu acest scop, la Institutul de lingvistică din București (cf. SCL, III, 1952, p. 11).

⁵ Facem propunerea ca manuscritele *Dicționarului Academiei*, tipărite de S. Pușcariu sau rămase de la el, manuscritele de la M—Z, redactate și revizuite în perioada 1940—1952 (dactilografiate în întregime sau în cea mai mare parte), manuscritele seriei noi, tipărite, precum și orice fel de materiale care întesesează istoria dicționarului (machete, corecturi etc.) să fie depuse la Biblioteca Academiei, constituind un fond special. Biblioteca Academiei ar dispune astfel de un material valoros pentru cunoașterea îndelungatei istorii a uneia dintre cele mai importante lucrări a Academiei și a culturii române.

lung der dalmatinischen Inschriften. — Katalog der Personennamen p. 31 — 333, A. Gentilnamen (Nomina), I. Die kaiserlichen Gentilnamen, II. Nichtkaiserliche Gentilnamen; B. Cognomina. — Übersichtslisten p. 335 — 374, A. Die sprachliche Trennung des Namenmaterials (die lateinischen, venetischen und illyrischen, keltischen, thrakischen, griechischen, semitischen Namen); B. Die zeitliche Trennung des Namenmaterials; C. Die geographische Trennung des Namenmaterials (Liburnia, Salona, Südostdalmatien). Fundortregister p. 375 — 381. Abkürzungen, p. 382. Schrifttum p. 383 — 5. Übersichtskarten p. 388 — 400*.

Editată cu generozitate în condiții tehnice optime de către vechea și venerabila „Editură universitară” C. Winter, lucrarea de proporții impozante asupra antroponimiei din Dalmatia romană este produsul unei munci bazate pe documentare și erudiție vastă, pe acribia și doctrina filologică a savantului maghiar G. Alföldy (profesor la universitatea din Bonn). Cunoscut nu numai ca un istoric-epigrafist și filolog clasic eminent, dar și ca unul din fruntașii tinerii discipline a „onomatologiei” comparate a antichității, autorul a dat o sumedenie de articole, studii și monografii asupra provinciilor imperiului roman, organizarea lor militară și administrativă (Germania, Hispania, zona dunăreană, dar în primul rând Dalmatia). Excelenta sa monografie *Bevölkerung und Gesellschaft in der römischen Provinz Dalmatien* (Budapest, 1965, 233 p.) ar fi trebuit (după un proiect inițial) să fie dotată cu o „anexă” tratând materialul antroponimic, adică cel din prezentul repertoriu însoțit de un studiu analitic epigrafic-filologic; dar acesta a luat pe parcurs proporții atât de mari, depășind cu mult dimensiunile monografiei-măcă (*Bevölkerung und Gesellschaft*), încât a rămas să fie prezentat ca lucrare deosebită. Conținutul și obiectivul ei este de a colecta și grupa cu studiu sistematizat tot materialul antroponimic din limitele provinciei Dalmatia în curs de 5 sau 6 secole ale stăpânirii romane; material a cărui cantitate este imensă, de structură variată, prezentând amestecuri și suprapuneri firești în condițiile imigrărilor masive de elemente din toate direcțiile spațiului mediteranean, mai ales ca urmare a cuceririi și „colonizării” romane: de aici o masă predominantă de nume romane, de numeroase nume grecești și „orientale”, mai puține indigene și „barbare”, adică ilire, venete, celtice, trace etc., care apar amestecate, nu totdeauna ușor de separat, uneori confundate, ceea ce a generat incertitudini, echivoci și chiar confuzii în ce privește atribuirea etnic-lingvistică a antroponimelor Dalmatiei romane; studiul lor comparativ integral este abia în faza de început, iar impunătoarea monografie a lui G. Alföldy ilustrează în chip strălucit situația faptelor.

Introducerea expune situația materialului și problematica lui, repartizarea lingvistică-filologică, originea purtătorilor, structura catalogului de nume, datarea după diferite criterii (formule onomastice, funerare etc.), care toate dovedesc o stăpânire magistrală, cu o uimitoare ușurință în mluire, a unui imens material epigrafic-filologic ca cel cuprins în vreo 10 000 de inscripții din interiorul provinciei Dalmatia sau referitoare la aceasta și a bibliografiei aferente. *Repertoriul-catalog* al antroponimelor Dalmatiei romane este repartizat în două mari rubrici după cele două loturi (categorii) de elemente onomastice în sistemul roman: a) *nomina* (gentilicii, „nume de familie”), b) *cognomina* — care vor fi analizate pe scurt mai jos, în ordinea alfabetică, urmând unele observații asupra cataloagelor speciale, a studiului sistematic al numelor. Este (repetăm) un imens material documentar epigrafic-onomatologic, cu amplă bibliografie, repartizat și elaborat cu studiu în cadrul unui admirabil plan de ansamblu și o doctrină istorico-

* Abrevieri bibliografice adoptate în recenzie:

AISC	= Anuarul Institutului de Studii clasice. Cluj (— Sibiu).
CL	= Cercetări de lingvistică. Cluj.
CIL	= Corpus Inscriptionum Latinarum. Berlin.
ILS	= Inscriptiones Latinae selectae. (H. Dessau). Berlin
JÖAI	= Jahreshefte des österreichischen archaeol. Instituts. Wien.
SCIV	= Studii și cercetări de istorie veche. București.
SCL	= Studii și cercetări lingvistice. București.
WMBH	= Wissenschaftliche Mitteilungen aus Bosnien und der Herzegovina. Wien.

filologică excelentă. Dar unele aspecte de amănunt și aplicarea principiilor dau loc la echivo-curii, creînd mici goluri în prezentarea materialului epigrafic și onomastic. În adevăr, relevînd încă o dată și ținînd mereu prezente calitățile și valoarea lucrării, proporțiile impresionante, amploarea bibliografiei și doctrina ageră a autorului (cu toate că prezentarea materialului apare adesea mecanică, nediferențiată), trebuie relevat simultan că o analiză obiectivă și constructiv-critică a monografiei este obligată în chip firesc să scoată la iveală nu numai calitățile și aportul valoros, ci și unele nepotriviri sau scăpări, rezultînd poate din graba ori maniera unilaterală în elaborarea unei materii documentare complexe și adesea confuze ori dificile, lacune în documentare sau în criteriile adoptate ce s-au preluat de la alții ca moșteniri depășite din trecut care au generat unele nume fictive, forme aberante ori neverosimile, lecturi (citite, texte) ireale; la care se adaugă unele deficiențe bibliografice, interpretarea antroponimiei și ordinea de prezentare a materialului. Observațiile de mai jos asupra materialului antroponimic (mai ales „cognomina”) și a unor elemente epigrafice nu pot prezenta toate obiecțiile posibile, după cum nu este cu putință a se face un control integral în documentare (toate inscripțiile); totul este parțial și relativ, avînd poate prea adesea aspectul de „sondaje”, de completări și rectificări fortuite.

Prezentarea (ordinea) elementelor la fiecare antroponim apare originală și chiar interesantă, dar cu unele inovații și aspecte insolite în ordinea adoptată, în acest sistem sau „lemma” alföldyană, care expune materia astfel : numele propriu (scris cu litere capitale), urmat imediat de bibliografia respectivă, răspîndirea sau raritatea numelui, gruparea cronologică (pe faze mari : „principatul timpuriu (FPZ)”, „principatul tîrziu (SPZ)”, „dominatul (DZ)”), localitatea din Dalmatia, sursa epigrafică (CIL, reviste, cărți) și textul epigrafic ; aici vine strania inovație cu care nu toată lumea va fi de acord : „pentru economie (de spațiu, ori de cerneală?)” nu se dă textul epigrafic întreg (ori măcar toate elementele minime necesare și utile pentru a înțelege corect rostul antroponimului și natura lui), p. 24 „der behandelte Name, der für die einzelnen Belege ohnehin gesondert als Stichwort angegeben wurde, wird innerhalb der Aufzählung der einzelnen Zeugnisse mit den weiteren Bestandteilen der Namengebung nicht wiederholt, um Raum zu sparen. So ist etwa ein T. Aurelius Maximus unter den Aurelii nur als T. Maximus, unter den Trägern des Cognomens Maximus nur als T. Aurelius angegeben...”. Asemenea „economic de spațiu” e cu totul nejustificată, inadmisibilă ; ea duce frecvent la dificultăți, echivo-curii și neclarități, chiar la confuzii pe care nu le putea elimina decît reproducerea textului epigrafic integral (cel puțin o dată, cu trimiteri în alte puncte). Suficient a menționa cîteva cazuri semnificative, ca : p. 324 VENIMARUS „P. Attceius P. f. domo Clau. Viruno”, unde cognomen *Venimarus* ar putea sta înainte de „domo”, dar și după „Viruno” ; p. 231 LIGOMARUS „Ti. Claudius Carstimari f. Claudia Salinis”, unde *Ligomarus* este de fapt după Claudius (dar putea fi și după Carstimari etc.). Apoi : p. 49 AURELIUS „CIL, 2009 Mucatra mil. leg. I Ital. Sabasianus”, p. 285 SABASIANUS „CIL, 2009 Aurelius” ; spre a cunoaște textul epigrafic, situația și raportul celor două personaje e necesar a căuta epitaful în CIL, III 2009 „D(is) M(anibus), Aurelio Mucatrae mil. leg. I Italicae, stip. XIII, Aurel. Sabasianus mil. leg. s. s. b. m. p.” : un ostaș trac Aurelius Mucatra din legiunea I Italica — mort și înmormîntat la Salona de camaradul său connațional Aurelius Sabasianus. P. 165 BEUSAS „WMBH 11 (1908) S. 134 Maximus” din care nu se poate ști care era raportul între numele illir *Beusas* și cel roman *Maximus* ; posibil să fie un personaj cu numele „Maximus Beusas” ori „Beusas Maximus” ; în realitate însă textul „D M, Maximus Beusantis vixit an. LX (etc.)” arată că *Beusas* este patronimicul lui Maximus, deci un illir cu nume roman Maximus ; p. 166 BLODUS „illyrisch” era necesar textul „T. Flavio Blodi f. Plasso”, din care se vede cum *Blodus* era tatăl illirului romanizat T. Flavius *Plassus* — și alte nenumărate cazuri. Apare evident, inutil a mai fi repetat că trebuie cunoscut de la bun început caracterul inscripției (funerară, votivă etc.) din care se poate stabili legătura personajului respectiv cu teritoriul Dalmatiei, iar din context se vede formă exactă (cazul, declinarea) numelui, situația individului,

relațiile între diverse personaje menționate : familii, grupe, camarazi, sclavi, liberi etc., și totodată procesul de propagare a numelor romane, înlocuind masiv pe cele indigene „barbare” (mai ales ilire, venete și celtice), dispariția acestora în cursul romanizării etc., ca și circulația elementelor etnice provinciale ori italice. Asemenea date cît mai exacte sînt de importanță esențială, atît în studiul social-istoric al populației oricărui teritoriu și provincie, cît și chiar în considerarea strict „tehnică” și alfabetică a materialului antroponimic. Economia de spațiu grafic nu trebuia făcută tocmai la piesele cele mai importante, indispensabile în onomatologie și în studiul social-demografic și etnic, ci acolo unde se face un lux : bibliografia privind atestarea și atribuirea etnică și lingvistică a numelor proprii.

Cartea oferă un tabel de abrevieri și bibliografic, care însă nici nu este complet, nici nu apare utilizat economic și rațional. Multe lucrări nu sînt „abreviate”, și anume cele mai frecvent citate (Holder, Kajanto, Krahe, Mayer, Pape, Schulze, Wuthnow etc.), adică repertorii și lucrări monografice asupra „onomatologiei” antice (romane, grecești, ilire, semite, celtice, trace etc.), care se repetă de zeci și sute de ori în listele alfabeticе de nomina și cognomina, cînd cu titlul complet (sau parțial), cînd cu „a. a. O. ”, alternînd monoton pe aceeași pagină, de cele mai multe ori cu totul inutil, unde citatul este absolut de prisos, la nume romane cunoscute de toată lumea (*Aemilius, Baebius, Cassius* etc., ori la cognomina ca *Maximus* p. 242—5, *Rufinus* p. 283—4, *Secundus* 291—2, *Severus* 295—6, *Valens* p. 319 ș.a.), ori la cele grecești între așa-numitele cognomina (v. infra, p. 167), ca și la cele ilire, fie că sînt grupate între nomina, fie între cognomina. Se repetă lungi citate din H. Krahe și A. Mayer, ale căror grave lacune și erori au fost arătate mai de mult (de ex. în SCL, VIII 1957, p. 33 — 39; CL, V 1960, p. 166 — 176) **, combătînd aserțiunile acestor autori „ilirologi” și numeroase erezii răspîndite mai ales în ultimele 3 — 4 decenii ; toate „mărunțisuri” bibliografice care etalate și repetate mereu au dus la creștere și hipertrofie nedorită a cărții lui G. Alföldy, la sporirea inutilă a colilor de tipar. Prin omiterea acestor citate inutile (Krahe, Mayer, Holder, ca și Pape, Fick, Kajanto ș.a., care sînt nu numai un lux bibliografic, ci o adevărată risipă de „spațiu grafic”), a unui bălăst de nume și cifre, se puteau face „economii” substanțiale ce ar fi redus (chiar cu amplificarea necesară a textelor epigrafice antice) cu cel puțin 1/5 extensiunea grafică a monografiei asupra antroponimiei Dalmatiei.

Materialul antroponimic este repartizat în două loturi după funcția lor în sistemul onomastic roman al celor „tria nomina” ale cetățeanului : gentilicii și cognomina. A) „Gentilnamen (nomina), I. die kaiserlichen Gentilnamen” în ordinea lor cronologică : *Iulius, Claudius, Flavius, Cocceius, Ulpius, Aelius, Aurelius, Septimius* (atestări epigrafice exhaustive), de la sau după împărații din „dinastiile” respective ; II. celelalte, „nichtkaiserliche Gentilnamen” dispuse alfabetic. În ce privește semnificația lor socială și etnică, ele indică în sens larg niște „romani” provinciali, unii de obîrșie ori descendență italică (mai ales cei cu gentilicii „neimperiale”) ; în majoritate însă (cei fără vreun cognomen barbar) nu pot fi determinați ca etnicitate și origine teritorială : dacă au nume complete și corect romane inclusiv cognomenul, ei pot fi de orice etnicitate, fiind (cel localnici, indigeni) în bună parte iliri romanizați. Dar nu toate „gentiliciile neimperiale” (p. 54 — 139) pot fi considerate ca adevărate gentilicii : cele de origine iliră (cum sînt de fapt *Dassius, Dasimius, Panentius, Pinnius, Plarentius, Platorius* ș.a. derivate cu sufix -ius) numai dacă în sistemul onomastic roman stau „la locul lor”, înainte nu după cognomen (ca L. Dasimius Valens, C. Dasimius Titianus), dar nesigur sau neprobabil în cazuri ca „Panto Ledietis Aplinis f(il).”, ori „Pladomenus Sera Turi” (p. 120), în care *Panto* este nume individual ilir (uneori pe loc de cognomen), iar *Aplinis* ar fi patronimic ; la fel „Vendo Tudania Pladomeni f. ” (p. 129). Cîteva observații și obiecții la „gentilicii” : p. 65 BAEBILIUS „in Rom, CIL VI 13459 Cn. Barbilius Alexander, 13460 Ti. Baebilius Teres, Baebilia Martha ; die drei letzten Personen stammten vielleicht aus Salona” este cu totul neve-

** Despre onomastica și istoria ilirilor : I. I. Russu, *Illirii. Istoria, limba și onomastica, romanizarea*, București, 1969, 302 p.

rosimil : *Teres* evident un trac (fiu de libert), iar *Martha* e semit din orient ; n-au a face cu Dalmatia. — 66 BARACIO între gentilicii „illyrisch” ; dar contextul „Batonis Baracionis” arată că e un patronimic (nume iliric purtat de tatăl ilirului Bato). — 67 BLASSIUS este de origine mesapică, din sud-estul Italiei. — 67 — 68 BUZETIUS „illyrisch (Schulze, Krahe, Mayer etc.). Aufgrund des Fundorts vermutlich venetisch” ceea ce nu e posibil din motive fonetice comparative, z fiind palatală indo-europeană asibilată în idiomul satem iliric (veneta era centum). — 70 CALASICUS „venetisch” ori e *Clasicus*, ori lectură greșită (*Calas*?). — 72 CANDALIO „Titus Candalio pos(uit)” e neprobabil caracterul de cognomen ; de asemenea p. 73 CARVIUS „Plator Carvius Batonis f. ”. — 81 DASIMIUS, DASIMIUS — „vor allem in Italien belegt, jedoch meistens bei illyrischen Flottensoldaten, die bei dem Eintritt in den Militärdienst einen Gentilnamen annahmen ; CIL, XI 53 u. 54 nat. Delmata”, forma reală a inscr. CIL, XI 54 este „D M, L. Dasimi Valentis armor. cust. V Vic(toria), nat. Delmata” ; de adăugat un exemplu din Aquincum : *Archaeol. Értesítő* 1965, p. 182 — 3, 1967, p. 63 — 64 „Dasimius [Rufus?] vet. leg. II Ad.” heres al lui A. Baetius [...] din Aequum. În Italia și imperiu *Dasimius* (*Dasum-*) este frecvent și din cauză că era comun ilir-balcanic și mesapic (*Dasimos*). — DASSIUS în CIL, III 14660, 1 „Dassius Aeternalis” nu e gentiliciu, ci nume individual (unic), Aeternalis putând fi patronimic. — DENNAIA CIL, III 13278 poate fi citit „DENNATA”(?). — 88 GERMANICUS ar fi „venetisch und nicht illyrisch”, nesigur și una și alta ; este nume roman sau în orice caz de tip roman-italic. — 91 nesigură funcția de gentiliciu a numelor ilire LAEDICALIUS, LAEDIETIS, precum și p. 93 LAVINCIA, 95 LUNNICUS. — 98 MASIO „illyrischer Gentilname in Femininform” este masculin la dativ, nomin. *Masius*. — 106 Q. Panentius Quintianus n(at). Del(mata), 107 A. Papirius Vernaculus n(at). Delm. sînt evident din Dalmatia, dar ca mulți alții cu aceeași mențiune etnic-teritorială, numai originari din această provincie. — 110 addendum PLARENTIUS gentiliciu romano-iliric de la numele individual *Plarent* — (CIL, VI 3125, X 3486). — 117 SAMUNTIUS, SARIA, SARNUNTIA nesigur caracterul de gentilicii. — 119 SEPPIENUS „in Rom CIL, VI 17223 L. Seppienus Bithus — vielleicht aus Dalmatia” neverosimil, deși soția sa are numele Epidia ; sînt sclavi (liberți) la Roma, *Bithus* evident din Tracia. — 126 TEUDA în CIL, III 14326 „Licinius Teuda” era considerat cognomen (iliric), iar *Licinius* era gentiliciu roman ; dar acum trecut de G. A. la p. 231 între cognomina ca „LICINUS” (*Situla*, (Lubliana) 1965, p. 94 — 95), sugestie valabilă numai dacă lectura LICINVS este sigură și nu e cumva o ligatură N + I. — 129 TUDANIUS gentiliciu ? add. *Tudania* CIL, III 2797, 9878. — 131 VADICUS „Apli f. Titua, Aetor, Ceunus” era necesar textul complet al epigrafei „Vadica Apli f(ilia) Titua v. f. sibi et Pasinae Q. f(iliae), matri, adiutorio Aetoris et Ceuni Vadici fecerunt” (*Führer Staatsmuseum S. Donato Zara*, Wien, 1912, p. 45 = *Diadora*, Zara, I p. 118).

B. Cognomina romane (nume latine, grecești, ilire, venete, celtice, trace, orientale ș.a.) cuprinde tot materialul antroponimic ce nu figurează în funcție de praenomen sau de gentiliciu (nume de familie) în provincia Dalmatia. Este necesară însă în prealabil o precizare : calitatea și eticheta de „cognomen” pusă de G. A. acestor nume este valabilă numai în sistemul de „tria nomina” roman, adică dacă numele respective figurează de fapt după gentiliciul roman ; căci altfel ele sînt nume simple (unice), individuale, cum aveau toți „indo-europenii” inițial și în epoca istorică (grecii, ilirii, celții, germanii, tracii, slavii etc.). Materialul antroponimic este expus în aceeași manieră telegrafică (supra, p. 165), alături de repetarea șablonică (în majoritate absolut inutilă) a numelor de autori și de cărți (repertorii, ca W. Pape, J. Kajanto, A. Fick, F. Bechtel, H. Krahe, A. Mayer, A. Holder, Wuthnow, Alföldi etc.) ; la ce bun poate servi „dovada” adusă de citarea lui W. Pape ori A. Fick pentru caracterul grecesc al unor nume ca *Demetrius*, *Democritus*, *Diogenes*, *Dionysocles*, *Menander*, *Socrates*, *Hektor*, *Agapetus*, *Menelaus*, *Menophilus*, *Protagoras* etc., etc. ? — lucruri cunoscute de toată lumea ; dacă la asemenea antroponime, ce apar în inscripțiile Dalmatiei citarea lui Pape ori Fick este inutilă, un lux, — în schimb pentru antroponimia iliră ori celtică menționarea repertoriului întocmit

În 1929 de Krahe ori a celui făcut de A. Mayer (1957) este adesea un lucru dăunător; „contra-indicat”; ex. la p. 149 ANDAMIONIUS „illyrisch nach H. Krahe, A. Mayer, R. Katičić; vgl. G. Alföldy. Der Name wird keltisch oder keltiberisch sein ...”; inutilitatea unei asemenea „analize comparative”, pornind de la eroarea lui Krahe, apare evidentă, numele *Andamionius* fiind de mult recunoscut ca celtic. Este una din numeroasele ocazii scăpate de a se face „economie de spațiu (Raum zu sparen)”. Tot „illyrisch” erau pentru Krahe evidente nume italice-romane ca *Balbus* (p. 161), *Classic* (p. 177).

Cîteva observații, obiecții, rectificări, privind mai ales atribuirea etno-lingvistică a numelor sau lectura epigrafelor. P. 145 AIA „keltisch” este mai curînd iliric, cum indică de ex. CIL, III 14538 „Aia Atti filia, Gresa Dasantis, Zaca Va(l)entis” (care nu pot fi celtice). De asemenea *Aioia* (CIL, III 14607, 1 *Aioia* et *Pinenta*). — 146 AMABILIS „CIL 14644 (ser. nat(ione) Dacus” este de fapt „Amabili secutori nat(ione) Dacus pug(narum) XIII, fato deceptus non ab homine” (CIL, III 14644 = ILS 5111 = Recherches à Salone, II p. 86 = 87, nr. 29, fig. 40, foto), adică nu sclav (servus) dac, ci gladiator („secutor”). — 149 ANDES „illyr. nach Krahe, Mayer (etc.)... Während sich keine illyr. Namen mit der Wurzel And- nachweisen lassen, waren ähnliche Namen bei den Kelten üblich, vgl. Holder (etc.); kann der Name als keltisch betrachtet werden”, ceea ce nu e deplin corect, numele *Andes* (*Andel-*, *Andis* etc.) fiind evident iliric; eventual elementul antroponimic *And-* comun cu celtica. — 152 APALAUS-TUS grec, cunoscut și în Dacia (CIL, III, p. 940). — *add.* APINSUS CIL, III 2796, 14968. — 153 „Variei” este corect *Varieri* (p. 321). — 156 ARSA poate fi semit, dar *Arsaius* este ilir (nu tracic), la fel *Arsus* (CIL, VIII 9054). — 160 *add.* AUTOPANTUS *Glasnik* (Sarajevo) VI 1951, p. 55 = 56, probabil compus din două teme *Auto-* (*Audo-*?) și *Pant-*. — 161 BAETA „CIL 14607, 1 (6315, 8348, 12719) Aurelia, Aureliu, Aurelia” [sic!] cele trei „Aurelia” cu aspect de formulă magică rezumă textul epitafului dintr-o singură inscripție CIL, III 14607, 1 ad n. 12719 (=6318, 8348) „[Au]r(elia)e Baetae, Aur(elia) Aioia et Pinenta matri, M. Aur. Memor [e]t Baeta...”. — 152 BARDUS „in Dalmatia illyrisch (Krahe, Mayer) CIL, X 3468 (Vater eines dalmatin. Flottensoldaten)” e necesar textul „L. Lalli Valenti qui et Licca Bardi”, din care rezultă rostul și raporturile elementelor onomastice. — 163 BASTARNUS „Vater eines Auxiliarsoldaten aus dem Stamm der Maezaei WMBH 12 (1912) 133” textul „[Das]sius Bastarni [f. do]mo Maezaei”. — BATO „häufiger illyr. Name, vor allem für die pannon. Stämme in Dalmatia und Pannonia charakteristisch” nu e formulat corect, eventual „la triburile illire din Dalmatia și sudul Pannoniei romane”; dar numele este general iliric. — 164 *add.* BATUIA, A. Mayer, *Die Sprache der alten Illyrier*, I, p. 82, Salona; BATUN CIL, III 9845. — BELZEIUS „dürfte keltisch sein” neverosimil, fiind sigur iliric (mai ales din cauza spirantei -z-, i.-e. g’). — 165 BERONCE „meistens in der Form BERONICE”; dar în CIL, III 2538 (nu 2583) va fi fost o ligatură N + I, nu grafie ori lectură eronată. — BERSA „wohl keltisch (vgl. die Parallelen bei Holder, I 408)”, dar este iliric, cf. *Bersantos* la Epidamnus-Dyrrhachium (*Studi Albanesi* 1965, p. 56). — BEUSAS „WMBH 11 (1908), 134 Maximus” cf. supra, p. 165 și CIL, XIII 6538 „Batoni Beusantis”. — BIDNA „wohl keltisch (Holder), *Spomenik* (Belgrad) 75 (1933) 50”, dar lectura nu este sigură. — BIDUSA „wohl keltisch”, mai curînd însă iliric. — BISIUS CIL, III 1266 „oder viell. Frisius Scenob(arbus)?”, lectura „Frisius” este exclusă căci există și alte atestări pentru *Bisius* (CIL, V 3702, 5841, XIII 8733), posibil comun iliro-celtic-venet. În CIL, III 1266 este „f(ecit) Bisius Scenob(arbi?) Sard(eates)” ethnonico-demotic ilir. — *add.* BISO, la Alburnus (Roșia), *Dacia* VII-VIII 1941, p. 302 Seneca *Bisonis* patronimic, persoană care putea să fi rămas definitiv în Dalmatia, nu în Dacia. — 166 BLODUS „illyrisch, *Glasnik* (Sarajevo) 1948, 167–8”, era necesar textul „T. Flavio Blodi f. Plasso”. — 167 BUBALUS „thrakisch (Detschew); vgl. jedoch βούβαλος (Robert)” este nume evident grecesc, răspîndit și în zone trace și ilire. — BUBANTIS „thrakisch (Detschew); in Rider einheimischer Name” este comun traco-iliric, la Rider evident ilir. — BYRGO „vielleicht germanisch (vgl. Schönfeld)”, dar poate fi o grafie tirzie „vulgară” pentru VIRGO (?). — 169 CALLO

era necesar textul „Calloni Batonis” patronimic. — 171 CARO „*Glasnik* (Sarajevo) 1957, 116—7 lib.” la dativ *Caroni* nume trac sau iliric(?). — 172 CATANDIO, CIL, III 2425 P. Aelio Catandioni. — 174 CELSO „illyrischer Frauennamen auf -o” neprobabil, poate italic-roman (Celso Statica Bubantis liberta), vreo formă a lui *Celsus*(?). — 179 CLEVATUS „Bullet. Dalmat. 1902, 161 fem. Clevat(i filia?)”, forma reală a textului pare să fi fost *Clevat(a)e Clevat[i f(ilia)]*. — 181 CREMETIS „nur hier belegt, wohl illyrisch, CIL, III 9872 ” caracterul iliric foarte indoielnic. — 184 DABALUS „illyrisch (Krahe), Triti f. (Flottensoldat)”, textul inscripției (reluat în *Atti Mem. Istr.* XXX 1914, p. 88 și *Revue des études indo-europ.*, București, IV 1947, p. 160) „Licaeus Vei f. (centurio) de liburna Lucusta, testamento fieri iussit arbit(ratu) Dabali Triti f. heredis” din care numai *Veius* și *Tritus* pot fi considerați ca locuitori ai provinciei romane Dalmatia. — DACIO „nur hier belegt (vgl. Alföldi), CIL, III 13058 (9424) Ulpius” era necesar textul inscripției funerare „D M,Ulpio Dacioni Aurelia Victorina marito b.m.p.” epitaful unui dac, descendent probabil din vreun prizonier-rob din vremea lui Ulpus Traianus (de la care a păstrat în familie gentiliciul, p. 42). De menționat tot din Dacia soția unui „Fermus tribunus et Surnia soror et Dacia (?) coniuge eius” CIL, III 2967 b. — DACNAS „Strena Buliciana (1924), 217 Apsaci f. domo Berea”, Apsaci este citit „Apsaci” în *AnnÉpigr.* 1925, 132. — 185 DASAS, DAZAS „illyrisch (Krahe), besonders für die pannonischen Stämme und den Stamm der Delmatae charakteristisch (Katičić)”, ceea ce e fals, numele fiind general și deopotrivă iliric; unele exemple din provincia Dalmatia lipsesc în repertoriul lui G. A. (de ex. Sutta Dasa, fem.). Dacă în CIL, XIII 6538 *Dazas* este considerat ca locuitor al provinciei Dalmatia (Maximo Dasant(is) patronomic), în CIL, VIII 9377 însă „*Dazas* Sceni f. Ma[eze]lius eques coh. VI Delmatarum, an. XXVII, stip. X” este un ilir (Maezeius) *Dazas* plecat după recrutare în vîrstă de 17 ani spre Africa, unde a și murit; ca atare el nu poate fi considerat persoană și „antroponim în provincia Dalmatia” cum îl socotește G.A.; dar tatăl lui, *Scenus*, este evident un dalmatin (Maezeius) care a trăit mai departe în patria dinarică fără să-și fi urmat fiul la armată în Africa de nord; lipsește totuși din repertoriul lui G. A. (p. 289, unde era locul lui). — DASES „illyrisch (Krahe), CIL, XVI 30” textul epigrafic „Dasio Dasentis f. Dalmat.”. — 185-6 DASIUS, DASSIUS este cel mai frecvent nume iliric (vreo 160 exemple), între care numeroase în provincia Dalmatia, unele lipsă la G.A. — 186 DASTO „illyrisch (Krahe, Mayer), CIL, III 14976,7, 8551”, textul „Dastoni matri” și „Panico Mater et Dasto materterra” le arată de decl. III, teme în -n. — DATUS „thrakisch (Detschew), kommt jedoch sehr häufig auch in Africa vor und ist auch aus Italien bekannt”, nu e tracic, ci roman. — DINA „illyrisch (Krahe, Mayer), jedoch zweifellos thrakisch, vgl. Dines”, dar în Dalmatia (CIL, III 14316) este iliric. — 189 DISDOZI „wohl thrakisch(vgl. Detschew) CIL, 2008” textul e „Aur. Martialis mil. leg. I Italicae, st. XXVII et Ael(ia) coniux aei et Martiali filio eorum uno fato decepti Disdozi frat. et eres”. — Ordinea alfabetică trebuie restituită: DITEIO, DITIUS, DITO, DITU-EIO. — DIUS nu e tracic, ci grecesc. — 190 DOLENS „auch thrakisch, CIL 8745”, dar e peste tot forma romanizată (prin etimologie populară cu partic. decl. III *dolens*) a tracicului *Doles*. — DOMNICA „kann auch orientalisch sein; auch im Osten verbreitet”, dar (ca nume) este numai latin-roman, răspîndit în vest și est. — 193 EPICADUS „illyrisch; charakteristisch für die südöstlichen Illyrier (Katičić)” aserțiune falsă, fiind general iliric. — 194 EPICATIA „illyrisch, vgl. Epicadus”, dacă e sigur ilir (nu gr. *Epik(r)atia*), cf. *Epicatius* CIL, III 920 (V 8378 *Epicalus*). — EPIDIUS, EPIDIANUS „illyrisch (Krahe, Katičić)” fals, fiind un derivat roman-latin de la *Epidius*, care nu poate fi iliric din cauza fonetismului centum (dacă e sigur din i.-e. *ekʷo- „cal”); mai curînd celtic, răspîndit în Italia, Venetia etc. — 197 EUPOR „vielleicht auch thrakisch (vgl. Alföldi); überall bekannt”, dar evident este numai grecesc, nu tracic. — 200 FATA „illyrisch (Krahe, Mayer)”, fals, exclus să fie iliric din cauza fonetismului (aspirata *f* nu exista în sistemul consonantic ilir, satem, identic celui trac). — 204 FIRMUS CIL, III 2967b prezintă varianta populară „Fermus” (cf. supra ad p. 184). — 207 FRONTO evident „rein lateinisch” orice discuție și „bibliografie” fiind absolut inutile. — 211 GERMA-

NUS nume roman, iar „der Orientale Aurelius Germanus Barlahe sacerdos Dolicheni” este evident un semit-sirian. — 212 GLAVUS se pot cita exemple din Dalmatia „Glavius”(?) *Glasnik* (Sarajevo) 1958, p. 154, din afară CIL, VI 2579. — 212 GNAIUS „vgl. W. Pape, a. a. O., 254” pentru nume latin se citează un repertoriu grecesc (!). — 213 GRUDIUS „vielleicht illyrisch, *Spomenik* (Belgrad), 98, S. 251”, aici trebuia citat A. Mayer, *Sprache der alten Illyrier* I, p. 153. — 219 IADESTINUS „gebildet aus dem ON Iader; wohl venetisch” două aserțiuni incorecte, căci formația este de tip roman de la un toponimic care e sigur ilir (nu venet) *Iader* din i.-e. **edh-ro-* „construcție din pari (palisadă), acoperiș, adăpost” (care în venetă nu putea să aibă forma *Iader*). — La CIL, XIII 6827 era necesar (ca de alte nenumărate ori) textul integral pentru a înțelege rostul și poziția elementului onomastic „L. Appuleius L.f. Sergia Iadestinus Iader mil. leg. I adiut.”. — 220 IACTUS „illyrisch (Krahe, Mayer), CIL 9978 (=2896); die Lesung ist zweifellos Iactus und nicht Iaefus . . .”, dar simplu este LAETVS (Iuliac Laeti f.) roman. — 221 *add.* ICO, CIL, III 2951. — 226 LAEDIO „*Glasnik* (Sarajevo) 1948, p. 168 T. Flavius [T. Flavius]” trebuia textul corect „T. Flavio Laedioni [T. Flavius] Laedio (filius)”, din care se vede conexiunea și rostul antroponimelor ilire și romane. — 227 LAIDUS CIL, XVI 11 „Nervae Laidi f. Desidiati”! — LAMBICUS „illyrisch, CIL 3047 Ti. Gavillius C. f. Claud.” este „Ti Gavillius C. f. Lambicus aed. Ilvir posuit”. — 228 I.AVO „die Femininform des illyrischen Namens Lavus, CIL, 14320, 8, 9846 (2761)” este greșit, căci în prima inscr. este „Ursio Lavoni con(iugi)”, a doua „Lavoni filio”, deci nume masculin, temă -n- la decl. III latină. — LAVUS este la nominativ *Lavius*, cum arată CIL, III 1269 „Lavius Verzon(is)” ș.a. — 230 LICCA, LICAUS și LICCO marinari sau ostași romani nu sînt locuitori ai Dalmatiei romane; în CIL, III 13884 [L]icco Epicadi[f] f., deci forma numelui nu este absolut sigură. — 231 LICUS „illyrisch, vgl. Licaeus usw. CIL VIII 21040”, dar forma epigrafică este „Licaus Iauletis f.”. — 231 „LITUS illyrisch (A. Mayer), kann auch keltisch sein”, dar patronimicul *Zunus* (de tip satem iliric, „illyrisch” la p. 333) impunea aceeași origine și pentru *Litus* (eventual comun celto-iliric?). — LICINUS CIL, III 14326 poate că este totuși gentiliciu roman *Licinus* (supra, p. 167). — 234 LURNIO „wohl illyr. Frauennamen (Krahe), JÖAI XII Bbl. 34”, neprobabil, mai curînd nume masculin „Lurnio Cal.”. — 235 MACEDO „Nedinum: CIL, XVI 11 (FO. Herculanum) Q. Publicius Neditanus” este un cetățean originar din Nedinum (Dalmatia) Q. Publicius Macedo Neditanus stabilit la Roma unde figurează ca martor autentificator al copiei diploma livret-militar pentru compatriotul său ilir Nerva Laidi Desidiat. — MADENA „illyrisch (CIL, XVI 38, XI 68)”, dar este și celtic: *Archaeol. Érésið* XXVII (1907), 232 *Madena Lasci*. — 236 MANTUS „thrakisch (Detschew), CIL 1816 Mantus Eantis f.”, poate lectură (ori grafie) eronată în loc de „Pantis” ? — 245 MELVADIUS „keltisch, CIL 9727 = Situla, a. a. O. Macri f. domo Cugernus” este un exces de „economie” grafică, de confuzionism citatologic. — 249 MUSAEUS, CIL, XVI 11 situație identică cu a lui *Macedo*. — 257 PAIUS „illyrisch, CIL, V 1956 Verzonis f. (Flottensoldat, zweifellos aus Dalmatia)”, just dar nu poate fi considerat locuitor al Dalmatiei (în același fel ca toți militarii iliri în alte provincii) cum era tatăl său *Verzo*. — 258 PANES „illyrisch (Krahe, Mayer); charakteristisch für das Stammesgebiet der Delmatae”, ultima aserțiune e falsă, numele fiind general iliric; unele lipsuri în exemplificare, ca „Daza Panetis f(il.) an. vix. XXX, milit. XVI, III Crocodilo” la Aquileia (*Notizie degli Scavi*, 1925, p. 24), *Panes*, trebuind să fie considerat locuitor al Dalmatiei, mai mult decît *Panes Masauri f.* Dalmata eques (CIL, V 7893, citat de G.A.). — PANICO CIL, III 8551 este feminin. — 259 *add.* PANTIS *Glasnik* (Sarajevo) 1951, p. 55–56. — 260 PASSAR „wohl thrakisch (vgl. Detschew)” e fals, numele evident roman, *Passer* („Vrabie”), variantă vulgară *Passar*. — 266 PLADOMENUS „illyrisch. Charakteristisch für die Delmaten (Katičić) . . .” e fals, numele fiind general iliric. — PLAIANUS, CIL XIII 3458 lectură corectă „Plaianus equis in vixelatione Dalmatorum V (etc.)”. — 267 PLANUS „illyrisch (Mayer), *Glasnik* (Sarajevo) 1951, 61”, dar forma nominativului era *Planus* (CIL, III 1270 *Planio*, 10722 *Planus* etc.). — PLARES, la CIL, III 14605 era necesar textul „T. Aur. Severo Celsiano Aur.

Plares fil(ius)”. — 284 SABASIANUS „sonst nicht belegt, vgl. aber Sabaos (Wuthnow); ferner den Götternamen Sabasios; CIL 2009 Aurelius” este un militar de origine tracă (supra, p. 165); cognomenul lui mai probabil de la zeul traco-frigian *Sabazius*. — 287 SARAPIA „W. Pape, 1343. Vgl. Serapio”, dar este numele egiptean teofor. — SATTARA „nur hier belegt. Die Parallelen sind keltisch (A. Holder); CIL 1322 Ampelum, Aurelia (liberta eines Delmata)”; de fapt această „Aurelia Sattara” locuia în Dacia la Ampelum (Zlatna) și era masculină: CIL, III 1322 (= *Studii clasice*, IX 1967, p. 182 – 194) „D M, T. Aur(elius) Afer (Aper?) Delmata princ(eps) designato ex m(unic). Splono – Aur(elius) Sattara lib(ertus) patr(ono)”, iar despre antroponim s-a arătat în 1949 (AISC, V p. 286) „Sattara cunoscut în Africa: CIL, VIII 20689, 21578, 24451, în Sicilia *Epigraphica* (Milano) III 1941, p. 253 inscr. greacă, la Rin CIL, XIII 7754; Sattarus, CIL, VIII 5099; exemplele duc spre Africa; nume semit-beduin. În CIL, V 3605 e Sattava”. — 289 SCENOBARBUS *add.* exemplul de patronimic CIL, XI 6766. — SCENOCA-LUS în *Spomenik* (Belgrad) LXXVII (1934), p. 40 este de fapt nomin. *Scenocalo* Batonis f(ilius), decl. III, temă -n- ca *Bato*. — SCENUS *add.* patronimicul (locuitor al provinciei Dalma-tia) CIL, VIII 9377 Dazas Sceni f. Ma[eze]lius (supra, p. 169), „AE 1964, 246 (FO Cemenelum) (Vater eines delmatischen Auxiliarsoldaten)” pasajul este confuzionist, forma numelui la geni-tiv *Scenutis* (decl. III, temă -t- „Epicado Scenutis f. Veloci Dalmat. mil. coh. Lig(urum)”; în *Spomenik* LXXVII 40 nominativul este *Sceno* Batonis f(ilius) maxime natus (cf. CIL, V 186 C. Laecanius Sceno; 2909 M. Appuleius Scenoni). — 290 *add.* SCERVIAEDUS Sitaes, CIL, III 8242 = *Spomenik* LXXI p. 106. — 293 SELLO fem. CIL, III 2180, 8604 corect este *Selioni*. — SENECA „keltisch, jedoch auch ausserhalb der keltischen Gebiete bekannt (Hol-der)”, dar numele este roman-italic. — 294 SARAPIO „W. Pape. In der Form Sarapion vor allem in Ägypten verbreitet, vgl. Sarapia”, citarea lui Pape în ambele cazuri apare absolut inutilă pentru antroponimul-teofor egiptean, mai curînd este de citat Preisigke ș.a., ori lucrări de onomatologie veche egipteană. — 297 SEXTUS „CIL, XIII 7023 (FO Mogontiacum) (Vater eines Auxiliarsoldaten aus Raetinium)” era necesar a cita măcar numele respective „Andes Sex(ti) f(ilius)” un militar roman cu antroponim ilir și patronimic roman, fapt important, semnificativ din toate punctele de vedere. — 298 *add.* SITA (v. *Scerviaedus*), care poate să fie în alte zone tracic. — 303-4 SUTTA „illyrisch (Krahe, Mayer); *Recherches à Salone*, I. S. 162 = *Vjesnik Dalmat.* L (1932), 17 liberta Dacia. Die salonitanische Frau stammte aus einer in Dacia angesiedelten illyrischen Familie”. Dar lectura „Dacae” propusă în *Rech. Salone*, I p. 163 de M. Abramcić, reluată la 1932 de R. Egger nu e probabilă, epigrafa corodată tocmai la litera „C” arată urma limpede (jumătatea de sus) a unei litere S, deci lectura danezului J. Broensted (1928) rămîne valabilă „Villiae P[hi]logenis l(ibertae) Suttae Dasae, L. Clodius Adiutor matri posit”; *Dasa* nume ilir, iar *Sutta* (*Sullius*) pare a fi italic, importat în Dalmatia. — 305 TATO „in Dalmatia illyrisch, CIL 2749”, dar e frecvent și la celți, deci comun iliro-celtic. — 312 *add.* TITURSA puella, CIL, III 9822, probabil iliric. — 313 TITUS *Spomenik* (Belgrad) LXXXVIII 1938, 124 „Aelius Dasantis f.” este „Ael(ius) Titus Dasantis se vivo p(osuit) et Ael-(iae) Seloni”. — TRITANO „CIL 8320 (6351) Aurelia” e greșit, inscripția prezintă „D M S, Tritanoni Aur. Maximus coniug?”. — TRITUS *add.* CIL, III 2780 „Aurelia Trita”. — 314 *add.* TURATUS, CIL III 9929a [?Buze]tius Titi f. Turati. — TURBO „in Dalmatia wahrschein-lich latinisierte Form von einheimischen Namen, vgl. Turo, Turus” neverosimil și inutil, fiind pur și simplu romanul *Turbo*. — 317 URSIO „CIL, III 14320, 8 T. Flavius(?)” este mai probabil gentiliciu *Ursius* (supra, p.170). — 318 *add.* VADICA, VADISA, VADIX (supra, p. 167). — 324 VERCAIUS „CIL 9796 Varcianus Me[.]di f. Aques ala nova Claudia domo Var-cianus” este „*Vercaius* Me[.]di f. – domo Varcianus”. — 325 VERZQ „illyrisch, sowohl als Frauen- als auch als Männernamen belegt”, nesigur, peste tot pare a fi masculin (*Ver-zonis*, genetiv, patronimic). — 331 *add.* ZACA la Bioska (punctul 244 pe harta 14) JÖAI XII Bbl. 20, 71, și alte trei exemple în Moesia (SCIV, XVII 1966, p. 702). — ZANATIS „illyrisch, *Glasnik* (Sarajevo) 1935, p. 21 Ziraei f.” este de fapt: „[... Z]anati ... ei f(iilio) defuncto annor.

XXX, Annaia Zanat(is) f(ilia) vir[o et] Plarens Zira... patri et fratri", familie de iliri cu antroponimie curat ilirică. — 332 ZIPANDUS „thrakisch, lib.", dar mai probabil ilir.

În t a b e l e sinoptice (p. 335—363) se face „împărțirea lingvistică a materialului antroponimic" a cărei corectitudine și exactitate depind în chip firesc integral de precizia criteriilor adoptate și aplicate la repartizarea numelor cu atribuirea etnică-lingvistică în cele două mari cataloage de gentilicia (p. 31—139) și cognomina (p. 140—333). Gentiliciile latine (listă alfabetică) sînt grupate apoi după sufixe (-*aius*, -*eius*, -*anus*, -*enus*, -*inus*, -*na*, -*nia*), iar cognomina (-*anus*, -*inus*, -*ianus*, -*io*, -*illa*, -*ius*, -*ia*, -*icus*, -*iscus* etc.) după temele gramaticale — operație care pentru o provincie (oricît de „romană" ar fi sau ar părea că este) nu are nici un rost la numele romane-latine-italice, toate fiind aduse, importate gata-făcute din Italia: iar în Dalmatia ele sînt absolut identice, fără nici o inovație — ca de altfel peste tot în imperiul roman. Mai util și chiar necesar ar fi fost a stabili procesul de îmbinare a elementelor antroponimiei romane cu cele indigene în primul rînd ilire, importante spre a observa transformările antroponimiei și ale populației provinciale. În „tabele" este de relevat (p. 335) *Blassius* probabil mesapic și ca atare italic, (337) *Munnius* considerat iliric (p. 249), (338) *Trosius* venet (p. 129), (343) *Regalianus* „keltischer Herkunft", ceea ce este valabil poate pentru persoana respectivă, nu însă pentru antroponim care e curat roman, (344) *Dacio* este un „Dacus" romanizat cu sufixul -*io*. „Numele venete și ilire" (p. 346—358) sînt de asemenea analizate gramatical (sufixe, terminații); dintre gentilicii (p. 346—350) foarte multe nu sînt „veneto-ilire" ori nu sînt de fapt nume gentilicii neavînd atare funcție. Toate numele proprii ilire și venete din provincia Dalmatia trebuie revizuite în ansamblul antroponimiei ilire (și mesapice) din imperiul roman și din perioada preromană, a „iliriei libere", iar analiza lor se impune a fi făcută după principii comparative: a) nume compuse (bimembre, adică din două rădăcini-teme), b) simple cu sau fără sufix derivativ, ca și derivatele de la teme ilire cu sufix roman (ca *Balonianus*, *Dasianus*, *Plaianus* etc.). În capitolul de analiză filologică-gramaticală sînt numeroase erori și inconsecvențe, ca la p. 354 „illyr. Namen auf -*enus/-ena*, vgl. auch *Pladomenus* (*Dasmenus*)", dar acestea din urmă sînt formații cu sufixul participial i.-e. -*menos*; „illyr. Namen aus -*as* (masc.) *Beusas*, *Dasas*, *Panias*, *Stennas* (*Temans*, *Zanatis-Zanas*)" grupa nu este coerentă, căci sînt nume cu sufixul participial i.-e. -*nt-*, *Beusas*, genet. *Beusantis*, *Dasas*, *Dasantis* ș.a.; „Namen auf -*o*, *Arbo*, *Bato*, *Callo*, *Laedio* etc.", dar acestea sînt teme în -*n*- *Bato*, *Batonis* la decl. III latină. P. 356 așa-numitele „illyrische Cognomina" sînt simple nume individuale ilirice (ca la toți „îndo-europenii", supra, p. 167) utilizate în funcție de *cognomen* numai în sistemul antroponimic de „tria nomina" roman, — ca atare nu pot fi numite „cognomina ilire", ci romane de origine etno-lingvistică iliră. P. 358 „keltische Namen" unele sînt, cum s-a spus, ilire (*Andes*, *Andetia*, *Bidusa*, *Madussa*; *Belzeius*, *Pinenta*); de asemenea între „thrakische Cognomina" *Bubantis*, iar *Dius*, *Eupor* grecești, *Passar* latin, *Zipandus* poate iliric; dintre „griechische Cognomina" lipsește *Bubalus* (p. 167), între „semitische Cognomina" (p. 363) *Andreas* este evident grecesc, *Sabasianus* (un trac) e sau derivat roman de la teonimul traco-frigian *Sabacius* sau formă alterată a unui „Sebastianus", oricum semit nu este. — P. 364—370 „die zeitliche Trennung des Namenmaterials" repartizarea cronologică după cele trei mari perioade: principatul timpuriu, tîrziu și dominatul (sec. IV și urm.), în care se observă (între altele) dispariția numelor indigene în epoca dominatului ca o consecință firească a romanizării caracterizată în primul rînd prin înlocuirea antroponimelor și etnonimelor (nume de triburi) cu elemente romane. Celelalte au prea puțină semnificație filologic-istorică, utilitate minimă ori nulă. P. 371—4 repartizarea teritorială (Liburnia, zona Salona, Dalmatia de sud-est). P. 375—381 „Fundortsregister" localitățile cu descoperiri epigrafice-onomastice, în ordinea alfabetică și în cea numerică (1—359 puncte topografice) este o soluție practică, ingenioasă, clară, ca atare foarte precisă și utilă cu numerotarea localităților pe hărți în care (față de îngrămădirea lor, mai ales la țărmul Adriaticei) era imposibil să fie scrise cu numele întreg. Hărțile schematice sînt de o execuție exemplară: cele 14 hărți ale Dalmatiei romane prezintă numele lui și Cla-

udii, Flavii și Ulpii, Aelii, Aurelii, cognomina Maximus, Rufus și Fortunatus, cognomina în -ius, nume venete la populația indigenă, nume caracteristice la tribul Delmatae, nume fem. ilire în -o, nume ilire caracteristice în sud-estul Dalmatiei, numele celtice, numele grecești, harta 14 cu toate punctele geografice.

Bibliografia și abrevierile (p. 382—5) prezintă la p. 382 siglele pentru reviste și colecții epigrafice; dar listele bibliografice privind Dalmatia și pe iliri (foarte ample) nu sînt exhaustive, lipsind multe lucrări românești (de ex. studii din SCL, CL, AISC ș.a.). Între abrevieri de remarcat unele lacune ca: „AMSI = Atti e Memorie della Società Istriana”, care se numea de fapt italianește „Atti e Memorie della Società Istriana di Storia Patria” (forma „Societate” este românească); lipsește „GNUBK” citat astfel de cinci ori (p. 126, 161, 225, 250, 307) fiind „Glasnik Narod. Univers. Boke Kotorske”; „WMBH” mai apare și „mai abreviat” ca „WM” la p. 90. La p. 383 propria operă nu este citată tocmai exact: „Alföldy, G.: Dës territoires occupés par les Scordisques. AAntHung. 12 (1964) S. 101 ff.” este de fapt „Des territoires occupés par les Scordisques”, în „Acta Antiqua Academ. Hungar., XII 1964, p. 108—127”. „Romain Britain” pare a fi scris pentru rimă. „Recherches à Salone I-II (Copenhague 1928)”, dar vol. I al excelentei lucrări daneze a apărut în 1928, iar vol. II numai în 1933. La p. 385 „Wuthnow, H.: Die semitischen Menschennamen in griech. Inschriften (etc.)” numai aici apare cu prenumele real „H(einz)”, căci peste tot în carte, de vreo 30 de ori (p. 141, 147, 150, 155, 165, 167, 169, 180, 196, 213, 214, 220, 227, 228, 236, 238, 239, 248—250, 260, 284—6, 303, 309, 310 etc.) este numit „W. Wuthnow”; nimeni din cei care au ajutat pe autor, unul citind întregul manuscris (p. 5), nu a observat asemenea nouă „botezare” a lui H. Wuthnow? Dacă apare foarte greu de atribuit tiparului atare calambur „onomatologie”-poligrafic, în schimb sînt evidente erori tipografice „meistverbreitetesten Namen” (p. 10), „Personennamen des griechischen” (p. 156), „besannt” (= bekannt, p. 212), „Kajato” (p. 320), „Einheimische Iulii Karte 1 und Claudii in Dalmatia” (p. 388) ș.a.

Fără formule de complezență ori politețe circumstanțiată, trebuie relevat din nou că suita de observații, rectificări și adaose înșirate mai sus (care nu sînt singurele posibile și necesare), menite a contribui la îmbunătățirea calității, nu pot și nu urmăreau scăderea valorii structurale și a utilității practice a unei impozante și importante lucrări monografice care se prezintă pînă acum unică în felul ei pentru disciplina onomatologiei și chiar a istoriei imperiului roman în general. Cu anumite corective, reduceri și adevrate amplificări de amănunt, monografia profesorului Alföldy poate servi drept model al genului, stimulind studiul analitic și interpretarea social-istorică a materialului antroponimic din alte provincii—in primul rînd (în ce ne privește) al celui din provincia Dacia; acesta va trebui să fie regroupat după noi criterii mai riguroase și nuanțate decît făcuse prapit la 1941 numismatul budapestan A. Kerényi (*A daciai személynévek — Die Personennamen von Dazien*, Budapest, 1941/2, 303 p.; cf. AISC, IV 1944, p. 186—233, V 1949, p. 282—295). Alături de structura prea mult „tehnică” și mecanică, dar și de unele nepotriviri în aprecierea formelor de nume, în interpretarea și atribuirea lor etnică-lingvistică sub influența negativă a încrederii exagerate ce acordă G. A. cercetătorilor mai vechi ai onomasticii ilire (Krahe, Mayer etc.), este necesar a sublinia din nou hărnicia, tenacitatea, marea putere de muncă și stăpînirea suverană a unui material documentar imens — calități evidente care lasă în inima cercetătorului imparțial amprenta unui sentiment de regret că experiența și autoritatea științifică a unui G. Alföldy nu s-a ridicat peste tot destul de curajos deasupra unor șabloane ale prejudecăților, peste balastul unor moșteniri depășite de cercetarea din ultimii ani. Este un deziderat firesc pe care merituosul savant de la Bonn îl va avea prezent în cercetările sale de „onomatologie” antică și chiar în munca de pregătire a unei reeditări a monografiei asupra antroponimiei din Dalmatia romană.

Decembrie 1969

I. I. Russu

Institutul de istorie și arheologie
Cluj, str. Emil Isaac, 2

ŽARKO MULJAČIĆ, *Fonologia generale e fonologia della lingua italiana*, Bologna, il Mulino, 1969, VIII + 595 p.

Prima ediție a acestei lucrări fusese scoasă în 1964, la rotaprint, cu titlul *Opća fonologija i fonologija suvremenog talijanskog jezika*, din grija Universității din Zagreb. Varianta italiană a cărții renumitului profesor și lingvist iugoslav Ž. Muljačić, pe care o pune în circuitul internațional laborioasa editură bologneză „il Mulino”, nu este o simplă traducere și nici chiar „o nouă ediție revăzută și adăugită”, cum afirmă cu modestie autorul, ci o reelaborare și aducere la zi a problematicei cărții.

Divizată în două părți distincte, *Fonologia generală* și *Fonologia italiană*, care sînt împărțite la rîndul lor în 11 capitole și 172 de paragrafe (numai simpla enunțare a acestora ar depăși posibilitățile de spațiu ce le avem acum), cuprinzînd 51 de tabele, grafice și figuri, cartea se bazează pe o vastă informație bibliografică, orînduită alfabetic în cele 793 de titluri incluse în lista finală. Așadar, o încercare, izbutită, de sinteză a unei bibliografii atotcuprinzătoare, îmbinată cu o viziune personală, unitară, teorii și metode cu caracter general, alături de care situația particulară oferită de limba italiană, atenție specială pentru planul sincron al cercetării, fără a se omite însă, în ultimul capitol al primei părți, nici fonologia diacronică — sînt calități și merite ce fac indispensabilă consultarea volumului, a cărui bogată tematică cu greu poate fi oglindită în puținele rînduri ale unei prezentări.

Pornind de la caracterul simbolic al limbajului și posibilitatea acestuia de a fi descompus și subîmpărțit, în scopul mai bunei lui cunoașteri, „într-un număr mai mult sau mai puțin mare de semne elementare”, „minore” (p. 15), autorul stabilește patru trepte de „articulare a limbajului” (p. 16). Îndreptîndu-ne de la nivelul superior spre cel inferior, *prima articulare* duce la stabilirea unităților dotate cu înțeles propriu : *morfemele lexicale*, numite și *lexeme* sau *cuvînte*, deși acest din urmă termen nu se suprapune întotdeauna cu primul (de ex., cuvîntul *autostradă* cuprinde trei morfeme : *auto* + *strad* + *ă*), și cele *gramaticale*, numite simplu *morfeme*. Lexemele, însoțite întotdeauna de cel puțin un morfem, sînt foarte numeroase, ceea ce impune o diviziune a acestora în unități minore, ajungîndu-se astfel la *a doua articulare a limbajului*, la *fonem*. Numărul unităților s-a redus acum foarte mult, variînd între 13 și 75. Analiza nu se oprește însă aici pentru că, în cea de-a *treia articulare a limbajului*, fonemul se descompune la rîndul lui în *trăsături fonice binare*, unele trăsături fiind *redundante*, altele *distinctive*. Semnificatul cuvîntului, *semema*, se divide și el în unități minime de conținut, în *seme* — note particulare ce compun conținutul cuvîntului —, obținîndu-se astfel și cea de-a *patra*, și ultima, *articulare a limbajului*. Posibilitățile combinatorii ale unităților cresc pe măsură ce se trece la un nivel superior : de la fonologie la lexicologie și apoi la sintaxă, operațiunile de analiză a limbajului putînd urma o linie ascendentă sau descendentă.

Între *limbă* și *vorbire*, cunoscuta distincție saussuriană, Ž. Muljačić realizează o deliberată sinteză dialectică, pentru că unitățile distinctive, care se opun mereu una alteia la diverse nivele sau sisteme (*diasistemul* sau *supersistemul* se descompune în sisteme de rang inferior), se actualizează de fiecare dată în vorbire. Pentru aceeași idee pledează și introducerea în lingvistică din teoria informației a celor doi termeni : *cod* (= *langue*) și *mesaj* (= *parole*). La fel precum telegrafistul, cunoscînd codul morse, poate descifra orice telegramă, tot așa și vorbitorul, în posesia *codului* limbii materne, poate să codifice și să decodifice un text scris sau oral, un *mesaj*.

Există în limbă, constată autorul, un ax *orizontal*, zis *sintagmatic*, al succesiunilor, al combinațiilor, și axul *vertical*, numit *paradigmatic*, al alegerilor ; *sintagma minimă* sau de *gradul întâi* este alcătuită din două morfeme interdependente ; două sintagme minime interdependente formează o *sintagmă de gradul al doilea* ș.a.m.d. pînă la sintagma maximă, la propoziție, unitățile majore nefiind o simplă *sumă* a părților componente, ci o nouă *calitate*. Fono-

logia vine astfel inclusă în mod organic, cu aportul ei specific, în sistemul disciplinelor lingvistice.

Analiza fonologică a limbajului îi oferă lui Ž. Muljačić și prilejul de a contura obiectul unei noi discipline : *fonostilistica* ; acestea i-ar reveni sarcina de a se ocupa de elementele fonice *expresive* sau de *prezentare*, cum este timbrul vocii — cu referire deci la persoana întâi —, și de cele *apelative* — cu referire la persoana a doua, a interlocutorului —, elementele *simbolice*, caracterizate printr-o semnificație intelectuală, ieșind din sfera de preocupare a fonostilisticii.

Potrivit acestei concepții generale, teoretice și metodologice, fonologia, după o primă împărțire, în *sincronică* și *diacronică*, se subdivide în *fonologia sunetului*, *fonologia cuvântului* — prima care a atras atenția cercetătorilor — și *fonologia enunțului* — cea mai puțin dezvoltată pînă în prezent. Acestea sînt, de fapt, și componentele fundamentale ale primei părți a volumului.

Înainte de a trece la discutarea fiecăreia din diviziunile amintite, cîteva precizări sînt binevenite și au meritul de a întregi și rectifica obișnuințele noastre în această privință. Astfel, pe lângă funcția distinctivă a elementelor fonice, a fonemelor, cea mai importantă de fapt, fonologia trebuie să se intereseze și de funcțiile dezvoltate din trăsăturile *configurative* — care semnalează împărțirea enunțului în propoziții și cuvinte, fie pentru a da relief acestor unități și a le semnaliza ierarhia (trăsături *culminative*), fie pentru a le delimita și integra (trăsături *demarcativ*) —, din trăsăturile *expresive* sau *emfalice* — care relevă atitudinea emoțională a vorbitorului —, precum și din trăsăturile *redundante* — care mențin distincția pe plan pur fonetic, planul fonologic fiind *nonredundant*. Împărțirea nu este însă concepută în mod rigid, după cum rezultă, printre altele, și din existența unor trăsături *complexe* sau *sincretice*.

Utilă este și precizarea în legătură cu înțelegerea dialectică a sincroniei. Sincronia nu înseamnă staticitate, pentru că „orice nivel sincron e dinamic” (p. 68), dinamism provocat de coexistența a cel puțin trei generații de vorbitori ce nu vorbesc la fel (generația tînă, cea veche și cea medie) — vorbitorii sînt, în acest sens, bilingvi și trilingvi —, de existența unor variații dialectale și stilistice, de faptul că vechiul și noul coexistă în limbă.

Fonologia sunetului pornește de la existența celor patru „nivele sau stadii fundamentale : articulativ, acustic, psihologic și lingvistic propriu-zis, care corespund la patru etape succesive importante ale procesului de comunicare. Fiecare nivel succesiv depinde de cel precedent, dar nu și invers” (p. 85). Pentru a decodifica mesajul primit, ascultătorul trebuie să extragă *trăsăturile distinctive intrinseci* din datele percepute, interpretare condiționată de prezența unui model prestabilit în conștiința lingvistică a ascultătorului. Ca atare, „interpretarea lingvistică nu va fi complet « obiectivă »” (p. 86) niciodată, conchide Ž. Muljačić, în deplin acord cu R. Jakobson și B. Malmberg. Dacă din punct de vedere teoretic am putea să ne alăturăm și noi acestora, trebuie să constatăm totuși că, în practica vorbirii, marea majoritate a acestor elemente subiective, strict individuale, neavînd nici o funcție distinctivă, sînt neglijate, sînt trecute cu vederea.

Pentru definirea unităților fonice autorul se folosește de analiza binară jakobsoniană. În felul acesta, „cosmosul fonic” (p. 103) este mereu segmentat în două, făcîndu-se uz de rolul distinctiv al opozițiilor : vocalic — nonvocalic, consonantic — nonconsonantic, compact — noncompact, surd — sonor, nazal — oral, bemolizat — nebemolizat, diezat — nediezat etc. ; sînt distincții ce duc, în ultimă instanță, la stabilirea sistemului fonologic al limbilor. Referirile concrete la diverse limbi sînt extrem de numeroase, bucurîndu-se de atenție și limba română, căreia i se stabilește, pe aceeași bază, structura fonematică (p. 207).

Fonologia cuvîntului este clădită și ea pe un întreg sistem de opoziții. Există un sistem fonologic *maximal* — acesta conține toate posibilitățile distinctive ale unei limbi — și un sistem *minimal* sau *central* ori, deși întrucltva diferit, *diasistemul*, *suprasistemul* limbii. Acesta din urmă cuprinde partea comună, cadrul general, opunîndu-se părții necomune a sistemului, sistemelor parțiale ; minore, reduse, subsistemelor. Nu este exclusă însă modificarea

poziției unui fonem în cadrul sistemului, așa încît din periferic să devină, cu timpul, central sau invers.

Opoziția se realizează nu numai la nivelul fonemului, ci și al cuvîntului. Astfel, pe linie sintagmatică există *variante combinatorii* (de ex., în sintagma *o bere bună* cuvîntul *bură* se află în contrast cu *o* și cu *bere* ș.a.m.d.) și *varianțe stilistice*. Pentru multe limbi însă, cum e franceza de exemplu, frontiera dintre cuvinte este mai puțin importantă decît cea dintre silabe, aceste prime *secvențe* în care sînt înălțuite fonemele, secvențe bazate și ele pe contrast: vocale — consoane, foneme apicale, centrale și marginale. Sunetele aparținînd aceleiași silabe au oricum un grad mai mare de coarticulare. Structura silabică ține seama de anumite restricții, mai mult sau mai puțin diferite de la o limbă la alta, într-un mod similar în care și „capacitatea de combinare a elementelor chimice depinde de structura lor atomică” (p. 264). Trăsăturile distinctive intrinseci și, în mai mică măsură, trăsăturile redundante sînt termenii acestei restricții.

Fonologia silabei atrage după sine și *fonologia pauzei*. Pauza, de durată minimă între silabe și maximă între propoziții, reliefează *trăsăturile distinctive prosodice* ale silabei, ale cuvîntului. Relieful silabei sau al lanțului silabic este dat, nu la fel în diferitele limbi, de *prosodeme*: *intonație* sau *ton*, *forță* sau *intensitate*, *cantitate* sau *durată*. Opoziția între unitățile distinctive, între silabe, remarcă prezența acestor prosodeme și funcția lor fonologică. Prin variabilitatea lor, în special a intonației, trăsăturile prosodice favorizează intervenția factorului stilistic.

Fonologia enunțului are în observația sa, obișnuit, propoziția. Enunțul poate fi segmentat potrivit unei anumite ierarhii ce se stabilește între părțile sale componente, ierarhie variabilă, ce utilizează pe scară largă trăsăturile distinctive, creatoare de opoziții, ale prosodemelor. Aceași propoziție poate evidenția, rînd pe rînd, un cuvînt sau altul prin schimbarea succesivă a locului accentului sintactic: *Sora la vine mline* (nu mama ta), *Sora ta vine mline* (nu a mea), *Sora ta vine mline* (nu pleacă), *Sora la vine mline* (nu azi) (p. 333).

Preluînd cuceririle lingvisticii neogramatice și depășind faza pur descriptivă, „atomistică” (p. 339) totodată a vechii gramatici istorice, fonologia diacronică reconsideră astăzi termenii ca *structură*, *sistem*, *succesiune de sisteme* și încearcă nu numai „să înregistreze schimbările, ci și să le găsească motivele pe bază de principii generale” (p. 344.) Faptul că sistemele fonologice nu sînt monolitice, adică perfecte 100%, împiedică sistemul să ajungă într-o stare de echilibru absolut și astfel apar schimbările pe plan vertical, adevărate salturi calitative. *Factori socio-lingvistici*, între care *substratul* are un rol important, și *factori interni* (rotația și sciziunea fonemelor, tendința spre economie, asimetria etc.) intervin drept cauze ale schimbărilor. Din punct de vedere metodologic, cercetarea diacronică poate folosi în acest scop, comparînd stadiile intermediare studiate sincronic, mai multe tipuri de *evidență*: ortografică, ortoepică, metrică, comparativă (sincomparativă și diacomparativă), cea care rezultă din contactul a două limbi eterogene, distribuția pe arii, divergența dar și convergența fonemelor (p. 371—373).

Partea a doua a cărții, destinată *fonologiei italiene*, constituie cîmpul de experimentare al teoriilor propuse și oferă în același timp o analiză competentă, deosebit de actuală, într-o lectură stimulatorie, a sistemului fonologic italian. Luînd ca model italiana standard, italiana „fără adjective”, ceea ce corespunde cu pronunțarea florentină cultă — limbajul florentin curent fiind un substandard —, Ž. Mujačić supune unui riguros examen critic diverse păreri, teorii și rezultate, respinge cifra minimă de 27 de foneme admisă de unii, la fel și pe cea maximă de 53 de foneme — pentru că fonemicitatea unora poate fi contestată —, precum și pe cea de 30 de foneme, susținută recent de unii lingviști. Cele 42 de foneme admise de autor se caracterizează fiecare printr-un minimum de 3 trăsături distinctive intrinseci și maximum de 8. Entropia fonemelor italiene e stabilită la 0,446, iar redundanța la 0,554, vocalismul fiind subsistemul cel mai bine structurat. Frecvența vocalică este de 47% iar cea conso-

nantică de 53%, asemănătoare celorlalte limbi romanice. Sînt discutate apoi, în aceeași manieră convingătoare, foneme cu o situație particulară în sistemul fonologic italian.

Fără a formula pretenția de a fi unicul posibil, sistemul fonologic structuralist realizat de Z. Muljačić oferă, pe lângă sinteza unei vaste experiențe și informații științifice, un nou prilej de stimulare a cercetării în domeniul fonologiei generale, al celei italiene în special, ca și al oricărei fonologii speciale.

Decembrie 1969

Eugen Câmpeanu

Universitatea „Babeș-Bolyai”

Facultatea de filologie Cluj, str. Horea, 31

ELSA NILSSON, *Les termes relatifs et les propositions relatives en roumain moderne. Etude de syntaxe descriptive*, Lund, 1969, 208 p.

Apărută la Lund în 1969, teza de doctorat *Les termes relatifs et les propositions relatives en roumain moderne* a Elsei Nilsson se înscrie pe linia contribuțiilor de seamă ale lingviștilor de prestigiu, români și străini, la studiul celui mai estic idiom romanice, limba română.

Așa cum se menționează în *Avant-propos*, lucrarea pe care o prezentăm, elaborată la sugestia cunoscutei lingviste Hedvig Olsen, este prima teză de doctorat suedeză consacrată unei probleme de lingvistică românească. Gîndul autoarei (și al nostru de asemenea) se îndreaptă cu recunoștință spre profesorul Alf Lombard, inițiatorul centrului de studii române al Universității din Lund, savantul care și-a dedicat o mare parte din vastă sa activitate științifică studiului limbii române și care a facilitat și apariția acestei cărți.

Cele 208 pagini ale lucrării sînt destinate studierii elementelor relative ale limbii române moderne. Termenul *modern*, după cum mărturisește însăși autoarea, nu trebuie interpretat la modul absolut, deoarece majoritatea exemplurilor sînt extrase din opere editate înaintea celui de-al doilea război mondial, păstrîndu-se întocmai ortografia vremii.

Autoarea își propune să studieze faptele de limbă pur descriptiv, fără a emite opinii cu privire la corectitudinea sau noncorectitudinea lor, aspectul diacronic și cel normativ fiind deci excluse din sfera cercetării. Se fac în schimb numeroase comparații cu franceza și italiana, ultima fiind considerată, pe bună dreptate, cea mai apropiată de română, și, mult mai rar, cu spaniola sau cu alte limbi romanice. Un alt prilej de comparație este oferit de însăși traducerea în franceză, limbă în care este redactată lucrarea, a unor citate, precum și a nuanțelor semantice ale termenilor relativi.

În funcție de existența sau neexistența unui cuvînt precedent, numit *antecedent*, care este reluat de către termenul relativ, cartea este împărțită în două părți. Primei părți, destinată termenilor relativi folosiți cu *antecedent*, li sînt rezervate aproape două treimi din economie lucrării ca urmare a frecvenței mai ridicate a acestora.

Lucrarea surprinde o mare varietate de interferențe contextuale între termenii relativi luați în discuție (*cine, care, ce, de, cîl, cînd, cum, încotro, unde*, precum și compuşii lor cu valoare relativă) și celelalte elemente ale enunțului în care figurează aceștia.

În capitolele *Generalități* (I, XV) sînt urmărite mai ales funcțiunile termenului relativ (subiect, nume predicativ—fr. *attribut*—, complement direct—*obiect acuzativ*—, complement indirect—*obiect dativ*—). Celelalte funcții pe care le distinge gramatica românească (respectiv unele complementele indirecte, complementele circumstanțiale, atributele prepoziționale etc.) sînt clasate după o trăsătură formală comună, prepoziția care le precedă de obicei, sub denumirea „régime de préposition”. Un capitol special (II) li este rezervat *antecedentului*. Celelalte capitole tratează nuanțat probleme legate de termenii relativi și propozițiile pe care le introduc: concurența

dintre *care* și *ce* (III); folosirea prepoziției *pe* ca marcă a obiectului acuzativ (IV, XVII); „termenul *al*” (V), pe care autoarea îl interpretează, argumentat, fie ca pronume sau adjectiv demonstrativ, fie ca articol hotărât, fie ca ceva intermediar între aceste două categorii; reluarea pronumelui relativ obiect cu ajutorul pronumelui personal neaccentuat (VI, XVIII); construcții de tipul *casa pe care spune că a văzut-o, casa care el spune că e modestă, problemele de care voim să ne ocupăm* (VII), *n-am ce face, n-am ce să fac* (XVI); concurența între genitiv-dativ folosit ca obiect dativ și construcția cu prepoziție (VIII); probleme ale acordului (IX); modul și timpul verbelor din regentă și din subordonată (X, XIX); „punerea în relief” cu ajutorul verbului *a fi* a subiectului unei propoziții „relative” (XI); caracterul determinativ sau incident al propoziției „relative” (XII); sensul secundar, respectiv cauzal, final, concesiv, condițional, consecutiv sau temporal al propoziției „relative” (XIII); omisiunea predicatului în propoziția „relativă” (XIV). Lucrarea mai cuprinde o bibliografie a operelor consultate și a celor din care au fost extrase citatele.

Întrucât prezentarea de față nu-și propune discutarea detaliată a problemelor ridicate de lucrare, ne vom referi doar la câteva din aspectele care nu coincid într-un tot cu părerea noastră.

Cu toate că separarea elementelor relative cu *antecedent* de cele fără *antecedent* este făcută cu mult discernămint, în unele exemple, ca în *aș vrea să am și eu un pom al meu...* *Alege-l pe care vrei* (p. 147, 193), citat la elementele relative fără *antecedent*, cuvântul cu valoare de *antecedent* este *pom* ori, în aceeași frază, substitut al său pronominal neaccentuat *-l*. Uneori limita dintre elementele relative cu și fără *antecedent* este aproape insesizabilă: *după atâtea mese elte înghițise* (cu *antecedent*) și *pierd jumătate de milion, cît am încasat* (fără *antecedent*).

Cuvântul postpus (pronume demonstrativ sau adverb) din exemplele de tipul *cine... acela, care... acela, cît... tot, cînd... atunci, cum... așa, unde... acolo* etc. (p. 142) are, credem, cu toate că este impropriu termenul, valoare de *antecedent* atunci cînd este exprimat.

Dacă schimbăm topica în exemplul *cum îți așterni așa dormi obținem dormi așa cum îți așterni*. Și în acest caz prezența adverbului *asa* nu este obligatorie, dar aceasta nu ne împiedică să-l considerăm *antecedent*. Totodată, cînd este exprimat, un astfel de pronume demonstrativ sau adverb îndeplinește o funcțiune în regentă. Referindu-se la citatul *pe cine vrea Dumnezeu să-l piarză, aceluia mai tîlti ti ia mințile* (p. 144), autoarea afirmă că *cine* este obiect acuzativ al subordonatei și obiect dativ al regentei. Regenta însă are ca obiect dativ pe *aceluia* și nu este, credem, necesar să-l împrumutăm pe *cine* din subordonată.

În capitolul destinat acordului se afirmă că, în citatul *Sînt un om care nu mai așteaptă nimic de la viață*, acordul se face cu numele predicativ; în *eu am fost un om care am colindat mult prin lume* — cu subiectul regentei, iar în *o lume de gînduri ce nașteau predicatul* se pune la plural pentru că *antecedentul* este constituit dintr-un nume colectiv urmat de un substantiv la plural. În realitate însă, predicatul subordonatei se acordă de fiecare dată cu subiectul său, respectiv cu pronumele relativ, iar acesta ține locul fie al numelui predicativ, fie al subiectului, fie al atributului substantival, fie al oricărui cuvînt din regentă cu valoare de *antecedent*. La fel și pronumele personal neaccentuat se acordă în gen, număr și persoană, în mod direct cu pronumele relativ pe care-l reia și care preia aceste caracteristici gramaticale de la *antecedentul* său.

Unele elemente relative din exemplele date pentru a ilustra funcția de nume predicativ (fr. *atribut*) credem că s-ar putea interpreta și ca subiecte, numele predicativ fiind de obicei acel care urmează după verbul copulativ. În citatul *El semnala admirabilul sentiment al nobilei femei care era Doamna Elisaveta*, de exemplu, relativul *care* ține locul substantivului în nominalizativ *femeia* (era Doamna...) și poate fi subiectul subordonatei.

Grupurile pe care autoarea le tratează în ansamblu (*al* + pronume relativ + substantiv, *ce* + substantiv etc.) sînt analizabile. Astfel, în exemplul *băiatul, pe al cărui tată l-ai văzut* (p. 18) funcția de complement direct o are doar *pe... tată*, iar *al cărui* este atributul substanti-

vului *tală*. Interpretarea în ansamblu își are motivația doar prin faptul că facilitează clasarea și sistematizarea mai nuanțată a faptelor respective de limbă.

Autoarea pare a admite părerea că demonstrativul neutru *ceea ce* trebuie interpretat ca unitate. Uneori este însă considerat — pe bună dreptate — *ceea drept antecedent* (ex. p. 44), iar ce drept subiect al subordonatei (ex. *ceea ce vine de la sine*, p. 24.).

Cu foarte mult discerrămint sînt remarcate cazurile de subordonare multiplă a cuvintelor și propozițiilor, elementele relative cu funcții duble (în regentă și în subordonată). Pronumele relativ din *cui muncește i se face foame* (p. 145) este, în același timp, subiect al subordonatei și obiect dativ al regentei. O asemenea interpretare putea fi însă extinsă și asupra adverbelor relative fără antecedent ori a elementelor relative cu antecedent, întrucît și în ultimul caz, conform aceluiași principii, elementul relativ îndeplinește funcțiunea de obicei de atribut sau complement pe lingă antecedentul său din regentă.

Observațiile de mai sus sînt păreri personale și nu știrbesc cu nimic valoarea lucrării.

De altfel, lucrarea nu-și propune, în esență, să dea soluții de analiză, nici să ofere explicații ori norme, ci constată, pur descriptiv, pe baza unei vaste bibliografii, a numeroaselor citate și a chestionării unor vorbitori de limbă română, situația reală a elementelor relative. Autoarea reușește să îndrepte unele constatări neargumentate suficient cu privire la răs-pîndirea unor construcții cu elemente relative și să ofere cercetătorilor un vast material care poate fi interpretat ulterior.

În concluzie, cartea Elsei Nilsson se impune prin profunzimea și rigurozitatea ei științifică, prin bogăția informațiilor și a exemplurilor pe care le aduce în discuție, precum și prin însuși interesul pe care-l acordă limbii române.

Decembrie 1969

Ion Faiciuc

Institutul de lingvistică și istorie literară,
Cluj, str. Emil Racoviță, nr. 21

MIRCEA SECHE, *Schiță de istorie a lexicografiei române, vol. II, de la 1880 pînă astăzi*, București, Editura științifică, 1969, 336 p.

În recenzia făcută volumului I (CL, XIII, 1968, nr. 1, p. 136—140), R. Todoran sublinia meritul autorului de a fi dat prima lucrare de sinteză asupra lexicografiei române. Cu volumul al II-lea, M. Seche întregeste imaginea de ansamblu asupra domeniului ales, ocupîndu-se de realizările atît de importante din perioada de la 1880 pînă astăzi.

Volumul cuprinde două părți: *Lexicografia unilingvă* și *Lexicografia bilingvă și poliglotă*, cea mai întinsă parte a lucrării fiind consacrată lexicografiei unilingve și în special dicționarelor academice și dicționarelor generale de uz curent. În afara datelor de ordin istoric, autorul prezintă principiile care au stat la baza elaborării diferitelor opere lexicografice, face o analiză amănunțită a conținutului lor, compară fiecare lucrare cu lucrările predecesorilor, aducînd în felul acesta puncte noi de vedere, îndreptînd o serie de greșeli sau păreri preconcepute care s-au perpetuat de-a lungul anilor. Primul capitol, intitulat *Dicționarele explicative generale academice*, se deschide cu analiza cunoscutului *Etymologicum magnum Romaniae* al lui B. P. Hasdeu. Autorul subliniază meritele lui Hasdeu ca lexicograf, dar relevă și unele scăderi care fac ca dicționarul să fie inferior ca realizare științifică *Cuvenelor din bătrîni*. Totuși, el „reprezintă o răscruce în istoria lexicografiei române” (p. 33). Amintind încercarea lui Al. Philippide, M. Seche reliefează contribuția lui S. Pușcariu la realizarea *Dicționarului academic*. Concluzia autorului, după care „lucrarea reprezintă una dintre culmile lexicografiei naționale, ... o operă fundamentală a lingvisticii române și romanice” (p. 72) este întru totul justificată de valoarea unanim recunoscută a acestui dicționar. El poate fi considerat opera capitală a lui S. Puș-

cariu, prin bogăția listei de cuvinte și a variantelor lexicale, datorită interpretării semantice, organizării materialului, bogăției citatelor din toate epocile și stilurile, prin valoarea excepțională a secțiunii etimologice. Autorul consacră un spațiu larg prezentării seriei noi a *Dicționarului academic general*, elaborat în prezent în cadrul Academiei Republicii Socialiste România, care reprezintă continuarea în formă nouă a dicționarului început de S. Pușcariu. De aceea, seria nouă a început cu litera M, urmînd ca după terminare să se reia și prima parte conform noilor principii de redactare. După ce relevă deosebirile față de DA, autorul conchide că noua versiune caută să corespundă exigențelor actuale ale disciplinei prin preluarea și îmbogățirea experienței înaintașilor.

Un alt capitol e consacrat dicționarilor generale de uz curent. Autorul relevă eforturile depuse de către numeroși lingviști și filologi pentru realizarea unor dicționare destinate unui public larg. Primul din această serie e cunoscutul dicționar al lui L. Șăineanu: „cea mai populară operă lexicografică din istoria lingvisticii românești pînă după jumătatea secolului nostru” (p. 81). Tipărirea lui a avut un mare ecou, a cunoscut laude și critici violente, însă marele succes de librărie a dovedit nelindoișo necesitatea lui. Ar putea servi ca bază în alcătuirea unui dicționar cu caracter didactic. Ocupîndu-se și de dicționarul „etimologico-semantic” al lui A. Resmeriță, un filolog diletant, latinist și purist, M. Seche separă partea etimologică, care merită epitetul de „monstruozitate”, de partea explicativă a lucrării, care are unele calități. După părerea autorului, lucrarea e pe nedrept condamnată integral. *Dicționarul enciclopedic ilustrat „Cartea Românească”* elaborat de I.-A. Candrea și Gh. Adamescu este „cea mai deplină realizare lexicografică românească apărută în afara forului academic” (p. 106). M. Seche subliniază valoarea părții redactate de I.-A. Candrea, combate părerea, aproape generală, că dicționarul ar conține numeroase cuvinte luate din dicționarele franțuzești, obiecție puțin întemeiată dat fiind că autorul a inclus în dicționar mai ales termeni științifici care s-au consacrat în limbă. Secțiunea explicativă constituie, după M. Seche și așa cum au consemnat și recenzenții, partea cea mai realizată a dicționarului, cu definiții sobre și clare și numeroase sinonime mai ales la numele de plante și animale. Și secțiunea etimologică e valoroasă și deosebit de utilă și astăzi. Apreciind activitatea lexicografică a lui A. Scriban, M. Seche consideră că partea etimologică a *Dicționarului limbii românești*, în ciuda unor calități evidente, este astăzi depășită, fiind utilă doar ca material informativ brut, în schimb secțiunea explicativă e considerată remarcabilă, putînd fi consultată și astăzi cu folos. Considerăm că partea etimologică, așa cum o dovedesc aprecierile a numeroși lingviști de prestigiu, își menține valabilitatea și prin numeroasele sugestii pe care le oferă, foarte utile ca puncte de plecare în rezolvarea unor etimologii, în schimb definițiile cad adesea în ridicol datorită modului de exprimare al autorului.

Capitolul III e consacrat *dicționarilor explicative ale limbii literare*, adică *Dicționarului limbii române literare contemporane* și *Dicționarului limbii române moderne*, care a devenit „cea mai populară operă lexicografică din istoria lingvisticii române” (p. 147). Capitolul IV prezintă *dicționarele de neologisme*, iar capitolul V, *dicționarele de terminologii speciale*, care formează unul din tipurile cele mai caracteristice ale lexicografiei românești contemporane. Autorul le grupează pe domenii: economic, comerț, contabilitate, drept, administrație, pedagogie și filozofie etc., acordînd o atenție sporită *Lexiconului tehnic român*. În capitolul VI, *Dicționarele și glosarele de cuvinte regionale*, constată prezența a numeroase glosare regionale care însă abia în ultima vreme și-au găsit profilul adecvat. *Dicționarele și glosarele explicative ale dialectelor române sud-dunărene* sînt grupate în capitolul VII. Se oprește îndeosebi asupra monumentalei lucrări *Dicționarul dialectului aromân, general și etimologic* al lui T. Papahagi, care poate rivaliza cu cele mai bune dicționare dacoromâne. O operă fundamentală e și *Dicționarul meglenoromân* al lui Th. Capidan, precum și *Istroromänisches Glossar* a lui A. Byhan. Subliniază valoarea documentară a acestor lucrări, mai ales în condițiile în care aceste dialecte tind să dispară. De aceea se impune elaborarea unui dicționar unic, cit mai complet, al celor trei dialecte sud-dunărene. În capitolul VIII, *Dicționarele enciclopedice*, menționează diferența între

dicționarele enciclopedice și enciclopediile propriu-zise. Se pare că lingvistica românească nu dispune încă de o enciclopedie propriu-zisă. Are în schimb numeroase dicționare enciclopedice, cel mai remarcabil fiind *Dicționarul enciclopedic român* în patru volume (1962–1966). Capitolul IX, *Alte dicționare unilingve*, cuprinde diferite tipuri de dicționare: dicționarele de sinonime, de omonime, dicționar onomastic românesc, dicționar de frecvență, de rime, dicționar invers, dicționarele ortografice, cele consacrate unităților frazeologice. Capitolul X, consacrat *dicționarelor etimologice*, menționează toate realizările din acest domeniu, subliniind progresele etimologiei românești contemporane.

Partea a doua a lucrării e rezervată *lexicografiei bilingve și poliglote* (un termen mai adecvat ar fi fost poate *plurilingve*), care în epoca contemporană a înregistrat mari progrese cantitative și calitative. Un spațiu larg a fost acordat dicționarelor elaborate de Fr. Damé și H. Tiktin. O listă a principalelor dicționare bilingve tipărite și un indice al numelor de persoane încheie această documentată și utilă lucrare, datorită unui lexicograf experimentat și competent, lucrare care umple un gol în istoria lingvisticii românești.

Decembrie 1969

Ioana Anghel și Vasile Breban

Institutul de lingvistică și istorie literară,
str. E. Racoviță 21, Cluj

ERIK BUYSENS, *La communication et l'articulation linguistique*, vol. XXXI, Travaux de la Faculté de Philosophie et Lettres, Université libre de Bruxelles, Presses Universitaires de Bruxelles, Presses Universitaires de France, 1967, 175 p.

Lucrarea de față, o reluare după aproape un sfert de veac a unei cărți similare (*Les langages et le discours. Essai de linguistique fonctionnelle dans le cadre de la sémiologie*, 1943), după cum mărturisește însuși autorul în prefața ei, a apărut din necesitatea revizuirii, întregirii și precizării unor elemente de semiologie și respectiv de limbă, necesitate impusă de dezvoltarea actuală a tehnicii de comunicare.

Ca urmare, E. Buyssens și-a intitulat prima parte a cărții *Sémiologie*, iar a doua *Linguistică*, fără a avea cîtusi de puțin intenția să alăture în mod simplist două probleme tangente. Dimpotrivă, analiza detaliată consacrată funcției de comunicare a limbajului este concepută în două compartimente distincte, dar în același timp complementare: actul de comunicare ca act semic, deci individualizarea limbii (prin asemănare și contrast) de celelalte semii (*sémies*) (p. 9–75), iar apoi urmărirea modului de articulare a limbajului propriu-zis, cu componentele lui specifice (p. 75–167).

Cercetarea nu s-a lovit de greutățile unui teren arid, nici în ceea ce privește semiologia generală (vezi p. 13), nici în ceea ce privește limba ca mijloc semic. Lipsește în acest sens o bibliografie a lucrărilor consultate, dar poate tocmai mulțimea de loc neglijabilă a cărților și articolelor care s-au scris în acest domeniu sau au atins tangențial o seamă de aspecte înglobate aici l-a determinat să renunțe la prezentarea acestui aparat științific. Cartea este, într-un anumit fel, o sinteză teoretică a unor probleme foarte generale de lingvistică, cunoscute și acceptate ca atare și mai puțin o dezbateră în contradictoriu. Dar, și în aceste cazuri, autorul obișnuiește adesea să-și exprime argumentat propriul său punct de vedere, lipsind pe cititor de argumentarea contrară.

Pornind de la teza că orice act de comunicare reprezintă un raport social, E. Buyssens urmărește paralel comportamentul diferitelor semii, pentru a surprinde nota specifică care caracterizează și individualizează limbajul în principalele aspecte care-l integrează semiologiei (sem, act semic, combinații de semii, cunoaștere și semnificație etc.). Raportul act semic—sem (pe plan lingvistic, vorbire—cuvînt) este privit în ansamblul raportului complex concret—

abstract. Actul semic este definit ca un comportament concret destinat să facă cunoscut o stare de cunoștințe concrete, iar sensul este partea funcțională a acestui act. De aici concluzia că obiectul semiologiei nu este actul semic în realitatea sa concretă, ci partea funcțională a acestui act, cunoașterea semului (p. 18–42). Bazându-se pe aceste considerente, în distincția *langue-parole* a lui Ferdinand de Saussure și în posibilitatea, afirmată de acesta, de a exista o lingvistică a vorbirii alături de o lingvistică a limbii, E. Buyssens precizează, hotărît și pe bună dreptate, că nu există decît o lingvistică și nu două opuse una alteia (p. 42).

În analiza lărgită întreprinsă cu scopul de a contura cît mai fidel trăsăturile specifice ale semiei limbaj în contextul celorlalte semii folosite de om, E. Buyssens urmărește și „comportamentul” senzorial, semantic, economic, sociologic sau legislativ (p. 43–55), sesizînd pînă la amănunt o serie de asemănări, dar mai cu seamă deosebiri, care așază limba pe o treaptă net superioară celorlalte semii (vezi cap. *Caractères fondamentaux des langues*, p. 73–74).

În discuția deschisă asupra mijloacelor materiale de realizare a comunicării, oprindu-se cu precădere asupra limbii, observă că un om nu poate cunoaște întregul cod sau sistem al unei semii folosite, exemplificînd prin limba franceză care posedă aproximativ 200 000 de cuvinte, dar un om cultivat cunoaște doar circa 50 000 de cuvinte. Fiind vorba de vocabular, constată că se găsesc diferențe considerabile între indivizi și deci „il est impossible de parler du système lexical d'une langue” (p. 53). Existența sau nonexistența sistemului în vocabular a suscitat de-a lungul timpului interesul multor lingviști, soluționările, pro sau contra ideii de sistem, cunoscînd multe variante.

Contestarea caracterului sistematic al lexicului a izvorît mai ales din insuficienta explicație a unor neconcordanțe, suprapunerii etc. (de exemplu, sinonimie), care, așa cum arăta Al. Graur (*Cu privire la caracterul sistematic al sintaxei și al vocabularului*, în „Studii și cercetări de lingvistică”, XV, 1964, nr. 4, p. 427–430), au fost trecute cu vederea în sistemul fonologic, de pildă. Cercetările lexicologice întreprinse de foarte mulți lingviști (K. Baldinger, J. Trier, W. Warthburg, R. Hallig etc.) au fost și sînt, mai ales, îndreptate tocmai spre găsirea și definirea unui criteriu cît mai cuprinzător în scopul demonstrării prezenței sistemului și la nivelul vocabularului.

A doua parte, consacrată în întregime lingvisticii, cuprinde în rezumat principalele probleme pe care le ridică limba ca organizare semică. Se urmăresc concomitent nivelele cu elementele lor constitutive și mecanismul de îmbinare a acestora și de funcționare a limbii ca unitate bine determinată (de exemplu, cap. : *La première articulation segmentaire integrale*, p. 86–94; *L'articulation de la phrase*, p. 109–113; *L'articulation du mot*, p. 118–124; *Le motème*, p. 127–132; *L'articulation segmentaire formelle*, p. 132–145 ș.a.). În acest sens, s-a avut în vedere importanța funcției ca principiu inherent și constitutiv al structurii, după cum spune L. Hjelmslev, și apoi a articulării, care permite economia mijloacelor formale. În ceea ce privește articularea, funcția reprezintă legătura ce se stabilește între o unitate de nivel inferior și o unitate de nivel superior (p. 8). Am subliniat acest lucru, deoarece E. Buyssens s-a ghidat constant după acest principiu, cu o manieră de lucru precisă și originală.

Pornind de la unitatea de vorbire, de la segmentarea vorbirii în vederea înlesnirii comunicării, E. Buyssens stabilește clase (p. 100) și tipuri (de pildă, unitățile de vorbire, din punctul de vedere al articulării, se reduc la trei tipuri: propoziție, forme eliptice [*rhèses*] și interjecții, p. 102), marcînd foarte just rolul primordial al bazei (verbul) în propoziție (p. 102–104) și subliniind totodată foarte bine ideea că „faptul semantic” nu este decît rezultatul articulării integrale. Se știe că fiecare limbă își organizează articularea într-un mod propriu, fapt ce necesită interpretarea monemului în propoziție (p. 127–130).

Ca în orice articulare, observă mai departe autorul, unitatea de nivel inferior este identificată prin funcția sa într-o unitate de rang superior (p. 109). Definirea unităților limbii (cuvînt, unități sintactice superioare etc.) se efectuează plecînd tocmai de la această idee, de la acest adevăr.

Interesante ni se par și discuțiile purtate în jurul unor aspecte mai puțin elucidate, aflate în discuție: raportul subiect—predicat (bază) și subordonată subiectivă—predicat (bază) (p. 111), sau subordonare—coordonare (p. 112). Părerile lui E. Buyssens se înscrie în încercarea mai largă de definire a raportului coordonare—subordonare și a stabilirii mijloacelor de diferențiere a lor, încercare îngreuiată mult de varietatea criteriilor (formale, de conținut etc.) folosite de lingviști în această delimitare. E. Buyssens, de pildă, ajunge la concluzia că „la coordination n'est qu'un cas particulier de subordination” (p. 112).

La fel de categoric este și în respingerea monemului „zero”, afirmând că eroarea provine din dorința de a introduce regularitatea și acolo unde ea nu există, transformându-se o absență într-o prezență nulă (p. 130—131). Se pare că autorul este deranjat prea mult de terminologie, deoarece trece destul de ușor cu vederea faptul că și o „prezență nulă” poate avea un rol, o importanță, furnizând un indiciu de definire.

Rezultatul cercetării amănunțite și metodice asupra limbii a fost concentrat în capitolul final de concluzii, în care se reiau pe scurt, sistematic, asemenea unei scheme recapitulative, principalele nivele de structură a limbii, caracteristicile și unitățile lor, a căror articulare complexă asigură funcția de comunicare (p. 167—169).

Structura limbii este supusă unui riguros examen de analiză și interpretare, folosindu-se o terminologie adecvată, începând cu articularea segmentară și încheind cu alofonele.

Din dorința vădită de a se face înțeles pe deplin și de a evita eventualele confuzii de interpretare, E. Buyssens apelează foarte mult la definiții, unele cunoscute în accepțiunea lor generală și doar actualizate, altele pufind și nota originală a autorului.

Mai mult, părerile și concluziile la care ajunge în cadrul fiecărui capitol, indiferent de mărimea sau importanța problemei abordate, sînt exprimate imediat într-un mod concis și clar, utilizînd foarte adesea formule tipice ca „în rezumat”, „deci” etc., pe lângă capitolele speciale afectate acestui scop (p. 73—74 și 167—169). De aici, poate, și atmosfera puțin „didactică” care se degajă din carte, care, de altfel, așa cum spuneam mai înainte, impresionează atît prin ideile interesante expuse, cît și prin maniera de construcție compozițională, prin claritatea și sobrietatea expunerii.

noiembrie, 1969

Doina Negomireanu

*Institutul de lingvistică și istorie literară,
str. Emil Racoviță, nr. 21, Cluj*

V. A. BELOŠAPKOVA, *Složnoie predloženie v sovremennom russkom jazyke (nekotoryje vo-prosy teorii)*, Moscova, 1967, 170 p.

Așa cum se poate deduce și din subtitlul lucrării, fenomenele de sintaxă tratate în carte sînt un răspuns la o serie de probleme puse de lingvistica rusească în ultimul timp, în special în legătură cu elaborarea unei noi gramatici a Academiei.

Principalele probleme care stau în atenția autoarei sînt: natura gramaticală a frazei, fraza și propoziția, structura și sensul frazei, componența potențială a frazei (structuri închise și deschise), mijloace de îmbinare ale părților frazei (conjunții, pronume), coordonarea și subordonarea, principiile de clasificare a frazelor și propozițiilor etc.

Pentru rezolvarea problemelor legate de natura frazei, autoarea consideră că este necesar să se plece de la modul de înțelegere a noțiunii de propoziție în general. Se menționează ca o necesitate delimitarea gramaticalului de lexical, trecîndu-se apoi la deosebirea celor două aspecte principale ale propoziției, cel *static* și cel *dinamic*, principii de care se ține seama pe tot cuprinsul lucrării.

Din punctul de vedere al aspectului static, propoziția este calificată ca o structură care „posedă un complex de categorii sintactice ale persoanei, timpului și modalității, unite în noțiunea de predicativitate” (p. 8). Din punctul de vedere al aspectului dinamic, propoziția este privită ca o unitate comunicativă, caracterizată printr-o intonație și topică proprii. Topica și intonația sînt două elemente ale propoziției strîns legate între ele într-un sistem.

Unitățile predicative sînt numite componenții frazei. Componenții se pot considera propoziții numai în cazul în care este vorba de propoziție ca structură predicativă statică. Componenții frazei ca structură dinamică, înzestrați cu funcție comunicativă, nu pot fi considerați propoziții. Fraza este definită ca o îmbinare de unități predicative sau ca o îmbinare a echivalențelor contextuale ale acestora, construite în cadrul unei anumite scheme structurale și destinată funcționării în calitate de unitate comunicativă unică (p. 22—23). Din păcate, esența termenului „echivalent contextual” nu este dezvoltată.

O problemă asupra căreia se insistă mult este corelația dintre propoziție și frază și a granițelor dintre acestea (p. 25—43). Unele construcții care în gramaticile tradiționale ale limbii ruse sînt considerate predicate multiple, autoarea le consideră propoziții coordonate, motivînd că acestea formează mai multe centre constitutive care posedă categoria predicativității, acestea fiind construcții polipredicative (p. 33—34). Între părțile frazei de acest tip se stabilește o mai strînsă legătură decît între propozițiile care au subiecte diferite. Pe lângă construcțiile polipredicative și monopredicative se naște problema delimitării unei grupe de construcții intermediare care se află la granița dintre propoziții și fraze, de tipul: *Soobščite, komu sleduet*; *Postupaj, kak znaješ* etc., care în raport cu lexicalizarea unor unități predicative pot fi considerate fie fraze, fie propoziții (p. 40—41).

Merită atenție problemele legate de formula, structura și sensul frazei. Formula frazei reflectă regulile de îmbinare a unităților predicative care fac parte din componența unei fraze, a legăturilor dintre aceste unități predicative și a topicii acestora. Structura frazei este o schemă abstractă, care cuprinde un complex de semne structural-constitutive ce servesc la delimitarea diferitelor tipuri de fraze. Sensul frazei este un sens general, caracteristic structurii frazei, indiferent de încărcătura sa lexicală individuală (p. 49—50).

În privința mijloacelor de îmbinare ale părților frazelor sînt unele probleme discutabile în lingvistica rusă, probleme care nu și-au găsit rezolvarea deplină nici în lucrarea de față.

Într-un mod original sînt tratate problemele clasificării frazei (p. 95—103). Întrucît, din punctul de vedere al principalelor proprietăți structurale, fraza este asimetrică, nici clasificarea nu poate fi liniară. Pentru a cuprinde întreaga diversitate de fraze se propune o clasificare pe mai multe planuri. Astfel, la nivelul superior sînt fraze: a) *de același tip* (unde intră coordonatele) și *de tip diferit* (în care intră subordonatele); b) *cu structuri închise* și *cu structuri deschise*; c) *cu structuri conjuncționale* și *neconjuncționale*. Aceste trei grupe cuprind toate tipurile de fraze, în timp ce împărțirea de tip inferior cuprinde grupe parțiale de fraze: a) *fraze flexibile* și *inflexibile* (care cuprind numai frazele de tip diferit) și b) *coordonate* și *subordonate* (care cuprind numai construcțiile conjuncționale). Coordonate sînt considerate propozițiile legate cu ajutorul conjuncțiilor folosite la părțile multiple ale propozițiilor. Propozițiile formate cu ajutorul celorlalte conjuncții și cu pronumele relative sînt considerate subordonate. Interesante și originale sînt și principiile de clasificare a propozițiilor subordonate (p. 105—126), precum și schema de la sfîrșitul capitolului. Propozițiile coordonate sînt considerate numai construcțiile de tip închis. Cele de tip deschis sînt scoase din cadrul coordonării din cauză că opoziția închis/deschis a construcțiilor reprezintă o opoziție de alt grad (p. 130).

Întreaga carte este o încercare reușită de tratare structurală a fenomenelor sintactice ale frazei. Pentru cele mai multe probleme autoarea, cu argumente convingătoare, aduce o contribuție valoroasă la studiul teoriei frazei.

Noiembrie 1969

O. Vințeler,
Universitatea „Babeș-Bolyai”,
Facultatea de Filologie, Cluj, str. Horea, 31

G. P. TORSUEV, *Problemy teoretičeskoj fonetiki i fonologii*, Leningrad, 1969, 100 p.

Problemele teoretice ale foneticii și fonologiei se află de mai multă vreme în centrul atenției lingviștilor sovietici, ele fiind viu și, adeseori, în contradicție discutate, de obicei de pe pozițiile celor două școli fonologice din U.R.S.S. : școala leningrădeană și școala moscovită. De remarcat că ambele școli continuă, în esență, concepția fonologică a lui I. A. Baudouin de Courtenay, punctul de plecare fiind însă diferit : prima a dezvoltat latura psihologică a teoriei lui Baudouin de Courtenay, prin L. V. Șerba, M. I. Matusevič, L. R. Zinder, A. N. Gvozdev etc., iar cea de-a doua s-a axat pe latura ei morfologică, fiind dezvoltată de R. I. Avanesov, A. A. Reformackij, V. N. Sidorov, P. S. Kuznecov etc.

O poziție aparte se observă la S. K. Șaumjan, care, în ultimii ani, și-a dezvoltat, prin mai multe lucrări, propria sa teorie fonologică, numită teoria eteroinvariantă, bazată pe cele două niveluri de abstractizare : al observației directe și al constructelor, conform căreia importanța teoretică a foneticii este redusă în mod substanțial, acordându-se, în schimb, un rol determinant fonologiei.

Lucrarea lui G. P. Torsuev, aflată în atenția noastră, caută să „reabiliteze” prestigiul teoretic al foneticii în lingvistică, contestat, în ultima perioadă, de către mulți dintre așa-numiții fonologi „puri”.

Autorul aparține școlii leningrădene și, ca atare, întreaga lucrare se bazează pe considerentele de ordin teoretic despre fonetică și fonologie, despre limbă în general, ale lui I. A. Baudouin de Courtenay, L. V. Șerba etc., precum și pe punctele de vedere ale lui Henry Sweet, Daniel Jones, Vilém Mathesius etc.

Lucrarea, deși lipsită de capitole separate, ar putea fi împărțită, din cele 75 de „puncte” ale ei, în patru părți : 1) sunet și fonem, fonetică și fonologie ; 2) silaba ; 3) substructura ritmico-accentuală ; 4) morfonologie.

Punctul de vedere al autorului se reliefează încă de la început, când afirmă că fonetica și fonologia sînt două părți ale aceleiași discipline, citîndu-l favorabil și pe L. V. Șerba, care, încă în 1931, afirma că trebuie luptat prin toate mijloacele împotriva despărțirii fonologiei de fonetică în sensul strict al cuvîntului.

Autorul nu este de acord cu N. S. Trubeckoj, care denumea fonologia știință despre sunetele limbii, iar fonetica știință despre sunetele vorbirii și nici cu reducerea rolului foneticii la studierea fenomenologică a sunetelor. După părerea lui G. P. Torsuev, fonologia și fonetica se ocupă atît cu studiul limbii, cit și cu studiul vorbirii, vorbirea fiind înțeleasă ca „o limbă în acțiune”, în cadrul căreia se evidențiază funcția a tot ceea ce constituie sau formează complexul sonor al limbii. Și, ca urmare, „rezultatele studierii fonetice a producțiilor vorbirii concrete nu sînt simple și diferite clase ale sunetelor și articulațiilor” [cum susținea N. S. Trubeckoj — n.n.], ci generalizări care caracterizează structura sonoră a limbii și legitățile ei de funcționare” (p. 4). Teza este argumentată prin aceea că fonetica nu se ocupă, în esență, de fenomenele individuale din vorbire care să nu corespundă limbii sau normelor ei de utilizare.

Unitățile sonore generalizate — spune G. P. Torsuev —, eliberate de individualitatea fizică a actelor concrete ale comunicării, formează sistemul limbii pe trei planuri : articulatoriu, acustic și perceptiv. Unitățile sonore se evidențiază în limbă datorită unei independențe relative a calității lor sonore și a distingerii lor în structura sonoră a cuvintelor și propozițiilor ; iar această distingere și independență relativă se condiționează reciproc, unitățile sonore servind ca formă de existență a unităților semnificative. Distingerea și identifierea unităților semnificative constituie baza funcțională a reliefării unităților sonore, aceasta fiind legată nemijlocit de existența lor materială.

Autorul e de părere că în structura sonoră a cuvîntului se reunesc și se condiționează reciproc patru feluri de substructuri : 1) fonematică ; 2) de conexiune a fonemelor ; 3) silabică ;

4) ritmico-accentuală; prima reprezentând calitativ sunetul-fonem, a doua legăturile acustico-articulatorii, a treia silaba sau o anumită succesiune a silabelor, iar a patra corelația succesiunii temporale a silabelor cuvîntului, după tipul de accent și ritmul cuvîntului.

Prin structura sonoră a cuvîntului urmează să înțelegem — după G. P. Torsuev — trăsăturile structurale sonore tipice, caracteristice lexicului unei limbi într-o anumită etapă a acesteia, care pot fi exprimate prin cantitatea fonemelor, dispunerea lor, legăturile articulatorii și acustice dintre foneme, variațiile fonemelor din punct de vedere articulatoriu, acustic și perceptiv (desigur, în limitele normelor de pronunțare admise), cantitatea silabelor, tipul lor, caracteristica dispunerii lor în cuvînt, componența lor și regulile de despărțire, tipul de accent etc.

Autorul e de părere că pe plan articulatoriu unitatea de bază a structurii sonore a cuvîntului este silaba, iar pe plan perceptiv sunetul-fonem, care nu este altceva decît rezultatul activității simultane a acusmelor și cinemelor (în terminologia lui I. A. Baudouin de Courtenay), care, la rîndul lor, reprezintă limita lingvistică de împărțire a structurii sonore.

Nu se observă nici o deosebire între modul de determinare a noțiunii de fonem de către L. V. Ščerba sau Daniel Jones și G. P. Torsuev: „fonemul poate fi determinat ca un grup de sunete ce posedă o anumită comunitate articulator-auditivă și care, din punct de vedere funcțional, nu se opun unele altora, adică nu se întîlnesc într-o poziție identică în structura fonetică a cuvîntului” (p. 13).

O interpretare proprie observăm la G. P. Torsuev în ce privește *alofonele*, prin care înțelege grupurile de sunete care intră în fiecare grup de sunete-fonem; fiecare alofon, la rîndul său, se manifestă ca fonem care concretizează specificul sonor în poziția fonetică din structura cuvîntului; fiecare sunet ca unitate a structurii sonore a cuvîntului este un fonem, luat în poziție concretă, în această structură.

Fonologia — observă autorul — s-a ocupat pînă acum, în esență, cu caracteristicile și sistematizarea reprezentanților fonemului, și nu cu fonemele ca grupuri de alofone și nici cu fonemele ca tipuri sonore. Determinarea fonemului după trăsăturile diferențiale, relevante sau distinctive nu indică caracteristicile fonetice, ci este doar o denumire generalizată a acelor cineme și acusme ale reprezentantului fonemului care, în mod nemijlocit, se opun cinemelor și acusmelor altor reprezentanți.

În legătură cu stabilirea componenței fonematice a limbii e necesar să se stabilească — după autor — independența calității și cantității sunetelor care intră în structura fonetică a cuvîntelor prin analiza articulator-auditivă și funcțională. Dar, pentru ca o mărime sonoră să poată fi reliefată ca o unitate a complexului sonor, ea trebuie să posedă o anumită calitate care să o diferențieze de celelalte mărimi ale aceleiași clase. „Numai o anumită integritate articulator-auditivă a acestei mărimi îi permite să primească rolul de mărime funcțională determinată” (p. 18). Astfel, spre deosebire de S. K. Šaumjan și alții, G. P. Torsuev susține că funcționalitatea se bazează pe o integritate articulator-auditivă și pe independența calității și cantității mărimilor sonore.

Ca metodă de fixare a inventarului de foneme servește analiza articulatorico-auditivă și funcțională, care stabilește independența calității sau trăsăturii constitutive și modificările ei poziționale, excluzînd opunerea lor nemijlocită.

Autorul analizează toate regulile după care N. S. Trubeckoj clasifică sunetele în monofonematice și bifonematice, reliefind inconstanța criteriului fonologic și lipsa unui principiu unic.

G. P. Torsuev remarcă faptul că o opoziție riguroasă a fonologiei și foneticii o exclude pe ultima din sfera disciplinelor lingvistice, o îndreaptă spre științele naturii și o consideră ca o „prelingvistică”. Această opoziție n-a favorizat nici chiar fonologia, deoarece fără o analiză articulatorie și perceptivă a structurilor sonore ale cuvîntelor, luate ca integrități în aspectele lor statice și dinamice, nu se poate stabili pe deplin funcția mărimilor sonore.

Reprezentanții fonemelor, adică tipurile sonore, și fonemele, adică grupurile de alofone, formează sistemele de opoziții ale calităților și însușirile lor.

Autorul distinge două aspecte ale corelațiilor unităților sonore : aspectul *static* și aspectul *dynamic*, primul bazându-se pe deosebiri calitative, iar al doilea pe diferitele trăsături de frecvență legate de utilizarea unor cuvinte rusești și străine, diferențierea stilistică, genuri, limbajul uzual al cărților etc.

În mod propriu înțelege G. P. Torsuev și noțiunea de *arhifonem* ; de exemplu, în cuvântul *пыл* (heleșteu) pronunțat */prul/* se află consoana oclusivă */t/* la fel ca și în cuvântul *пыл* (prăjină) și nu avem de-a face cu un arhifonem ce nu coincide cu nici unul dintre sunetele finale, cum se susține în general.

O altă mărime sonoră care se află în atenția lui G. P. Torsuev este *silaba*. Menționând diferitele puncte de vedere existente în știința limbii pentru determinarea silabei, autorul e de părere că numărul silabelor dintr-un cuvânt este determinat de segmentele articulator-acustice, mai precis de puterea (forța) fonațională expiratorie și de tensiunea organelor articulatorii ; granița silabică este determinată de minimul de intensitate musculară, dar legile percepției structurii sonore a cuvintului nu sînt destul de clare.

Referitor la *substructura ritmico-accentuală* afirmă că aceasta reprezintă o corelație determinată a silabelor cuvintului după componentele și gradele de accent care formează tipul de accent al cuvintului și care caracterizează construcția ritmică (metrică) a cuvintului. Cercetările fonetico-experimentale scot în evidență faptul că accentul nu se reduce doar la o silabă a cuvintului, ci își extinde acțiunea asupra întregului cuvînt. Se arată cum acționează această substructură asupra mai multor limbi.

Vorbind despre *morfonologie*, autorul se rezumă doar la a cita părerile lui A. Martinet — conform cărora morfonologia ar putea fi numită fonologie funcțională, la fel cum fonologia e numită fonetică funcțională —, ale lui Ch. Hockett — care înțelege prin morfonologie „partea fonologiei cuvîntului dedicată studierii structurii fonologice a morfemului” (p. 84) —, ale Olgăi Ahmanova — conform cărora precizarea sarcinilor morfonologiei depinde, cum e și normal să fie, de înțelegerea rolului foneticii, fonologiei și morfologiei.

În partea finală a cărții, autorul menționează opiniile cunoscute ale lui Baudouin de Courtenay, Henryk Ułaszyn și ale reprezentanților celor două școli fonologice din U.R.S.S. cu privire la determinarea unor noțiuni fonologice.

G. P. Torsuev intenționează, prin lucrarea sa, să elucideze unele dintre mult discutatele aspecte privitoare la determinarea fonemului, dar, după opinia noastră, n-a reușit să convingă, ele fiind tratate unilateral, fără referire la multe dintre teoriile fonologice existente.

Apreciem intenția de a lua în considerare datele foneticii pentru determinarea fonemului — ceea ce a făcut și L. V. Șčerba și alții, și numai în felul acesta se va ajunge la o soluție acceptabilă în viitor —, dar rămîne neclar și după parcurgerea lucrării sale ce anume stă la baza includerii unor trăsături articulator-auditive și psihologice și excluderea altora în această determinare. Poate că o îmbinare a datelor de teorie a foneticii, fonologiei cu cele oferite de fonetica experimentală l-ar fi condus pe autor la concluzii mult mai largi și, probabil, acceptabile.

Considerăm că împărțirea materialului pe capitole și subcapitole, ordonarea lui mai riguroasă ar fi ușurat cu mult lectura și urmărirea ideilor.

Cartea lui G. P. Torsuev ia în discuție aspecte controversate ale foneticii și fonologiei actuale și, chiar dacă acestea rămîn și mai departe controversate, ea nu poate fi omisă din atenția celor pe care-i preocupă fonetica și fonologia.

Decembrie 1969

I. T. Stan

Facultatea de Filologie Cluj,
str. Horia, 31

Note despre *MATERIALELE DIALECTALE* publicate în „FONETICĂ ȘI DIALECTOLOGIE”, vol. VI, [București], 1969

*Materialele dialectale*¹ din acest volum prezintă un real interes pentru cercetători, prin specificul regiunilor din care provin.

Textele... publicate de Ratomir Marcović cuprind, desigur, un interesant material de limbă românească. Citeva greșeli îi scad însă valoarea; mai ales unele greșeli de transcriere. Ne referim aici la unele notații ce nu par veridice, în special la notarea nazalizării cu o consecvență care face din graiul Ricobarei cel mai nazalizant grai românesc². Mai ales notarea *na-zalizării complete* înaintea consoanelor *t, d, c, g, p, b*. Vocalele românești nu au o nazalizare propriu-zisă, ci numai o „infecțiune nazală”³. După cum e aproape imposibil în română să pronunțăm un *a* complet lipsit de nazalizare în grupul *consoană nazală + vocală + consoană nazală*, este greu să pronunțăm un *a* complet nazalizat (deci cu *n* dispărut total) înainte de *t, d*. Dificultatea provine în primul rând din locul de articulare aproape identic al dentalelor *n, t, d*, ceea ce face ca *n* să fie „scurtat”. În acest caz este preferabil, decât să nu-l notăm de loc, să-l notăm *ŋ* (sau chiar *ñ*), așa cum îl notează de exemplu T. Teaha în *pămînt* (p. 223), *ciînd* (p. 222) etc. O situație identică trebuie să fie și în cazul lui *n* urmat de *p, b* (cele mai multe cazuri sînt fenomene sandhi, în special aplicate prepoziției *în*, ceea ce se poate explica și prin caracterul nazal al vocalei *i*, ușor de confundat cu o *na-zală* propriu-zisă cînd e urmat de *n*): *șî_pârîș* (p. 190): *m* rezultat din acomodarea dentalei *n* la bilabiala următoare are același loc de articulare cu *p* și-și pierde explozia. De aceea credem că notațiile corecte sînt *ûdă-ŋ_tăjelură* (sau, eventual, *ûdăŋ_tăjelură*), *mîăru-ŋ_dudăvă*, *da-ŋ_truplna*, *să mă-ŋtore* etc. (v. p. 188), cu atît mai mult cu cît găsim și notații cel puțin curioase, cu nazalizare completă și *n* păstrat: *ûndê* (p. 189), *mă-ntîrîij* (p. 189), *frîndă* etc. La fel în cazul lui *c, g*: *drûmû_colîic* (p. 190), *ni-ă_géfât* (p. 193) etc. Majoritatea acestor notații apar în fonetică sintactică (dar nu exclusiv: întîlnim notat și *dîŋ_cap* — p. 190); în interiorul cuvintelor notează de obicei *mlîcârăș*, *strunŋîla* (p. 189) etc. Greșeala este în a nu-l nota întotdeauna pe *ŋ*. Și aici găsim transcrieri curioase de genul *tû_ŋ_cădă* (p. 193) etc. Sau *dîŋga* — *dîŋgu* (p. 199) etc.

Observațiile care urmează nu scad cu nimic valoarea textelor publicate de V. Șuteu și de T. Teaha și se reduc la cîteva sumare completări.

Publicarea în același număr a textelor dialectale culese în Țara Oașului și în Țara Moților, regiuni arhaizante ale dacoromânei, poate da prilej urmării măsurii în care cele două graiuri au evoluat de la ultimele culegeri publicate: din 1907 (I.-A. Candrea) și, respectiv, 1935 (E. Petrovici).

Textele culese de Teofil Teaha probează într-adevăr „evoluția destul de lentă” pe care graiul din Oaș o cunoaște, față de situația prezentată de I.-A. Candrea. Acest lucru cu atît mai mult cu cît textele „reprezintă graiul [...] copiilor de vîrstă școlară și a tinerilor care n-au depășit vîrsta de douăzeci de ani”, deci al unei generații la care ne-am așteptat ca inovațiile pătrunse din limba standard să fie mai numeroase. Prin această noutate textele cîștigă în interes.

¹ *Texte dialectale din Homolje (R.S.F. Iugoslavia)* culese de Ratomir Marcović, p. 187—200; Valeriu Șuteu, *Înregistrări de texte dialectale în Țara Moților*, p. 201—210; Teofil Teaha, *Texte dialectale din Oaș*, p. 211—232.

² Nici V. Șuteu, nici T. Teaha nu notează o nazalizare atît de consecventă, or știm că, cel puțin pentru Țara Oașului, „una din trăsăturile cele mai caracteristice [...] este puternica nazalizare a vocalelor” (T. Teaha, p. 213).

³ S. Pușcariu, *Limba română*, II, Rostirea, București, 1959, p. 85; cf. și E. Petrovici, *De la nasalité en roumain*, Cluj, 1930.

Bine venită este, de asemenea, sistematizarea, în preambulul ce însoțește textele, a citorva dintre particularitățile graiului din Țara Oașului — fonetice, morfologice și lexicale —, care justifică încadrarea graiului în subdialectul crișean.

De semnalat, numai, faptul că unele dintre „cuvintele vechi de origine latină” (*cêleră*, *genune* — sau varianta *gerune* —, *a meriza*, v. p. 213) nu sînt „aproape dispărute astăzi din celelalte graiuri regionale”, ci se întîlnesc, de exemplu, în regiunea Munților Apuseni, în foloșire colectivă⁴.

Materialul publicat de Valeriu Șuteu urmărește să prezînte situația actuală a rotacismului în Țara Moților. Este interesantă o comparație, sub acest aspect, cu situația oglindită în cercetările făcute de Emil Petrovici în 1935⁵.

Un scurt test statistic este relevant: 35 de cuvinte diferite care prezintă fenomenul trecerii lui *-n-* la *-r-* (am exclus pe *lnkinăcufe*, p. 205, postverbal de la *ln'îră*, și pe *l'epără* [*l'epără*], p. 209 și 210, format de la *l'ep'ir*) (cu 136 de apariții în texte), din care 20 (cu 90 de apariții în texte) prezintă un rotacism incontestabil, în sensul că nu mai au în complexul lor sonor nici un alt *n*, *m*, sau *r*, pentru a suspecă acțiunea vreunei asimilări sau desimilări ce s-ar putea invoca. La Emil Petrovici, în 1935, o situație similară: peste 40 de cuvinte diferite cu rotacism (fără variante).

Procesul dispariției rotacismului este, s-ar părea, destul de lent. Mai mult, se notează forma cu *-n-* (*fnltă*, p. 204), cu *-nr-* (*fnltă* — *atune*, p. 204), cu *-î-* (*fnltă*, p. 204), cu *~r-* (*fnltă*, p. 204), cu *-r-* (*ctrepa*, p. 209), cu *-r-* (*ctrepa*, p. 209) — la fel ca la Emil Petrovici, ca la Frincu — Candrea⁶ sau ca în textele vechi rotacizante. Fonetice, așadar, nici o deosebire esențială. Cele mai multe notații reprezintă, desigur, acel *n* spirant, greu de notat prin duplicitatea lui, și pe care l-a pus în evidență acad. Al. Rosetti⁷. Numărul de atestări este destul de mare, considerînd toate cele 35 de cuvinte ca avînd un *-r-* (cu variantele sale) datorat în apariție unui proces identic: de rotacizare. Frecvența lor, în texte, este și ea destul de mare: numai verbul *a pune* apare, în diferite forme, de 38 de ori. (În această privință situația statistică nu este de fapt cea reală: în graiul vorbitorilor rotacizanți, nu *a pune* este cuvîntul cel mai consecvent rotacizat.)

Ar fi interesant de știut dacă acestea sînt toate textele culese de echipa de cercetători din 1967. Pentru că, printr-o sondare în același mediu de informatori, într-o anchetă specială, se pot reatesta aproape toate formele culese de G. Candrea în secolul trecut, și s-ar putea reconstitui și acum celebra frază cu care, în 1886, Teofil Frincu dovedea lui Hasdeu viabilitatea rotacismului la moși: *ce-ți pure d'arajl'e mtrhă*⁸. Ceea ce nu înseamnă, desigur, că azi rotacismul ar fi la fel de viu ca și în secolul trecut, deoarece există o diferențiere precisă, o „specializare” a unei anumite categorii de vorbitori (vezi și observațiile sumare ale lui V. Ș. la p. 202), fapt pe care textele acestea nu-l prea pun în evidență. Mai mult, ne miră faptul că în textele de față nu apar aproape de loc alternanțe între formele rotacizate și cele nerotacizate: numai *fnltă* (p. 204), *lumlă* (p. 207), *rămîne* (p. 209), *săptămlă* (p. 210), prezintă și un *n* dental; or, după cum știm din contact direct, poate doar *lriște* este folosit consecvent rotacizat, restul formelor prezentînd alternanțe, mai mari sau mai mici, în rostirea unuia și aceluiași vorbitor.

⁴ Semnalăm, de asemenea, cîteva mici greșeli de tipar: *guriică* în loc de *guriică* (p. 212), *duc* în loc de *duc* și *cine* în loc de *cine* (p. 218).

⁵ Emil Petrovici, *Contribuții la rotacism. La moșii din Scărișoara*, DR, VIII, 1936, p. 149—163.

⁶ Teofil Frincu, George Candrea, *Românii din Munții Apuseni (Moșii)*, București, 1888, p. 85—90.

⁷ Al. Rosetti, *Sur l'n spirant dans le parler dacoroumain actuel*, în *Melanges de linguistique et de philologie*, Bucarest — Copenhague, 1947, p. 199—208.

⁸ Teofil Frincu, George Candrea, *Rotacismul la moși și istrieni*, București, 1886.

Oricum, textele au marele merit că atrag atenția cercetătorilor actuali asupra unui fenomen de primă importanță din istoria limbii române și care se considera rezolvat definitiv de cercetările (numeroase!) existente pînă acum. În primul rînd textele acestea spulberă, negru pe alb, legenda, care se pare că avusese o circulație destul de largă, asupra descoperirii ultimului rotacizant în urmă cu peste 30 de ani.

Așa cum reiese, parțial, și din acest material și din datele culese de noi prin îndelungate observații la fața locului, prin repetate anchete, cu un număr mare de informatori de vîrstă, sex și categorii sociale diferite, rotacismul lui *-n-* în dacoromână mai poate fi descoperit astăzi (în urme directe sau indirecte) în cătunele Galbăna, Virtop (din comuna Arieșeni), Ocoale, Mununa (din comuna Gîrda) și (mai rar) Lăzești și Sfoarta (din comuna Scărișoara), Județul Alba. Probe indirecte (în special false regresii) dar și directe (în special prepoziția *pără* și cîteva cuvinte vechi, aproape ieșite din uzul colectiv : *lă'ir*, *trăgăr* etc.) pot fi, însă, întîlnite în toată Țara Moșilor.

Astăzi, la nivelul întregului dialect dacoromân putem spune că rotacismul lui *-n-* nu mai constituie una dintre particularitățile sale esențiale și actuale. Dar faptul că este încă destul de viu într-o mică regiune a Țării Moșilor și în rostirea unei anumite categorii de vorbitori nu ne dă dreptul să considerăm că a dispărut total și definitiv din graiul viu : astăzi rotacismul lui *-n-* este unul dintre fenomenele fonetice care prin relativa lui persistență diferențiază tranșant graiul unei regiuni de al altora, prin patină arhaică. Dată fiind acțiunea unificatoare pe care limba română standard o exercită asupra graiurilor ne putem aștepta ca nu peste multă vreme ultimele urme directe ale rotacismului să dispară cu desăvîrșire.

Lăsăm pe seama unei contribuții viitoare aspectele detaliate ale problemei și ne mai oprim asupra textelor lui V. Șuteu cu cîteva observații de amănunt.

Înainte de aceasta, o ipoteză pe care o transcriem ca atare : am putea considera ca realizări ale celei de-a doua faze extreme posibile în evoluția rotacismului (după explicația lui Al. Rosetti⁹) conjunctivele, uzuale și azi la Moși : *să spûd* (*să spûgă*) „să spună” și *să pûd* (*să pûgă*), unde am avut, probabil, *să spûră* (cf. la Emil Petrovici, *spûnîi*) trecut apoi la *să spûd* sau, pentru evitarea hiatului, la *să spûgă*. La fel *ûu* „unu” și (mult mai puțin probabil) *flîd* „ținea”¹⁰.

La p. 209 o scăpare, probabil grafică : *dia* în loc de *dja*, și un accent care nu este curent în părțile locului : *spălăm* (în loc de *spălâm*).

La p. 210 : forma curentă în părțile locului este *măjitóre* ; *măjitóri*, și nu *măitóri*, și curent verbul este *mulcel'áză*, și nu *mulcel'áză* (unde trebuie să avem un caz de disimilare totală).

La glosar — cîteva forme nu sînt suficient explicate : *êôcă* nu e „bîrnă, trunchi”, ci o bucată de lemn cu mult mai mică și mai subțire, încovoiată, de care se poate prinde ceva. De remarcat că *êôca* propriu-zisă este bastonul încovoiat la un capăt, pe care se sprijină bătrînii. La fel *șarcănu* nu înseamnă „vreme neguroasă, rea”, cum deduce V. Șuteu din text, și nu se folosește decît în expresia din text : *vine șarcănu*, însemnînd că „vine șarpele mare, balaurul”, care, în credința populară locală, zboară în mijlocul vrtejului, a norilor grei, călărit de un spirit malefic numit *șolomăf*. Transferul semantic operat de V. Șuteu nu este întîlnit în vorbirea locală. A *dudăi*, explicat prin „Imprăstie” (care într-adevăr pare a fi sensul cel mai exact în contextul folosit), înseamnă „a alunga” (de obicei animalele, prin lovire, zberete repetate etc.) și „a face zgomot mare, a bubui” : se spune chiar pentru *tună* — *dudăje*. O explicație insuficientă se dă și lui *mulcel'áză* (*mulcel'áză*) : întîi verbul nu este numai reflexiv, ci și activ și pasiv (în text însă este reflexiv) ; și apoi nu înseamnă „se frînge, se strivește,

⁹ Al. Rosetti, *Nouvelles contributions à l'étude du rhotacisme*, loc. cit., p. 108—118.

¹⁰ Pentru atestări actuale, v. la V. Șuteu, p. 204 și 207.

se zdrobește'', ci aceste acțiuni în scopul *înmuierii* obiectului respectiv ; nu se poate spune „mulțel'éz sticla'', ci „mulțel'éz un măr'', de exemplu. De fapt, verbul este în aceeași familie cu *mulțel* „moale, catifelat''.

Repetăm, aceste observații de amănunt nu scad cu nimic importanța acestor texte ce reatestă un interesant fenomen fonetic al istoriei limbii române.

Cercetările ar trebui extinse și în alte regiuni în care se știe că a existat rotacism : poate printr-o investigație plină de răbdare și aprofundată se vor putea descoperi urme, cel puțin indirecte, și în alte părți ale vechii regiuni rotacizante dacoromâne.

Decembrie 1969

Nicolae Mocanu

*Institutul de lingvistică și istorie literară,
Cluj, str. E. Racoviță, 21.*

AL X-LEA CONGRES INTERNAȚIONAL DE ȘTIINȚE ONOMASTICE

Între 8 și 13 septembrie 1969 s-au desfășurat la Viena lucrările unui congres jubiliar : al X-lea Congres internațional de științe onomastice, ținut sub auspiciile Comitetului internațional de științe onomastice și cu aprobarea Comitetului internațional de onomastică de la Louvain (Belgia).

La această importantă manifestare științifică internațională țara noastră a fost reprezentată de acad. Iorgu Iordan, director al Institutului de lingvistică din București, care face parte, de altfel, din Comitetul internațional de științe onomastice (C.I.S.O.).

Pentru organizarea congresului, sarcină care a căzut în seama unor lingviști austrieci, și-au dat concursul Academia de medicină și Cercul academic de germanistică veche de la Universitatea din Viena. Comitetul de organizare a fost format din : prof. univ. dr. Eberhard Kranzmayer (președinte), prof. univ. dr. O. Höfler (vicepreședinte), prof. Herwig Hornung (secretar general).

Congresul și-a desfășurat lucrările sub patronajul cancelarului Austriei, *Doctor honoris causa* Franz Jonas, al unui prezidiu de onoare și al unui comitet de onoare, în care reprezentant al țării noastre a fost acad. Andrei Oțetea, președintele Secției de științe istorice din cadrul Academiei Republicii Socialiste România.

La congres au participat aproape 300 de onomaști, reprezentând peste 40 de țări. Este congresul cu cea mai largă participare a onomaștilor din clte au avut loc pînă acum. Cele mai numeroase delegații au fost din : Austria, țară organizatoare (43), Republica Federală Germană (55), Statele Unite ale Americii (17), Belgia și Italia (clte 16), Danemarca și Elveția (clte-14) și Anglia (13). Dintre țările socialiste au fost reprezentate la acest congres următoarele : R. P. Albania, R. P. Bulgară, R.S. F. Jugoslavă, R.P. Polonă, R. P. Ungară, U.R.S.S. și Republica Socialistă România.

Lucrările congresului s-au desfășurat în cele 11 secții, unde au fost prezentate peste 120 de comunicări, cu teme din cele mai variate : I. Probleme generale, metode, sistematizare ; II. Onomastică germanică ; III. Onomastică germană ; IV. Onomastică romană ; V. Onomastică slavă și baltică ; VI. Onomastică indo-europeană și preindo-europeană ; VII. Raporturi reciproce europene ; VIII. Onomastică nonindo-europeană ; IX. Antroponimie și structură socială ; X. Toponomastică și cartografie : standardizare, transcriere și transliterare ; XI. Hidronimie. În felul acesta onomaștii au avut posibilitatea să urmărească toate comunicările dintr-un domeniu sau altul. Comunicările prezentate în diversele secții au adus în discuție atît probleme cu caracter general cît și cu caracter mai special, mai restrîns.

CL, anul XV, nr. 1, p. 193—200, Cluj, 1970

În cele 5 ședințe plenare au fost prezentate următoarele comunicări generale : E. Kranz-mayer (Viena), *Numele munților din Austria*; M. Baudot (Paris), *Concordanțe și particularități în oronimia Europei occidentale și centrale*; Per Hovda (Oslo), *Munți de graniță*; acad. Vl. I. Georgiev (Sofia), *Nume de munți și stratificări etnice în Peninsula Balcanică*; H. Hornung (Viena), *Viena, evoluția unui oraș privită sub raportul cercetării onomastice*. Dintre comunicările prezentate, interesantă și deosebită pentru noi este comunicarea acad. Iorgu Iordan, *Nume românești de munți*.

Acele congresului, publicate în două volume precum și volumul suplimentar care urmează să apară, cuprind un număr apreciabil de comunicări (8) trimise de onomaștii din România.

În timpul congresului a fost organizată o expoziție cu lucrări din domeniul onomasticii. Onomastica din țara noastră a fost prezentă prin primul volum de *Studii și materiale de onomastică*, apărut în Editura Academiei Republicii Socialiste România, volum publicat de Institutul de lingvistică și istorie literară din Cluj. Cu acest prilej s-a făcut și propunerea înființării unei *Biblioteci de onomastică* în cadrul Universității din Viena. Pentru fondul acestei biblioteci urmează ca onomaștii de pretutindeni să doneze lucrări din domeniul respectiv.

Comitetul internațional de științe onomastice, întrunit în timpul congresului, a luat mai multe hotărâri : a ales ca secretar general pe prof. Henri Draye (Louvain) în locul prof. dr. Hendrik Jozef van de Wijer, decedat în decembrie 1968; următoarele trei congrese de onomastică vor avea loc la Sofia (1972, al XI-lea), în Elveția (1975, al XII-lea), la Oslo (1978, al XIII-lea); în cadrul Comitetului internațional de științe onomastice au fost constituite comisii pe continente, în care au fost desemnați reprezentanți ai onomasticii din diferite țări. Din partea țării noastre din comisia respectivă fac parte acad. Iorgu Iordan și Marius Sala, șef de sector la Institutul de lingvistică din București.

Atmosfera dominantă din timpul congresului a fost de o înaltă ținută științifică, între participanții la congres existând schimburi de păreri asupra diverselor probleme de onomastică.

Decembrie 1969

Aurelia Stan

Institutul de lingvistică și istorie literară
Cluj, str. B. Racoviță, 21

CONSFĂȚUIREA DE ONOMASTICĂ

Între 10 și 12 octombrie 1969 s-a ținut la Cluj *Consfătuirea de onomastică* organizată de Institutul de lingvistică și istorie literară al Filialei din Cluj a Academiei Republicii Socialiste România. Comunicările prezentate, cît și participarea la consfătuire a delegațiilor din centrele București, Iași, Cluj, Craiova, Oradea, au dovedit interesul pe care îl trezește în rândurile lingviștilor problemele de onomastică. În cuvîntul de deschidere, prof. Ioan Pătruș a evocat personalitatea acad. Emil Petrovici, inițiatorul cercului de onomastică din cadrul Institutului de lingvistică și istorie literară din Cluj. În prima zi a consfătuirii au ținut comunicări : Mircea Homorodean, *Oronime formate de la termeni geografici populari, în Carpații românești*; Dumitru Loșonți, *Toponime românești pentru noțiunea de „terasă, platou”*; Viorica Florea, *Nume românești de rîuri*; Eugen Janitsek, *Toponimul obelna*; Dragoș Moldovan, *Legile formative ale toponimelor românești cu radical antroponimic. Formații de plural*. În ziua de 11 octombrie 1969 au fost programate 12 comunicări : Ion Roșianu, *Despre numele proprii și conținutul lor*; Ladislau Csák, *Sistemul numelor de familie din Belfir*; Al. Cristureanu, *Literatura universală ca sursă de îmbogățire a antroponimiei românești*; Ala Vințeler, *Onomastica folclorului lipovenesc*; Emese

Kiss și Maria Pomian-Bud, *Raportul semnificant-semnificat într-un subsistem al poreclelor*; Aurelia Stan, *Porecle și supranume indicând particularități fizice*; Doina Grecu, *Note de antroponimie țigănească*; Ioan Pătruș, *Din nou despre toponime populare și oficiale*; Ileana Neiescu, *Note de toponime din comuna Berzasca*; Onufrie Vințeler și Pricop Chirilov, *Toponimia Bălții Brăilei*; Vasile Băjănică, *Toponimele turco-tătare de pe teritoriul Dobrogei formate cu c a r a*; Radu Sp. Popescu, *Fapte vechi și dialectale în onomastica din nord-vestul Olteniei*.

Discuțiile purtate pe marginea comunicărilor ținute au scos în evidență importanța studiilor de onomastică pentru istoria limbii române. Principalele preocupări ale autorilor care au prezentat comunicări s-au îndreptat spre probleme ca: etimologia numelor topice, raportul între apelative și numele proprii, sistematizarea tipurilor de hidronime, trecerea în revistă a teoriilor legate de conceptul de nume propriu în opoziție cu numele comun, clasificarea și interpretarea poreclelor și supranumelor, interferențe lingvistice româno-maghiare pe plan onomastic, toponimia și antroponimia unor localități. În cadrul discuțiilor s-a conturat ca o sarcină imediată stringerea materialului onomastic de pe teritoriul patriei noastre, material de o mare importanță pentru istoria limbii și a poporului român, și s-au analizat mijloacele și metodele folosite de cercetători în anchete.

De asemenea, în discuțiile purtate de prof. R. Todoran, prof. I. Pătruș, prof. Bela Kelemen, prof. Mircea Zdrengea, conf. V. Arvințe, lector M. Homorodean, lector Al. Cristureanu, cercet. principal Aurelia Stan, cercet. št. Ion Calotă au fost apreciate pozitiv comunicările prezentate, scoțându-se în evidență importanța și necesitatea unor consfătuiri de specialitate ca cea ținută la Cluj. Meritul consfătuirii, pe lângă cel științific, a fost și acela că a hotărât că cea mai bună organizare și sprijinirea muncii de culegere a materialului onomastic pe o scară mai largă. Culegerea materialului necesită o discuție amănunțită a metodei de lucru, de asemenea și alcătuirea chestionarului. Consfătuirea a fost urmată de o anchetă toponimică și antroponimică pe teren, în localitatea Traniș (jud. Cluj).

Decembrie 1969

Gabriel Vasiliu

Institutul de lingvistică și istorie literară
Cluj, str. E. Racoviță, 21

ACTIVITATEA INSTITUTULUI DE LINGVISTICĂ ȘI ISTORIE LITERARĂ DIN CLUJ ÎN ANUL 1969

Activitatea de cercetare din cadrul Institutului în cursul anului 1969 a îmbrățișat aspecte variate.

Colectivul de lexicologie-lexicografie românească a terminat revizia finală la două fascicule din litera *R* și a continuat redactarea articolelor de la cuvintele ce încep cu *T*, din *Dicționarul limbii române* (DLR).

Din *Dicționarul maghiar-român* a fost terminată redactarea articolelor de la litere *L*, *Ly* și *Sz*.

Sectorul de dialectologie românească a terminat de redactat și a definitivat pentru tipar volumul al VII-lea din ALR II, serie nouă.

Colectivul atlaselor lingvistice române pe regiuni a făcut anchete în 31 de localități din Transilvania și în 10 din Banat, culegând în același timp texte dialectale pentru arhiva fonogramică a limbii române. Din *Atlasul lingvistic român pe regiuni* (Maramureș) se pregătește pentru tipar volumul al III-lea.

La *Atlasul lingvistic al graiurilor maghiare din România* s-a continuat redactarea de hărți în vederea cartografierii.

Din *Monografia graiurilor din regiunea Porților de Fier* au fost elaborate parțial, în primă redactare, capitolele de fonetică, fonologie, morfologie, derivare și onomastică.

Colectivul de onomastică a cules material antroponimic și toponimic pentru *Monografia onomastică a Văii Sebeșului*, din care a fost redactat capitolul de antroponimie. S-a elaborat un subcapitol de onomastică asupra istroromânilor din Jeian.

La tema *Istoria literaturii române din Transilvania*, cercetătorii secției de istorie literară au lucrat la capitolele : *Nuvelistica lui Ion Agribiceanu*, *Liviu Rebreanu, romancier*, *Horia Petra-Petrescu în cultura română ardeleană*, *Corpusul de documente G. Barișiu*, *Tribuna poporului (Arad) 1897—1912*. S-au încheiat lucrările : *Influența curentelor literare franceze în literatura maghiară din Transilvania și României în periodicele germane din Transilvania (1778—1848)*, studiu și bibliografie.

În anul 1969 au apărut următoarele lucrări ale membrilor Institutului : *Dicționarul limbii române*, tom. VII, partea a II-a, litera O, *Atlasul lingvistic român II, serie nouă*, vol. VI, *Atlasul lingvistic român pe regiuni*, *Maramureș*, vol. I, *Studii și materiale de onomastică*, *Dicționar de expresii și locuțiuni românești*, *Poezia lui Eminescu în Transilvania*. Un membru al Institutului a colaborat la elaborarea lucrării *Helyesirási tájékoztató (Îndreptar ortografic maghiar)*.

Cercetătorii noștri au publicat numeroase studii și articole în revistele „Cercetări de lingvistică” și „Nyelv- és Irodalomtudományi Közlemények”, precum și în alte publicații.

În octombrie 1969, Institutul nostru a organizat o consfătuire de onomastică, la care au participat cercetători și cadre didactice din Cluj, București, Iași, Craiova, Oradea.

La Sesiunea științifică a Institutului pedagogic de 3 ani din Baia Mare cercetătorii clujeni au prezentat comunicările : *Latin și slav în limba română* (I. Pătruț), *Formarea numeralelor în limbile sud-est europene* (Kelemen B.), *Note aromâne* (P. Neiescu), *Statutul fonologic al vocalelor ɔ, ɛ, ă în graiurile dacoromâne* (Gr. Rusu), *Nume de animale din zona Porților de Fier* (Aurelia Stan și Ileana Neiescu).

Membri ai secției de istorie literară au prezentat comunicări la a doua Consfătuire de literatură comparată, care a avut loc la București în octombrie 1969 : *Young în literatura română* (I. Pervain), *Circulația unor cărți franceze în Transilvania, în a doua jumătate a secolului al XIX-lea* (Engel K.), *André Gide și literatura română* (M. Popa), *Eminescu și romantismul francez* (A. Sasu), *Mărturii despre circulația unor cărți străine în Transilvania la sfârșitul secolului al XVIII-lea* (Elena Stan și Ana Ciurdariu), *Metamorfoza glossei la Eminescu, Dsidó și Szabédi* (Mozes Huba).

La ședințele săptămânale de comunicări de la Institut au fost abordate probleme variate de lingvistică și de literatură : *Informare asupra călătoriei de studii la istroromâni* (P. Neiescu), *Note de antroponimie aromână* (Aurelia Stan și Ileana Neiescu), *Statutul fonologic al vocalelor ɔ, ɛ, ă în graiurile dacoromâne* (Gr. Rusu), *Etimologia cuvântului iar* (O. Vințeler), „Octoiul” din 1570 al diaconului Oprea (Ath. Popa), *Reliefarea analizei psihologice în romanul de război al lui Liviu Rebreanu prin mijloace stilistice* (Elena Dragoș), *Aspecte ale lexicului liricii populare* (Felicja Șerban), *I. Budai-Deleanu și problemele etimologiei slavo-române* (M. Mitu, București), *Prepoziția în dacoromâna comună* (Elena Pervain), *Însemnări despre imperativele duce-vă-ți — duce-vi-ți și culea-ți-vă-ți — culea-ți-vi-ți* (I. Mării), *Un cîntec de Crăciun din secolul al XVII-lea — al XVIII-lea* (Ath. Popa), *Observații asupra frazei în graiurile oltenesti* (V. Bidian), *Probleme de sintaxă în limba română din secolul al IX-lea — al XV-lea* (M. Zărenghea și colab.), *Funcționarea creierului uman și a calculatorului electronic ca aparate generatoare de limbă* (P. Schweiger), *Referitor la vechile relații lingvistice slavo-române. Probleme de metodă și terminologie* (I. Pătruț), *Raportul dintre adaptarea fonetică și etimologia împrumuturilor* (Király, F.), *Eforturi ardeleni pentru o istorie a literaturii române, Începuturile romanului românesc în*

Transilvania (Mircea Popa), *Observații asupra romanului modern, Începuturile structurii romanului românesc* (V. Tașcu), *Ion Agribiceanu și revista „Pagini literare”* (Elena Stan), *Proiectele epice ale lui Liviu Rebreanu* (Tiberiu Rebreanu), *Proza lui Emanoil Bucuța* (A. Sasu).

În cursul anului 1969 prof. I. Pătruț a prezentat ca invitat comunicările : *Vechile relații slavo-romano-grecești și durata limbii slave comune* (la Universitatea din Varșovia), *Vechile raporturi lingvistice slavo-romano-grecești și Latin și slav în lexicul limbii române* (la Universitatea din Paris). Aurelia Stan a participat la al X-lea Congres de onomastică de la Viena, din septembrie 1969.

În schimb de experiență au fost Gr. Rusu (în Cehoslovacia), Ileana Neiescu (în Bulgaria) și P. Neiescu (în Polonia).

Institutul nostru a primit în acest an vizita unor lingviști și istorici literari străini : Alf Lombard (Suedia), A. Vašek și Zdenka Hrušková (Cehoslovacia), Pomogáts Bela și Törökne Erdélyi Ilona (Ungaria).

Decembrie 1969

V. Bidian și D. Loșonfi

*Institutul de lingvistică și istorie literară
Cluj, str. Emil Racoviță, 21*

ACTIVITATEA LINGVISTICĂ DIN CADRUL „SOCIETĂȚII DE ȘTIINȚE ISTORICE ȘI FILOLOGICE” *

Cercetările de lingvistică dispun astăzi, în țara noastră, de o bază largă materială de realizare. Pe lângă cele două institute de lingvistică din București și Cluj ale Academiei și centrele de cercetări lingvistice ale acestora : cel de fonetică și dialectologie din București, centrele din Iași, Craiova și Timișoara, activitatea de cercetare lingvistică este intensă în cadrul facultăților de filologie de la toate universitățile din țară. Concretizarea cercetărilor care se întreprind în cadrul acestora este oglindită, în primul rând, în periodicele de lingvistică editate de Academie și în periodicele universităților, care cuprind un foarte bogat material lingvistic.

Numărul apreciabil al institutelor și centrelor de cercetări, al cărților și periodicelor de lingvistică și numărul mare al cercetătorilor, mai ales tineri, în domeniul lingvisticii, ne îndreptățește să recunoaștem existența, în prezent, a unei școli lingvistice românești de incontestabil prestigiu.

O expresie în plus a largului interes pentru cercetările de lingvistică și pentru ecoul lor în cercurile largi o constituie activitatea lingvistică desfășurată, începând din anul 1955, în cadrul „Societății de științe istorice și filologice”, care, în 1968, s-a scindat organizatoric în „Societatea de științe filologice” și „Societatea de științe istorice”, având fiecare nevoie de un cadru propriu pentru activitatea lor de specialitate.

Activitatea bogată a „Societății de științe istorice și filologice” este o dovadă concretă și expresivă a unei caracteristici de bază a culturii socialiste, și anume aceea că știința are un caracter de masă nu numai prin răspîndirea ei, ci și prin modul în care este creată.

„Societatea de științe filologice” își îndeplinește obiectivele pentru care a fost înființată și care îi justifică rolul, prin două mijloace de bază : prin activitatea științifică a numeroaselor ei filiale din țară, care organizează conferințe publice, sesiuni de comunicări și referate, și prin

* Referat prezentat în ziua de 22 decembrie 1969 în cadrul sesiunii festive pe țară, organizată la București cu prilejul împlinirii a două decenii de activitate a „Societății de științe istorice și filologice”.

publicațiile „Societății”, care li reflectă numai în parte activitatea, prea bogată pentru a putea fi cuprinsă în întregime în aceste publicații.

Publicațiile „Societății de științe filologice” sînt de două feluri: periodicul „Limbă și literatură”, cea mai importantă manifestare publicistică a „Societății”, și seria de cărți și broșuri care apar prin grija ei.

Materialele lingvistice apărute pînă acum în publicațiile menționate rețin, pe drept cuvînt, atenția prin numărul și valoarea acestora, ceea ce impune o examinare mai stăruitoare a lor.

Cele 20 de volume, impunătoare prin aspect și conținut, ale publicației „Limbă și literatură”, apărute între 1955 și 1969, cuprind numeroase studii de lingvistică, prin care s-au impus cercetători merituosi, membri ai „Societății”, din toate gradele de învățămînt. Colaborarea din cadrul Societății în domeniul lingvisticii este pilduitoare și rodnică. Alături de lingviști mai în vîrstă ca academicienii Emil Petrovici, Iorgu Iordan, Alexandru Graur, profesorii D. Măcrea, I. Țiadbei, Boris Cazacu, Ion Coteanu, conferențiarii Gheorghe Bulgăr, Sorin Stati, Florica Dimitrescu ș.a., în cadrul „Societății” s-au afirmat numeroși cercetători din învățămîntul mediu.

„Societatea” și publicațiile ei au fost prezente în cele mai de seamă probleme lingvistice de la noi din ultimii ani. Acestea au fost mai ales probleme de gramatică și de studiu al limbii literare, fiind, în general, legătură cu practica, și anume cu predarea limbii române în școli.

Elaborarea *Gramaticii* Academiei în două volume, ediția I apărută în 1954, ediția a II-a în 1963, a stimulat un viu interes în cercuri largi, mai ales în cele didactice, pentru adîncirea și precizarea a numeroase probleme speciale pe care tratatul amintit nu a avut obiectivul să le rezolve pe toate. Acest interes a corespuns tradiției formate, mai ales în învățămîntul secundar, în care pasiunea pentru problemele de gramatică ivite în practica școlară a fost totdeauna prezentă. Profesori din învățămîntul mediu au fost în trecut — și sînt și în prezent — autori ai unor bune manuale de gramatică. Foști profesori secundari ca Gheorghe Adamescu, Gheorghe Nedoglu, I. Gh. Bujor, Mihai Carp ș.a. s-au impus în cultura românească și ca gramaticieni de seamă.

Stimulați de apariția *Gramaticii* Academiei, numeroși profesori din învățămîntul universitar și mediu și cercetători din institutele Academiei au dezvoltat și adîncit diferite probleme speciale, care au fost cuprinse mai ales în valoroasele culegeri *Studii de gramatică* și *Studii și materiale privitoare la formarea cuvintelor în limba română* ale Institutului de lingvistică din București și în „Limbă și literatură”, organul „Societății de științe filologice”. Neputînd cita toate studiile din această ultimă publicație, numărul lor fiind prea mare, le vom menționa doar selectiv pe cele care tratează probleme mai importante. Astfel, probleme ca: *Despre pluralul substantivelor în românește*, *Articularea substantivelor după prepoziții*, *Atributul predicativ în limba română*, *Despre dialeze*, *Auxiliarele modale*, *Îmbinările de cuvinte indivizibile, analizabile și neanalizabile*, *Propozițiile subordonate consecutive construite cu modul conjunctiv*, *Despre unele forme verbale compuse cu „fi”*, *Despre unele probleme ale propozițiilor subiective, predicative și regentele acestora* și multe altele au fost tratate în „Limbă și literatură”, pe lângă lingviștii bine cunoscuți din învățămîntul superior și din institutele de cercetări ale Academiei, ca acad. Alexandru Graur, conferențiarii universitari Sorin Stati, Florica Dimitrescu, Grigore Brîncuși, lectorii Cornel Săteanu, Florent Ghinescu, Gheorghe Trandafir, cercetătoarea Fulvia Ciobanu, de către numeroși profesori din învățămîntul mediu care s-au impus prin competența și originalitatea lor: Maria Gabrea, G. N. Dragomirescu, Ștefania Popescu, Leontin Ghergariu, Alexandru Grecu, Toma Măruță, Ecaterina Alexandrescu ș.a.

O nouă problemă față de gramatica tradițională s-a impus cercetătorilor de astăzi, și anume analiza gramaticală în strînsă legătură cu cea stilistică, realizîndu-se înțelegerea mai completă a realităților lingvistice. Astfel de studii au fost susținute, în cadrul „Societății”, îndeosebi de către Maria Gabrea, Gh. N. Dragomirescu și Gh. Bulgăr; acesta din urmă a publicat recent o valoroasă lucrare intitulată *Sintaxă și stilistică*.

A doua preocupare amplă și stăruitoare în publicația „Limba și literatură” a constituit-o analiza limbii literare, care, din 1952, o dată cu începerea elaborării *Dicționarului limbii române literare contemporane*, a ocupat un loc predominant în lingvistica noastră. În „Limba și literatură” au apărut studii de mare valoare metodologică datorate în special academicianului Tudor Vianu, profesorului Boris Cazacu, conferențiarilor universitari Gheorghe Bulgăr, Paula Diaconescu, care au ridicat substanțial nivelul discuțiilor în problema limbii literare și care au trezit un mare interes în cercurile largi ale cadrelor didactice. În „Limba și literatură” au apărut numeroase studii de analiză a limbii și stilului unor mari scriitori clasici și contemporani, ca: D. Bolintineanu, C. Negruzzi, Grigore Alexandrescu, Mihai Eminescu, Ion Creangă, G. Coșbuc, I. L. Caragiale, Mihail Sadoveanu, George Topîrceanu, Tudor Arghezi, Ion Agârbiceanu, Ion Barbu, Camil Petrescu, Marin Preda, Mihai Beniuc, scrise în mare parte de harnici profesori din învățământul de cultură generală, membri ai „Societății”, printre care: Constantin Crișan, Ion Dumitrescu, Ștefan Munteanu, Dragoș Mocanu, N. Vasilescu-Văleni, Alexandru Bojin, Grigore Răcariu, Simion Bărbulescu, Aurora Martin-Marcus, Toma Măruță ș.a. Un loc mai redus îl ocupă studiile de istorie a limbii literare, dintre care remarcăm cercetarea inedită a lui Gabriel Tepelea despre *Problema unității limbii literare în periodicele din Transilvania în preajma Unirii* (de la 1859).

Preocupări privind alte limbi au fost prezente prin studiile profesorului universitar N. I. Barbu asupra unor aspecte stilistice din limbile clasice și cele ale profesorilor Ion Brăescu și Valentin Lipatti privind limba franceză.

Pe lângă preocupările privitoare la gramatică și la limba literară, care au predominat, „Limba și literatură” a publicat, în măsură mai limitată, materiale din alte domenii ale lingvisticii: lexicologie, toponimie și antroponimie, lingvistică generală, istoria limbii și a lingvisticii române. Studii ca: *Filologie și lingvistică, Raporturile dintre logică și gramatică, Lingvistica și matematica, Conținut și formă în limbă*, dezbătute de profesorii D. Papadopol, D. Musteș și Paul Miclău, pot figura în cele mai exigente reviste de lingvistică.

În lexicologie și semantică au publicat studii remarcabile Alexandru Popescu-Mihăiești, Mircea Radu și Ana Goldiș, iar în domeniul onomasticii: Eugenia Simion, Natalia Cernăușeanu și Pavel Binder.

În domeniul istoriei lingvisticii române au fost evocate, pe lângă personalități consacrate, ca Alexandru Philippide de către Ion N. Chișu, două personalități cu preocupări susținute de gramatică, care au fost mai puțin studiate pînă acum sub acest aspect: Enăchită Văcărescu, de către regretatul membru al „Societății” Petre V. Haneș, și Vasile Alecsandri ca gramatician de către I. Șiadbei. Remarcabil este și studiul lui Victor V. Grecu despre Aron Florian și problemele limbii române.

O altă formă de activitate lingvistică a „Societății” este editarea de cărți și broșuri cu conținut lingvistic.

Lucrările editate pînă acum au ca preocupări dominante, ca și „Limba și literatură”, probleme de gramatică și de limbă literară.

Dintre lucrările de gramatică menționăm în mod deosebit pe cea a profesorului Gheorghe Beldescu: *Contribuții la cunoașterea numelui predicativ*, apărută în 1967.

O altă lucrare remarcabilă este *Probleme de gramatică și stilistică în școala generală și în liceu*, cuprinzînd comunicările consfăturii metodico-științifice de la Brașov din zilele de 31 martie — 1 aprilie 1965. Această lucrare, importantă prin ea însăși, este semnificativă pentru spiritul în care a fost concepută, și anume al legăturii dintre cercetarea fundamentală și cea aplicativă, care constituie unul dintre obiectivele de seamă ale „Societății de științe filologice”.

Dintre lucrările privind limba literară menționăm analiza limbii „eroilor” lui I. L. Caragiale de acad. Iorgu Iordan, studiul critic al acad. Alexandru Graur despre metoda de analiză a limbii literare și mai ales antologia, cea dintîi apărută la noi pînă acum,

Scriitorii români despre limbă și stil, culegere de texte, introducere, note și glosar de Gheorghe Bulgar.

Acestor lucrări, cu rol de îndrumare generală în studiul limbii literare, li se adaugă lucrarea de lingvistică generală și dialectologie *Cum dispăre o limbă (istroromâna)* a profesorului Ion Coteanu, cu observația că probleme de acest fel, care contrazic teze consacrate în lingvistica noastră; provoacă nedumeriri, istroromâna fiind considerată în mod eronat în această lucrare ca o limbă aparte de limba română, când toți marii lingviști români : B. P. Hasdeu, Al. Philipide, O. Densusianu, Sextil Pușcariu, Theodor Capidan, Emil Petrovici, pentru a aminti numai aceste nume de dispăruți, ca și mari lingviști străini care s-au ocupat de limba română : Gustav Weigand, W. Meyer-Lübke, Matteo Bartoli, o consideră ceea ce este în realitate : un dialect românesc.

Activitatea „Societății de științe filologice” în domeniul lingvisticii este folositoare, în primul rând școlii, în care publicațiile ei își găsesc cel mai larg ecou. Prin rolul stimulator al „Societății”, școala noastră de cultură generală devine un centru nou de preocupări lingvistice, care, fiindcă marea majoritate a membrilor „Societății” sînt profesori din învățămîntul de cultură generală, se impune să fie tot mai strîns legate de învățămînt.

Din prezentarea sumară a rezultatelor menționate se desprinde concluzia că perspectivele de cercetare lingvistică și acțiunea de răspîndire a cunoștințelor lingvistice prin intermediul „Societății de științe filologice” sînt încurajatoare. Dar pe lîngă materialul trimis spontan spre publicare de către membrii „Societății”, este oportun să se intensifice cercetările profesorilor din învățămîntul mediu și elementar în materie de toponimie și antroponimie locală și să se culegă material dialectal și de folclor caracteristic localităților în care lucrează.

Pe de altă parte, dat fiind numărul mare de comunicări prezentate în cadrul filialelor, ar fi de dorit ca „Limbă și literatură” să publice unele lucrări ale cadrelor didactice și sub forma de rezumate, dacă nu se pot publica în întregime. Util ar fi ca „Limbă și literatură” să publice și material bibliografic informativ de actualitate și unele prezentări de cărți de lingvistică, pentru orientarea cadrelor didactice.

„Limbă și literatură” este o publicație prețuită de către profesorii de toate gradele, dar îndeosebi de profesorii din învățămîntul de cultură generală, fiindcă ea le oferă posibilitatea, pe care aceștia au avut-o în măsură redusă în trecut, de a se afirma ca factori activi și creatori în domeniul lingvisticii românești.

Adăugăm ca încheiere că ar trebui examinată și sugestia unor membri ai „Societății” ca, pe lîngă „Limbă și literatură”, cu periodicitate anuală, cuprinzînd studiile mai dezvoltate, „Societatea” să editeze și o publicație lunară legată mai direct de problemele limbii și literaturii române și ale limbilor străine în școală.

D. Macrea

VIKTOR VLADIMIROVICI VINOGRADOV
(1895—1969)

În ziua de 6 octombrie 1969 a încetat din viață unul dintre cei mai de seamă lingviști sovietici, savant de renume mondial, academicianul V. V. Vinogradov.

V. V. Vinogradov s-a născut la 12 ianuarie 1895, în orașul Riazani. Studiile universitare le urmează la Petrograd, unde în 1918 termină Institutul de istorie și filologie și, paralel, Institutul de arheologie. În același an, la propunerea academicianului A. A. Șachmatov, V. V. Vinogradov este reținut la universitate în vederea pregătirii sale pentru cariera de profesor. Sub conducerea lui Șachmatov, Vinogradov își pregătește disertația pentru obținerea titlului de magistru, pe care o susține în anul 1919: *Issledovaniia v oblasti fonetiki severnorusskogo narečija*.

În anul 1921 își începe activitatea didactică, ținând cursuri la Universitatea din Petrograd, apoi la Universitatea din Moscova și la alte institute de învățământ din Uniunea Sovietică, activitate pe care a continuat-o până în ultimele zile ale vieții.

De numele academicianului V. V. Vinogradov este legată o întreagă epocă în dezvoltarea lingvisticii ruse, deschizând căi noi într-o serie de domenii ale rusisticii și slavisticii în general. Lui V. V. Vinogradov îi aparțin în jur de 300 de lucrări în care s-au îmbinat fericit calitățile de remarcabil lingvist cu cele de recunoscut teoretician al literaturii și, în special, al stilului. Lucrările lui V. V. Vinogradov, dintre care multe sînt fundamentale, tratează o largă gamă de probleme ale teoriei și metodologiei lingvistice de fonetică istorică și dialectologie, morfologie, lexicologie și lexicografie, istoria limbii literare, limba literaturii artistice, stilistica poetică etc. El pune și rezolvă problemele corelației dintre gramatică și lexic, dintre lexic și sintaxă, îmbogățind sintaxa cu teoria îmbinărilor de cuvinte. Este greu de găsit vreun domeniu al rusisticii și al slavisticii în general în care V. V. Vinogradov să nu-și fi spus cuvîntul și să nu fi lăsat urme în dezvoltarea lingvisticii sovietice și mondiale.

Una dintre contribuțiile valoroase ale lui V. V. Vinogradov este și aceea a reconsiderării critice a operelor lingviștilor ruși, începînd cu Lomo-

nosov, Vostokov, Potebnea și continuînd cu cei care i-au fost contemporani lui, ca Șachmatov, Șčerba, Peșkovskij, Seliščev etc.

V.V. Vinogradov este ales în 1946 membru al Academiei de științe a U.R.S.S., iar între anii 1950 și 1963 este secretar și membru al Prezidiului în cadrul secției de limbă și literatură. Timp de aproape două decenii a condus Institutul de limba rusă, care mai înainte se chema Institutul de lingvistică.

Mulți ani la rînd a fost șeful Catedrei de limba rusă a Universității din Moscova, a fost conducător de doctoranzi ai cărui elevi se află într-o serie de institute și centre de cercetări din Uniunea Sovietică și chiar în afara granițelor Uniunii Sovietice. Mulți studenți și doctoranzi români, filologi, printre care și semnatarii acestor rînduri, care și-au făcut studiile la Universitatea din Moscova, au beneficiat de sprijinul neprețuit al regretatului academician V.V. Vinogradov, pe atunci șef de catedră la Facultatea de filologie.

Pentru meritele sale academicianul V.V. Vinogradov a primit o înaltă apreciere din partea statului sovietic, acordîndu-i-se Ordinul Lenin, Premiul Lomonosov, Premiul de Stat etc. Rezultatele activității științifice a academicianului V.V. Vinogradov au fost apreciate și de către academii străine, printre care și Academia Republicii Socialiste România; a fost *Doctor honoris causa* al unor universități, membru al unor organizații culturale internaționale etc.

În personalitatea lui V.V. Vinogradov s-au împletit armonios trăsăturile savantului cu cele ale dascălului, pentru care a moștenit de la Șachmatov enciclopedismul în cunoștințe, recepționarea unui vast material lingvistic, o capacitate de analiză fină și profundă, iar de la Șčerba inițiativa creatoare în cercetarea științifică, respingerea schemelor și atitudinii preconcepute față de fenomenele limbii.

Figura lui V.V. Vinogradov va rămîne pentru totdeauna în amintirea celor care l-au cunoscut și au lucrat alături de el ca unul dintre marii savanți și dascăli filologi ai secolului.

Decembrie 1969

O. Vințeler și A. Bán
Universitatea „Babeș-Bolyai,”
Facultatea de filologie
Cluj, str. Horea, 31

CĂRȚI ȘI REVISTE PRIMITE PRIN SCHIMB CU PUBLICAȚIILE INSTITUTULUI DE LINGVISTICĂ ȘI ISTORIE LITERARĂ DIN CLUJ ÎN ANUL 1969 *

A. CĂRȚI

- ABAFFY, ERZSÉBET, E., *XVI. Századi nyugat-durántúli missilisek helyesírásáról*. Budapest, 1969, 71 p.
- Aktuelle Probleme der Phoniatrie und Logopädie. Vol. I. Basel — New York, 1960, XXI + 226 p.
- ALEKSANDROVA, Z. E., *Slovar' sinonimov russkogo jazyka*. Moskva, 1968, 600 p.
- Anglo-russkij slovar' po kartografii, geodezii i aerofototopografii*. Moskva, 1968, 425 p.
- ANTOINE, GÉRALD, *La coordination en français*. Tom. I — II, Paris, 1959 — 1962, 1408 p.
- Asian and african Studies in Czechoslovakia*. Moskow, 1967, 166 p.
- AUSTERLITZ, ROBERT, *The distributional identification of Finnish morphophonemes*. New York, 1967, p. 20—33.
- Idem, *Twogilak Song-Texts*. Haga, 1967, p. 99 — 113.
- BÁRCZI, GÉZA etc., *A magyar nyelv története*. Budapest, 1967, 600 p.
- BARTHES, ROLAND, *Système de la mode*. Paris, 1967, 326 p.
- BEÖTHY, ERZSÉBET, *Die Bezeichnungen für Himmelsrichtungen in den finnisch-ugrischen Sprachen*. Bloomington, 1967, XXXII + 241 p.
- BEREZIN, F. M., *Očerki po istorii jazykoznanija v Rossii*. Moskva, 1968, 312 p.
- BIELFELDT, H. H., *Rückläufiges Wörterbuch der russischen Sprache der Gegenwart*. Berlin, 1965, IV + 392 p.
- BLUMFELD, I., *Jazyk*. Moskva, 1968, 608 p.
- BOLINGER, DWIGHT, *Aspects of Language*. New York /Chicago/ San Francisco /Atlanta, 1968, X + 326 p.
- Československé přednášky pro VI. mezinárodní sjezd slavistů v Praze*. Praha, 1968, 510 p.
- CHANTOUX, ALPHONSE etc., *Grammaire gourmanché*. Dakar, 1968, 160 p.
- CHEVAL, RENÉ, *Romain Rollands Begegnungen mit Österreich*. Innsbruck, 1968, 17 p.
- CHOMSKY, NOAM — MORRIS, HALLE, *The Sound Pattern of English*. New York, 1968, XIV + 470 p.
- COHEN, MARCEL, *Grammaire et style 1450—1950*. Paris, 1954, 237 p.
- COHEN, JEAN, *Structure du langage poétique*. Paris, 1966, 236 p.
- COOKE, JOSEPH R., *Pronominal Reference in Thai, Burmese, and Vietnamese*. Berkeley and Los Angeles, 1968, IX + 162 p.
- COSERIU, EUGENIO, *General Perspectives*. Offprint from current trends in Linguistics 4. Ibero-American and Caribbean Linguistics. Haga, 1968, p. 5—62.

* Lista de cărți și reviste a fost întocmită de V. Eăjănică.

- COSERIU, EUGENIO, *Adam Smith und die Anfänge der Sprachtypologie*. Sonderdruck : Wortbildung Syntax und Morphologie. Haga, 1968, p. 46—54.
- Idem, *Semantisches und etymologischer aus dem rumänischen*. Sonderdruck : Verba et vocabula. München, 1968, pp. 135—145.
- CRADDOCK, JERRY RUSSELL, *Latin Legacy Versus Substratum Residue*. The Unstressed „Derivational” Suffixes in the Romance Vernaculars of the Western Mediterranean. Berkeley and Los Angeles, 1969, VII + 141 p.
- Cyrrilo-methodiana*. Zur Frühgeschichte des Christentums bei den Slaven 863—1963. Graz, 1964, VIII + 505 p. + XXXIV Taf.
- DAHLSTEDT, KARL-HAMPUS, *De folkliga växtnamnens semantik*. Saertryk of Sprog og Kultur Tyvefemte bind. p. 59—82.
- DAUZAT, A. et CH. ROSTAING, *Dictionnaire étymologique des noms de lieux en France*. Paris, 1963, XII + 738 p.
- DICKENMANN, ERNST, *Studien zur Hydronymie des Savessystems*, I—II, Heidelberg, 1966, 207 p. ; 248 p. + 1 h.
- DRESSLER, WOLFGANG, *Studien zur verbalen Pluralität*. Wien, 1968, 253 p.
- ECKHARDT, SÁNDOR, *Francia-magyar kéziszlár*. Budapest, 1966, 848 p.
- Idem, *Mai francia nyelvtan*. Budapest, 1965, 482 p.
- EICHLER, ERNST, *Studien zur Frühgeschichte slawischer Mundarten zwischen Saale und Neisse*. Berlin, 1965, 330 p.
- ELFENBEIN JOSEF, *A Vocabulary of Marw Baluchi*, Naples, 1963, 108 p.
- ELIOT, T. S., *De la poésie et de quelques poètes*. Paris, 1964, 256 p.
- Encyclopédie Générale Larousse en 3 volumes*. Tome 1—3. Paris, 1967—1968, VIII+904 ; VIII + 842 p. ; VIII + 974 p.
- ENGLEKIRK, JOHN E. and MARGARET M. RAMOS, *La narrativa uruguaya*. Estudio Crítico-Bibliográfico. Berkeley and Los Angeles, 1967, 338 p.
- Essays in Romance Philology from the University of Chicago*. In Honor of the XII International Congress of Romance Linguistics and Philology București, 15—20 April 1968. Chicago, 1968, 71 p.
- Etudes Africaines*. Leipzig, 1967, 8 + 237 p.
- FABRICIUS—KOVÁCS FERENC, *A konkrét—absztrakt jelentésfejlődés problematikája*. Budapest, 1968, 77 p.
- FARKAS, VILMOS, *Fonémastatisztikai problémák a nyelvjárástípus—lörténélben*. Budapest, 1966, 100 p.
- Festschrift Karl Pivec*. Zum 60. Geburtstag gewidmet von Kollegen, Freunden und Schülern. Innsbruck, 1966, 370 p.
- Festschrift für Max Vasmer zum 70. Geburtstag am 28. Februar 1956*. Berlin, 1956, VI + 576 p.
- FISCHER, SÁNDOR, *A beszéd művészete*. Budapest, 1966, 391 p.
- FLEISCHER, WOLFGANG, *Die deutschen Personennamen. Geschichte, Bildung und Bedeutung*. Berlin, 1968, 242 p.
- Fonetika sovremennogo russkogo literaturnogo jazyka*. Narodnye govory. Moskva, 1968, 214 p.
- FRANZ, LEONHARD C., *Festschrift... zum 70. Geburtstag*. Innsbruck, 1965, 508 p.
- FRAUWALLNER, ERICH, *Materialien zur ältesten Erkenntnislehre der Karmamimāmsā*. Wien, 1968, 114 p.
- FRISK, HJALMAR, *Griechisches etymologisches Wörterbuch*. Lieferung 19. Heidelberg, 1968, 769—864 p.
- GEORGIEV, VLADIMIR, *Vokalnata sistema v razvoja na slavjanskite eziki*. Sofija, 1964, 127 p.
- GABINSKIJ, M. A., *Vozniknovenie infinitiva kak vtoričnyj balkanskij jazykovoj profess*. Leninograd, 1967, 280 p.
- GÁBOR, O. NAGY, *Magyar szólások és közmondások*. Budapest, 1966, 864 p.
- GANTIER, HÉLÈNE, *L'enseignement d'une langue étrangère*. Paris, 1968, VII + 142 p.
- GRANDA, GERMAN DE, *Formas en -re en el español atlántico y problemas conexos*. Bogotá, 1968, 24 p.
- Idem, *Transculturación e interferencia lingüística en el Puerto Rico contemporáneo (1898—1968)*. Bogotá, 1968, 226 p.
- GROSSE, RUDOLF, *Die Mitteldeutsch-Niederdeutschen Handschriften des Schwabenspiegels in seiner Kurzform*. Berlin, 1964, 127 p.
- HABOVŠIAKOVÁ, KATARINA, *Bernoldkovo jazykovedné dielo*. Bratislava, 1968, 444 p.
- HADDING-KOCH, KERSTIN, *Acoustic-phonetic Studies in the Inflection of Southern Swedish*. Lund, 1961, 211 p.
- HAIDÚ PÉTER, *Bevezetés az urdó nyelvudományba*. Budapest, 1966, 180 p.
- HALLIDAY, M. A. K. etc., *The Linguistic Sciences and Language Teaching*. London, 1966, XIX + 322 p.

- HEGEDŰS JÓZSEF, *A magyar nyelv összehasonlító litésanol kezdetei az egykorú Európai nyelvtudomány tükrében*. Budapest, 1966, 118 p.
- To Honor Roman Jakobson*. Essays on the occasion of his Seventieth Birthday 11 October 1966. Vol. I—III. Haga, 1967, XXXIII+832 p.; XII+1668 p.; IX+pp. 1669—2464.
- HONY H. C. — FAHIR IZ, *A Turkish — English Dictionary*. Oxford, 1960, XI + 419 p.
- HUXLEY, ALDOUS, *Littérature et science*. Paris, 1966, 195 p.
- INGERMANN, P., *Sintaksičeski orijentirovannyj transljator*. Moskva, 1969, 174 p.
- Innsbrucker Vorträge zu Dante*. Innsbruck, 1967, 54 p.
- ISAČENKO, A. V., *Spektrografická analýza slovenských hlások*, Bratislava, 1968, 263 p.
- Issledovanija po obščej teorii grammatiki*. Moskva, 1968, 296 p.
- Jazyk i obščestvo*. Moskva, 1968, 256 p.
- JONES, HUGH, *An Accidence to the English Tongue 1724*. Menston, 1967, IX + 69 p.
- KÁLMÁN BÉLA, *A nevek világa*. Budapest, 1969, 224 p.
- KANITSCHIDER, BERNULF, *Grundfragen der buddhistischen Philosophie*. Innsbruck, 1969, 42—442 p.
- Kapitoly ze srovnávací mluvnice ruské a české III. O ruském slovese*. Praha, 1968, 300 p.
- KÄRKI, ILMARI, *Die Sprache der sumerischen Königsinschriften der frühaltbabylonischen Zeit*. Helsinki, 1967, VI + 349 p.
- Idem, *Die sumerischen Königsinschriften der Frühaltbabylonischen Zeit in Umschrift und Übersetzung*. Helsinki, 1968, VII + 100 p.
- KATZ, JERROLD — PAUL M. POSTAL, *Celistrá teorie lingvistických popisů*. Praha, 1967, 330 p.
- KERN'DL, A. etc., *Wörterbuch der russischen Gewässernamen*. I. Band. A — E. Berlin — Wiesbaden, 1961, XXII + 710 p.
- KESZLER, BORBÁLA, *A szókezdő mássalhangzó -torlódások feloldása korai jövevényszavainkban*. Budapest, 1969, 56 p.
- KIPARSKY, VALENTIN, *Russische historische Grammatik*. Band I — II. Heidelberg, 1963, 171 p.; 288 p.
- KLEIN, ERNEST, *A Comprehensive Etymological Dictionary of the English Language*. Volume I — II. Amsterdam — London — New York, 1966 — 1967, XXV + 1776 p.
- KLEMENSIEWICZ, ZENON, *W kręgu języka literackiego i artystycznego*. Warszawa, 1961, 408 p.
- KOBYLIŃSKA, JÓZEFA, *Rozwój form dopełniacza liczby pojedynczej rzeczowników rodzaju męskiego w języku polskim*. Wrocław, 1968, 139 p.
- KORNFORT, MORIS, *Marksizm i lingvističeskaja filosofija*. Moskva, 1968, 456 p.
- KOVÁCS, FERENC, *A magyar jogi terminológia kialakulása*. Budapest, 1964, 206 p.
- KRONASSER, HEINZ, *Handbuch der Semasiologie*. Heidelberg, 1968, 204 p.
- Kultúra spisovnej slovenčiny*. Bratislava, 1967, 296 p.
- KURBAKOV, K. I., *Kodirovanii i poisk informacii v avtomatičeskom slovare*. Moskva, 1968, 248 p.
- KURZOVÁ, HELENA, *Zur syntaktischen Struktur des griechischen [Infinitiv und Nebensatz]*. Praha, 1968, 126 p.
- LAKÓ, GYÖRGY, *Proto Finno-ugric Sources of the Hungarian Phonetic Stock*. Budapest, 1968, 99 p.
- LAMPSIDI, IOANNOY TH., *Grammatiki tis boulgarikis glossis*. Thessaloniki, 1968, XXIX + 538 p.
- Larousse trois volumes en couleurs*. Tome 1 — 3. Paris, 1965 — 1966, XXII + 1052 p.; 1112 p.; 1088 p.
- LAUSBERG, HEINRICH, *Romanische Sprachwissenschaft*. I. Einleitung und Vokalismus. Berlin, 1969, 212 p.
- LEECH, GEOFFREY N., *English in Advertising. A Linguistic Study of Advertising in Great Britain*. London, 1966, XIV + 210 p.
- LEKOV, IVAN, *Nasoki v razvoja na fonologičnite sistemi na slavjanskite eziji*. Sofija, 1960, 113 p.
- LEPSCHY, GIULIO C., *La linguistica strutturale*. Torino, 1966, 234 p.
- LEVIN, SAMUEL R., *Linguistic Structures in Poetry*. Haga — Paris, 1969, 64 p.
- LŐRINCZE LAJOS, *Nyelvtörésén*. Budapest, 1968, 459 p.
- Les machines dans la linguistique*. Colloque international sur la mécanisation et l'automatisme des recherches linguistiques. Prague, 1968, 336 p.
- A Magyar Nyelvtörés Atlasza*. I. Rész (1 — 192. Térkép). Budapest, 1968, 10. p. + 192 hárti.
- A magyar nyelv történeti-etimológiai szótára*. Első kötet A — Gy. Budapest, 1967, 1142 p.
- A magyar szókészlet finnugor elemei*. Etimológiai szótár I. A — Gy. Budapest, 1967, 231 p.
- MALMBERG, BERTIL, *Manual of Phonetics*. Amsterdam, 1968, XIII + 568 p.
- Idem, *La Phonétique*, Paris, 1968, 128 p.
- Maly atlas gwar polskich*. Część I. Tom. XI, Wrocław — Warszawa — Kraków, 1968, mary 501 — 550 i 2 mary pomocnicze.

- Malý atlas gwar polskich*. Część II. Tom. XI. Wrocław — Warszawa — Kraków, 1968, X + 164 p.
- MARTINET, ANDRÉ, *A Functional View of Language*. Oxford, 1965, VIII + 163 p.
- MATORÉ, GEORGES, *Dictionnaire du vocabulaire essentiel*. Paris, 1963, 6 + 359 p.
- MAURON, CHARLES, *Des métaphores obsédantes au mythe personnel*. Paris, 1964, 380 p.
- MC INTOSH, ANGUS — M.A.K. HALLIDAY, *Patterns of Language*. London, 1966, XI + 199 p.
- VI. *Mezinárodní sjezd slavistů v Praze 1968*. Praha, 1968, LXVII + 589 p.
- MILEWSKI, TADEUSZ, *Indoeuropejskie imiona osobowe*. Wrocław — Warszawa — Kraków, 1969, 228 p.
- MOLINER, MARIA, *Diccionario de uso del español*. A — G, H — Z. Madrid, LVI + 1446 p.; 1585 p.
- MOLNÁR, ILONA H., *Módosító szók és módosító mondatrészeletek a mai magyar nyelvben*. Budapest, 1968, 90 p.
- MOUNIN, GEORGES, *La Machine à Traduire*. London, 1964, 209 p.
- MRAZEK, ROMAN, *Sintaksis ruskogo tvoritel'nogo*. Praha, 1964, 286 p.
- Namenforschung*. Festschrift für Adolf Bach zum 75. Geburtstag am 31. Januar 1965. Heidelberg, 1965, 494 p.
- NÈGRE, ERNEST, *Les noms de lieux en France*. Paris, 1963, 222 p.
- NÉMETH, J., *La provenance du nom bulgar*. Extras: Onomastica XXVIII. Canada, 1964, 15 p.
- NĚMEC, IGOR, *Vývojové postupy české slovní zásoby*. Praha, 1968, 192 p.
- NEUMANN, GÜNTER, *Indogermanische Sprachwissenschaft 1816 und 1966*. Innsbruck, 1967, 35 p.
- NILSSON, ELSA, *Les termes relatifs et les propositions relatives en roumain moderne*. Étude de syntaxe descriptive. Lund, 1969, 208 p.
- NITSCHKE, PETER, *Die geographische Terminologie des Polnischen*. Graz, 1964, VII + 339 p.
- NOSTRAND, HOWARD LEE, *Research on language teaching an annotated international bibliography 1945 — 64*. Washington, 1965, XXI + 373 p.
- ORAVEC, JÁN, *Väzba slovies v slovenčine*. Bratislava, 1967, 388 p.
- ORSZÁGH, LÁSZLO, *Angol-magyar kézikönyvtár*. Budapest, 1907, 1080 p.
- Idem, *Magyar-angol kézikönyvtár*. Budapest, 1967, XII + 1167 p.
- Olázký slovanské syntaxe*. Sborník brněnské syntaktické konference 17.—21. IV. 1961. Praha, 1962, 465 p.
- PALACKÝ, FRANTIŠEK — SIMEON KAREL MACHÁČEK, *Geschichte der schönen Redekünste bei dem Böhmen*. Olomouc, 1968, 180 p.
- Pamjatniki drevnerusskoj pis'mennosti*. Jazyk i tekstologija. Moskva, 1968, 404 p.
- PAVLÍKOVA, SYLVA, *Stručná mluvnice španělštiny*. Praha, 1967, 352 p.
- PÉCZELY, LÁSZLO, *Tartalom és versforma*. Budapest, 1965, 233 p.
- PEI, MARIO, *Szabálytalan nyelvtörténet*. Budapest, 1966, 410 p.
- PERROT, JEAN, *Les dérivés latins en -men et -mentum*. Paris, 1961, 381 p.
- PIKE, E. ROYSTON, *Dictionnaire des religions*. Paris, 1954, VIII + 329 p.
- PIOTROVSKIJ, R. G., *Informacionnye izmerenija jazyka*. Leningrad, 1968, 116 p.
- POLIVANOV, E. D., *Stati po obščenu jazykoznanju*. Moskva, 1968, 376 p.
- PONGS, HERMANN, *Das Bild in der Dichtung*. I—II. Band. Marburg, 1965 — 1967, XX + 549 p.; XII + 750 p.
- POP, SEVER, *Recueil posthume de linguistique et dialectologie*. Gembloux, 1966, X + 698 p.
- POPPE, NICHOLAS, *Talar Manual*. Haga, 1963, XI + 271 p.
- Problemy germanskogo filologii*. Riga, 1968, 236 p.
- RAT, MAURICE, *Dictionnaire des locutions françaises*. Paris, 1957, XV + 446 p.
- RÉDEI, KÁROLY, *Permjakisches Wörterverzeichnis aus dem Jahre 1833 auf Grund der Aufzeichnungen F. A. Wolegows*. Budapest, 1968, 138 p.
- Referati na makedonskite slavisti za VI međunaroden slavistički kongres vo Praga*. Skopje, 1968, 137 p.
- REID, AILEEN A. etc. *Tolónac: From clause to discourse*. Norman, 1968, 185 p.
- REPINA, T. A., *Ruminskij jazyk*. Grammatičeskij očerk literaturnye teksty s kommentarijami i slovarom. Moskva, 1968, 190 p.
- RIGLER, JAKOB, *Začetki slovenskega knjižnega jezika*. Ljubljana, 1968, 280 p.
- ROBERT, PAUL, *Dictionnaire alphabétique et analogique de la langue française*. Tome I — VI. Paris, 1966, XII + 1077 p.; 893 p.; 898 p.; 899 p.; 894 p.; 887 + 28 p.
- ROBERTS, PAUL, *Modern Grammar*. New York / Chicago / San Francisco / Atlanta, 1968, VIII + 439 p.
- RODRÍGUEZ-MOÑINO, ANTONIO, *La silva de romances de Barcelona, 1561*. Salamanca, 1969, 609 p.

- De Ronsard a Breton. Recueil d'essais. Hommages a Marcel Raymond.* Paris, 1967, 316 p.
- SAPIR, EDWARD and HARRY HOLZER, *The Phonology and Morphology of the Navaho Language.* Berkeley and Los Angeles, 1967, X + 124 p.
- SAUSSURE, FERDINAND DE, *Bevezetés az általános nyelv észlelbe.* Budapest, 1967, 308 p.
- SGALL, PETR, *Generativní popis jazyka a česká deklinace.* Praha, 1967, 238 p.
- SEBESTYÉN ÁRPÁD, *A magyar nyelv névelőrendszere.* Budapest, 1965, 254 p.
- Selected Conference Papers of the Association of Teachers of English as a Second Language.* New York, 1965, 56 p.
- SELIŠCEV, A. M., *Izbrannye trudy.* Moskva, 1968, 640 p.
- SHAPIRO, MICHAEL, *Russian Phonetic Variants and Phonostylistics.* Berkeley and Los Angeles, 1968, X + 55 p.
- SILZER, ERWIN, *Sprachführer deutsch-rumänisch.* Leipzig, 1968, 269 p.
- SKIJAREVSKIJ, G. I., *Istorija russkogo literaturnogo jazyka.* Charkov, 1968, 120 p.
- Slov'jans'ka filologija na ukraini (1963–1967 rr.). Bibliografija Č. 1; vip. 1, č. 2; vip. 2, č. 2.* Kiiv, 1968, 294 p.; 575 p.
- Slavjanskoe jazykoznanie. VI Mejdunarodnyj sjezd slavistov.* (Praga, avgust, 1968 g.). Moskva, 1968, 428 p.
- Slovník jazyka staroslověnského,* 18. Praha, 1968, 193 – 256 p.
- Slovník slovenského jazyka VI. diel. Doplnky dodatky.* Bratislava, 1968, 331 p.
- Slovo a russkich narodnych govorach.* Leningrad, 1968, 238 p.
- SCHAFF, ADAM, *Bevezetés a szemantikába.* Budapest, 1967, 270 p.
- SCHROEDER, KLAUS – HENNING, *Einführung in das Studium des rumänischen.* Sprachwissenschaft und Literaturgeschichte. Berlin, 1967, 159 p.
- SOFRONOV, M. V., *Grammatika tangutskogo jazyka.* Kniga 1–2. Moskva, 1968, 275 p.; 403 p.
- SPLITTER-DILBEROVIĆ, VERA, *Beiträge zur Bildung der serbokroatischen Personennamen.* Meisenheim am Glan, 1966, 480 p.
- STANISLAV, JÁN, *Dejiny slovenského jazyka. I–III.* Bratislava, 1967, 708 p.; 754 p.; 512 p. + 38 foto.
- Statistika reči.* Leningrad, 1968, 260 p.
- ŠTOLC, JOZEF, *Reč slovákov v juhoslávii. I.* Bratislava, 1968, 353 p.
- Studia Orientalia in memoriam Carol Brockelmann.* Halle (Saale), 1968, 235 p.
- Symbolae philologicae in honorem Witoldi Taszycki.* Wrocław, 1968, 464 p.
- SZABÓ GYÖRGY, *A futurizmus. III.* Kiadás. Budapest, 1967, 258 p.
- SZABÓ LÁSZLÓ, *Selkup Texts.* Bloomington, 1967, 62 p.
- SZENDE, A. etc. *A szép magyar nyelv.* Budapest, 1967, 240 p.
- Teorija i praktika redaktirovanija. Chrestomatija.* Moskva, 1968, 440 p.
- Teorija rečevoj dejatel'nosti.* Moskva, 1968, 272 p.
- TONDĽ, LADISLAV, *Problémy sémantiky.* Praha, 1966, 366 p.
- TRUBACEV, O. N., *Nazvanija rek pravoberejnoj ukrajiny.* Moskva, 1968, 292 p.
- Tudománytani bibliográfia.* Veszprém, 1968, 424 p.
- TYLER, STEPHEN A., *Koya: An Outline Grammar. Gammu Dialect.* Berkeley and Los Angeles, 1969, VIII + 135 p.
- ULLMANN, STEPHEN, *La semantica.* Introduzione alla scienza del significato. Bologna, 1967, XLIV+444 p.
- VACHEK, JOSEF, *Dynamika fonologického systému současné spisovné češtiny.* Praha, 1968, 154 p.
- VÂN ĐẾ CÀI TIỂN CHỦ, QUỖNG NGŨ', Hà-Nội, 1961, 394 p.
- Verhandlungen des zweiten internationalen Dialektologenkongresses. I–II.* Marburg/Lahn. 5.–10. September 1965. Wiesbaden, 1967–1968, XIX+405 p.; VI+406–901 p.
- Le vers français au 20e siècle.* Colloque organisé par le Centre de Philologie et de Littérature romanes de l'Université de Strasbourg du 3 Mai au 6 Mai 1966. Paris, 1967, 322 p.
- VIDE, AV STEN – BERTIL, *De sydsvenska värdnamnen.* / Aarhus /, 1967, p. 16–50.
- Voprosnik obščeslavjanskogo lingvističeskogo atlasa.* Moskva, 1965, 270 p.
- Voprosy germanskoy filologii.* Riga, 1967, 174p.
- Voprosy teorii častej reči.* Na materiale jazykov različnych tipov. Leningrad, 1968, 344 p.
- WISE, CLAUDE MERTON, *Introduction to Phonetics.* Washington, 1958, X+251 p.
- WODARZ, HANS-WALTER, *Satzphonetik des Westlächischen.* Graz, 1963, IX + 224 p. + Tafel: XXIII.
- Wörter und Wendungen. Wörterbuch zum deutschen Sprachgebrauch.* Leipzig, 1968, XXXII + 792 p.
- Wörterbuch der deutschen Gegenwartssprache.* Herausg. von Ruth Klappenbach und Wolfgang Steinitz, 23, 24, 26, 27, 28, 29, Lieferung. Berlin, 1968–1969; 1761 1840 p.; 1841 1920 p.; 2001–2080 p.; 2081–2160 p.; 2161–2240 p.; 2241–2320 p.
- ZARĘBA, ALFRED, *Kwestionariusz do atlasu językowego śląska.* Katowice, 1961, 86 p.

B. REVISTE

- Aarsberetning*, 1967–1968, Aarhus.
- Acme*, XXI (1968), I–III; XXII (1969), I–II, Milano.
- Acta germanica et romanica*, II (1967), Szeged.
- Acta Linguistica Academiae Scientiarum Hungaricae*, XIX (1969), 1–2, Budapest.
- Acta Orientalia Academiae Scientiarum Hungaricae*, XXII (1969), 1, Budapest.
- Aevum*, XLII (1968), III–VI; XLIII (1969), I–II, Milano.
- American Journal of Philology*, XC (1969), 1, Baltimore.
- Annales de la Faculté des Lettres et Sciences humaines d'Aix*, XLII (1967); XLIII (1967); XLIV (1968), Aix-en-Provence.
- Annali dell'Istituto Orientale di Napoli. Sezione slava*, X (1967); XI (1968), Napoli.
- Annuaire de l'Institut de Philologie et d'Histoire orientales et slaves*, XIX (1968), Bruxelles.
- Archiv orientální*, 36 (1968), 4; 37 (1969), 1, 2, Praha.
- Archivum*, XVI (1966)? Oviedo.
- Balkansko ezikoznanie*, XIII (1968), 1, 2, Sofia.
- Beiträge zur Geschichte der deutschen Sprache und Literatur*, 85 (1963), 1–3, Tübingen.
- Beiträge zur Namenforschung. Neue Folge*, III (1968), 4; IV (1969), 1–3, Heidelberg.
- Beiträge zur romanischen Philologie*, VI (1967), 2; VII (1968), 1, 2, Berlin.
- Beiträge zur rumänischen Philologie*, 5 (1968), Berlin.
- Biologia culturale*, III (1968), 3, 4; IV (1969), 1, 2, Roma.
- Biuletyn fonograficzny*, X (1969), Poznań.
- Boletim da Sociedade de lingua portuguesa*, XX (1969), 1–7, Lisboa.
- Bulletin de la Commission Royale de Toponymie et Dialectologie*, XL (1966), Bruxelles.
- Bulletin des Jeunes Romanistes*, 15 (1968), Strasbourg.
- Bulletin of the School of Oriental and African Studies. University of London*, XXXII (1969), 1, 2, London.
- Bulletin signalétique*, XXIII (1969), 1, 2, Paris.
- Byzantinoslavica*, XXIX (1968), 2, Praga.
- Cahiers Ferdinand de Saussure*, 24 (1968) Genève.
- Časopis pro moderní filologii*, 51 (1969), 2, Praha.
- Commentationes Humanorum Litterarum*, 42 (1968), Helsinki.
- Dania polyglotta*, 23 (1968), Copenhagen.
- Deutsche Vierteljahrsschrift für Literaturwissenschaft und Geistesgeschichte*, 42 (1968), 3, 4+ Sonderheft; 43 (1969), 1, 2, Stuttgart.
- Deutschenterricht*, 21 (1968), 6–12; 22 (1969), 1–6, Berlin.
- Les dialectes belgo-romans*, XXIV (1967), 3–4, Bruxelles.
- Emakeele seltsi aastaraamat*, 13 (1967), Tallin.
- English Language Teaching*, XXIII (1968–1969), 2, 3, Oxford.
- Études de Lettres. Série III, tome I* (1968), 1–4; II (1969), 1, 2, Lausanne.
- Études germaniques*, 22 (1967), 2, 4, Paris.
- Ezik i literatura*, XXIII (1968), 4–6; XXIV (1969), 1–3, Sofia.
- Glossa*, II (1968), 2; 3 (1969), 1, British Columbia (Canada).
- Harvard Journal of Asiatic Studies*, 28 (1968), Cambridge-Massachusetts.
- Indogermanische Forschungen*, 73 (1968), 1/2, Berlin.
- Inozemna filologija*, 13 (1967); 14, 15 (1968), L'vov.
- International Journal of Slavic Linguistics and Poetics*, XI (1968), Leiden.
- Irodalomtörténeti Közlemények*, XXII (1968), 2–6, Budapest.
- Izvestija Akademii Nauk SSSR. Serija literatury i jazyka*, XXVII (1968), 5; XXVIII (1969), 1–4, Moskva.
- Jazykovedný časopis*, XX (1969), 1, Bratislava.
- Kratylos*, XII (1967), 2, Wiesbaden.
- Kritica*, VI (1968), 6–11; VII (1969), 1, 2, 4, 5, Budapest.
- Kultivarja limbij*, VI (1968), Kişinău.
- Kwartalnik neofilologiczny*, XV (1968), 4; XVI (1969), 1, 2, 3, Warszawa.
- Language*, 43 (1967), 1, 2 (p. 1), 2 (p. 2), 3 (p. 1), 3 (p. 2), 4; 44 (1968), 1, Baltimore.
- Letopis slovenske akademije znanosti in umetnosti*, 19 (1968), Ljubljana.
- Leuvense Bijdragen*, 57 (1968), 1–4, Leuven.
- Lietuvu TSR Mosklu Akademija. Lietuvu kalbos ir literaturos institutas*, X (1968), Vilnius.
- Lingua*, 23 (1969), 1–4, Amsterdam.

- Lingua e stile*, III (1968), 2, 3; IV (1969), 1, Bologna.
- Lingua nostra*, XXIX (1968), 2–4; XXX (1969), 1, 2, Firenze.
- Lingua posnaniensis*, XII/XIII (1968); XIV (1969), Poznań.
- Lochlann a Review of Celtic Studies*, I (1958); II (1962); III (1965), Oslo.
- Magyar Nyelv*, LXIV (1968), 3, 4; LXV (1969), 1, 2, Budapest.
- Magyar Nyelvjárások*, XIV (1968), Budapest.
- Magyar nyelvőr*, 92 (1968), 2, 4, Budapest.
- A Magyar Tudományos Akadémia. Nyelv- és Irodalomtudományi Osztályának Közleményei*, XXV (1968), 1–4, Budapest.
- Makedonski jazik*, XVIII (1967), Skopje.
- Mémoires de la Société Néophilologique de Helsinki*, XXXIV (1969), Helsinki.
- Néprajz és Nyelvtudomány*, XII (1968), Szeged.
- Neophilologische Mitteilungen*, LXIX (1968), 4; LXX (1969), 1–2, Helsinki.
- Neophilologus*, LIII (1969), 1, 3, 4, Groningen.
- Niederdeutsche Mitteilungen*, 24 (1968), Lund–Kopenhagen.
- Nordisk Tidsskrift for Tale og Steme*, 28 (1968), 1–3; 29 (1969), 1, Risskov.
- Novosti bibliografii, dokumentacii i terminologii*, VIII (1968), 1–5, Moskva.
- Nyelvtudományi Közlemények*, LXXI (1969), 1, Budapest.
- Orbis*, XVII (1968), 1, 2, Louvain.
- Paideia*, XXIII (1968), 1–6, Brescia.
- Pamiętnik słowiański*, XVIII (1968), Wrocław.
- Philologia Pragensia*, XII (1969), 1, 2, Praga.
- Philological Quarterly*, XLVI (1967), 2–4; XLVIII (1969), 1, 2, Iowa.
- PMLA. Publications of the Modern Language Association of America*, 83 (1968), 5–6; 84 (1969), 1–4, New York.
- Prilozi proučavanju jezika*, 3 (1967), Novi Sad.
- Referativnij bjulleten bolgarskoj naučnoj literatury*, X (1967), 2; XI (1968), 1, Sofia.
- Revista de Filologia Española*, XLIX (1966), 1–4, Madrid.
- Revista Portuguesa de Filologia*, XIV (1968), Coimbra.
- Revue de Linguistique Romane*, XXXI (1967), 123–124; XXXII (1968), 125–128; XXXIII (1969), 129–130, Paris.
- Revue des Langues Romanes*, LXXXVIII (1968), Montpellier.
- Revue Internationale d'Onomastique*, 20 (1968), 3, 4; 21 (1969), 1, 2, Paris.
- Rivista di Studi Liguri*, XXX (1964), 1–4, Bordighera.
- Romance Philology*, XXII (1968), 1–4, Berkeley and Los Angeles.
- Romania*, LXXXIX (1968), 4; 90 (1969), 1, 2, Paris.
- Romanica Gandensia*, XI (1968); XII (1969).
- Romanische Forschungen*, 80 (1968), 4; 81 (1969), 1, 2, Frankfurt am Main.
- Romanistisches Jahrbuch*, XVI (1965); XVII (1966); XVIII (1967); XIX (1968), Hamburg.
- Sbornik praci filosofické fakulty brněnské University*, XVII (1968), 16, Brno.
- Slavistična revija*, XVI (1968), Ljubljana.
- Slovenská reč*, 34 (1969), 1–5, Bratislava.
- Slovo a slovesnost*, XXIX (1968), 3, 4; XXX (1969), 1–3, Praga.
- Sprachpflege*, 17 (1968), 7–12; 18 (1969), 1–8, Leipzig.
- Studia Albanica*, IV (1967), 2; V (1968), 2; VI (1968), 1, Tirana.
- Studia Linguistica*, XXI (1967), 1, 2; XXII (1968), 1, 2, Lund.
- Studia Neophilologica*, XI (1968), 2, Uppsala.
- Studia Orientalia editit Societas Orientalis Fennica*, XXXVII (1968); XXXIX (1968), Helsinki.
- Studia romanica et anglica Zagrabienis*, 23 (1967); 24 (1967), Zagreb.
- Studia i modern språkvetenskap*, 3 (1968), Stockholm.
- Studier i Nordisk Filologi*, 428, 429 (1968), Helsingfors.
- Studime Filologjike*, XXII (1968), 1–4, Tirana.
- Südost-Forschungen*, XXVI (1967), XXVII (1968), München.
- Suomalais – Ugrilaisen Seuran Aikakauskirja*, 69 (1968), Helsinki.
- Thesaurus*, XXIII (1968), 1–3; XXIV (1969), 1, Bogotá.
- Tijdschrift voor toegepaste linguïstiek. Review for applied Linguistics*, I (1968), 1–4, Leuven.
- Travaux Linguistiques de Prague*, 3 (1968), Praga.
- Trudy irkutskogo gosudarstvennogo universiteta imeni A. A. Jdanova. Serija jazykoznanie*, Tom 65, vyp. 4, Irkutsk.
- Učene zapiski, serija filologičeskich nauk*, 71 (1969), 335, Leningrad.
- Vestnik Akademii Nauk SSSR*, 1968, 6 – 12; 1969, 1–7, Moskva.
- Vestnik Moskovskogo Universiteta, Serija X. Filologija*, 1969, 1 – 5, Moskva.

- Voprosy jazykoznanija*, XVII (1968), 5, 6; XVIII (1969), 1 – 4, Moskva.
- Voprosy literatury*, 1968, 11, 12; 1969, 1 – 9, Moskva.
- Vox Romanica*, 27 (1968), 1, 2, Bern.
- Wissenschaftliche Zeitschrift der Friedrich-Schiller-Universität*, XVII (1968), 2 – 4, Jena.
- Wissenschaftliche Zeitschrift der Humboldt-Universität zu Berlin*, XVII (1968), 2–6; XVIII (1969), 1, 2, Berlin.
- Wissenschaftliche Zeitschrift der Karl-Marx-Universität Leipzig*, 17 (1968), 1 – 5, Leipzig.
- Wissenschaftliche Zeitschrift der Universität Rostock*, XVII (1968), 1–3, Rostock.
- Word*, 23 (1967), 1 – 3, New York.
- Yediot bahaqiral erez – Israel weatigoteha*, XXXI (1967), 1 – 4, Jerusalem.
- Zagadnienia rodzów literackich*, XI (1968), 1, Łódź.
- Zbornik matice srpske za književnost i jezik*, XVI (1968), 1, Novi Sad.
- Zeitschrift für Balkanologie*, VI (1968), 1, Wiesbaden.
- Zeitschrift für deutsche Philologie*, 87 (1968), 4; 88 (1969), 1, 2, Berlin.
- Zeitschrift für deutsche Sprache*, 23 (1967), 1–3; 24 (1968), 1–3; 25 (1969), 1–2, Berlin.
- Zeitschrift für Phonetik und allgemeine Sprachwissenschaft*, 21 (1968), 1 – 6; 22 (1969), 1, 2, Berlin.
- Zeitschrift für romanische Philologie*, 84 (1968), 3–6; 85 (1969), 1 – 2, Tübingen.
- Zeitschrift für Slawistik*, XIV (1969), 1, 2, Berlin.
- Zeitschrift für vergleichende Sprachforschung auf dem Gebiete der indogermanischen Sprachen*, 79 (1964 – 1965), 1 – 4, Göttingen.
- Zeitschrift für Volkskunde*, 64 (1968), 2; 65 (1969), 1, Stuttgart.
- Zinātniskie raksti*, 87 (1967), Riga.

Revista publică studii și cercetări din domeniul lingvisticii (în special din acela al lingvisticii românești), precum și recenzii la lucrări din același domeniu.

NOTĂ CĂTRE AUTORI

Autorii sînt rugați să înainteze articolele, notele și recenziile dactilografiate la două rînduri. Tabelele vor fi dactilografiate pe pagini separate, iar diagramele vor fi executate în tuș, pe hîrtie de calc. Tabelele și ilustrațiile vor fi numerotate cu cifre arabe. Figurile din planșe vor fi numerotate în continuarea celor din text. Se va evita repetarea aceluiași date în text, tabele și grafice. Explicația figurilor va fi dactilografiată pe pagină separată. Citarea bibliografiei în text se va face în ordinea numerelor. Numele autorilor va fi precedat de inițială. Titlurile revistelor citate în bibliografie vor fi prescurtate conform uzanțelor internaționale.

Autorii au dreptul la un număr de 50 de extrase gratuit. Responsabilitatea asupra conținutului articolelor revine în exclusivitate autorilor.

Corespondența privind manuscritele, schimbul de publicații etc. se va trimite pe adresa comitetului de redacție, Cluj, str. E. Racoviță, nr. 21.

LUCRĂRI APĂRUTE ÎN EDITURA
ACADEMIEI REPUBLICII SOCIALISTE ROMÂNIA

- MATILDA CARAGIU-MARIOȚEANU, **Fono-morfologie aromână. Studiu de dialectologie structurală**, 1968, 222 p., broșat, 6,50 lei.
- EMANUEL VASILIU, **Fonologie istorică a dialektelor dacoromâne**, 1968, 208 p., broșat, 6 lei.
- VALERIA GUȚU ROMALO, **Morfologie structurală a limbii române (substantiv, adjectiv, verb)**, 1968, 364 p., broșată, 12 lei.
- ALEXANDRA ROGERIC-ALEXANDRESCU, **Fonostatistica limbii române**, 1968, 176 p., broșată, 6 lei.
- Sub redacția acad. IORGU IORDAN, **Crestomație romanică**, vol. III, partea I, 1332 p., legată, 76 lei.
- MARIA MANOLIU-MANEA, **Sistematica substitutelor din româna contemporană standard**, 1968, 232 p., broșată, 7,50 lei.
- IORGU IORDAN, **Serieri alese**, 1968, 253 p., 18,50 lei.
- I. COTEANU, **Morfologia numelui în protoromână (română comună)**, 1969, 160 p., 5,25 lei.
- EMANUEL VASILIU, SANDA GOLOPENȚIA-ERETESCU, **Sintaxa transformațională a limbii române**, 1969, 332 p., 13 lei.
- Sub redacția acad. EMIL PETROVICI, **Studii și materiale de onomastică**, 1969, 224 p., broșată, 12 lei.
- Sub redacția GH. BOLOCAN, **Studii de slavistică**, vol. I, 1969, 312 p., broșată, 11,50 lei.
- * * **Studii de limbă literară și filologie**, 1969, 376 p., legată, 18 lei.
- * * **Istoria limbii române**, vol. II, 1969, 464 p., legată, 30 lei.
- * * **Liturghierul lui Coresi**, ed. îngrijită de Alex. Mareș, 189 p. + 42 pl., 25 lei.
- Sub redacția AL. GRAUR și MIOARA AVRAM, **Studii și materiale privitoare la formarea cuvintelor în limba română**, 1969, 255 p., 11 lei.

CL, anul XV, nr. 1, p. 1-210, Cluj, 1970

